I. VESELINOVICI

HAIDUCUL Stanco

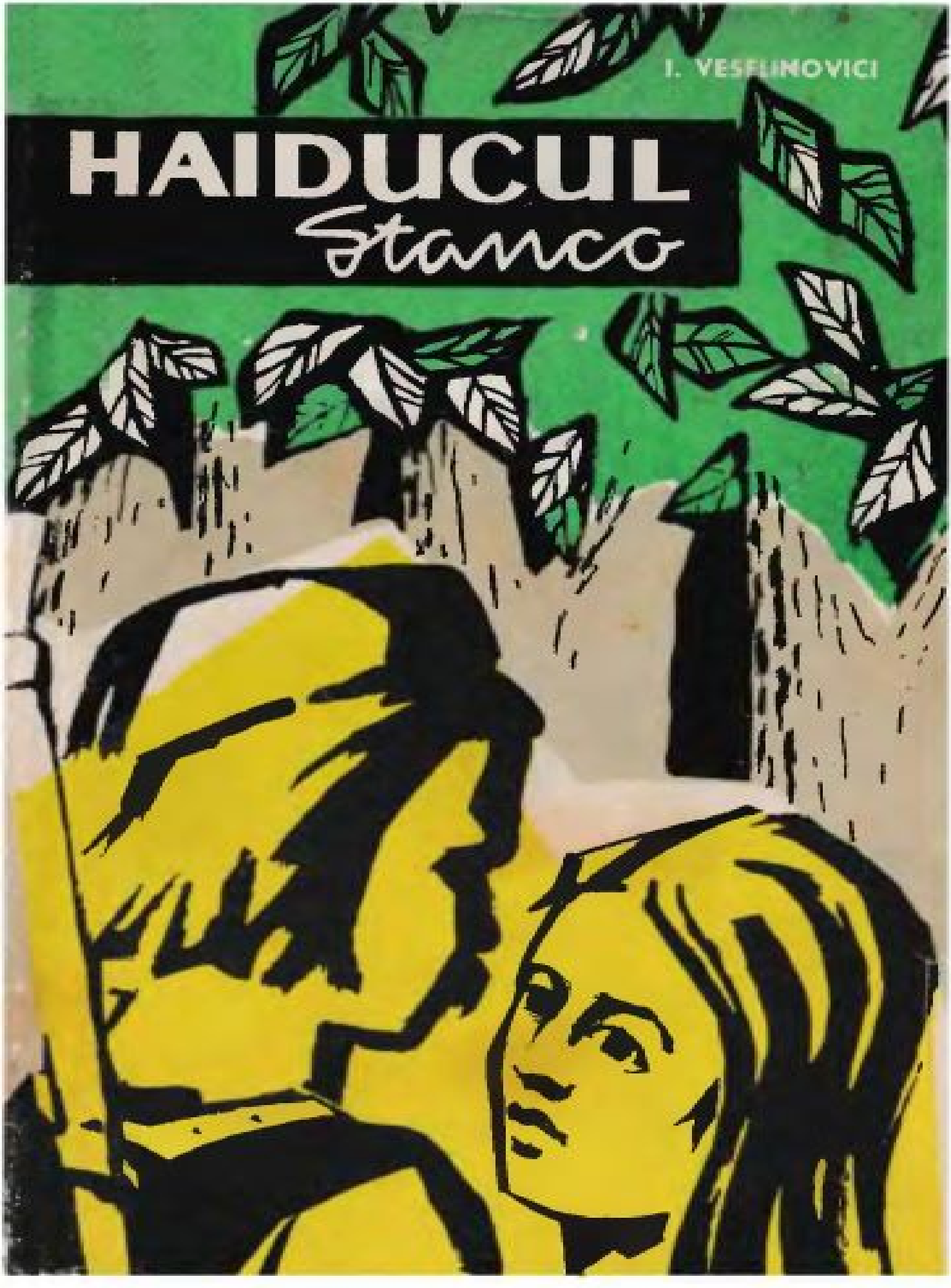

COLECȚIA CUTEZĂTORII

IANCO VESELINOVICI

HAIDUCUL STANCO

– roman istoric –

Versiunea digitală 1.0 – ianuarie 2023

Realizată după volumul apărut la Editura Tineretului, București, 1958

Titlul original: ЈАНКО ВЕСЕЛИНОВИЧИ – ХАЈДУК СТАНКО
Traducere: Al. Ștefănescu Medeleni și Teodor Todor
Coperta: Gheorghe Tofan

CUVÂNT ÎNAINTE

Ianco Veselinovici a văzut lumina zilei la 1 mai 1862, într-un modest sătuc din Serbia, Târnobarski Salaș. Pitoreasca regiune a Macivei este leagănul copilăriei sale. Învață la școala primară din comuna Glogovaț, apoi la gimnaziul din Sabaț, desăvârșindu-și studiile la Școala normală din Belgrad. Intră în învățământ și funcționează succesiv ca învățător la Svilcuvi, Glogovaț, Sabaț și Coțelievo. În această perioadă ia parte activă la lupta împotriva stăpânirii despotice a vremii, din care pricină rămâne în câteva rânduri fără slujbă, ba este aruncat și în închisoare. Din anul 1893, după ce se face cunoscut ca scriitor, îl găsim la Belgrad, unde conduce o vreme *„Gazeta sârbească”*, iar ceva mai târziu în redacția ziarului *„Steaua”*, publicație în care răsuna glasul luptătorilor pentru libertate. Veselinovici nu rămâne însă credincios până la capăt credințelor sale politice; treptat-treptat, influențat și de prietenul său Pavle Marincovici, el își schimbă părerile și sfârșește prin a trece de partea celor ce dețineau puterea. O boală grea îl silește, în anul 1904, să se retragă la țară, în casa părintească din Târnobarski Salaș, unde și moare, la 14 iulie 1905, în plină forță creatoare, la numai 43 de ani.

Una din cărțile sale, *„Scrisori de la țară”* (1904), ne dezvăluie prețioase amănunte cu privire la începuturile scriitoricești ale lui Veselinovici. Tânărul învățător vine plin de dragoste în mijlocul țăranilor. Era el însuși fecior de țăran și, înflăcărat de ideile democratice ale Școlii normale din Belgrad, unde *„întoarcerea în mijlocul poporului”* era socotită drept o datorie sfântă a fiecăruia, caută cu stăruință să se apropie de oamenii satului, devine prietenul și sfătuitorul lor. Aduce cărți de la oraș, dându-și osteneala să semene pasiunea cititului atât în rândurile tineretului cât și ale celor vârstnici. *„Mă străduiam* – scrie el – *să-i fac să simtă frumusețea stilului și a povestirii, iar atunci când vreunul își mărturisea admirația pentru vreo carte ori vedeam cum li se umezesc ochii de emoție, îmi simțeam sufletul plin de o nemăsurată bucurie, de parcă eu însumi aș fi scris acele lucruri… Ei erau lumea mea și eu mă simțeam fericit că sunt „cărturarul” și „înțeleptul” acestei lumi ale mele.”*

Din această perioadă datează și primele sale încercări literare. Nevoia lăuntrică de a-și așterne gândurile și simțămintele pe hârtie îl face pe Veselinovici să cunoască de la bun început cât de anevoioasă este munca scriitorului. El trudește neobosit, își caută cu migală și râvnă cuvintele, scrie

ceasuri de-a rândul, apoi rupe totul, nemulțumit, simțind că ar fi putut și că trebuie să spună altfel, mai bine, ceea ce are de spus. De nenumărate ori se hotărăște să renunțe la sens, dar de fiece dată își reia munca cu și mai multă îndârjire, dornic să dăruiască cititorului opere vii, și nu doar o înșiruire searbădă de vorbe. Turgheniev și Gogol au o mare influență în formarea și desăvârșirea artistică a tânărului Veselinovici. Scriitorii sârbi contemporani Milovan Glișici și Giura Iacșici, ale căror opere le citește cu luare-aminte și folos, îi patronează spiritualicește debutul.

Bun cunoscător al folclorului național, Veselinovici este atras mai întâi de o seamă de legende populare, pe care le prelucrează cu talent. Creația originală ridică în fața sa numeroase dificultăți și sunt necesare îndelungate eforturi până să ajungă să se poată mișca nestingherit în planul ficțiunii literare. El este unul dintre cei dintâi nuveliști sârbi și creatorul celui mai răspândit roman din vremea sa.

În ciuda repetatelor refuzuri cu care diferite publicații îi întâmpină scrierile, în ciuda amărăciunii și uneori a descurajării atât de firești în asemenea împrejurări, Veselinovici își continuă munca și roadele nu întârzie să se arate. În 1886, revista *„Sabacichi Glasnic”* îi publică povestirea *„La șezătoare”*, editată separat după doi ani și care îl consacră ca scriitor. Din acea clipă, drumul creației lui Veselinovici urcă mereu, numele său fiind prezent în aproape toate publicațiile beletristice ale Serbiei. Dintre culegerile sale de opere, amintim *Flori de câmp* (1890–1891) apărute în zece mici volumașe, *Prieteni vechi* (1891), *Din adâncul inimii* (1893), *Suflete în rai* (1893), *Scurte povestiri* (1902), *Scrisori de la țară* (1904) etc.

Ianco Veselinovici este cu deosebire scriitorul satului sârbesc, pe care l-a cunoscut îndeaproape și în chip nemijlocit. Din păcate, el are o viziune idilică asupra satului și ni-l zugrăvește în culori trandafirii. Diferențierea socială și ciocnirea de interese din lumea satului i se dezvăluie mult mai târziu, dar își face loc fără zăbavă în creația sa. Astfel, în *Primarul Ilia* ne este înfățișat un primar care îi terorizează pe țărani, arestându-i după bunul său plac, jefuindu-i și îmbogățindu-se pe spinarea lor. Ostașii întorși acasă din război îl alungă pe Ilia din primărie și aleg pe un altul să diriguiască treburile în satul lor. Spre deosebire de majoritatea scrierilor lui Veselinovici, unde totul sfârșește în chip fericit, finalul acestei povestiri este plin de ură și de revoltă. În *Cioara albă* cunoaștem soarta tragică a unei învățătoare de la țară, Bosilica; singură și lipsită de apărare, ea cade victimă unor clevetiri murdare. Un singur gând face să bată mai puternic inima

zdrobită și plină de amărăciune a Bosilicăi: nădejdea de a afla dreptate pe acest pământ.

Această receptivitate târzie a scriitorului față de aspectele sociale din viața satului este vizibilă doar într-o mică măsură în opera sa, viziunea lui asupra satului rămânând precumpănitor idilică.

În creația lui Ianco Veselinovici își face loc de asemenea și viața tumultoasă a orașului, a Belgradului (nuvelele *Mare fără liman* și *Țigănușul*, nerealizate însă din punct de vedere artistic). Nu lipsesc nici preocupările de literatură dramatică. Dintre cele câteva piese de teatru ale lui Veselinovici, cea mai valoroasă este *Gido* (1892), scrisă în colaborare cu Dragomir Brzac.

Romanele *Săteanca* (1893) și mai cu seamă *Haiducul Stanco* (1894) fac din Ianco Veselinovici unul dintre cei mai populari scriitori ai vremii sale. Alte patru romane au rămas în manuscris, neterminate. Este vorba de *Luptătorii*, *Eroul zilelor noastre* (amândouă înfățișând lupta pentru dobândirea libertăților politice în Serbia), *Săteanul* și *Maşici*.

Frescă detailată a obiceiurilor și vieții țăranilor din regiunea Maciva, sub raportul construcției epice, *Săteanca* este mai puțin un roman și are mai mult o valoare etnografică. Trebuie însă menționat faptul că eroul romanului este o femeie, lucru rar întâlnit în literatura sârbă a vremii.

Haiducul Stanco reînvie zilele aprige ale primei răscoale pornite de sârbi împotriva jugului turcesc. Acțiunea romanului se desfășoară între anii 1804–1813. Stanco, un flăcău de la țară, este defăimat de rivalul său în dragoste, care vrea să scape de el, și silit să ia calea codrului. Un nesfârșit șir de întâmplări, uneori pline de naivitate, dar și de un arzător romantism, fac din Stanco un cumplit luptător pentru libertate împotriva asupritorului turc. Isprăvile bravului Stanco trec din gură în gură și sfârșesc prin a se țese în legendă. Poporul îl urmează pe Stanco, îl iubește, vede în el întruchiparea setei sale de libertate și dreptate. Poate că romanul nu respectă întru totul adevărul istoric, în schimb are meritul de a învia eroismul acelor zile de mare cumpănă și luptă din viața poporului sârb. Este, de altfel, și motivul pentru care romanul a cunoscut o uriașă răspândire, devenind una din cărțile cele mai populare ale timpului. Aceasta, în ciuda criticii oficiale care l-a primit cu nespusă răceală.

Cu toate că lipsurile amintite, ca bunăoară viziunea idilică asupra satului ori prea puțina sa zăbavă asupra realității înconjurătoare, reprezintă scăderi în opera autorului, ele nu contestă totuși valoarea artistică. Veselinovici

folosește o limbă bogată și limpede în scrierile sale, limba cântecelor și poveștilor populare. Are un stil simplu, neîntortocheat, iar nuvelele sale impresionează, câștigă sufletul cititorului printr-o mare frumusețe poetică, prin sinceritate și pasiunile ce animă eroii.

De bună seamă că traducerea de față a romanului Haiducul Stanco va face din Ianco Veselinovici un scriitor apreciat și de cititorul român, mai ales de tineret, căruia romanul i se adresează cu deosebire.

M. JIFCOVICI

PARTEA I
FUGA ÎN CODRU

Iertați, umbre sfinte, că vă răscolesc osemintele!… Iertați că vă pomenesc numele, căci numai spre slavă-l voi pomeni… Sfântul sânge al inimilor voastre, vărsat odinioară pe altarul Serbiei – maica noastră – spre slava sârbilor, și astăzi se înalță…

Udat-ați cu sânge, și cu oasele voastre fiece palmă a țarii semănat-ați, iar din sângele și din oasele voastre crescut-a o putere, care ochii spre slăvi ni-i înalță…

Mulțumescu-vă vouă și fie-mi cu iertare!…

Depăna-voi povestea voastră, precum fost-a povestită de tovarășii și fiii voștri, împodobi-voi faptele voastre precum își împodobește o tânără cununa de sfântul Ioan; slăvi-voi numele vostru așa cum e slăvit de gusle; vesti-voi în lume faptele și vitejia voastră, așa cum și astăzi le vestesc zbuciumatele unde ale zbuciumatei Drina!… Fie ca veșnic să ardă făclia voastră; fie ca până la pieirea neamului sârbesc să dăinuie numele vostru!…

BALTA NEAGRĂ

Nicăieri în Serbia nu-i câmpie mai întinsă ca Maciva. Ea se așterne de la Mișar la Drina și de la cel mai înalt vârf al Țer Planinei, Vidoievița, până hăt departe, spre Sava… Douăsprezece ceasuri îți trebuie ca s-o străbați. O zi întreagă poți merge prin Maciva fără să întâlnești un dâmbuleț; totu-i neted ca în palmă. Te obosește aceeași neschimbată priveliște: cât vezi cu ochii holde, pășuni, holde, pășuni și – nimic altceva. Sau când pășești într-un sat; căsuță lângă căsuță și lângă căsuță acareturile, iar mai încolo de acareturi puțul, și dincolo de el, livada… La început privirea ți se înviorează, dar încetul cu încetul monotonia aceasta plictisește, și atunci lași ochii în pământ, posomorât.

Așa arată Maciva astăzi. Și totuși e frumoasă, e minunată!… E o câmpie mănoasă. Sămânța zvârlită în măruntaiele ei negre dă rod bogat. Mândre-s câmpiile ei înverzite, dar și mai mândre-s atunci când se împodobesc cu beteală de aur… Maciva-i ca o femeie ce nu te cunoaște – nu-și dezvăluie ușor sufletul… Cine vrea să-i afle frumusețile, farmecele, trebuie să trăiască în preajma ei. Aceluia își deschide inima și-l ocrotește ca o mamă. Iar cel ce trăiește în preajma ei n-o mai părăsește cu una cu două sau, dacă totuși e silit s-o părăsească, n-o mai uită nicicând.

Pe vremea când s-au petrecut întâmplările pe care am să le povestesc, altfel arăta Maciva. În locul holdelor și pășunilor de azi se întindea pe acolo un codru. Stejar lângă stejar, tufă lângă tufă, dese ca peria. Și în acel codru străvechi, ici-colo dădeai de poiene arate și semănate. Acolo, în poienele acelea, se înălțau colibe cu acareturile trebuincioase gospodăriei. Fiecare colibă era înconjurată de o livadă de pruni sau de meri.

Colibele acelea nu erau prea meșteșugite – doar te puteai adăposti în ele de ploaie și vreme rea. Se durau astfel: se băteau întâi în pământ patru stâlpi groși, așezați în pătrat. De jur-împrejur se împleteau nuiele, lăsându-se o deschizătură pentru ușă; în acoperiș se tăia un ochi care slujea și ca fereastră; apoi nuielele se humuiau, ca să nu pătrundă vântul înăuntru. Acoperișul era făcut din paie sau din scoarță de copac.

Asemenea colibe aveau o singură încăpere, adică tot ce era adăpostit de acoperiș. În mijloc, o vatră mare în care ardea veșnic focul. Ai casei ședeau în jurul focului; lângă vatră cinau, tăifăsuiau și tot acolo își odihneau oasele trudite. Acea încăpere se numea „casă”. De aceea și-n ziua de astăzi se numește în Maciva „casă” încăperea în care arde focul.

Erau și colibe mai mari. În acestea locuiau familii mai numeroase. Ele se deosebeau prin acoperișurile înalte de șindrilă, deasupra cărora se înălța hornul; gospodarii mai iscusiți își puneau și o cruce pe coama casei. Și azi se mai văd colibe din acelea, bine păstrate. Înăuntru, pe lângă „casă" mai erau și alte încăperi; de pildă, odaia stăpânului casei, odaia de mâncare și altele. Deși colibele acestea aveau pe dinafară o înfățișare destul de sărăcăcioasă, totuși erau pline ca niște stupi. În fiecare, chiar și în cea mai mică, se aflau bucate din destul pentru toți ai casei; pe lângă grâne se găseau în ele brânzeturi și ouă; pe prăjini, deasupra vetrei, atârnau șunci întregi. Oameni harnici, inimoși – nu-i de mirare că erau atât de îndestulați!

Da, așa arăta Maciva.

*

În partea de miazănoapte-apus a Macivei, chiar acolo unde Drina își varsă apele în Sava, se află un sat vechi numit Balta Neagră. Legenda spune că satul se numea pe vremuri „Iordan". Aci, în Staracea – un râuleț ce se varsă în Drina și care curge în partea de sus a satului – s-a înecat odinioară o fată, singurul copil al maică-si, pe când venise cu aceasta în ospeție la careva din Iordan. Se spune că mama fetei s-a tânguit cu atâta jale, încât niciun om din cei care au auzit-o nu i-au mai putut uita bocetele, n-au mai putut să uite „balta neagră", cum îi zisese ea râulețului; satele din jur i-au zis tot așa și Iordanului.

De altfel, pare-se că acest nume e foarte potrivit. Satul e înconjurat din toate părțile de bălți care pătrund până în mijlocul lui. Dacă se poate spune că „dumnezeu veghează asupra cuiva" – apoi asta se potrivește de minune Bălții Negre. Deși aveau atâtea bălți prinprejur, cei din Balta Neagră nu se puteau plânge de sănătate.

Unii istorici susțin că acolo ar fi fost pe vremuri o episcopie, și anume una din cele opt întemeiate de regele Milutin Nemanici.

Astăzi, satul acesta este o așezare mare, cu ulițe drepte, având peste trei sute de case; pe atunci să tot fi avut vreo cincizeci. Dar dacă erau puține, barem se trăia bine!

Balta Neagră își avea șoltuzul și preotul său.

De multă vreme era Iova Iurișici șoltuz în Balta Neagră. Strămunii săi se așezaseră de mult prin partea locului și de aceea casa lui era socotită cea dintâi din sat. Și bunicul, și taică-său se săvârșiseră din viață tot ca șoltuzi, și așa nădăjduia și el să se săvârșească. De treizeci de ani era el șoltuz în

Balta Neagră. Cunoștea fiece casă ca pe a sa, cunoștea pe fiece gospodar ca pe sine însuși. El nu vedea în slujbă o povară, ci o cinste. Se mândrea că este căpetenia acelor oameni de treabă, care nu făptuiseră nicicând vreo ispravă ce ar fi putut fi socotită păcat în fața lui dumnezeu și rușine în fața lumii. Om dintr-o bucată, blajin, liniștit, având cugetul neprihănit, el își număra în tihnă zilele vieții și aștepta cu seninătate ceasul când avea să-și părăsească pentru totdeauna casa plină ca un stup, când avea să-i lase pe toți ai săi, feriți, apărați de boli și de necazuri, pe prieteni și tovarăși – intrând în veșnicie cinstit și prețuit de semeni.

Apoi era popa Miloe, un bărbat dintr-o bucată. El avea o vorbă cu care se mândrea: „Cine a venit la „triptic-ul" meu s-a închinat negreșit."

Lăudat fie „triptic-ul" lui…

De-l scuturau pe careva frigurile, îndată ce-i citea popa Miloe „molifta a mare" trebuiau să-l lase, oricât de doborât ar fi fost!… Se întâmpla să i se aducă bolnavi care sufereau de ducă-se pe pustii. Așa îi aduseră odată pe unul din Banovo Polie. Îl legaseră, căci era primejdios.

Preotul spuse oamenilor să-l dezlege.

— Ni-i frică, părinte! se codiră oamenii.

El se apropie de bolnav, îl privi în ochi, îl mângâie pe cap și îl dezlegă.

După aceea începu să citească „molifta a mare".

Înfricoșătoare-i „molifta a mare"; dar și mai înfricoșătoare e când o citește popa Miloe… Chiar și bolnavul se sperie. Începu să tremure ca varga.

Iar popa îi citea, îi tot citea… Când isprăvi, luă crucea și-i spuse să se închine și s-o sărute.

Bolnavul se închină, sărută crucea, apoi se plânse:

— Vai, ce obosit sunt!

— Vrei să te odihnești puțin? îl întrebă preotul.

— Vreau.

Popa Miloe îl duse până la pat și-i spuse să se culce. Bolnavul dormi tun o bucată de vreme, și când se trezi se aplecă foarte liniștit spre mâna preotului și spuse:

— Lăudat fie domnul și sfinția ta!…

Se întoarse acasă cu oamenii, blând ca un miel.

Dar avea și cărți popa!… Nu erau cărți de cele fără de niciun folos, ci semănau cu vechile ceasloave „cosoviene", în care fiece slovă fusese scrisă de o mână sfântă; foile lor nu erau de hârtie, ci de piele. În cărțile acelea se

aflau rugăciuni pentru orice urgie, pentru orice năpastă. Preotul citise din acele cărți rugăciuni pentru copiii morți „nebotezați”, și niciunul nu se făcuse vârcolac!… Și de când era el paroh nu se aflase urmă de vârcolac în Balta Neagră.

Vezi însă că el știa cum să se roage lui dumnezeu… Așa, fiule! Când se ruga sârbul cela, înmuia și cea mai împietrită inimă, făcându-l să se milostivească chiar și pe bunul dumnezeu, tatăl nostru cel din ceruri! Erai încredințat că rugăciunea îi va fi primită. El nu citea, nu rostea doar cuvintele, ci-i auzeai inima suspinând – nici mai mult nici mai puțin – într-atât se cufunda în rugăciune. Când se ruga lui dumnezeu, îi puteai lua totul, îi puteai da foc casei, că el nici capul nu-l întorcea.

Nu era un preot oarecare. Era un om dintr-o bucată, un om înțelept. Tot ce spunea era spus cu chibzuință. Niciodată nu rostise vreo vorbă necugetată. Până și glumele lui aveau un tâlc. Simțeai cum îți mângâie sufletul ca o dulce adiere. Sfătuia cu temei, mustra cu blândețe. Și totdeauna spunea adevărul.

Însăși bătrânețea lui făcea ca sfatul său să prindă în inimile mirenilor. Să tot fi avut vreo optzeci de ani. Era sănătos și voinic. Fața rumenă ca mărul, părul alb ca neaua. În ochii limpezi i se citea înțelepciunea, iar în mișcări voința de fier.

Oamenii spuneau despre el:

— Știe ce face!

Adevărat. Popa Miloe nu era un învățat, ci un om al vremii sale, plin de o prospețime firească și având păreri chibzuite asupra fiecărui lucru: era unul din făuritorii înțelepciunii populare, al proverbelor noastre…

Da, acești doi oameni erau fruntea poporenilor din Balta Neagră. Pildă pentru toți. În orice lucru era un îndemn și pentru ceilalți. Șoltuzul Iova nu făcea nimic fără să stea de vorbă cu preotul, iar preotul nimic fără poporeni. De aceea, adesea îi chema la sine și se sfătuia cu ei.

Erau însă și printre poporeni oameni isteți!… Un Alexa Alexici, un Ivan Mirajgici, un Sima Șoccianici, un Ievta Popovici și mulți alții, toți gospodari așezați.

Dacă trebuia, de pildă, să se facă ceva în sat, șoltuzul Iova îl înștiința de îndată pe preot, iar preotul îi spunea să-l cheme pe unul dintre gospodarii aceștia, și se sfătuia în toate privințele. Iar după ce se înțelegeau cum și ce fel, moș Sima, vătășelul, ieșea și-i aduna pe gospodari la casa obștei, ridicată chiar în mijlocul satului.

Nu trecea mult că-i și vedeai pe sfetnici apropiindu-se pe o parte și pe cealaltă a uliței. Printre ei nu erau tineri – numai și numai bătrâni cu părul coliliu. Toți îmbrăcați curat, pe umeri cu ilice de aba sau cu surtucuri lungi, numite „resanic”. Pe cap aveau fesuri roșii – parcă s-ar fi dus la biserică… Rar purta careva barbă – toți erau rași; rareori vedeai pe vreunul cu lulea – pe atunci oamenii fumau foarte puțin. Purta barbă sau „bea” tutun numai cel lovit de vreo năpastă, cel ce-și pierduse fiul sau îndurase altă urgie.

Se apropiau unul de altul domoli, așezați, și-și strângeau mâna. Apoi se lăsau pe lavițe și începeau sfatul. Vorba lor era înțeleaptă, iar gluma cumpănită. Niciodată gâlcevi sau vrajbă, niciodată strigăte sau larmă; cât despre sudalme, ferit-a sfântul. Așa ceva nu se pomenea pe atunci. Iar dacă cineva era prea mânios, suduia de „suflet”, de „ardei”, de „stârpitură”, de „sângele mamei” și de alte celea; dar asta foarte rar. După ani și ani s-au ivit sudalmele…

Deîndată ce șoltuzul și popa ieșeau din casa obștei, toți se ridicau în picioare și se apropiau de ei.

— V-am chemat, fraților, să ne sfătuim despre un lucru însemnat – începea șoltuzul.

Apoi le spunea care era acel lucru „însemnat” și urma:

— M-am sfătuit cu părintele și cu Ivan, și cred că așa ar fi mai nimerit… Voi ce ziceți, fraților?…

— Păi, e bine, Iovo! ziceau unii.

— Cum s-ar putea mai bine? întăreau alții.

— Toți sunteți de aceeași părere?

— Suntem!… Suntem!…

— Bine, fraților! Acum știți ce-am hotărât.

Din clipa aceea, hotărârea era lege pentru tot satul. Gospodarii se întorceau pe la casele lor și dădeau porunci celor mai tineri. Când stai să te gândești: toți în sat, de la șoltuz la păstor, toți cunoșteau legea!…

Trăiau în înțelegere. Nu era un sat sau o obște, era o singură casă. Dacă se prilejuia vreo bucurie, se bucurau toți, dacă se isca vreo pricină de jale, și ea era a tuturor. Mergeau unul pe la altul. Nu se întrebau dacă-s bogați sau săraci, ci numai dacă-s din Balta Neagră, înțelegerea lor era de pomină. Satele din jur îi pizmuiau, dar ei se mândreau.

Însă în mândria lor era și îngâmfare. Așa de mândri erau de înțelegerea lor, încât nu numai că se făleau față de oamenii din alte sate, dar adesea îi necăjeau, îi zădărau; merseseră atât de departe, încât începuseră să

scornească și porecle… Iar poreclele acestea erau tare duhlii!… Dacă cineva era poreclit de unul din Balta Neagră, atunci porecla i se potrivea atât de bine, de ziceai că s-a născut cu ea.

Însuși temutului Marco Știtarați îi era frică de aceste porecle. De la Sovleac la Balta Neagră e cale de o jumătate de ceas; iar Marco Știtarați, venind de la Sovleac la Balta Neagră, de trei ori își potrivea turbanul, numai ca cei din Balta Neagră să nu râdă de el!

Dar cum îs părinții, așa-s și copiii. Și astăzi îmi tresaltă inima când privesc cum aruncă tinerii piatra de la înălțimea umărului, cum se luptă și sar… Frumoase trebuie să fi fost odată jocurile acestea, căci numai așa petrecea tineretul din Balta Neagră… Fetele se luau și ele la întrecere: care va face mai multe fire de mătase, care va toarce și va țese mai mult, care va împleti cei mai frumoși ciorapi…

SUBAȘA

Vorba ceea – parcă-i un făcut să nu-i tihnească omului!

Viața era într-adevăr frumoasă. Să tot fi trăit așa o veșnicie; totdeauna însă vine ceva care strică cheful, ceva care învenințează bucuria. Și cei din Balta Neagră ar fi trăit într-adevăr liniștiți, dacă n-ar fi auzit serile la ușă câte un răcnet răgușit:

— Ghiaur, bre!

— Poruncă, milostive aga! răspundea sărmanul om, tremurând de frică să nu-i cadă pe cap vreo belea.

— Dă-mi să mănânc!

— Îndată, îndată, aga! răspundea gospodarul și sărea, așa desculț, să deschidă ușa oaspetelui nepoftit.

Turcul intra mânios în casă și arunca priviri disprețuitoare și crunte în jurul său.

— Fă-mi, babo, papară!

— Îndată, așa, îndată!

Gospodina aprindea grabnic focul și gătea papara. Turcul se așeza lângă vatră și își scotea ciubucul. Îl aprindea și – deodată – se holba în gol. Parcă aducându-și aminte de ceva, își scotea imineii:

— Ghiaur, zicea, plimbă-mi imineii!

Iar omul, în capul gol, se apropia smerit, apuca nojițele imineilor și-i târa prin curte. Asta se chema „plimbarea imineilor”. Și-i târa omul, până când turcul se milostivea și poruncea:

— Destul!

Atâta umilire, și totuși o îndurau! Cum puteau să îndure? Fiindcă n-aveau încotro!…

Și pentru ce?

În sat se afla un subașă.

Dar cine era subașa? Să vă lămuresc.

Niște turci din Belgrad se răzvrătiseră împotriva sultanului, îl uciseseră pe pașa de la Belgrad, cuceriseră orașul și puseseră ei stăpânire pe Serbia, care pe atunci se numea „pașalâcul Belgradului”.

Acei turci fuseseră numiți „dahii”.

Lucrau cu chibzuință. Lucrul acesta se vedea din faptul că într-o bună zi puseseră în toate orașele din Serbia oameni de-ai lor care, în numele

căpeteniilor, începură să ocârmuiască nahiile (județele). Acești ocârmuitori de județe se numeau „cabadahii”.

Și pentru ca poruncile dahiilor și ale cabadahiilor să fie cât mai neîndoielnic și mai repede aduse la îndeplinire, cabadahiile puseră în fiecare sat câte un „subașă”.

Așa lucrurile mergeau strună. Răzvrătiții aceia cunoșteau o singură lege, și anume: să ucidă pe oricine li s-ar fi împotrivit. Cea mai mică împotrivire se plătea cu capul!… Însă toți socoteau ca cea mai sfântă datorie să se închine și să facă pe placul celui care avea înfășurat în jurul capului măcar un ștergar alb. Așa își câștigau prieteni. Și de aceea sărmanii sârbi trebuiau să se tot închine, să se tot ploconească.

Mare era puterea subașei. Putea lua viața oamenilor, fără să dea nimănui vreo socoteală. Cui să te plângi? Cum era subașa sau arnăutul lui, așa era și dahia. N-aveai altceva de făcut decât să ridici ochii spre cer; dar dumnezeu zăbovea!…

De la Racea ajungeai la Ceamaț pe o cărăruie. Da, e numai o cărăruie: stejari doborâți, tufișuri tăiate, atât ca să ai pe unde pășsi. Drumul acesta trecea pe la miazănoapte, chiar prin susul satului. La marginea drumului era un han. Acolo locuia subașa cu arnăuții lui.

Se numea Șulea. Nimeni nu i-a cunoscut vreodată numele de familie și nici astăzi nu-l cunoaște nimeni. Cei din Balta Neagră îi dăduseră însă o poreclă, pecetluindu-i astfel una din slăbiciuni. Îi plăceau la nebunie perele; parcă ar fi fost urs: dacă zărea o pară într-un pom și n-o putea da jos, o privea și o scuipa. Pentru asta cei din Balta Neagră îl porecliseră „Pară”. Așa îi ziceau între ei, așa îi ziceau când vorbeau despre el și, de aceea, o să-l numim și noi tot astfel.

El știa că l-au poreclit astfel și uneori își zicea el însuși așa.

Pară era un turc puțin obișnuit. Cei din Balta Neagră știau că asupritorii lor sunt oameni cruzi și îngâmfați. Pară parcă n-ar fi fost dintre aceștia.

Era, se poate spune, mai mult plăcut decât neplăcut, mai mult blajin decât aspru, mai mult cumpătat decât aprins. Nu se ținea departe de oameni, venea chiar între ei. Avea grijă de toate. Dacă cineva era necăjit, și Pară se necăjea, mai-mai să-i dea lacrimile!… Știa să se strecoare pretutindeni; voia să le știe pe toate, îi plăcea ca orice lucrușor din Balta Neagră să-i fie cunoscut… Știa numele fiecărui localnic, cunoștea pe fiecare tânăr; intra în casele țăranilor, venea la hora tinerilor și acolo stătea de vorbă și glumea… Într-un cuvânt: voia să se apropie cu orice preț de cei din Balta Neagră.

Dar parcă era un făcut. Oamenii rămâneau reci față de el. Pe chipul lui prietenos se vedea ceva ce te izbea în chip neplăcut. Erau ochii lui ochi foarte ciudați: când albăstrii, când verzi, când strălucitori, când tulburi, iar adesea chiar împânziți de vinișoare roșii. Te priveau într-un fel anume; daca îi ascultai vorbele – gândeai una, dacă îl priveai în ochi – îți pierea cheful…

Și din pricina aceasta, și fiindcă era turc – oamenii se fereau de el. Popa zicea:

— Măcar de-ar fi turc adevărat!… Așa e mai primejdios. Parcă ar fi un șarpe frumos: pestriț, dar plin de venin. Ce se tot lingușește? El e turc, iar eu sârb, și noi nu putem avea unul pentru altul gânduri bune!… Viața lui cere moartea mea; norocul meu e nenorocul lui…

Aceste vorbe ale preotului îi îndepărtau pe oameni de Pară.

Se gândea Pară zi și noapte ce-ar putea să însemne aceasta. Cine îi pune bețe în roate?… Nu putu însă afla nimic… Îl bănuia pe popa Miloe, dar nu era sigur…

Și, departe de a fi un om cumsecade, era într-adevăr rău. Odată mergea îngândurat pe potecă; sub picioarele lui trosneau vreascurile, foșneau frunzele căzute.

Pe potecă se întâlni cu Marinco Marincovici. Deîndată ce-l zări, Marinco se dădu la o parte și-l întâmpină cu o adâncă plecăciune. Pară îi dădu binețe.

— Dumnezeu să-ți ajute, cinstite efendi.

Glasul lui Marinco îi sună plăcut. Se opri și-l privi, iar acesta se apropie, îi sărută poala hainei și mâna; apoi, ducându-și palma la piept, își plecă fruntea…

Să vi-l înfățișez pe Marinco.

Un țăran care ara și săpa hrănindu-se din sudoarea frunții, după cum făcuseră și înaintașii lui. Tatăl său venise din Obarsca, din Bosnia, în Balta Neagră, și după puțină vreme murise. Marinco, singurul bărbat din casă, luase frâul, dar toate-i ieșeau pe dos, căci era leneș. Nu-i plăcea să dea zor la treabă și să se murdărească. Aștepta ca totul să-i cadă mură-n gură. De aceea se lăsa pe tânjală și se învârtea cât e ziulica de mare în jurul casei obștei și a hanului. Nimic nu-i făcea mai mare plăcere decât să-i întâmpine și să-i petreacă pe turci. El socotea că turcilor le era hărăzit de dumnezeu să huzurească. În timp ce tăifăsuiau, el le dădea târcoale ca un câine și le asculta vorbele „înțelepte”… Iar când plecau, era fericit dacă putuse ține unui bei sau unui agă scara ca să încalece.

După plecarea acestora se lăuda în gura mare, strângea tutunul pe care-l aruncaseră din lulele și-l fuma…

Muncea doar atunci când n-avea încotro; altminteri, îi plăcea nespus să doarmă. Își făcea mereu tot felul de visuri. Dorințele lui ținteau departe de tot… Avea un ochi ager căruia nu-i scăpa nimic și era înzestrat cu ținere de minte. Adeseori rătăcea prin sat și în jurul satului, ca un câine de pripas. Știa ce a muncit fiecine în cutare zi; știa cu ce fată e în vorbă fiece flăcău; știa câte linguri are în casă unul și altul; știa care femeie a rămas grea; știa totul. Nimeni nu cunoștea Balta Neagră ca el, nimeni nu-i știa ca el, chiar după nume, pe copiii din sat. Știa câte vite are fiece gospodar. Le știa pe toate.

Pară îl cunoștea. Dar uneori, când se întâlnesc două suflete asemănătoare, se urăsc. Și Pară nu-l iubea. Când auzea însă glasul atât de mieros al lui Marinco, se oprea încântat, iar când Marinco îi săruta poala hainei și mâna, nu-și mai încăpea în piele.

— Unde te duci? îl întrebă.

— În pădure, cinstite efendi.

Pară îl privea cum stă umil.

— Marinco!?

— Aud, efendi.

— Ce se petrece cu ghiaurii ăștia?… Oare cu cât mă port eu mai bine cu ei, cu atât ei trebuie să se poarte mai rău cu mine?

— Cinstite efendi! spuse Marinco, e lesne de înțeles.

— Nu-i asmute oare careva?

— Altceva ce ar putea fi!?

— Și cine este acela?

— Cel cu care te porți atât de frumos. Încălzești șarpele la sân.

— Popa?

— El.

— Și șoltuzul?

— Și el!…

— Și ce zic?

— Multe zic!… Pesemne că le cauți în coarne!… Zic că te pui bine cu ei ca să-i momești… Zic că te porți frumos cu oamenii doar din fățărnicie!… Zic: e turc, iar turcu-i dușmanul sârbului!… Zic…

— Și toate astea le spune popa!?…

— Și popa, și șoltuzul, și… toți!…

— Hai cu mine! zise Pară.

O luară înapoi spre sat. Marinco mergea după el. Turcul se mâniase foc. Îi era ciudă că îl ghiciseră atât de repede. El visa lucruri mari; ziua și noaptea chibzuia și iar chibzuia; și acum îi era dat să vadă cum visurile lui se spulberau ca niște bășicuțe de săpun.

Mergând așa tăcuți, ajunseră la han. Turcul îl trase pe Marinco în odaia lui, în care, afară de un divan și câteva arme înșirate pe perete, nu se mai aflau alte lucruri. Odaia aceea i se păru lui Marinco nespus de frumoasă, ca o încăpere împărătească… O adâncă plăcere lăuntrică îi străbătu toată făptura când Pară îl pofti:

— Șezi lângă mine, drăguțule!…

— Pot sta și în picioare, cinstite efendi!

— Așază-te, Mașo, așază-te!… Ia tutun. Parcă fumezi?

Marinco își înălță capul și se îndreptă de umeri doar pe jumătate; se apropie de divan și se lăsă numai pe-o margine. Îl privi pe turc drept în ochi.

Și ochii aceștia i se părură atât de blajini, atât de calzi, parcă ar fi fost ai unui sfânt. Marinco rosti fără să vrea:

— Bunul meu efendi!…

Și din inimă, din adâncul sufletului îl blestemă și pe popă, și pe șoltuz, și pe țărani, că supără un asemenea om…

Turcul îi întinse punga cu tutun, iar Marinco o luă cu adâncă smerenie, de parcă ar fi luat sfânta anafură la biserică.

— Ei, Mașo, frate dragă!… Nu mă pricep eu la asemenea lucruri. Pentru asta ar fi nimerit Muio din Bogatici, nu eu!…

— Ești un om bun, efendi! Eu aș zice că ar trebui să fii ceva mai aspru.

— Și cum ar trebui să fiu!? se tângui turcul.

— Întâi și întâi eu i-aș face seama popii!… El ar trebui cel dintâi să-mi simtă puterea!… zise Marinco.

— Nu, nu, nu!… Nu vreau sânge!… Eu vreau omenie!…

— Dar, dragă efendi, degeaba strici orzul pe gâște!…

— Nu vreau sânge!… Eu vreau ca oamenii să-și dea seama că nu-i dușmănesc!… Vreau să mă înțeleg frățește cu ei!…

Marinco îl căină.

Tăcură amândoi îndelung. Turcul dădea drumul la rotocoale de fum din ciubucul lui lung, iar privirile sale urmăreau alene rotocoalele… Deodată întrebă:

— Dar cum se înțeleg popa și șoltuzul?

— Ca frații.

— Am putea oare să-i facem să se certe?

Marinco rămase pe gânduri.

— Nu… nu se poate! Nimeni n-ar izbuti să-i facă să se certe!… Eu cunosc Balta Neagră mai bine decât îmi cunosc casa; în Balta Neagră nu-i om care ar putea să-i facă să se certe!… zise după o vreme el, cu hotărâre.

— Dacă s-ar întâmpla… spuse Pară. Dacă s-ar întâmpla ca doi oameni să se certe, iar eu să-i împac!… Atunci ar vedea toți că sunt un om cumsecade!…

Marinco râse pe sub mustață. Îl privi pe Pară drept în ochi… Acesta îi prinse privirea.

— Ce e? întrebă vesel.

— Cinstite efendi, nu mă întreba nimic! Lasă pe mine!… Acum îmi dau eu bine seama ce dorești!… Și când totul o să fie dus la îndeplinire, ai să împaci nu numai doi oameni, ci toată Balta Neagră.

— Marinco! Frate! Drăguțule!… Dacă ai să faci tu asta, am să te socotesc fratele meu!… Am să fac așa fel ca să fii omul cel mai cinstit de semeni!… Iată! Dă-mi punga de tutun!… Așa!… Ai nevoie de bani? Orice-ți dorești găsești la Șulea, totul este al tău!… Ia!… Na!…

Sări în picioare. Ochii îi străluceau ca jarul; începu să râdă și fața i se lumină de bucurie.

Se ridică și Marinco.

— Îți mulțumesc, cinstite efendi!… Când am să isprăvesc treaba ai să vezi!… N-o fac pentru bani. Dragostea pe care mi-o arăți nu mi-o poate plăti nimeni!…

— Du-te, Marinco, du-te! Și să fie într-un ceas bun.

Marinco făcu încă o plecăciune și ieși din odaie.

Rătăci cât fu ziulica de mare. Un noian de gânduri îi frământa mintea… Vroia ca ceea ce urma să facă, să facă cât mai bine. Înaintea lui i se deschidea un viitor strălucit. O să intre în rândul beilor… Toți turcii au să audă de numele lui. Niciunul n-o să treacă fără să întrebe de el. Au să treacă bei… pașale… și, poate, chiar preacinstitul vizir, și or să întrebe de el.

Dar Pară?

Și el visa minunății. Se vedea departe. Pieptul îi tresalta, iar inima îi zvâcnea de bucurie.

— Da, da, când doi se ceartă – șoptea el – vâră-te și tu între ei și pune paie peste foc. Ia apărarea unuia, și el câștigă… Și unul din ei are un prieten; până la urmă se încaieră și prietenii…

Aproape că vedea aievea în fața ochilor priveliștea asta. Și simțea acea nespusă bucurie pe care o simte muncitorul când vede că totul îi merge strună; bucurie care te însuflețește, care face să-ți crească inima, care… nu poate fi cumpărată cu tot aurul din lume.

Nu mâncă și nu bău nimic. Abia spre seară ceru apă și își clăti gura coclită de atâta fumat…

FRAȚII DE CRUCE

Alexe Alexici și Ivan Mirajgici erau vecini. Doi gospodari de frunte. Prieteni buni din copilărie, așa rămăseseră și la bătrânețe. După cum stăteau casele lor față-n față, așa stătuseră și bătrânii alături, nedespărțiți, toată viața.

Și unul și altul aveau o casă de copii și o gospodărie îndestulată. Întotdeauna se ajutau între ei. Bucatele le strângeau împreună. Ivan nu bea un strop de țuică fără Alexe, dar nici Alexe fără Ivan. Dacă era o petrecere în casa lui Alexe, Ivan era starostele mesei, iar dacă petrecerea era în casa lui Ivan, staroste nu putea fi decât Alexe. Bucuriile, necazurile, răul, binele – toate le împărțeau împreună.

Se ajutaseră bătrânii, se ajutau și copiii. Ivan avea trei feciori și o fată. Alexe numai feciori – patru. Se brodise ca Stanco al lui Alexe să se nască în același an cu Lazar al lui Ivan.

Crescuseră în dragoste frățească și de aceea se ajutau; crescuseră în belșug și de aceea erau voinici, zvelți și chipeși. Era o adevărată desfătare să-i privești!… Stanco, oacheș – Lazar, roșcovan. Stanco, bun ca pâinea caldă – Lazar, vânjos ca un stejar bătrân; Stanco, blând ca un miel – Lazar, aprins; Stanco nu lua în seamă jignirile și tot atât de ușor le ierta; Lazar abia de putea să-și ierte părinții.

Totuși își țineau parte. Își ziceau unul altuia „frați de cruce”.

Erau tinerii cei mai cuminți din Balta Neagră.

Cine izbutea să-l dea jos la trântă pe Lazar, nu izbutea cu Stanco; cine întrecea la săritură pe Stanco, nu-l întrecea pe Lazar; cine arunca piatra mai departe ca Lazar, n-o arunca mai abitir ca Stanco, și toată Balta Neagră știa că Stanco e cel mai bun țintaș.

Dar… la naiba! Parcă era un făcut!… Amândoi frații de cruce se îndrăgostiseră de aceeași fată!…

Se îndrăgostiseră de Ielița Sevici. O mândrețe de fată. O frumusețe, dar nu așa, plăpândă, ci trupeșă, zdravănă. Cum zice cântecul: „Trup voinic, privire gingașă”. Privirea ei… ar fi aprins o pădure și mai multe nu! Să ia la subsuoară patru flăcăi ca patru snopi și să-i poarte prin tot satul, nu altceva!… Cât despre hărnicie, i se dusese vestea. Nu numai că era harnică, dar născocea mereu izvoade noi de cusături și de aceea în casa lui Sevici se îmbulzeau toată vremea nevestele și fetele, să le arate și lor.

Doi flăcăi la o singură fată! Fir-ar să fie!… Trebuia să-și bage dracul coada!…

Fie că se aflau la horă, fie că se întorceau de la horă, Stanco și Lazar nu se mai despărțeau de Ielița. Ea se purta la fel și cu unul și cu altul. Amândoi erau feciori de gospodari cinstiți, amândoi flăcăi de treabă… Nu știa pentru care să se hotărască și pace!… Până la urmă însă, ochii negri ai lui Stanco au biruit. Ochii lui i-au furat inima, strălucirea lor i-a luat mințile… Începuse să-i placă mai mult Stanco decât Lazar.

Adevărat e că ea n-a spus nimănui acest lucru, dar Lazar și-a dat seama curând. Nici nu poate fi așa ceva ascuns de un ochi care pândește!… Omul poate să-și înfrâneze inima, să se prefacă, dar ochii îl dau totuși de gol… Privirea se oprește fără voie asupra celui pe care-l iubește; obrajii se îmbujorează, fără ca el să-și dea seama… Inima îi bate năvalnic și-l împinge înainte… spre ființa iubită!…

Când Lazar simți acest lucru, în el se petrecu o schimbare… Până atunci îl iubea pe Stanco mai mult decât pe cei doi frați ai lui; din clipa aceea însă începu să se răcească de el. Cu cât se împrietenea Stanco mai mult cu Ielița, cu atât mai aprig îl ura. Iar când acesta se apuca să șuguiască cu fata, îl ura de moarte… Începu să-l ocolească; nu voia să dea ochi cu el; iar când era totuși nevoit să-i vorbească, vorbea în silă și se aprindea fără pricină. Nu mai vedea în el un frate de cruce, ci un dușman de moarte…

Stanco nu-și dădu seama ce se petrece. De fapt, el nici nu-și putea da seama de nimic. N-avea ochi decât pentru Ielița. N-o vedea decât pe ea, părul ei lung, castaniu, ochii ei cenușii, obrajii îmbujorați… Ea era visul și viața lui, numai la ea se gândea…

Și zilele își urmau astfel crugul lor. Stanco își ascundea dragostea, așa cum ucigașul își ascunde nelegiuirea. Nimeni nu putea pătrunde în străfundul sufletului său… Credea că nimeni nu-i cunoaște taina! Și simțea nevoia să se spovedească cuiva; trebuia să aleagă pe cineva cu care să poată vorbi despre aceasta, pentru a-și ușura sufletul.

Și hotărî să vorbească cu Lazar.

Se întâlni cu el în pădure, chiar de sfântul Ilie, spre prânz.

— Frate! strigă el.

Lazar îngheță; nu voia însă în ruptul capului să se vadă acest lucru. De aceea îi răspunse la ziua bună.

— Unde plecași?

— În pădure!

— Să-ți spun ceva!

Lazar se opri.

Stanco se apropie și, după ce-și strânseră mâna, îi spuse:

— Mult m-am frământat întrebându-mă dacă să-ți spun sau nu, dar până la urmă mi-am zis: dacă nu-i spun lui, cui să-i spun?

— Ce vrei să spui? întrebă Lazar mohorât.

Și Stanco i se spovedi. Își puse sufletul și inima în palmă. Ba îl mai și rugă ca să aducă vorba despre asta în fața cumnatei sale, Mara, doar-doar aceasta va spune maică-si!…

— Mi-e rușine, frate!… Rușine, zău! N-aș putea să vorbesc despre asta, chiar de m-ai tăia!… Dar tu, tu ai putea!… Și apoi, frate, cu voia lui dumnezeu, tu mi-ești frate de cruce!…

Lazar făcea fețe-fețe. Îi ardea pământul sub picioare…

— Vrei, frate?…

Celălalt mormăi ceva printre dinți, îi întoarse spatele și plecă.

— Mai stai olecuță – zise Stanco.

— Trebuie să duc nutreț la vite!

— Bine, fie, ne întâlnim la horă!

Lazar se și îndepărtase. Parcă-l fugăreau turcii… I se tăiase răsuflarea. Simțea că-și pierde mințile. I se făcu negru înaintea ochilor. Îl durea sufletul, iar inima sta gata să-i sară din piept… Cu o sută de inși s-ar fi luat la trântă…

De după un tufiș aflat în calea lui se ivi un om. Copleșit de durere, Lazar nu-l văzu, nu-l cunoscu…

Omul acela era Marinco.

Se apropie.

— Ce mai faci, Lazo dragă? întrebă el zâmbind.

— Bine, nene Marinco – răspunse flăcăul, silindu-se să pară liniștit.

— Ce, ți s-au înecat corăbiile? De ce ești așa posomorât?

— Cine, eu? întrebă Lazar zâmbind.

Marinco îl sfredeli cu privirile.

— Ehei… Nu încerca să mă păcălești, nepoate!… Da, tu… Nu-i cumva dragostea, pârdalnica, de vină?…

— Nu! răspunse Lazar și își feri privirea!…

— Ha-ha-ha!… Ielița lui Miloș!…

Lazar lăsă capul în jos și tăcu.

— Și fratele tău de cruce îi dă târcoale, așa-i?

Lazar începu să se aprindă…

— Hei, băiete, nu te lăsa zvârlit din șa!… Ar fi păcat să pierzi asemenea mândrețe de fată!…

Lui Lazar i se umflaseră vinele de la tâmple.

— Nu zău, cu ce-i el mai breaz ca tine!?… Avere n-are mai multă. Mai frumos nu-i. Mai chipeș – ba!… De ce numaidecât s-o ia el?…

Ochii lui Lazar erau plini de lacrimi. Bătrânul vulpoi văzuse acest lucru și, ca un copoi care adulmecase urma, stărui pe același făgaș. Își dădu seama că nimerise taman unde trebuia.

— Zău așa!… Cum adică? De ce să te tot lași călcat în picioare!?… Na-ți-o bună! Dacă te-i lăsa dus de nas de oricine, ajungi de râsul lumii! Pe cinstea mea, eu nu m-aș lăsa. Dacă ar fi vorba de altceva, treacă-meargă… Dar pentru așa ceva îți pui și capul în joc!… Ține bine minte: și capul ți-l pui în joc!

— Ce să fac? întrebă Lazar, văzând că Marinco știa tot.

— Eu aș face orice, numai să nu fie a lui! Ei, fătule! Încă mai ai caș la gură, nu știi seama lucrurilor! Ehei, ce-aș face eu, așa ghiuj bătrân cum mă vezi!

— Ce-ai face?

— L-aș… l-aș ucide!…

Ochii lui Lazar fulgerară. Marinco nimerise la țintă. Privirii sale agere nu-i scăpă nici aceasta.

— L-ai ucide? întrebă Lazar.

— L-aș ucide!

— Dar pedeapsa?

— Ce-i pe urmă-i floare la ureche – totu-i să isprăvești cu el! Și pentru fiul lui Ivan Mirajgici asta-i o nimica toată! Dar nu te potrivi!… Tu ești încă tânăr, flăcăule. Asta aș face-o eu, așa bătrân cum sunt; tu abia ai deschis ochii la viață. Tu să n-o faci… Ș-apoi ce, nu-i și ea o fată ca toate fetele?… Un flăcău ca tine, cu un tată ca al tău, ieșit dintr-o casă ca a ta… poate învârti fetele pe deget!… Rămâi sănătos, Lazo, băiete, rămâi sănătos!… încheie Marinco.

Îl bătu pe umăr, se întoarse și plecă degrabă. Iar sufletul lui zâmbea:

— Flăcăul are inima friptă! își șoptea el. Iar eu am pus paie peste foc. O să zbucnească o vâlvătaie!… În sfârșit… Sau îl ucide el pe Stanco sau, de n-o face-o, îl ucide Stanco pe el! Asta fără doar și poate!… Ăsta-i zurbagiu, iar celălalt voinic: or să se ciocnească două puteri. Șulea n-o să-mi mai tot

spună: îmi fumezi degeaba tutunul! I-am dat pânză, i-am dat foarfecă, să croiască așa cum îi place!…

Și, mulțumit de sine, o luă printre copaci…

LA JOC

Scânteia căzuse unde trebuia; și unde trebuia, și cum trebuia. Până în clipa aceea, Lazar șovăise. Acum însă se hotărî: de mult, de mult, încă din cele dintâi clipe de pizmă, îl bătuse acest gând, dar el îl îndepărta, îl înăbușea. Și cu cât îl înăbușea mai mult, cu atât mai aprig izbucnea, îi înclești inima, luptând cu el ziua și noaptea, în sufletul lui învia copilăria, și grija, și dragostea părinților săi – toate acele amintiri duioase și dragi. Nespus de greu îi era să se hotărască la acest pas, cu atât mai greu cu cât nu mai auzise de o întâmplare asemănătoare…

Acum însă, când și un om bătrân îi spusese ceea ce diavolul îi șoptea mereu la ureche, acum i se părea că are dreptul să facă așa ceva!… De ce i-ar păsa de Stanco?… Cine-i Stanco? Daca i-ar fi tovarăș, prieten, dacă i-ar fi cu adevărat frate de cruce, nu i-ar fi spus-o așa, în față, cum a făcut-o în dimineața aceea: Frate, tu-mi ești frate de cruce. Păi așa le-a fost vorba?… Și sângele tânăr începu să clocotească în el…

— Nu mi-e frate de cruce! urlă. Nu mi-e frate de cruce, e un căpcăun spurcat!… Căpcăun am să fiu și eu cu el!… Am să tai bucăți de carne din trupul lui și am să le mănânc așa, crude! De-ar fi mai tare ca oricine de pe lumea asta – puțin îmi pasă! Îl dau grămadă!… Praf îl fac…

Și fără a mai ști de el, își zvârli cât colo căciula și o luă la fugă. Soarele cald de vară se cernea prin frunzișul des și razele lui luminoase atingeau ici-colo pământul. Lazar ardea ca focul, chiar și fără arșița soarelui. Suferința și zbuciumul aprinseseră vâlvătăi în pieptul lui, și vâlvătăile acestea pârjoliseră tot ce fusese frumos, omenesc în acest piept…

Rătăci îndelung. Nu-i era nici foame, nici sete.

Soarele scăpătase spre chindie când ajunse la joc, unde gândea c-o să-l întâlnească pe Stanco și-o să se înfrunte cu el.

Stanco era acolo cu Ielița, topit de dragoste…

Raiul îl face pe om înger. Și Stanco, cu raiul în suflet, era într-adevăr înger. Orice i-ai fi cerut ți-ar fi dat. Pe oricine ai fi certat, l-ar fi apărat. Dacă ai fi spus că pe lume sunt și oameni răi, ar fi tăgăduit… Dacă i-ai fi spus că cineva se gândește să săvârșească o nelegiuire, te-ar fi privit cu mirare, neîncrezător; te-ar fi întrebat: sunt oare oameni care vor cu tot dinadinsul să ucidă un semen al lor?…

Tineretul începuse jocul; începuse întrecerile la sărituri.

Lazar se îndreptă spre Stanco.

— Stai, Lazo! îi strigă Stanco Iurișici. Dacă ții la cinstea numelui tău, întrece-l pe Șoccianici!… Nu-și mai încape în piele de fudulie că nu i-o poate lua nimeni înainte la săritură!…

— Nu pot – răspunse Lazar – nu se găsește altcineva?…

— L-am chemat pe tizul meu, dar el are treabă cu Ielița…

Lazar se încruntă. Tăcu nițel, cumpăni, apoi spuse:

— Bine!… Hai să-l întrec!…

Se apropie de linie, vântură de două-trei ori din mâini și sări dincolo de semn.

— Hai!… Pero!… izbucniră tinerii. Ia, cu nădejde!…

Pero îl întrecu pe Lazar. Lazar sări iară și îl întrecu la rându-i. Pero sări iar dincolo de semn. Întrecerea urmă.

Dar curând nu mai putură să se întreacă… Toți stăteau și priveau. Veniră și fetele. Se trezi chiar și Stanco din visările lui.

— Nu poți, Pero, nu poți!… strigă Iurișici.

— Nici el nu poate mai departe! spuse Pero, fudul. Iar voi nu puteți nici măcar atât!

— E drept că nu-i jucărie – ziseră unii. – Să sari atât, nu-i de glumit!

— Mai departe nu poate să sară nimeni! zise Lazar.

— Am să săr eu cu un picior mai încolo! strigă Stanco Alexici.

— Nu, zău!? se îndoiră flăcăii.

Lui Lazar îi vâjâiau urechile.

— Să te vedem! strigară fetele.

Stanco se apropie și se opri la linie. Își făcu vânt de două ori cu mâinile și, parcă zburând, țâșni, sărind cu un picior mai departe.

— Strașnic!… se auziră strigăte.

Toți cei dimprejur îl priveau pe Stanco cu prețuire. Ielița se uita la el pe furiș, însă așa fel că lui Lazar, care-i văzuse privirea, i se umflară vinele de la frunte și de la tâmple.

— Dă-te la o parte! făcu el mânios.

— Aha!… Să-l vedem acum pe Lazar! strigară flăcăii, ferind în lături. Lazar se apropie de dungă.

Toți priveau cu răsuflarea oprită.

Lazar sări până la semn.

— Ia uite!… Să-l vedem acum pe Stanco!…

Stanco era senin ca o zi de primăvară. Zâmbi și spuse:

— Am să sar și mai departe cu un picior!… Mă simt ușor ca un fulg!…

Și fără mare greutate sări dincolo de semn, cu un picior mai departe.

Lazar văzu negru înaintea ochilor.

Se încordă din răsputeri, dar nu putu să sară mai departe decât Stanco. Sări de două ori în același loc, iar a treia oară și mai puțin.

— Lasă-te păgubaș, Lazare, nu poți mai mult! strigară flăcăii.

— Nu e lucru curat. A stat pe dungă! zise Lazar cu răutate.

— N-am stat, frate! se împotrivi Stanco.

— Ai stat!… Ai stat!…

— N-am stat!… Și ca să te încredințez, am să sar și mai departe cu un picior!

— Se laudă! zise Lazar.

— Fraților!… Să nu credeți că mă laud!… Am să sar cu un picior mai departe! strigă Stanco.

— Bine, așteaptă! spuse Lazar.

Și se apropie de semn. Măsură un picior, scoase cuțitul din teacă și-l înfipse în pământ cu vârful în sus.

— Sări! spuse, îndepărtându-se de semn; ochii lui aruncau fulgere de mânie…

Flăcăii se amestecară:

— Nu așa! se auziră strigăte din toate părțile.

— Nu-i nimic!… îi liniști Stanco, fără a șovăi, și se apropie de linie.

— Priviți, stau pe dungă?…

Toți cei din jur așteptau cu încordare. Parcă ghicind gândurile lui Lazar, Ielița se făcu galbenă ca ceara…

Stanco își făcu vânt și sări dincolo de cuțit.

Parcă înviorați deodată, cei dimprejur izbucniră în strigăte… Toți îl înconjurară pe Stanco. El își aruncă privirile spre Ielița, care își venea în fire… În ochii ei zări o bucurie nespusă, care prețuia pentru el mai mult decât toate laudele ce i se aduceau…

— La săritură m-ai întrecut! Hai să ne luăm la trântă! zise Lazar.

— Noi?! întrebă Stanco cu mirare, deoarece nu-și încercaseră niciodată puterile unul cu altul. Da’ de ce?

— Ca să vedem care pe care.

— Vezi-ți de treabă! se împotrivi Stanco.

— Să te rog „în genunchi”? strigă Lazar. Și îl înfruntă cu privirea.

Stanco se supără.

— Ce ai, frate? îl întrebă. În glasul lui suna mustrarea.

— Ori albă, ori neagră!… Te-ncumeți – au ba?! strigă Lazar; de mânie, albul ochilor i se împânzise cu vinișoare roșii.

— Fie… dacă vrei tu!… zise Stanco, mirându-se de ceea ce se petrecea…

Se luară la trântă…

Începură să se smucească încoace și încolo… Se înfruntau doi voinici, doi luptători, cei mai buni flăcăi din sat… Privitorii erau numai ochi…

Se opinteau fără contenire; erau deopotrivă de tari; pe cât de tari, pe atât de iscusiți; își păndeau unul altuia mișcările…

— Nu se pot dovedi – își dădu cu părerea Șoccianici.

— O să biruie Stanco!

— Ba nu!

— Ba da!

— Ba nu! Au să cadă amândoi deodată! zise Popovici. Stanco zâmbea; Lazar era leoarcă de sudoare.

— Biruie Stanco, pe Lazar îl lasă puterile!… spuse Ivancovici. Auzind cuvintele acestea, Lazar se opinti cu înverșunare!… Dar Stanco se feri cu atâta pricepere, încât îți era mai mare dragul să privești!… Parcă-ar fi citit fiece gând al lui Lazar…

Văzând că nu poate dovedi nici cu puterea, nici cu iscusința, Lazar se gândi la un vicleșug. Îi puse piedică lui Stanco. Acesta se poticni!

— Frate – spuse Stanco. Noi ne luptăm cinstit!… Dacă aș fi gândit altfel, te-aș fi doborât de mult!…

— Eu așa mă lupt! șuieră celălalt ca turbat.

Și cu piciorul drept lovi în cel stâng al lui Stanco, și încercă să i încovoaie spre stânga, ca să-l doboare… Dar nu izbuti. Stanco se așteptase la un asemenea șiretlic. Piciorul stâng, pe care Lazar ar fi vrut să-l urnească din loc, rămase zdravăn înfipt în pământ… Stanco așteptă în liniște ca Lazar să se aplece pe mâna lui stângă, pentru ca în clipa aceea să-l doboare fulgerător… Lazar căzu ca un buștean, bufnind de pământ, iar Stanco rămase neclintit…

Toți priveau încântați. Stanco săvârșise cu adevărat o faptă de voinic. Toți cei din jur, flăcăi și fete, alergară spre el și-l copleșiră cu laude…

Lazar se ridică. Îi era rușine de lumea din jur. Își dădu și el seama că oamenii erau pe bună dreptate de partea lui Stanco. Se uita cum se apropiau cu bucurie de Stanco și-i întindeau mâinile… Văzu și privirea fericită a Ieliței… Își dădu seama că și ea se bucura de biruința lui Stanco!

Vinele i se umflară… Inima începu să-i bată ca turbată, năprasnic, gata să-i sară din piept…

Își ridică căciula care îi căzuse din cap și o luă la fugă.

Ajunse în zăvoi într-o clipă…

Fugea ca ieșit din minți, buimac de mânie, înveninat. Își apucă mâna cu dinții și o mușcă, fără să simtă durerea. De turbare îl podidiră lacrimile. În clipa aceea ar fi fost în stare de orice.

Din spate, cineva îl bătu pe umăr… Se întoarse. Lângă el se afla Marinco.

— Oare și flăcăii plâng? îl întrebă acesta înțepător.

Lazar clătină din cap.

— Ei, fătul meu!… Bine se zice: nu se mai nasc bărbați! Ia uite la el, cum plânge ca o muiere!…

Vorbele lui Marinco îl întărâtară și mai mult. Lazar aruncă spre Marinco o privire cruntă și o luă la fugă ca o sălbăticiune…

Se întoarse repede. În mâini ținea un pistol cu cocoșul ridicat.

Fugea spre oamenii adunați la joc…

— Mai încet!… Tiptil!… O să te vază ceilalți!… strigă Marinco, prinzându-l de mâneca cămășii… Ia uite-l cum se umflă în pene!… Privește, privește, îi șoptește ceva!… Uite-o, uite-o cum zâmbește!… De bună seamă că-i povestește despre vitejia lui și despre rușinea ta!… Vezi cum se apleacă spre ea!?… Mai încet… Mai încet… Pitește-te după stejarul cela! O să treacă chiar pe lângă tine…

Ca un șarpe, Lazar se tira de la un copac la altul… Nu mai era om, ci fiară…

Hora, hora voioasă se întinsese cât o arie și unduia ca focul în bătaia vântului: când încoace, când încolo… Gâfâind, asudat, lăutarul se opri în fața lui Ivancovici, cântându-i bătuta, iar acesta juca cu foc, de ziceai că n-are oase în picioare.

Deodată, detunătura unui pistol răsună în întregul zăvoi:

— Ielițo!… Hai la joc!…

Vorba îi fu curmată de bubuitura care vui până departe. Stanco se împletici și căzu în genunchiul drept.

Ielița scoase un țipăt și-și ridică mâinile deasupra capului; ceilalți încremeniră.

Se așternu liniștea… Se auzea doar cum trosnesc vreascurile în desișul pădurii.

Câteva clipe domni o tăcere de mormânt… Stanco Iurișici își veni cel dintâi în fire. Fugi spre tizul lui.

— Frate Stanco!… Frate Stanco!… strigă el, și-l apucă de braț.

— Aud! răspunse Stanco.

— Ești viu?

— Sunt viu – răspunse acesta și sprijinindu-se de el se ridică încet.

Totuși se clătina.

Își veniră în fire cu toții și-l înconjurară.

— Ești rănit?

— Nu știu.

— Simți vreo durere undeva?

— Nu simt… Dar îmi joacă niște cercuri roșii prin fața ochilor și nu mai văd nimic…

— Cine a tras, oameni buni? întrebă Ivancovici.

— Lazar! strigară câțiva.

Stanco se frecă la ochi…

Când se dezmetici și începu să vadă puțin, se lăsă jos.

— Oameni buni, spuneți-mi, ce fu asta? întrebă el.

Iurișici îl lămuri.

— Nu înțeleg pentru ce a făcut asemenea faptă!… Nu mi-aș fi închipuit să fie în stare de una ca asta!… Mi s-a făcut negru înaintea ochilor! Nici n-am auzit împușcătura!…

— Știți unde a nimerit glonțul? întrebă Șoccianici.

— Unde? se auziră întrebări din toate părțile.

— În căciulă! Iată…

Și întinse căciula.

Stanco era încă buimac și nu-și dădea seama de primejdia prin care trecuse. Vârî cu nepăsare degetul prin gaura pe care o lăsase glonțul în căciulă… Îl durea capul.

Flăcăii se mâniară.

— Vrea să-l omoare fiindcă l-a întrecut la sărituri și l-a doborât la trântă!… Rușine să-i fie!… strigă Stanco Iurișici. Atunci ar fi trebuit să-l omor și eu pe el, fiindcă mi-a luat-o înainte.

— Așa – strigă Șoccianici – ar fi trebuit să facem din Balta Neagră un cimitir!…

În vreme ce tinerii lărmuiau mânioși, soarele scăpăta spre sfințit. Copacii aruncau umbre uriașe; chiar și umbra omului ajunsese înaltă cât un stejar…

Dinspre Drina adia o boare răcoroasă.

— Se înserează!… Mergem spre casă? întrebă careva.

— Mergem! răspunseră câteva glasuri.

— Hai, care mergeți?

Începură să se împrăștie în pâlcuri.

Se ridică și Stanco, o luă pe Ielița de mână și porni degrabă… Simțea în tot trupul o oboseală, o sfârșeală… Nu se putea dumeri deloc ce se întâmplase… Undeva, în adâncul ființei lui, parcă bubuia un tunet tulburându-i mintea.

— Ei, frate! își șopti el parcă sieși.

Ielița murmură:

— O fi vrut chiar să te ucidă?

El dădu din umeri.

— Și asta din pricina mea!

Ca și când i-ar fi dat cineva o palmă, el tresări, holbă ochi și-i aruncă o privire uimită;

— Din pricina ta?!…

— Din pricina mea! Ce, nu știi?… Te urăște de mult…

În fața ochilor lui Stanco se făcu deodată lumină… Își aduse aminte de toate; își aduse aminte cum îl ocolea Lazar; își aduse aminte cum strigase: „Ielițo!… Hai la joc!”…

Și în sufletul lui se petrecu ceva… Ceva ciudat și înfricoșător… Ceva ce nu mai simțise până atunci…

NELEGIUITUL

După ce trase și văzu că Stanco se împleticește și cade, Lazar se întoarse deodată, aruncă pistolul și o luă la fugă… Fugea cât îl țineau picioarele; fugea de parcă l-ar fi gonit turcii.

Auzea cum trosnesc vreascurile sub picioarele lui, și i se părea că îl fugărește cineva. Uitase că alături de el se afla Marinco. I se părea că îl urmărește toată lumea… Nu se încumeta să privească înapoi; îi era frică să nu-l ajungă, se temea că dacă se întoarce pierde timpul. Își încordase toate puterile și fugea. Unde?… Nici el nu știa; nici nu se gândise măcar încotro fugea… Voia să se facă nevăzut, să se ascundă, fie și în iad – numai să găsească un ascunziș… Sărea peste tufe, peste buturugi, peste tot ce întâlnea în cale; nu vedea pe unde calcă și încotro se îndreaptă.

Dar puterile începură să-l lase. Răsuflarea lui era tot mai scurtă, pașii tot mai șovăielnici… Până la urmă, căzu cu fața la pământ și-și acoperi obrazul cu mâinile… Își ascuți auzul și-și ținu răsuflarea, împăcat cu soarta: ce-o fi, o fi!…

Sângele îi năvăli în cap și un fel de amețeală ușoară îi întunecă pentru o clipă cugetul…

Se dezmetici curând. Ciulind urechile și neauzind niciun foșnet, nicio mișcare, înălță capul… Îl ridică ceva mai sus și privi speriat în adumbrirea înserării… Nici țipenie de om… Răsuflă ușurat și se ridică în capul oaselor…

Era tare obosit… Mâinile, cu care se sprijinea de pământ, îi tremurau; toată făptura îi era scuturată de un fior… Sângele îi năvălea aprig în vine, ca un șuvoi de munte, simțea însă cum în unele locuri șuvoiul acesta se îngustează și se încetinește din cauza năvalei vijelioase… Picioarele începură să-i amorțească, iar tălpile să-i ardă; capul îi vâjâia, urechile îi țiuiau.

Căzu iară la pământ și închise ochii.

ÎI cuprinse o toropeală. Auzea un greieraș târâind lângă urechea lui, auzea Zgomotul pe care îl face șopârla înainte de apusul soarelui, când prinde muște și gângănii. Ascultă ciripitul acelei păsărele, căreia nu-i mai tace pliscul cât e ziulica de mare; dar mintea nu-i era încă limpede… Auzea totul, își dădea seama de toate, dar nu putea înțelege ce se petrece…

Încetul cu încetul, zgomotele pădurii și ciripitul păsărilor îi traseră ca o perdea pe ochi; trupul și cugetul lui căzură într-un somn adânc…

Dormi îndelung… Îl trezi glasul unei cucuvele, care răsuna în copacul de deasupra lui.

Ridică încet capul și privi speriat împrejur… Nu era acasă…

Unde se afla oare?

Se frecă la ochi și se scărpină în cap… Își încordă mintea, pentru a-și da seama unde se găsește… Era în pădure, dar cum de ajunsese în pădure?

Încet, foarte încet începu să se dumerească… să-și amintească… Își aduse aminte de tot ce se întâmplase, de tot ce făcuse…

Gândul i se opri o clipă asupra isprăvii pe care o săvârșise. În fața ochilor îl văzu pe Stanco jucând lângă Ielița, îl văzu cum îi șoptește ceva la ureche, cum se uită la ea, cum îi zâmbește; apoi se văzu pe el însuși cum ochește și trage cu pistolul…

N-avea remușcări… Mai mult chiar, simțea un fel de bucurie a răzbunării, când își amintea cum căzuse Stanco…

„Așa îi trebuie!… își zise el. Vrea să mi-o răpească pe Ielița… Nu, băiete, asta se plătește cu capul!… Cât e de viclean, m-a poftit să-i fiu și vornicel… Nu, zău! Ehei, ți-am făcut o – ție au să-ți fie vornicei șerpii reci de sub pământ; am s-o iau eu pe Ielița și fără să-mi mai fii tu vornicel”.

Și era atât de liniștit, atât de mulțumit, de parcă ar fi săvârșit cine știe ce faptă bună…

Ielița!… Frumoasă fată… A lui o să fie!… A înlăturat piedica din cale… În Balta Neagră nu-i flăcău mai bun ca el!…

O vedea pe Ielița cum îi zâmbește… Vedea cum o pețește taică-său, cum îi cunună popa Miloe… Inima i se umplea de duioșie și îi sălta, îi sălta în piept…

În acea dulce visare, uitase unde se găsea, ce făcuse, ce făcea în clipa aceea…

Deodată deasupra capului său se auzi un zgomot, un zgomot care răbufni în sufletul lui ca un tunet; un zgomot care îl îngrozi, îl împietri, care-i rupse firul încântător al visurilor… I se părea că se prăbușește lumea.

Dar ceea ce îl sperie nu fu decât cucuvaia din stejarul sub care se afla!… Ea bătu din aripi și-i trecu chiar pe lângă obraz, făcându-l să-i simtă fâlfâirea aripilor…

Sări în picioare și rămase încremenit. Tremura ca varga.

Se dezmetici… Visurile lui frumoase se spulberaseră. Își dădu seama că acum nu mai era decât un fugar…

Un gând îngrozitor, îngrozitor ca o stafie, îi trecu prin minte.

— Dar dacă nu l-am ucis pe Stanco!… Dacă a scăpat cu viață, ce mă fac?…

Simțea că-i fuge pământul de sub picioare. Dar se împotrivi acestui gând.

— L-am ucis!… L-am ucis!… Am ochit bine!… Glonțul l-a nimerit în cap!… S-a împleticit și a căzut. L-am văzut cu ochii mei!

Și totuși, totuși… Parcă nu-i venea să creadă: nu era sigur că Stanco căzuse!

Își încordă cugetul, pentru a-și aduce aminte de toate cele întâmplate.

— S-a împleticit… S-a împleticit!… L-am văzut cu ochii mei! L-am ochit în cap… drept în cap… S-a împleticit și a căzut!… Doar n-are cap de fier – a căzut!… Da, a căzut…

Căuta să se încredințeze pe el însuși că Stanco căzuse.

Degeaba însă… un glas lăuntric îi șoptea:

— Trăiește, trăiește!… Poate rătăcește prin pădure și te caută.

I se făcu părul măciucă… Frica se cuibări în inima lui. În spatele lui fâșâi ceva. Fiori de groază îi trecură prin tot trupul… Își ținu răsuflarea, își încordă auzul, dar nu auzi nimic!…

Privi în sus… Cerul era spuzit de stele; stelele îl priveau reci și batjocoritoare, ca un poteraș care a descoperit fugarul, dar se preface că nu-l vede, ci clipește somnoros… Vinovatul parcă citește însă în ochii lui: Te văd, te văd!… Te-am prins… Nu-mi mai scapi!…

Și stelele îl înfricoșau…

Apoi iar urmă o tăcere de mormânt… Frunzele nu mai șopteau, păsările nu mai ciripeau, totul amuțise; în pădure se auzeau ici și colo glasuri… nu erau însă glasuri omenești sau de sălbăticiuni… erau glasurile nopții întunecate, adânci și posomorâte, slabe, răsunătoare sau tainice; glasuri plăcute, dar care totodată îți înghețau sângele în vine… Glasuri care ucid, dar și întăresc – după starea sufletească în care te afli…

Începu să se înfricoșeze de pădure. De pădurea în care fugise!… Îl cuprinse spaima văzându-se pierdut în inima zăvoiului, unde poate că nu călcase niciodată picior de om…

Se simți singur, părăsit și de dumnezeu, și de oameni. Singur în mijlocul pădurii pline de viață; sub cer, dar părăsit de cer; în paza lui dumnezeu, dar părăsit de acesta; înconjurat de dragostea atât de mare a părinților și fraților, dar părăsit de dragostea lor! Nimeni lângă el, nimeni în jurul lui, nimeni deasupra sa, în afară de frică… Numai ea îl îmbia cu prietenia.

Și el fugi de această prietenă…

Fugea de rupea pământul. Deodată se opri în loc.

I se păru că vede un foc, dar nu un foc obișnuit, ci o pălălaie mare, de parcă ardea o casă. Se opri tremurând. O sudoare rece îi șiroia pe tâmple și pe față…

Vâlvoarea strălucitoare se revărsa peste pădurea deasă, și para ei se apropia tot mai mult și mai mult… Simțea dogoarea flăcărilor…

Încet, încet, vâlvătaia începu să se stingă, și deasupra copacilor se înălță luna, e adevărat – puțin știrbită, totuși mare și luminoasă.

Pentru întâia oară în noaptea aceea răsuflă din adânc… Luna lumina pădurea, și lui i se păru că sosiseră zorile. Se opri și căută poteca pe care să-și îndrepte pașii. Rătăci puțin și curând dădu de ea.

Își simți sufletul ușurat… Era încredințat că poteca îl va duce la liman. Și acest lucru îl făcu să mai prindă inimă. Numai să iasă din acea pădure pustie! Nu sunt oamenii atât de înfricoșători! Înfricoșător e pustiul, deoarece în pustiu îți simți și inima pustie…

Se opri deodată…

La câțiva pași, înaintea lui, auzi trosnind vreascurile, parcă ar fi umblat cineva. Înălță capul și văzu în fața lui umbra unui om…

Dacă ar fi văzut un lup sau un urs, nu s-ar fi speriat atât.

Cel dintâi gând care-i trecu prin minte fu: Stanco… Umbra care se apropia parcă era Stanco. I se părea că vede și o țeavă neagră îndreptată spre pieptul lui…

Toată noaptea fusese în primejdie de moarte, dar acum chiar moartea venise, cu adevărat!… Picioarele i se tăiară și el se prăbuși la pământ, ca un copac când îi tai rădăcinile… Închise ochii, ca să nu mai vadă nimic…

I se păru că cineva se apropie și se apleacă deasupra lui, că o mână de gheață îl înșfacă de beregată și-l strânge… Simțea cum mâna îl strânge tot mai tare, cum degetele reci îi pătrund tot mai adânc în gâtlej. Se înăbușea…

Își pierdu cunoștința.

SCHIMBAREA

Însoțind-o pe Ielița și ținând-o strâns de mână, Stanco ieși la drum. Aci se opri, o privi în ochi și-i spuse:

— Du-te acasă.

— Bine – răspunse ea supusă și își trase mâna din mâinile lui.

— Sau… stai!…

Ea stătu.

— Spune-mi, Ielițo, spune-mi drept: mă iubești pe mine sau pe el?

Ea se înroși și și plecă fruntea.

— Tu o știi… – șopti ea.

— Și de el nu-ți pasă?

— Nu-mi pasă.

— Deloc?

— Deloc.

— Și… ți-e totuna?

— Totuna!…

— Bine, acuma du-te!

Ea se întoarse și plecă grăbită.

Privea mâhnit în urma ei… Cu cât se îndepărta, era tot mai mâhnit… Iar când o pierdu din vedere, îi păru rău și voi s-o strige.

Dar se stăpâni… Capul îi vuia încă; cerculețele roșii îi mai jucau în fața ochilor, iar sufletul îi era apăsat de o povară grea, atât de grea, încât îi copleșea toată făptura. Abia se mai târa.

Se târa și se împleticea, parcă ar fi fost frânt de oboseală. În minte totul i se învârtea tulbure și încâlcit. Nu putea să-și aducă aminte cu niciun chip, necum să înțeleagă cele ce se întâmplaseră. Gândurile lui luptau să se limpezească, dar erau atât de încețoșate, de vălmășite, atât de cotropite de toropeală, încât nu se puteau urni din loc.

Soarele apunea. Împrejur zumzăiau țânțarii; din toate părțile se auzea ciripitul păsărelelor… Și, înconjurat de acest farmec, soarele scăpăta încet, asfințea în acea învăpăiere de basm, ce-și înnoia frumusețea în fiece zi.

Iar Stanco, care era mișcat totdeauna de răsăritul și de apusul soarelui, care începea să viseze deîndată ce gâzele prindeau să zumzăie în jurul său, pentru întâia oară nu făcu acest lucru.

Păși greoi, agale. Ajunse acasă.

Oamenii harnici cinează și se culcă devreme, pentru ca să poată pleca în zori la muncă.

Tatăl lui, care nu știa nimic despre cele întâmplate, îl întâmpină mânios:

— Așa faci întotdeauna! Niciodată nu vii acasă ca frații tăi care-s mai de treabă ca tine… Întotdeauna trebuie să fii așteptat!…

Stanco lăsă capul în jos și nu răspunse nimic.

— Flăcăi!… Flăcăi!… Țângăi!… Se țin numai de fustele fetelor! Ce fel de fete or mai fi și alea! De ce n-or fi spunând: du-te, bre, acasă!… bombănea mereu bătrânul. S-a întors lumea pe dos!… Nu găsești un flăcău cumsecade, de l-ai căuta cu lumânarea!… Maro, gata?

— Gata, taică! răspunse nora.

Bătrânul se ridică de la locul lui, dezlipi lumânarea de pe zid și o aprinse. Mara îi aduse jar într-o cățuie de pământ. El luă de pe poliță un bob de tămâie, lipi lumânarea de zid, suflă cenușa de pe cărbuni și puse bobul pe jar… Se ridică un fum albăstrui, mirositor; bătrânul își făcu semnul crucii.

— În numele tatălui, și-al fiului și-al sfântului duh, amin!…

Și el tămâie întâi lumânarea, apoi se tămâie pe sine și pe cei din casă, după rânduiala cuvenită… În sfârșit, începu să spună o rugăciune prin care cerea lui dumnezeu să dăruiască tuturor celor din casă sănătate și belșug… Se ruga și de duhurile „bune” și de cele „rele”, cerând celor dintâi să-l ocrotească, iar celorlalte să se îndepărteze de casa lui… Se rugă îndelung; în sfârșit făcu o mătanie și se închină. Apoi se întoarse către ai casei.

— Poftă bună! rosti el blând și voios, parcă n-ar fi fost câtuși de puțin supărat câteva clipe mai înainte.

Tinerii sărutară mâna bătrânului și bătrânei, și se așezară la masă.

În vreme ce mâncau, vorbiră despre lucruri obișnuite, cunoscute dintotdeauna, vorbiră despre treieriș, care trebuia să înceapă a doua zi.

— Dați zor, băieți. În toamna asta avem multe treburi… Iaca, trebuie să-l însor și pe dumnealui…

Și arătă spre Stanco.

— Zău că era și vremea – zise Petra, mama lui Stanco.

Stanco lăsă capul în jos.

— Cum să nu fie vremea?… Eu și vecinul Ivan ne așteptăm din zi în zi ca băieții noștri să înceapă să plângă ca să-i însurăm!… Zău, dacă nu i-am însura chiar în toamna asta, o dată îi vezi mugind ca boii!

Toți cei din jurul mesei începură să râdă, numai Stanco nu. Abia acuma i se făcuse lumină în fața ochilor, abia acuma își dădea seama ce gânduri

trecuseră prin capul lui Lazar. Lazar trăsese în el cu gând să-l omoare!…

— Ce toantă și-o fi găsit tontul nostru? Ivan mi-a spus că feciorul lui a pus ochii pe fata lui Sevici.

Lui Stanco i se opri îmbucătura în gât. Parcă îi smulsese cineva inima din piept.

Sc ridică și ieși afară.

— Bre, bre!… râse bătrânul. I-e rușine, vezi doamne! Când colo se topește după însurătoare!… Bine, bine!… He-he-he!… Zi, babo, nu-i așa că-i zălud…?

— Ha-ha!… râdea bătrâna. Iaca, e și el tinerel, se rușinează!… Hai, băiatul mamei, vino și mănâncă.

— Lasă, bre, mâncarea!… Acu n-ar mai mânca el, de i-ați da și bucate împărătești!… Ha-ha-ha-ha-ha!… râdea bătrânul.

— Las' că și tu prea-l zădărești – zise Petra cu mustrare. Iacă, făcuși să nu-i mai tihnească îmbucătura!…

— Mai taci, bre, babo!… N-are decât să nu mănânce! Ce, ție ți-a tihnit întotdeauna îmbucătura!?… Îl muncesc grijile tinereții, nu i-e foame!

În vreme ce ei râdeau în casă, Stanco se zbuciuma amarnic afară.

Inima lui, până deunăzi curată ca de copil, se învenină deodată de gelozie, de o gelozie aprigă, turbată, nestăvilită… Va să zică Lazar voise să-l ucidă numai pentru ca să-l înlăture din cale!… Și în fața ochilor săi se ivi o priveliște înfiorătoare: se făcea că murise… Din cap i se scurgea sângele și creierul… Taică-său, mama, frații, cumnatele, nepoții, nepoatele – toți plângeau și boceau. Îl coborau în groapă… Pe lângă obrajii lui se târau niște șerpi reci… Iar mai în colo, Lazar îi zâmbea Ieliței; tatăl lui o peția și ea primea… Se apropiau de altar…

Răcni ca o fiară încolțită… Își simțea inima sfredelită de un fier roșu. Mânia creștea în el năvalnic ca aluatul, și îl covârși; sufletul și inima, fiecare părticică din făptura lui clocotea de mânie împotriva lui Lazar.

Dacă Lazar i-ar fi mărturisit gândurile, dacă și-ar fi dat seama cât de cât ce se petrece, l-ar fi iertat. Dar… Lazar voise să-l ucidă numai ca să n-o poată lua pe Ielița. În ochii lui Stanco, acest păcat întrecea pe oricare altul… Dacă Lazar i-ar fi făcut orice rău, dacă i-ar fi luat totul și l-ar fi adus la sapă de lemn – și asta i-ar fi iertat-o. Și-ar fi amintit de copilărie, de tinerețe, de prietenie, de grija frățească dintre ei și… l-ar fi iertat!…

Dar Lazar voia să i-o ia pe Ielița. Și asta în chip mișelesc… Și încă voise să-l ucidă!…

Asta nu i-o putea ierta!

Simțea o ură, o ură aprigă, neîmpăcată, față de Lazar… O ură cumplită. Dorea nu numai să-l ucidă, dorea să-l nimicească, să nu rămână nicio fărâmă din el…

Și ura aceasta începu să-l schimbe. Simțea cum se schimbă tot mai mult, cum se preface în alt om…

Căci bine se zice: în om zace și binele și răul; în el se află amândouă semințele. Aceea îngrijită mai mult îl stăpânește într-o măsură mai mare.

Dacă Lazar n-ar fi făcut să încolțească sămânța răului în sufletul lui Stanco, ea ar fi rămas în el liniștită, adormită, s-ar fi închircit și ar fi pierit cu totul… Ar fi fost un om bun, pașnic, blând, care s-ar fi mulțumit cu puțin; ar fi fost ascultător, ar fi dat cinstirea cuvenită bătrânilor, ar fi iubit pe cei tineri; ar fi trăit în pace cu vecinii; ar fi avut grijă să nu stârnească pe nimeni împotriva lui; ar fi cerut, i-ar fi rugat chiar și pe cei mai răi decât el să nu-l târască pe la judecăți… Ca să aibă liniște, ar fi dat de la el, chiar dacă ar fi păgubit… Într-un cuvânt, ar fi fost un sătean de treabă: ar fi dat domnului ce-i al domnului, chezarului ce-i al chezarului, beiului ce-i al beiului, și niciodată n-ar fi ridicat împotriva nimănui niciun cuvânt.

Dar fusese trezită la viață sămânța răului. Iar ea este asemenea unui butoi cu pulbere. În butoiul acesta Lazar aruncase o scânteie, și pulberea se aprinsese…

„Acum nu te opri în drum!…” Pieptul lui Stanco era ca un vulcan care zvârlea totul afară și nu primea nimic înlăuntru. Niciun fel de dezvinovățiri nu-l puteau face să se stăpânească; nimic în lume nu l-ar mai fi putut opri să-l ucidă pe Lazar…

El era omul vremurilor sale. Ieri, pâinea lui dumnezeu; azi, fiară neîmblânzită; ieri un plugar pașnic, astăzi mai mare peste oameni!… Hotărî totul într-o clipă, o dată pentru totdeauna. Și punând totul la bătaie, trebuia să învingă… Nu mai ținea seama de trecut, nu se mai gândea la viitor – înaintea ochilor săi era numai ziua de azi… Ea îi spunea:

„Ucide-l pe Lazar!…”

„Da, am să-l ucid!… Ca pe o muscă!… Doar am să suflu și o să piară!… Acum mi se pare mai mic ca o furnică și mai ușor ca un fulg!”

Își înălță ochii spre cer, și jură în fața lui dumnezeu, a stelelor și a cerului albastru c-o să-l ucidă pe Lazar…

Se plimba zbuciumat printre pomi; își dăduse căciula pe ceafă și adierea îi răcorea fruntea fierbinte.

„Da!… ai să-l ucizi, dar apoi ce te faci? Știi bine: cine ucide, va fi și el ucis!” îi șoptea un glas.

Tresări. Într-adevăr, așa era. Dacă are să-l ucidă pe Lazar, o să fie și el ucis. Și Ielița n-o să fie nici atunci a lui.

Asta îl sperie și aproape că-l făcu să șovăie… S-o piardă pe Ielița? Și ce-o să se facă el atunci, ce rost o să mai aibă viața pentru el?…

Bine, dar era cu putință să-l ierte pe Lazar? Oare să nu-l pedepsească pentru ceea ce făcuse?… Dar dacă rămânea nepedepsit nu avea să încerce să-i ia, din nou viața tot așa de mișelește?…

Îl durea inima. Nimic nu era mai jalnic, gândea el, ca viața lui. Atât cât putea să vadă în viitor, vedea numai suferință și neliniște.

Parcă stătea pe marginea unei prăpăstii – nu putea să ia nicio hotărâre.

Să-l ucidă?

Și unde ajunge după aceea?

În codru!… îl fulgeră un gând…

„Da, în codru… Și când am să ajung acolo nimeni n-o să mai cuteze să se atingă de Ielița!… Ea o să fie atunci numai a mea!… Dar tata, dar mama?”

Își aruncă privirile spre casă. Ușa ei era deschisă. O flacără străvezie lumina chipurile alor săi, în vreme ce râdeau și vorbeau.

Să-i părăsească?… Acum, la bătrânețe, să le dea o lovitură de moarte?… Să le amărască cele din urmă zile ale vieții?… Așa să le răsplătească oare dragostea și grija?…

Dar frații și cumnatele dragi, dar copilașii iubiți – nepoțeii și nepoțelele – pe care-i săltase pe genunchi, dar zilele senine și fericite, zilele vesele, zilele voioase de muncă, și sărbătorile atât de frumoase, dar hora, dar șezătorile, dar prietenii… Pe toate, pe toate să le piardă oare?

O flacără vie ardea în sufletul lui… Îl durea inima după acea viață pașnică, liniștită… Broboane de sudoare îi năpădiră fruntea… Stătea împietrit în fața acestei duioase priveliști a vieții alor săi.

Iar priveliștea aceasta, vie, parcă-l chema, parcă-i spunea: vino!… Dulce-i viața în căminul tău!… Dulce-i mângâierea mamei; dulci sunt mustrările bătrânului tată!… Vino! O să-ți dăm tot ce-ți dorește inima. O să ți-o aducem noi și pe Ielița. Atunci ai să simți cât e de fierbinte dragostea ei… Nicăieri n-o să poți găsi un colțișor mai drag!…

Îl podidiră lacrimile, întinse mâinile și voi să se repeadă în brațele cele mai scumpe de pe această lume…

Deodată însă, alături de această priveliște dragă răsări și chipul roșcovan al lui Lazar.

Fiori fierbinți, fiori de groază îl străbătură din cap până-n picioare… Lazar șuiera, șuiera, ca un șarpe sub lovitura pietrei… Și tot ce-i era drag, scump, toată acea priveliște, se topi în flăcările unui foc mistuitor…

Întreaga lui ființă fu cuprinsă de o ură aprigă, de o dorință ce se cerea împlinită cu orice preț – răzbunarea…

Lazar și el nu încăpeau sub același cer – unul trebuia să piară!

Hotărî să fugă în codru, dar mai întâi să-l ucidă pe Lazar…

Și, lucru ciudat! Din clipa aceea parcă era altul. Nimeni nu mai putea sta în calea hotărârii sale. Parcă ar fi fost săpată în piatră. Tatăl, mama, frații, nepoții, Ielița… toți își aveau locul cuvenit în simțămintele lui, dar toate aceste simțăminte erau covârșite de unul singur, de dorința de a-l ucide pe Lazar… I se părea că n-o să mai poată trăi, că n-o să mai poată răsufla, dacă trăiește Lazar.

Și strângând pumnii, aruncă o privire cruntă spre casa tatălui lui Lazar.

— Amar de tine, bătrâne Ivan! scrâșni el… Amar de tine, casă, cea dintâi care ai adăpostit capul acelui nelegiuit!… Din casa ta, Ivane, va rămâne numai scrumul, iar din ai tăi o amintire zguduitoare!… De nu va fi așa, să mă bată dumnezeu!… Sa nu mai apuc ziua de mâine!

VRAJBA

Lazar nu se înșelase. Ceea ce văzuse el era într-adevăr un om, însă nu Stanco, ci Marinco.

Subașa se cam îngrijorase când i se spusese că-l caută Marinco. Dăduse porunca să-l lase să intre. După chipul lui Marinco se vedea că venise cu vești.

— Ce este, Mașo?

— Bine, dragă aga!

— Ce fel de bine?

Marinco îi povesti tot ce se întâmplase, fiind și el încredințat că Stanco murise. Turcul asculta încântat. După ce Marinco isprăvi de povestit, turcul întrebă:

— Și acuma ce crezi c-o să fie?

— Cred c-o să fie bine, cinstite efendi. Acum trebuie să vezi de Lazar… Atunci, Ivan Mirajgici o să fie al tău… Și când o să-l câștigi pe Ivan, atunci Balta Neagră o să se împartă în două tabere. Ai dorit prilejul să-i împaci pe cei din Balta Neagră, dorința ți s-a împlinit.

— Și unde-i Lazar?

— Zău, dragă aga, asta nici eu n-o știu. A fugit în pădure.

— Ei, frate dragă, trebuie să mi-l găsești!

— Da, o să-l găsesc! Cum să nu-l găsesc! De vreme ce dorești, o să-l găsesc, în pământ de-ar fi intrat!

— Zău așa!… Du-te de-l caută!… Vrei nițel tutun?…

— Păi… dacă dă dumnezeu…

— De dat, dă!… Pentru tine, Șulea dă de toate!… Ia, poftim!…

Și-i dădu un pumn plin.

Marinco își umplu punga de tutun, apoi își aprinse luleaua și o luă spre pădure…

Cutreieră prin desiș; tot umblând obosi și se hotărî să se odihnească oleacă, când deodată îl zări pe Lazar. Se îndreptă spre el, și, tocmai când să-l strige, Lazar căzu ca trăsnit…

— Lazare!… Lazo!… strigă el.

Dar Lazar leșinase de frică și nu-l mai auzea. Marinco se lăsă într-un genunchi și-i săltă capul!…

— Lazo!… Lazar… Lazo!…

Lazar începu să se trezească. De spaimă, nu cunoscu glasul lui Marinco și nu cuteză să deschidă ochii. Marinco îl striga mereu…

Lazar se dezmetici cu greu și-l cunoscu; abia atunci deschise ochii:

— Ce e?… Cine e?…

— Eu sunt, Lazare, frate, eu.

— Matale erai, nene Marinco?

— Eu, băiete, eu.

— Cum de te afli pe aici?

— Te căutam pe tine.

— Te-au trimis ai mei?…

— Nicidecum. Subașa m-a trimis să te caut și să te găsesc cu orice preț!…

Pe Lazar îl trecură fiori de groază… Abia scăpase de o spaimă și iată că dăduse peste alta!… Ce vroia subașa cu el? Oare să-l fi omorât într-adevăr pe Stanco și acum subașa îl caută ca să-l pună în fiare și să-l trimită în fața cadiului?…

I se părea că l-au și pus în fiare, că se află la judecată… În fața lui e o masă, pe ea o carafă și două căni. Cadiul se apropie, toarnă apă din carafă în căni și spune tatălui lui Stanco: „Bea în amintirea lui ultima cană!…”

Această vedenie înfricoșătoare îl înmărmuri.

— Haide! îl îndemnă Marinco.

— Așteaptă!… De ce mă cheamă subașa?

Ciudat om era Marinco!… Deși cunoștea dinainte gândurile subașei, totuși nu suflă o vorbuliță. Socotea că numai subașa are dreptul să-i vestească această bucurie lui Lazar. Și răspunse:

— Nu știu.

— Nu ți-a spus nimic?

— Nimic.

— Ascultă, nene Mașo…

— Ce?

— Mi-e frică să merg!

— Trebuie!… Subașa mi-a poruncit să te duc la el!

— Spune-i că nu m-ai găsit.

— Ce?!… Să mint!?… Să-l mint pe subașa?!… Ai înnebunit?!… Haide!…

Și numai cu o privire îl făcu pe Lazar să se ridice… Lazar păși, dar genunchii îi tremurau. Se gândea să fugă, dar nu-l țineau picioarele; pe

lângă asta, știa că din mâinile lui Marinco nu poate să scape. Marinco l-ar fi fugărit până i-ar fi ieșit sufletul. Era un om cumplit. Să-i poruncească turcul să-și lege cobză propriul lui copil, și el l-ar lega ca pe un dușman, să-i iasă ochii, nu alta.

Lazar mergea ca un miel dus la tăiere… Se rugă iară de Marinco:

— Nene Mașo!

— Ce e, fătule?

— De ce nu-mi dai drumul?

— Zău ai înnebunit!… Nu se poate, haide!

— Taica are bani!… Cere cât vrei, numai nu mă duce acolo!…

Marinco îl fulgeră cu o privire cruntă, apoi zâmbi.

— Bani!… Bani!… Ce nevoie am eu de bani?… Banii-s pentru smintiți!… Eu n-am nevoie de așa ceva! Pară îmi dă tot ce-mi trebuie, dumnezeu să-i ajute! El se poartă întotdeauna frumos cu mine… Dar și eu îl ascult. Ce vrei: capul plecat, nu-i de sabie tăiat!… De ce n-ai fost cuminte?… Nu l-ai mai fi făcut pe moș Marinco să rătăcească toată noaptea prin pădure…

— Bătrân zănatic, nu știi că-i vorba de capul meu?… urlă Lazar.

Marinco rânji:

— De bună seamă ca da, fătule, și de cap, firește!… Ce-mi pasă mie de capul tău? Eu am grijă de al meu! Dacă te fac acum scăpat, pe unde scot cămașa apoi?… Crezi oare că Pară n-are să afle?…

— Cere-mi ce vrei! urlă din nou Lazar și începu să-și frângă mâinile.

— Nu cer nimic! La ce bun? Eu-s om bătrân. Pară are mai multă încredere în mine decât în toți arnăuții lui. Și când omul are încredere în mine, oare-i drept, te întreb eu, oare-i drept să-l înșel!?

Ieșiră la drum. Lazar își dădu seama că ajunseseră aproape de han… Se încordă și o luă la fugă… Dar Marinco îl ajunse din urmă și-l prinse de grumaz.

— Mai degrabă scapi de trăsnet decât de mine! scrâșni el și-i aruncă lui Lazar o privire fioroasă…

Lazar se împacă cu soarta…

Ajunseră la han… Marinco îl lasă să treacă înainte. Lazar simțea că-l părăsesc puterile. Fără sprijinul lui Marinco n-ar fi putut păși nici pragul.

Focul din vatra lumina încăperea. Arnăuții subașei dormeau în jurul vetrei. Marinco trezi un arnăut și-i spuse să-l vestească pe subașa că l-a găsit pe cel căutat și că l-a adus.

Arnăutul se apropie de ușă și nici n-o deschise bine, că din odaie se auzi glasul subașei:

— A sosit Marinco?

— A sosit… A adus pe cineva.

— Să vină încoace.

Marinco îl luă pe Lazar de mână și îl împinse în odaie.

Lazar se pierdu de tot. Nu-și mai dădea seama ce face. Pășea târât de Marinco. Dacă nu l-ar fi târât acesta, ar fi rămas pironit locului.

— Ei, iată-te, Marinco!… Tu și numai tu!… Fără tine nu se face nimic! zise Pară.

— N-am făcut decât să-mi ascult stăpânul! răspunse Marinco, sărutându-i poala hainei.

— Lasă… Lasă!… Du-te și te odihnește!

Marinco bătu o temenea și ieși.

Lazar auzi vorbele lor, dar acum nu-i mai păsa de nimic. Era atât de sfârșit, încât nu putea să înțeleagă ce se întâmplă cu el.

După ce ieși Marinco, Pară se ridică de pe divan, se apropie de Lazar, îl privi în ochi și-i spuse blajin:

— Nu te teme… Nu-ți fie frică!…

Lazar holbă ochii. Nu-i venea să creadă că subașa rostise asemenea vorbe. Oare o mai fi cineva în odaie?… Și începu să cerceteze cu privirile de jur-împrejur.

— Nu-ți fie frică!… Nu-ți fie frică!… spuse din nou Pară, tot atât de blajin. Află însă că ai dat greș.

Aceste cuvinte calde și blânde, după atâtea frământări și atâta frică, picurară ca un balsam pe o rană… Inima începu să-i bată cu putere, gata-gata să-l înăbușe, îi dădură lacrimile, și începu să se roage plângând cu sughițuri…

— Îndurare!… Îndurare!…

Și căzu în genunchi.

— N-am vrut!… S-a întâmplat, așa, deodată!… Nici eu nu știu cum s-a întâmplat!… Am simțit că trebuie să ucid! Ori pe el, ori pe mine! N-am putut îndura ca el să sară mai bine decât mine! Apoi m-a învins și la trântă! Mi se sfâșia inima când vedeam cum îl privește Ielița!… Și, deodată, mi s-a făcut negru înaintea ochilor!… Am fost silit să-l ucid!…

— Dar nu l-ai ucis! zise subașa.

Lui Lazar i se păru că l-a pălmuit cineva.

— Nu se poate! spuse el și se holbă la Pară.
— Nu l-ai ucis!
— Dar a… căzut!
Turcul bătu din palme. În ușă se ivi un arnăut.
— Meho e aci?
— Este.
— Sa vină încoace.
Meho intră în odaie.
— Când l-ai văzut pe neisprăvitul ăla al lui Alexa?
— Acu un ceas. Se plimba printre pomii din livada casei.
Lui Lazar îi căzu capul în piept, de parcă i l-ar fi tăiat sfântul arhanghel.
— Poți să pleci, Meho.
Meho ieși.
Tăcură amândoi. Turcul începu să se plimbe de colo până colo prin odaie. Își sprijinise bărbia în piept și-și încorda fălcile; se vedea cât de colo că-l frământau gânduri de seamă. În sfârșit spuse:
— De data asta nu l-ai ucis – nu! Dar ce-ai să spui oamenilor: pentru ce ai tras în el?…
— Am să spun: pentru că-l urăsc!
— Nu-i cuminte…
— Îl urăsc cu adevărat!
— Știu… Hm!… Ia spune-mi, taică-tău are ceva bani?
— Are.
— Știi unde îi ține?
— Știu. În iatac, într-un sipet.
— Sunt încuiați?
— Sunt.
— Știe și Stanco despre acești bani?
— Da.
— Taică-tău știe că Stanco cunoaște ascunzișul banilor?
— Da. Casele noastre sunt ca și una. Nimic nu ascundem unii de alții.
— Ei, ce zici? întrebă Pară și-l sfredeli cu privirea.
Lazar începu să înțeleagă.
— Du-te pe furiș acasă… Du-te drept în iatac, sparge sipetul, ia banii și ascunde-i undeva!… Iar mâine spui că ai tras în Stanco fiindcă a furat banii!… Ai înțeles?…

Lazar zâmbi pe sub mustață. Parcă nu numai că-l ierta, dar îi mai și dădea sfaturi cum să iasă cu fața curată în ochii oamenilor!… Pe deasupra, îl făcea pe Stanco și hoț… Înălță capul și spuse:

— Da, am înțeles.

— Vezi – zise Pară – cum îți port eu de grijă?…

— Văz, și… mulțumesc!

— De-acu să-mi dai ascultare, ori…

— Am să te ascult ca pe un tată, mai abitir ca pe un tată!…

— Bine, bine!… Așa te vreau!… zise Pară și bătu din palme. Arnăutul vârî capul pe ușă.

— Spune-i lui Marinco să vină.

Marinco intră, spunând încă din prag:

— Cât m-am hodinit, am fumat o lulea în sănătatea matale, cinstite efendi… Am tras și o dușcă de basamac…

— Bine, bine, Marinco!… Tu ești omul meu, bine!…

Marinco rânji și se umflă în pene, de bucurie că subașa îl răsfață în felul acesta.

— Îți mulțumesc! spuse el.

— Știi ce, Marinco?

— Ce?

— Să spui mâine la casa obștei că l-ai văzut pe Stanco ieșind din iatacul lui Mirajgici, furișându-se ca să nu-l vadă nimeni… Ai priceput?

— Am priceput, n-ai nicio grijă. Dacă dorești, sunt în stare să și jur, nu numai să mint!

— Ai grijă când minți!… Să nu te prindă.

— Las’ nu mă-nvăța pe mine! Sunt meșter mare în treaba asta!… Când încep să mint, eu însumi cred ceea ce spun!

— Așa, vezi! zâmbi Pară. Acu’ du-l pe Lazar până acasă, să nu umble singur.

— Îl duc, efendi, cum să nu-l duc!… Hai, Lazo! Hai, băiete!…

Bătură amândoi temenele și ieșiră din odaie.

— Noapte bună, efendi!

— Noapte bună!

Turcul rămase singur. Își aprinse ciubucul și făcu câțiva pași prin odaie, mângâindu-și barba.

— Aferim! Ăsta face cât un rob!… Am pus paie pe foc… Numai să-i învrăjbesc, c-apoi or să se mănânce ca câinii!… Ha-ha-ha-ha!… Tot satul o

să se împartă în două tabere din pricina lor!… Bine zicea Marinco: atunci cei din Balta Neagră or să vină la mine să-i împac!… Nepricopsitul de popă n-o să le mai fie de niciun folos – doar Șulea, doar Pară, cum mă poreclesc ei, o să-i ajute. Atunci am să mă plimb țanțoș prin Balta Neagră!… Să vedem atunci care-i mai breaz: eu, ori Uso din Bogatici, pe care-l laudă atâta!…

Și plin de mulțumire se trânti pe divan, scoțând un nor gros de fum din ciubuc… În rotocoalele albăstrii vedea priveliști prea frumoase, minunate, își vedea dorințele arzătoare împlinite…

Ciubucul îi căzu din mână, și în odaie începu să se audă un sforăit ușor…

TRĂSNET DIN SENIN

Zorii zilei de 21 iulie. Ziua se vestea încă de dimineață foarte călduroasă. Cele dintâi raze ale soarelui se revărsau aproape dogoritoare în văzduhul străveziu.

Șoltuzul Iova se sculase devreme, se spălase, își făcuse rugăciunea și, potrivit unui vechi obicei, se dusese la prisacă.

În casă viața fremăta. Tinerii dădeau zor să plece la muncă, după cum hotărâse bătrânul. Venise și moș Sima, vătășelul, să vadă dacă șoltuzul îi dă vreo poruncă. Bătrânul ședea tihnit și închina pe îndelete din plosca pe care i-o dăduseră tinerii. Socotea că în ziua aceea n-o să aibă mult de alergat. Și unde să alerge? Lumea era pe câmp, fiecare căuta să folosească timpul frumos, ca să treiere grânele și să-și pună în hambare rodul trudei și al sudorii…

Deodată dădu buzna în ogradă Ivan Mirajgici. Era galben ca ceara. Nici n-apucă bine să intre, că și întrebă de stăpânul casei. Când îi spuseră că e la prisacă, se îndreptă zorit într-acolo.

Sima se miră când îl văzu pe Ivan atât de tulburat, dar se miră și mai mult când îl văzu și pe șoltuz întorcându-se de la prisacă tot atât de galben la obraz.

— Simo! strigă el aprins.

— Aud!

Sima sări ca ars.

— Iute cheamă-l pe popa, cât poți de iute.

Moșneagul își dădu seama că nu era de glumit și grăbi, cât îl țineau bătrânețele, să îndeplinească porunca șoltuzului.

Iova îl trase pe Ivan în odaia lui.

— Adevărat… nu glumești?…

— Nu glumesc de loc.

— Adevărat?!…

— Dacă mi-ar fi spus altcineva, nici eu n-aș fi crezut… Sipetul era spart și gol!…

— Și cât spuseși că aveai acolo?

— Două sute de galbeni în cap!…

— Două sute de galbeni!… Oho!… bănuiești pe cineva?…

Ivan nu răspunse nimic. Își lăsă capul în jos și tăcu.

Șoltuzul se plimba prin odaie. Era uimit, ba chiar speriat de o asemenea întâmplare… De treizeci de ani era șoltuz, dar nu ținea minte să se mai fi întâmplat o asemenea fărădelege, și nici că se mai întâmplase vreodată. Prin mintea lui se perindau unul după altul oamenii din sat și toți ai lor, dar nu putea, nici măcar o clipă, să bănuiască pe vreunul… Toți erau gospodari cinstiți și de treabă, toți copiii lor – de ispravă.

— Auzi, bre… N-ai avut cumva oaspeți în zilele acestea?

— N-am avut.

— N-o fi dat careva din turci pe la tine?

— N-au dat. De o lună de zile nu mi-a intrat nimeni în casă.

Iova începu iarăși să se plimbe de colo-colo… Nu mai știa ce să creadă… Își plesnea cu năduf palmele. Deodată izbucni deznădăjduit.

— Furt!… Furt în Balta Neagră… Prădăciune în Balta Neagră!… Și asta când e șoltuz Iova Iurișici!… Of, doamne!… Oare-i cu putință!… Ce-au să spună acu celelalte sate… Hm!… Or să spună: nu te mai fuduli!… Mai lasă-ți nasul în jos… În satul tău a fost spart sipetul unui gospodar, i s-au furat două sute de galbeni!… Cum să înduri asemenea ocară!… Și asta acu, la bătrânețe!… Of, doamne!… Of, doamne!… De ce nu-mi luași ieri zilele, să nu fi apucat asemenea rușine!…

Și începu să tremure de mânie… Îl podidiră lacrimile.

În clipa aceea sosi și popa.

— Ziua bună.

— Rea, părinte! răspunse Iova.

— Ce vrei să spui, Iovo?

— S-a petrecut un furt, părinte!

— Furt?! întrebă cu uimire popa. La cine?… Unde?…

— La mine – zise Ivan.

Șoltuzul rostea vorbele anevoie. Îi povesti preotului că Ivan nu-și mai găsise banii la locul lor.

Când isprăvi de povestit, popa se întoarse spre Ivan:

— Pe cine bănuiești? îl întrebă el.

Ivan nu răspunse nimic nici de data asta.

— Nu bănuiești cine-i hoțul? întrebă din nou popa.

— Ei, aici e aici, părinte!… Îl știu – nici nu încape îndoială…

— Cine e? întrebară într-un glas popa și șoltuzul.

— L-a văzut Lazar al meu. Ieri a vrut chiar să-l împuște…

Tresăriră amândoi. Încă de cu seară, la cină, auziseră despre întâmplarea de la joc. Strigară deodată amândoi:

— Stanco?!

— Stanco – răspunse Ivan.

— Oare chiar Stanco Alexici? întrebă șoltuzul.

— Chiar el!… zise Ivan. Arțăgosul meu, care-mi seamănă leit, l-a zărit ieri, taman când ieșea din iatac. „Mă miram – zice – ce să caute Stanco în iatac. Intru să văd dacă e-năuntru careva de-ai casei. Când, ce să vezi: sipetul spart și banii ioc… Văd roșu înaintea ochilor, pun mâna pe pistol și după el…”

— Ivane! zise popa. Nu-ți face păcate!…

— Crede-mă, părinte!

— Eu am auzit – îi tăie vorba popa – că Lazar a vrut să-l împuște din pricina fetei lui Sevici…

— Crede-mă, părinte, nu-i adevărat.

Popa tăcu, străbătu o dată odaia în lung și, mai mult pentru sine, spuse:

— Dacă aș fi auzit că Stanco a omorât un om – aș fi crezut, dar ca Stanco să fi furat – nu-mi vine să cred!…

Apoi se întoarse spre șoltuz:

— Ai chemat obștea?

— Nu.

— Cheam-o!…

Șoltuzul ieși afară și-i porunci lui Sima să cheme obștea, după care se întoarse în odaie.

— Ce facem acu? îl întrebă el pe preot.

— Nu știu încă… Haidem la casa obștei – acolo om vedea.

Porniră tustrei, cu capetele plecate, spre casa obștei.

*

În mai puțin de un ceas, Sima înștiință pe toți gospodarii. Oamenii sosiră în grabă, întrebându-se unul pe altul de ce oare îi chema șoltuzul într-o zi atât de frumoasă și bună de lucru.

Aproape printre cei din urmă sosi și Alexa Alexici. Oamenii îl priveau în tăcere. Toată lumea auzise de cele întâmplate în ajun. El nu știa încă nimic: Stanco nu-i spusese, și cu altcineva nu vorbise. Ca omul cu cugetul curat, era senin și gata de taifas. Oamenii își făceau cruce; unii chiar se mirau:

— Ce nesimțire, frate!…

Sărmanul Alexa!… Nici nu visa ce-l așteaptă!…

Deodată se făcu tăcere. Din casa obștei ieșiră popa Miloe, șoltuzul Iova și Ivan.

Șoltuzul era întunecat la față. Pentru întâia oară le era dat sătenilor să nu-i vadă fruntea și zâmbetul senin, în loc de asta, oamenii îi priviră vinele tâmplelor umflate și sprâncenele încruntate.

— Fraților! începu el. V-am chemat să vă vestesc că în satul nostru s-a săvârșit o mare nelegiuire, care ne-a făcut de râsul și ocara lumii…

Glasul îi tremura.

Toți holbară ochii uimiți și priviră țintă spre el… Nu erau obișnuiți să-l vadă astfel.

— Fraților! urmă el. De treizeci de ani stau, prin voința voastră, în fruntea Bălții Negre. Vreme de treizeci de ani, de când sunt șoltuz, nu s-a mai întâmplat asemenea nelegiuire!… Ieri, fraților, în satul nostru s-a săvârșit un furt!…

Oamenii începură să se frământe. Izbucni un zumzet ca într-un stup… Din acest zumzet se deosebea un singur glas:.

— Și cine a fost furat?

— Iată – zise șoltuzul. Ivane, povestește tu însuți oamenilor ce ți s-a întâmplat.

Îl prinse pe Ivan de mână și îl trase înainte.

Ivan începu să povestească cum avusese două sute de galbeni în iatac, într-un sipet, cum intrase cineva, spărsese sipetul și furase banii…

Oamenii întrebară cuprinși de mânie:

— Și cine-i făptașul?

Marinco Marincovici se îndreptă de umeri și spuse:

— Șoltuzule Iovo, părinte, și voi toți, fraților!… E adevărat că Ivan Mirajgici mă ponegrește, zice că-s iscoada turcilor și câte altele, dar dacă lucrurile stau așa, atunci am să spun și eu ce știu, ce-am văzut cu ochii mei, căci dacă n-aș spune, aș păcătui în fața lui dumnezeu!…

Toți cei din jur întoarseră privirile spre Marinco. El își drese glasul și urmă:

— Ceea ce a grăit Ivan e adevărat… Acu, dacă s-au furat chiar atâția bani, nu știu; dar știu că i s-au furat, căci am văzut hoțul cu ochii mei…

— Cine e?… Cine e?… întrebară oamenii din toate părțile.

— Așteptați, am să vi-l spun!… Iată cum s-a-ntâmplat. Ieri după amiază, mă întorceam din pădure. Dusesem vitelor nutreț… Când ajung aproape de

casa lui Ivan, zăresc pe Stanco cum iese din iatacul lui Ivan.

— Taci, turcule! răcni Alexa și se năpusti asupra lui, dar oamenii îl opriră.

— Ai răbdare, frate Alexo, să spun ce-am văzut! urmă Marinco, fără să se tulbure, și-i aruncă o privire obraznică. Eu nu trag niciun folos din asta, așa să-mi ajute dumnezeu, frate… Cum spuneam, îl văd pe Stanco… Nu-i nimic, îmi ziceam! El, gândeam eu, e prieten cu Lazar, Ivan e prieten cu Alexa… Nu-i de mirare, când sunt ca o singură casă!… Dar de, te pui cu dracu?… Stanco al tău se furișa… se ascundea pe după pomi și privea în jur să vadă dacă…

— Minți!… Minți, vierme turcesc!… strigă Alexa.

— …dacă nu l-a văzut cineva – urmă Marinco netulburat, fără a lua în seamă strigătele lui Alexa… Când văd asta, mă pitulez binișor după o tufă și-l urmăresc cu privirea… Se furișa de la un pom la altul, până a ajuns în ogradă; apoi, a străbătut-o în fugă, s-a apropiat de grajd, a scurmat în grămada de gunoi… și apoi a plecat la joc… Gândii: ia să văd ce a scormonit acolo!… În clipa aceea, Lazar a țâșnit pe lângă mine cu pistolul în mână. Mă iau după el ca să-l ajung, dar cum pot eu să țin pasul cu un flăcău ca el?… Deodată aud o împușcătură… Astea le-am văzut fraților cu ochii mei bătrâni și pot să jur în orice mănăstire vreți, că s-au întâmplat întocmai.

— Minți, jigodie turcească! strigă Alexa și se zbătu să scape din mâinile oamenilor care îl țineau. Asta e o născocire a ta!…

— Încetișor, Alexo – zise șoltuzul. Omul a povestit ce-a văzut. Noi să mergem acasă la tine. Acolo o să vedem dacă Marinco a spus adevărul.

— Haide, șoltuzule!… haide, părinte!… haideți, fraților!… Toți mă cunoașteți bine! Cu voi am copilărit, cu voi am crescut!… Toți îmi cunoașteți copiii!… Mai bine ca toți îi cunoști tu, Iovo, vechiul meu prieten!… În casa ta au crescut!… Tot satul știe că-s niște tineri harnici!… Nu-s trântori, ca cei care-mi scuipă casa!… Haideți, fraților!…

Porniră cu toții spre casa lui…

ÎNFRICOȘĂTORUL JURAMÂNT

Când oamenii îl văzură pe Alexa doborât de durere, li se făcu milă… Și lui Ivan îi era tare greu. Se căi că nu-i spusese mai întâi lui Alexa despre cele întâmplate.

Ajunseră acasă. Alexa păși înainte. Petra ieși afară zâmbind, ca o gospodină harnică ce-și întâmpină oaspeții în prag. Dar zâmbetul îi pieri de pe buze când le văzu fețele întunecate.

Alexa îi porunci:

— Intră în casă!

Ea se supuse.

Oamenii se îndreptară spre grămada de gunoi. Marinco ieși în față și spuse:

— Iată, șoltuzule, iată, părinte!… Colea a scurmat. Eu îl priveam de după tufa ceea…

Și arătă o tufă apropiată.

Pe mormanul de gunoi se vedeau urme proaspete. Locul unde fusese scormonit era încă reavăn. În apropiere se înălțau doi nuci mari și, din pricina umbrei lor dese, razele soarelui nu puteau străbate ca să usuce gunoiul scormonit.

— Simo – zise șoltuzul Iova – ia dă gunoiul la o parte.

Și arătă cu bățul spre locul reavăn.

Sima se aplecă și începu să scormonească.

Broboane reci de sudoare se prelingeau pe fruntea lui Alexa. Inima îi îngheță de o presimțire neagră, care îl săgetă deodată…

Și să mai spună oamenii că inima nu-i miloasă!… Cincizeci de gospodari stăteau galbeni și muți în fața acestei priveliști… Și toate cele cincizeci de inimi erau alături de Alexa; toată lumea dorea să nu se găsească nimic!…

Sima scormonea mereu. Deodată mâna lui dădu de ceva – i se agățase de deget un șiret. Trase…

Scoase o pungă roșie de mătase, cu șiret tot de mătase…

Sima o ridică deasupra capului…

Toți încremeniră… Oamenilor nu le venea să-și creadă ochilor. Popa Miloe se apropie și o pipăi cu mâna.

— Asta e? întrebă șoltuzul, cu glas răgușit.

— Da – răspunse Ivan.

Șoltuzul luă punga din mâna lui Sima, numără banii și spuse:

— Două sute.

— Atâta – întări Ivan.

Toți își întoarseră privirile spre Alexa.

El stătea galben, nemișcat ca o stană de piatră.

Parcă o sută de gloanțe fierbinți și o mie de junghere tăioase i-ar fi străpuns inima nefericită de părinte…

— Mai mult folos trăgeai de-ai fi cărat apă cu ciurul, decât să-l fi făcut pe el! strigă șoltuzul mânios.

Cuvintele acestea de ocară îl treziră pe Alexa.

— Vai de bătrânețele mele! se tângui sărmanul de el.

— Și unde-i netrebnicul? întrebă șoltuzul cu asprime.

El arătă spre arie.

— Simo, adu-l încoace!

Sima plecă. Oamenii așteptau muți, cu capetele plecate. Le venea greu să privească cum se zvârcolea omul îndurerat sub ochii lor.

Petra ieși din casă. Ea nu știa ce se petrece. Se miră văzând adunată la ei atâta lume.

— De ce nu stați jos, oameni buni?… Poftiți la masă! Așezați-vă să beți ceva.

Dar se sperie când le văzu fețele galbene ca ceara. O presimțire întunecată puse stăpânire pe ea când îl zări pe Stanco, apropiindu-se în grabă cu Sima… Rămase ca să vadă, să audă ce se întâmplă…

Stanco sosi în fața oamenilor. Văzând atâta lume, privind chipul aspru al preotului și al șoltuzului, uitându-se la părinții lui, care stăteau zdrobiți de durere, se schimbă și el la față…

— Auzi? îi strigă șoltuzul.

— Aud, nene Iova.

— Cunoști punga asta?

Stanco privi punga cu luare-aminte și răspunse liniștit:

— N-o cunosc.

— Minți! strigă șoltuzul.

Stanco tresări și-și roti privirile în jurul lui. Chipuri aspre, cu ochi sticloși, se uitau la el ca niște arătări… Privi drept în ochii șoltuzului:

— Nu mint, nene Iovo, la ce-aș avea nevoie să mint?

— N-ai furat tu punga asta?

— S-o fur?… Și de la cine, vai de păcatele mele?…

— Ce-o tot bolmojești?… Te faci că nu știi?… N-ai furat tu banii ăștia din iatacul lui Ivan și i-ai ascuns în gunoi?… N-a tras ieri Lazar al lui Ivan în tine pentru asta?…

Când auzi de Lazar, Stanco se zbârli. În fața ochilor săi învie ziua care trecuse, cu toate cele întâmplate… Nu răspunse nimic.

— Auzi? întrebă șoltuzul.

El tăcea.

— Răspunde, bre!

Stanco tăcea mereu…

— Simo! porunci șoltuzul. Leagă-l!…

Lui Stanco i se păru că-i fuge pământul de sub picioare. Ochii îi fulgerară… Aruncă mai întâi o privire șoltuzului, apoi celorlalți. Privirile lui îi pironiră pe toți locului.

— Așteaptă nițel, nene Iovo, așteaptă! zise el tăios.

Și, sprinten ca o căprioară, fugi în casă…

După câteva clipe se întoarse înarmat până în dinți: la brâu pistoalele și jungherul, în mână flinta.

— Cui i s-a urât cu viața, să poftească să mă lege! scrâșni el.

Nimeni nu se clinti din loc.

În fața lor nu mai era Stanco, era un uriaș tânăr, năprasnic ca un trăsnet, tăios ca o sabie… Ochii lui scăpărau fulgere.

— Nene Iovo!… Eu n-am luat banii aceia, nici nu i-am văzut – pe dumnezeul meu!

Apoi se întoarse spre Ivan. Acesta se sperie atât de cumplit, că începură să-i tremure genunchii.

— Ivane Mirajgici! Până ieri te-am numit nene, dar de azi încolo îmi ești dușman!… Cel care are un fiu ca al tău, nu-mi poate fi decât dușman!… Dă-i binețe fiului tău Lazar și spune-i: Stanco Alexici știe că povestea asta cu furtul e născocită de el!… Ieri a vrut să mă ucidă, dar dumnezeu nu l-a lăsat!… Azi n-o mai poate face!… Dă-i binețe și spune-i că o viață întreagă am să-l urmăresc!… C-o fugi în lume, c-o intra în pământ, că s-o ascunde în cer – tot am să-l găsesc!… N-o să am liniște până n-o să-i văd capul rostogolindu-se de trei ori la picioarele mele!… Așa să-mi ajute soarele din cer care ne încălzește, așa să-mi ajute sfânta cruce!…

Si se închină.

Inimile tuturor înghețaseră de spaimă. Tânărul se apropie de tatăl și de mama lui și se descoperi:

— Taică! Maică!… Vă mulțumesc pentru grijă și dragoste!…

— Unde te duci, fiule?

El zâmbi amar.

— Unde mă duc?… Ei, măicuțo!… Mă duc acolo unde s-au dus toți nefericiții, pe care răutatea și silnicia omenească nu-i lasă să trăiască printre oameni – în codru mă duc, măicuțo…

— Nu, fiule, nu te duce! îl rugă maică-sa, frântă de durere, și întinse mâinile ca să-l oprească.

— N-am încotro, măicuțo! Aci nu mai e loc pentru mine!… N-ai văzut cum au vrut să mă lege?… Dar eu nu mă las legat de viu!… Rămâneți cu bine!

Îi sărută mâinile tremurătoare, apucă flinta și plecă fără să mai privească îndărăt… Toți îl petrecută din ochi până când intră în pădure, dar nimeni nu încercă să-l oprească.

Șoltuzul Iova își aruncă privirile spre Alexa. Apoi și le întoarse spre mulțime și spuse:

— Să plecăm de-aici!… Casa asta e blestemată!…

Și, fără să-și ia rămas bun, întoarseră toți spatele casei pe care până mai deunăzi o cinstiseră.

DESPĂRȚIREA

Stanco pășea încet, dar mânia clocotea tot mai aprig în el. Și cu cât clocotea mânia în el, cu atâta iuțea pasul… La început îl copleșise durerea și ar fi izbucnit în plâns, dacă nu s-ar fi aflat în fața lumii adunate… Dar mânia îi secase lacrimile…

— Eu hoț?… vorbea el cu glas tare. Eu hoț, eu care nu m-am atins de un capăt de ață al altuia?… Eu hoț, cu care nu m-am atins de-o fărâmă de pâine străină?… Și cine m-a ponegrit astfel… El!… Să mă fi amăgit oare atâția ani?… Iată că m-a mușcat!… Și ce crâncen mă doare!…

Ieri… Încă ieri credea că Lazar e cel mai cinstit om din lume, că nu poate avea un prieten mai bun ca el. Și acu… Acu, același Lazar a tras în el; și neputând să-l împuște, zvârle ocara asupra casei lui, mânjește părul alb al tatălui său…

Și cine e acest Lazar?…

E omul care l-a înșelat mai mult ca oricare altul, omul care a vrut să-i răpească cea dintâi bucurie a tinereții și chiar viața; cine oare, pentru a-și înfăptui scopurile, a mai încercat să zvârle ocara asupra lui, asupra alor săi?…

Acesta-i Lazar.

Dușman… Dușman, căruia să-i strivești capul ca la un șarpe… Ba nu! Dușman care trebuie mai întâi pus la cazne cumplite, ca să-și dea seama ce nelegiuirea săvârșit.

Dar ce cazne?… Nici el nu știa… Tot ceea ce-i trecea prin minte i se părea prea blând față de fărădelegea lui Lazar…

„Numai să-l pot face să simtă!… Și să-l doară mai greu păcatele lui, decât caznele cu care am să-l muncesc!… Însuși sângele lui să se ridice împotrivă-i!… De-aș putea să născocesc o caznă care să-i ucidă sufletul!…”

Mergând repede prin pădure, obosi. Și mintea lui încordată, tulburată, obosi de asemenea…

Istovit și asudat se lăsă sub un stejar… Nu mai putea să facă nicio mișcare… O rază de soare îi căzu pe mână. Simțea cum îl frige, dar nu-și putea trage mâna, deși îl frigea destul de tare…

Și gândurile îi zburau de colo-colo, ca niște fluturi: se opreau doar în treacăt și zburau mai departe… Nu-i mai păsa de nimic. Auzea un greier și gândea doar atât: greierul cântă… Auzea ceva ciocănind deasupra sa. O

ciocănitoare – gândea el – și atât… O privea, dar n-o vedea… Privea totul, dar nu cugeta la nimic!…

Soarele scăpăta tot mai mult spre asfințit. Începea să se răcorească… Simțea cum îl mângâie o adiere proaspătă, cum îi dă puteri… Fruntea i se netezi… Privea printre copaci asfințitul sângeriu și, scăldat în lumină, parcă zâmbea soarelui…

Se ridică. Cel dintâi gând care îi veni în minte fu să-și ia rămas bun de la Ielița. Trebuia s-o vadă neapărat. Trebuia să-i spună că tot ce se vorbise în ziua aceea prin sat despre el și despre ai lui era o minciună… Și câte alte lucruri avea să-i mai spună…

Se îndreptă spre casa lui Sevici.

Mergea agale; abia când se apropie de livadă grăbi pasul. Ielița dădea vițeii la supt.

Se apropie de gard și o strigă. Dar când o văzu că se apropie, îi pieri glasul!… Atâtea gânduri, atâtea simțăminte… și nu știa cum să le dea grai!…

Simțea însă că trebuie să-i spună ceva. Și zise:

— Dai vițeii la supt?

— Da.

— Câte vaci o să ai de muls la iarnă?

— Cinci.

— Destule…

Și amuți. Nu mai știa ce să spună. Dar nici ea nu se simțea în apele ei: auzise tot ce se întâmplase peste zi…

Urmară câteva clipe de tăcere… Amândoi erau stingheriți. În sfârșit, ea arătă spre flinta din mâna lui.

— Și… asta?

— Iaca, vezi.

— Asta ți-o făcu el?

— El.

— Știam. Când mi-a spus tăicuțu că au găsit punga, m-am gândit că numai el a putut s-o îngroape…

— Și ce spune tăicuțul tău?

— Nimic.

— Crede și el că-s hoț?

— Crede.

— Dar tu?

— Eu nu cred. Eu cred că tu ești cel mai bun și cel mai cinstit flăcău din lume…

— Ai să mă aștepți?

— Am să te aștept.

— Dar dacă el te pețește?

— N-am să mă mărit cu el!

— Dar dacă te-or sili ai tăi?

Ea îl privi drept în ochi. Stanco îi văzu privirea hotărâtă.

— O să le spui că-l urăsc!

— Dar dacă totuși te-or sili?… o întrebă Stanco uitându-se țintă în ochii ei.

— Pe mine nu mă poate sili nimeni! răspunse ea și ochii îi scăpărară. Dacă-s o piatră în casă, atunci…

— Atunci?

— Atunci îmi pun capăt zilelor!… La ce bun așa viață?

Privirile i se aprinseră…

— Îți mulțumesc, Ielițo!… Iar eu îți spun: nici n-o să te silească cineva și nici nu te poate sili!… Spune-i tăicuțului tău că tu ești mândra lui Stanco haiducu și că cel ce o îndrăzni să te atingă nu mai vede lumina zilei!… Tu… ai să fii a mea!… Rămâi cu bine!… Rămâi cu bine!… Mi-ai alinat sufletul. Îți mulțumesc!… Rămâi cu bine!… Am să dau adesea prin Balta Neagră!… Întinde-mi mâna!…

Ea îi întinse mâna și el i-o strânse…

Inima ei bătea, să-i sară din piept…

— Rămâi cu bine, visul meu!… Puterea, credința mea!… Dragostea mea!…

Apoi se întoarse și fugi ca vântul… Vroia să-și ascundă lacrimile care-l podideau…

Iar ea, chiar să fi vrut să și le oprească, nu putea. Lacrimile îi curgeau șiroaie. Din pricina lor abia zărea cămașa lui albă care pierea printre copaci… Își șterse lacrimile cu mâneca largă…

Inima o împingea să se ducă după el. Voi să-l strige, să se lipească de el; să rătăcească cu el prin pădurea liniștită, să împartă cu el pâinea amară, să vegheze asupra lui când va adormi frânt de oboseală…

Dar sfiala ei feciorelnică îi sugrumă dorințele. Doar dădu din mână și oftă:

— Sunt fată… nu-i frumos…

Și își șterse din nou lacrimile…

— Nu-i bine să-l petrec cu lacrimi! Dumnezeu să-i dea viață și sănătate… Doamne!… Tu să-i fii pavăză!… Tu să-i călăuzești pașii!…

Și își ridică privirile spre cer.

O stea lunecă pe bolta albastră și se stinse hăt, departe… Ea șopti:

— Dumnezeu să te aibă în paza sa!

Era încredințată că e steaua lui Stanco…

Și privi încă multă vreme în partea în care o luase el… Apoi, oftând adânc, se întoarse și se îndreptă spre casă. Maică-sa o aștepta în prag.

— Ielo, drăguțo, hai la masă!

— Nu pot, măicuță, mă doare capul…

DEVA

Nu-i fusese ușor lui Stanco să se despartă de Ielița. Își întorsese de mai multe ori privirile, uitându-se cum stătea și se uita în urma lui. După ce intră în pădure, se mai întoarse o dată, dar n-o mai văzu… Oftă și își lăsă capul în piept…

Era o noapte molcomă. Pe cer niciun nor. Stelele licăreau, iar luna se ridica încet și plutea pe bolta albastră a cerului, ca un caiac pe fața netedă a apei.

În văzduh domnea liniștea… Nicio frunză nu tremura în copaci, nicio pasăre nu fâlfâia: chiar și buha amuțise… greierul nu mai cânta, din pământ nu mai ieșeau aburi calzi… Totul tăcea, totul își lăsase pleoapele grele de somn, totul adormise.

Doar un flăcău mai era treaz în tot satul… Flăcăul cânta din fluier: povestea lunii și stelelor simțămintele tinereții lui, cânta farmecul unui suflet vrăjit; iar glasul gingaș al fluierului suna atât de plin, atât de cald, atât de puternic, cum numai dragostea îl poate face să răsune…

Ascultând cântecul fluierului, pe Stanco îl cuprinse jalea… Nu mai departe decât ieri, cântase el însuși, fremătând de încântare, de bucurie… Simțea parcă aievea cum îi mângâia părul mâna caldă și gingașă a Ieliței.

Își aminti de trecut, de trecutul apropiat, și oftă…

„O veni odată ziua când am să pot trăi și eu!… Vai!… și cum am să trăiesc!… Dar asta n-o să se întâmple decât atunci când câinele acela n-o să mai fie”.

Gândindu-se la Lazar își aduse aminte de datoria, de jurământul lui. Își aminti cum jurase în fața lui dumnezeu, a oamenilor și a sa…

Strânse flinta mai tare în pumn și o luă prin pădure.

Se gândea:

„Mă duc la Deva… O să mă îndrumeze… O să mă sfătuiască… De bună seamă că știe unde se află ei…”

Și în loc s-o ia prin pădure, se îndreptă spre Drina. Cunoștea drumul – îl străbătuse de atâtea ori…

Se și auzea freamătul, hăuitul valurilor. Drina depăna povestiri ciudate. Povestea despre minunile, despre blestemele pe care le văzuse și le ascultase… Pe mulți nevolnici îi primise în sânul ei. Hăuitul acela înfiorător era scos de glasurile lor… Se înălțau spre dumnezeul dreptății și adevărului. Auzindu-le, muritorului i se făcea părul măciucă…

Stanco căută din ochi moara. O zări. Se îndreptă glonț spre ea.

Moara era lipită de mal, ca un cuib de rândunică. Stanco trecu podul… Sub el se rostogoleau valurile.

Se opri în fața ușii și ciocăni, dar nu-i răspunse nimeni. Strigă:

— Hei, gospodare!

Nu răspunse nimeni; se auzea doar vuietul valurilor…

— Gospodare!

Tăcere.

Începu să izbească cu pumnul în ușă.

— Hei, e aici stăpânul casei?

— Ce ești zălud la cap!? tună un glas dinăuntru. Casa-i casă. Ea-i pe pământ, nu pe apă!… Pe apă stă numai luntrea și moara… Eu nu-s gospodar, ci morar…

— Și de ce te-ai ferecat așa?… Deschide ușa!… strigă Stanco.

Zăvorul scrâșni și ușa se deschise.

Stanco intră.

În mijlocul odăii ardea focul. Alături de foc, un lăicer și un braț de fân – culcușul morarului. Lângă coș se afla un om albit din cap până în picioare de pospai. Stanco îl cunoscu și se apropie de el.

— Bună seara, nene Devo.

— Bună să-ți fie inima!

Numele lui era Gligorie. Dumnezeu știe de ce-l porecliseră Deva – poate pentru că mergea totdeauna adus de spate și de aceea părea cam ghebos.

Era un om ciudat morarul. Trăia singur singurel la moara sa, deși avea casă și avere în sat. Rareori stătea de vorbă cu oamenii; și dacă totuși se întâlnea uneori cu ei, tăcea sau, când scotea o vorbă, parcă vorbea cu vântul…

Se povesteau lucruri ciudate despre el. Se zicea că are o luntrișoară. Cu luntrișoara ceea trecea – turci îndeosebi peste Drina… Îi trecea numai noaptea. Dacă mirosea că turcul are bani, atunci acesta nu mai ajungea pe malul celălalt. În mijlocul Drinei, încerca să vadă cât e de tare capul turcului; înainte ca turcul să-și vină în fire, îl ușura de tot ce avea, și după aceea îi dădea brânci în apă… Mulți turci care plecaseră din Sabaț sau din Belgrad se rătăciseră astfel, nemaiizbutind să găsească drumul spre casă.

De obicei venea singur de hac celor neînsoțiți. Când călătorul era vreun bei cu însoțitori, trebuia să fie negreșit întâmpinat de haiduci.

Când treceau asemenea oameni, făcea haz cu ei, povestindu-le despre cleni și știuci, despre păsări și gângănii… Și le povestea cu atâta foc, râdea cu atâta poftă, încât turcii îl lăsau în pace socotindu-l un nevolnic, care nu știe pe ce lume se află.

Iar el știa totul. Știa rosturile pădurii și ale apei, știa ce vase trec pe râu, știa unde se aflau ascunzișurile haiducilor; într-un cuvânt – știa totul!

— Rogu-te, nene Devo, unde aș putea da de haiduci? îl întrebă Stanco după ce-i dădu binețe.

— De haiduci?

— Da.

— Hm!… hm!… mormăi Deva. Păi, fiule, tu știi că haiducii nu stau la moară… Stelele-s pe cer, peștii în apă, iar haiducii în codru… Tu știi că fiecare-și are sălașul lui… Așadară, dacă ai nevoie de haiduci, caută-i în codru!…

— Dar unde aș putea să dau de ei?

— De unde vrei să știu eu?

— Oamenii spun că știi.

— Oamenii spun!… Oamenii spun!… De unde să știu eu totul?… Numai dumnezeu știe totul!… Du-te în codru!…

Stanco lăsă capul în jos… Piatra măcina grăunțele huruind… Deva se uita la Stanco pe sub sprâncene.

— Ascultă, Stanco!

— Ce-i?

— Adevărat că vrei să pleci în codru?

— Nu mai am loc în altă parte! zise Stanco și dădu din umeri.

— Nu-ți pare rău de nimic?

— M-am împăcat cu totul.

— Și știi cine ți-a făcut-o?

— Știu: Lazar.

— Și încă cine?

— Nimeni altul.

— Uite ca nu știi! În afară de Lazar și-a mai băgat cineva coada.

Stanco îl privi cu uimire.

— Cine? întrebă el.

— Ei, fiule!… Aici și-a vârât dracu coada!… Totul a fost pus la cale cu dibăcie, și cu încă și mai mare dibăcie a fost înfăptuit!…

— Dar cine-i, pentru numele lui dumnezeu?

— Ai răbdare, eu sunt om cu scaun la cap, nu arunc vorbele în vânt!… Vezi, încă ai caș la gură, și nu ești în stare să înțelegi toată urzeala!… Eu mai buchisesc ceva și din carte, deși n-am fost la mănăstire… Iată despre ce e vorba: turcul nu poate sta cu brațele încrucișate, trebuie să facă ceva!… Și el își zice: ia să-i asmut unul împotriva altuia pe aceștia doi! Din pricina lor o să intre dihonia și între părinți, și atunci o să se învrăjbească și oamenii din sat… Înțelegi?

Stanco holbă ochii uluit.

— N-n-nu înțeleg!

— Știam că n-ai să înțelegi… Bine, o să te dumerești tu o dată. Deocamdată să știi doar atât: cât îi datorezi lui Lazar că pleci în codru, tot atât le datorezi și lui Pară, și lui Marinco Marincovici!… Ține minte!…

— Dar de unde le știi matale pe toate?!

— Mi le-a spus o păsărică!… A adus-o vântul… Află că eu trebuie să le știu pe toate… Bine ți-au spus oamenii!… Îi cauți pe haiduci… Știi unde-i tufa cea uscată?

— Știu.

— Acolo… Du-te neîntârziat, acolo!… O să-i găsești adunați. Du-te! Te-or cântări, te-or cerceta să vadă ce preț ai și, dacă-i fi bun, te-or primi, iar de nu – ți-or arăta drumul înapoi!… Hai, du-te!…

— Dar, rogu-te, spune-mi… începu Stanco.

— Ți-am spus! îi tăie morarul vorba. Și încă prea multe ți-am spus. Eu nu spun niciodată mai mult decât trebuie, căci diavolul pândește și-l face adeseori pe om să-și piardă capul… Omul poate merge desculț. Dacă îi intră un spin în talpă, scoate spinul din picior, și, dacă nu-l poate scoate, își pune ciorapii și-l ascunde. Dar dacă îi intră unu în limbă? Hai, du-te! Du-te!…

Îl apucă pe Stanco de umeri și-l împinse afară…

— Deci: turcul și Marinco?

— Ei doi!

— Vinovați tot atât cât și Lazar!

— Și mai vinovați! Ca să vorbim drept, asta-i urzeala lor… Acu ți-e de ajuns?

— De ajuns, îți mulțumesc! Rămâi cu bine!

— Mergi sănătos!…

Și Stanco ieși din moară.

Deva se așeză pe butucul care-i folosea totodată și de scaun și de căpătâi, își cufundă capul în palme și se adânci în gânduri… Aproape că se stinsese

focul când își săltă capul și-și spuse mai mult pentru sine:

— Au zădărât zmeul!… Însuși necuratul i-ar fi iertat, dar Stanco niciodată! Ăsta o să se răzbune până la al noulea neam!

STĂPÂNII CODRILOR

Stanco o luă prin pădure. Sub pașii lui trosneau vreascurile uscate, foșneau frunzele căzute, iar el călca dus pe gânduri… Nu se putea dumeri de unde până unde Pară și Marinco! Se gândea și se tot gândea, dar nu-și aducea de loc aminte să-i fi supărat vreodată cu ceva; ba mai mult, nu se uitase nici măcar chiorâș la ei… Nu era atât mânios, cât uimit…

„La urma urmelor – își spuse – ce-mi pasă! N-am luat d-a surda calea codrului!… În loc să împodobesc Balta Neagră cu o căpățână, o s-o împodobesc cu trei! Le-oi plăti tuturor deopotrivă!… Oamenii or să povestească cum m-am făcut haiduc și cum m-am răzbunat. Ce, nu-i frumos să fii haiduc!? Ești stăpân până unde îți bate pușca!… Tu judeci, tu ierți!…”

Și se lăsă furat de gânduri. Gândurile îl purtau prin codri și munți… Se făcea că ceata îl prețuiește și-l alege căpitan!

Căpitanul Stanco! Frumos ar fi!… Chiar că mi-ar plăcea să fiu căpitan!… Ah, ce m-aș mai răzbuna!… Întâi l-aș ucide pe Lazar, apoi pe Pară, iar după aceea pe Marinco!… Toți ar tremura numai la auzul numelui meu… Toți…

În clipa aceea parcă se cutremură văzduhul. Un glas tună:

— Stai!…

Îl luase pe neașteptate. Stanco tresări și încremeni pe loc.

— Cine ești? îl întrebă glasul tunător.

Stanco bolborosi fâstâcit:

— Sunt… sunt…

— Cine ești?

— Sârb – rosti el cel dintâi gând ce-i trecu prin minte.

— De unde ești?

— Din Balta Neagră.

— Pe cine cauți aci?

— Pe haiduci – răspunse Stanco, dezmeticit. Vreau să intru în ceată.

De după tufă se ivi un om înarmat.

— Apropie-te! îi porunci acesta.

Stanco se apropie.

Luna îi lumina fața; haiducul îl privi cu luare aminte.

— Bine – zise.

Apoi se întoarse, își duse mâinile pâlnie la gură și începu. Să latre ca un câine.

I se răspunse.

Nu trecu mult și de după tufișuri răsăriră doi oameni înarmați.

— Duceți-l la căpitan! le spuse haiducul de pază.

Cei doi se apropiată și-l luară pe Stanco între ei.

— Pornește! zise haiducul de pază.

Plecară tustrei.

Stanco fusese luat pe neașteptate. Nu mai era stăpân pe sine, ci se mișca la poruncă. Cei doi pășeau pe lângă el, ca niște umbre…

Merseră cât merseră, tot pe poteci ocolite, și cotiră deodată într-o parte… El se supunea fără să crâcnească.

În sfârșit, zări în bezna pădurii un foc potolit. Gândi: „Am ajuns”… De acest lucru se încredință și mai mult, când văzu niște umbre care se mișcau în întunericul nopții. Însoțitorii lui se opriră. Se opri și el și dădu binețe.

— Dumnezeu să-ți ajute! răspunse un glas șuierător. Pe cine cauți?

— Pe Sreciko, căpitanul – răspunse Stanco.

— Eu sunt. Ce ai eu mine?

— Te caut pe tine și ceata ta. Aș dori să împart binele și răul cu voi, dacă mă primiți.

— Dar ce necaz te mână în codru?

— Răzbunarea.

— Răzbunarea față de cine?

— Față de unii care mă îndatorară. Se cuvine să le-o-ntorc!… Numai mișelul nu întoarce datoria!

Și le povesti totul.

— Cum te numești?

— Stanco Alexici.

Căpitanul tăcu câteva clipe. Apoi murmură printre dinți, mai mult pentru sine:

— Lumina zilei e sfetnic mai bun decât întunericul nopții. Când s-o lumina, om vedea.

Și se întoarse către ceată:

— Iovane! Iovițo! Aveți grijă de el până se crapă de ziuă.

Din întuneric răsăriră două umbre și se apropiară de Stanco.

— Întețiți focul și stați jos. Iar tu, de-i vrea, poți să și dormi – îi spuse lui Stanco.

O vreme tăcură. Se auzea doar trosnetul focului aţâţat de Iovița. O flacără albăstruie-roșiatică lumină întreaga pădure, dar Stanco nu putu cunoaște

chipurile celor care dormeau în întuneric. Se așeză și privi spre cei doi, care se lăsară jos și ei.

Erau tineri și zdraveni. Fiecare mișcare a lor vădea sănătatea.

Apoi își aruncă privirile spre foc. Privea cum se acoperă de scrum un tăciune de stejar.

Iată, a dorit să intre în rândurile haiducilor, să-i vadă, să vorbească cu ei și tot nu e mulțumit.

Îl apăsa o greutate pe suflet. Totul îl supăra, chiar și sforăitul unui haiduc care dormea în spatele lui.

Haiducii tăceau. Nu schimbau o vorbă nici cu el, nici între ei. Îl priveau muți, cercetându-l, de ziceai că-s niște negustori care vor să cumpere o vită.

Privirile lor îl supărau. Se întinse pe jos ca să scape de ele…

Trecură două ceasuri întregi în această tăcere chinuitoare.

Deodată viața începu să freamăte în jurul său. În satele apropiate cântau cocoși; păsărelele prinseră să ciripească, o adiere răcoroasă mișcă frunzele copacilor și ele foșniră; prin frunzișul verde se vedeau stelele pălind. O geană albă, străvezie, de lumină străbătea prin pădure și se învăpăia tot mai mult, până când în sfârșit se ivi soarele cald… O puzderie de raze se cerneau prin frunzișul verde, tremurau și se răsfrângeau ca pietrișul dintr-un izvor cu apă limpede.

Stanco înălță capul și își făcu semnul crucii.

Haiducii Iovan și Iovița se ridicară în picioare. Iovan luă ulciorul și-i spuse lui Stanco:

— Haide!

Supus ca un copil, Stanco se sculă și se luă după ei. Mergeau tăcuți prin pădure…

După o vreme ajunseră unde trebuia. Într-un desiș se găsea, acoperit cu trunchiuri de stejar, un puț, pe care, după cât se părea, îl săpaseră haiducii.

Cei doi haiduci își scoaseră cingătorile și le înnodară cap la cap; legară ulciorul cu ele, îi dădură drumul în puț și-l umplură cu apă… Apoi Iovița îi turnă apă lui Iovan și lui Stanco, iar Stanco îi turnă lui Iovița. După ce se spălară, se șterseră cu mânecile groase, apoi se întoarseră spre răsărit și se rugară lui dumnezeu.

Umplură din nou ulciorul și se întoarseră la ceată…

Haiducii erau toți în picioare.

Să tot fi fost vreo treizeci. Toți erau tineri în afară de căpitan, care începuse să încărunțească.

Lui Stanco îi plăcu chipurile lor. Încă și mai mult îi plăcu căpitanul.

Boiul, fața, purtarea căpitanului vădeau un om de ispravă. Era un bărbat cumpănit, tăcut și semeț, cu trupul drept ca lumânarea, cu mersul hotărât. Fiece mișcare, fiece pas vădeau în el vânjoșie. Dar ceea ce i se potrivea mai bine erau părul, mustățile cărunte și ochii, negri ca mura, ce fulgerau din umbra genelor lungi.

Stanco își zicea că ar străbate lumea întreagă alături de un asemenea om!…

După ce se spălă mai întâi căpitanul, apoi haiducii, se întoarseră cu toții, ca-ntr-o biserică, cu fața spre răsărit și se rugară lui dumnezeu.

După rugăciune, un haiduc aduse plosca și o dădu căpitanului. El își făcu semnul crucii, bău o înghițitură și o trecu mai departe.

Stanco stătea rezemat de un stejar și urmărea tot ce se petrece.

— Ia fă-te-ncoace! îl chemă căpitanul.

Se apropie.

— Cum spuneai că te cheamă?…

— Stanco.

— Da, da… Stanco! Și zici că ai vrea să te faci haiduc?

— Asta mi-e dorința! răspunse Stanco.

— Dar știi ce-i un haiduc?

— Din cele dintâi zile ale copilăriei am ascultat cântece, însoțite de gusle, care vorbeau despre ei – răspunse Stanco nestânjenit, fără a se tulbura.

— Da, cântece… dar viața haiducilor e aspră. Iată, ești învățat să prânzești, să cinezi, să dormi, dar haiducul n-are parte de așa ceva!… De multe ori nici nu-și înghite bine îmbucătura, și, de câte ori apucă doar să moțăie, nici nu mai întreba!

— Toate le pot îndura! răspunse Stanco apăsat, neșovăielnic. Adevărat că n-am răbdat nicicând de foame, dar dacă trebuie, am să îndur totul mai ușor ca oricare altul.

Căpitanului îi plăcu această încredere în sine.

— Haiducii trebuie să se apere unul pe altul. Dacă un tovarăș este rănit, ei n-au dreptul să-l părăsească, ca să-i taie capul dușmanii și să-i sfârtece carnea corbii; trebuie să-l scoată în spate din încăierare.

— Sunt tânăr și voinic!… N-o să-mi fie greu.

— Haiducul nu trebuie să se mai gândească la ai lui. Frații săi aici-s. N-are voie să se mai gândească la holdele lui înverzite, nici la jocul de arșice cu fetele din sat!

Stanco dădu din cap.

— Cu asta m-am și împăcat!… Pe toți cei scumpi și iubiți i-am părăsit și-am venit aici să găsesc frăție și dragoste – spuse el.

— Așteaptă, așteaptă!… Dacă-i prins un haiduc, e pus la tot felul de cazne…

— Am să le îndur.

— Și i se cere să-și dea în vileag ceata și gazdele.

— Mai degrabă aș muri decât să scot o vorbă!…

— Haiducul este ca o pușcă cu cocoșul tras!…

— Baba Novac spunea: „viu, alerg și prin mare primejdie răzbat!”

Haiducii ascultau vorbele schimbate între căpitan și Stanco. Ca să spunem adevărul, nestânjenirea și hotărârea lui Stanco, precum și înfățișarea lui chipeșă plăceau haiducilor.

— Poți sări? întrebă căpitanul.

— Pot – răspunse tânărul, hotărât.

Căpitanul îi arătă o buturugă înaltă, care se găsea nu departe de el.

— Dovedește! zise el.

— Să sar din loc? întrebă Stanco.

— Nu, cu avânt.

Stanco își făcu vânt. Când ajunse la buturugă, parcă prinsese aripi.

— Strașnic!… strigară haiducii, care îl priviseră fără să clipească.

Asta îl îmbărbătă pe Stanco. Mândru ca un vultur, se uită în jurul său și spuse:

— Pot și „din loc”!

Haiducii clătinară din cap a îndoială. Stanco se apropie de buturugă. Dădu de două ori din mâini și… fu de partea cealaltă.

Haiducii îl priveau uimiți. De n-ar fi văzut cu ochii lor, n-ar fi crezut. Buturuga era foarte înaltă.

— Zavârzane!… Zavârzane!… Se auzi din toate părțile. Te-a întrecut chiar și pe tine!…

Tânărul scund, vânjos, cu ochii strălucitori și foarte vioi, pe care toți îl numeau Zavârzan, se desprinse din ceată și se apropie de Stanco.

— Știi să te iei la trântă? îl întrebă. În priviri i se putea citi mândria rănită.

— Știu – răspunse Stanco.

— Bine!…

Se prinseră și începură să se smucească încoace și încolo. Stanco îl trânti la pământ cât ai clipi din ochi.

Toți, în frunte cu căpitanul, rămaseră cu gura căscată de uimire.

Zavârzan se posomorâse. Îi părea rău că se găsise unul mai tare ca el.

— M-ai biruit, nu zic ba!… Acu, dacă ești în stare, cațără-te în copacul cela!…

Trunchiul era drept ca lumânarea și foarte înalt. Până în vârf nu avea nicio creangă.

Stanco se apropie de copac, scuipă în palme și începu să se cațăre repede și cu agerime de pisică. Când ajunse în vârf, rupse o rămurea, o puse între dinți și coborî…

Haiducii erau tot mai încântați de sprinteneala și dibăcia sa. Îl iubeau pe Zavârzan pentru îndemânarea lui, și tot pentru asta îl îndrăgiră și pe Stanco. Însuși Zavârzan îl prețuia.

— Fie – zise el, când Stanco îi întinse ramura ruptă – toate-s bune… Dar știi să tragi cu pușca?

— Am fost cel mai bun țintaș din Balta Neagră! răspunse Stanco cu mândrie.

— Hei, în Balta Neagră! Acolo-i ușor să fii țintaș; dar să te văd aci, în codru!…

Stanco apucă flinta și se uită la Zavârzan.

— Doboram șoimii în zbor!… Ce vrei să ochesc?…

— Crenguța aceea uscată! zise Zavârzan și arătă spre vârful copacului, pe care se cățărase cu câteva clipe mai înainte. Dar s-o nimerești chiar la rădăcină!

Stanco întinse flinta…

Se făcu liniște.

Flinta detună și crenguța uscată căzu. Haiducii se adunară în jurul lui.

— Iată, a nimerit-o chiar la rădăcină!…

Zavârzan îl privi pe Stanco și-i întinse mâna:

— Halal să-ți fie! În toate mă întreci!…

Căpitanul se apropie de el și-l bătu pe umăr.

Ochii îi luceau de mulțumire.

— După obicei ar trebui să întreb ceata dacă te primește. Dar, iată, n-o mai întreb! În numele celor treizeci de tovarăși ai mei, îți spun: „Bine ai venit!”… Iovițo!… Dă-mi pâinea și sarea!

Iovița Nincovici sări sprinten, ridică o traistă și o întinse căpitanului. Căpitanul scoase jungherul din teaca, făcu cu el cruce pâinii și tăie o felie. Cu mâna dreaptă rupse o bucățică, o dădu prin sare și i-o întinse lui Stanco.

Stanco se descoperi, își făcu semnul crucii și mâncă bucățica de pâine cu sare.

Căpitanul îi întinse plosca și el trase o dușcă.

— Acu să ne sărutăm! zise căpitanul.

Și se sărutară.

Apoi se sărutară și haiducii cu Stanco. După aceea căpitanul rosti cu glas sărbătoresc:

— Ei, Stanco!… Acu ești de-ai noștri!…

Fețele încruntate ale haiducilor se luminară. Stanco își dădu seama că erau oameni ca și el, oameni care glumeau, râdeau și stăteau cu plăcere de vorbă.

Se simți deodată la largul lui și se înveseli. Vedea că se află printre prieteni. De altfel, cei mai mulți erau de prin satele din împrejurimi: Noghici din Sovleac, Cioniaga din sălașul lui Ali-aga, Latcovici Iovan și Nincovici Iovița din Cleni, Ilia Zavârzan și Stanoilo din Glogovaț…

Tăifăsuită, glumiră, și apoi începură să se hârjonească… Acești zmei de codru zburdau ca niște copii, ca niște pisoi. Chipurile lor încruntate erau acuma vesele și senine ca cerul… Cine i-ar fi privit ar fi putut jura că niciunul dintre ei nu călcase în viața lui nici măcar o furnică, când, la drept vorbind, fiecare dintre ei avea pe cuget cel puțin câte un suflet de om…

— Zavârzane, Zavârzane! strigă Iovan.

— Ce este, Clăpăugule? răspunse Zavârzan lui Latcovici…

Latcovici avea niște urechi mari, pleoștite.

— Ia povestește-ne ceva!

— Ce să vă povestesc?

— Ce știi!

— Povestește, Zavârzane, povestește! strigară toți, din toate părțile.

— Ce să vă povestesc?

— Ei… nu știi?… Povestește, hai, te rugăm!

— Nu-mi trece nimic prin minte!… Rugați-l pe Surep, să povestească el! zise Zavârzan.

Izbucniră într-un râs atât de tunător, de se cutremură codrul. Chiar și Surep își întinse gura, deși el nu scotea două vorbe cât era ziulica de mare…

Și iar îl rugară.

— Bine, să vă povestesc! zise el. A fost odată un moș și-o babă, și au avut ei un copil mic-mititel…

— Ș-apoi?… întrebă Latcovici.

— Apoi, nimic…

— Cum nimic?

— Dacă era copilul mai mare, era și povestea mai lungă! spuse el scurt…

— Povestește, te rugăm! strigară, adunându-se toți în jurul lui.

— Nu-mi trece nimic acătării prin cap, zău…

— Atunci cântă-ne ceva!

Guslele ieșiră într-o clipă la iveală.

— Zău, nu pot!…

— Ia dați-mi mie o guslă!… zise Stanco.

— Cum, știi să cânți?

— Oleacă.

— Îi dădură o guslă… Trase o dată cu arcușul, întinse strunele, potrivi călușul și începu să cânte…

Degetele îi zburau sprintene pe strune… Cântecul se înălța tremurător deasupra capetelor. Deși era jalnic, nu mâhnea. Ciudat cânta gusla! E ca un rănit în clipa morții, care, dându-și sufletul, te roagă să-l răzbuni.

Stanco cânta. El cânta povestea lui Iancovici Stoian și a lui Goen Alil. Stoian îi trimite un răvaș lui Alil:

Alelei, Alile din Cladașa!
Ce te lauzi, câine-afurisit,
C-ai venit în casa mea deunăzi
Și-n cerdac cu Angi te-ai iubit?
De ce minți baistruc zvârlit pe uliți,
Când de-atâta timp n-ai fost pe-aici?
De aceea îți trimit răvașul,
Să te chem pe câmp la Petrovici.
Lângă sfânta Troiță Iablonașa,
Peste râu să vii să ne-ntâlnim,
Corbilor să le dăm hrană trupul
Și cu sânge iarba să-nroșim.
Ne-om lupta pe viață și pe moarte,
Luni, din zori și până o-nnopta,
Iară marți măicuța ta va plânge

Ori va plânge poate maică-mea.

Abia se încălzi Stanco, abia prinseră a se înduioșa inimile haiducilor, abia începură să fie furați de cântec, că deodată se auzi un hămăit…

Haiducii tresăriră. Gusla amuți. Toți puseră mâna pe flinte.

Zavârzan răspunse tot printr-un hămăit.

În depărtare hămăi din nou.

Căpitanul puse flinta jos și zâmbi.

— De bună seamă, vreo veste – zise el.

Nu trecu mult și de după tufăriș se ivi un om.

— Deva – zise Iovan. Ce veste ne-o aduce?

— S-a-ntâmplat ceva!… Deva nu vine degeaba – zise Iovița.

Deva le dădu binețe și le strânse mâna.

— Ce vânt te-aduce? îl întrebă căpitanul.

Deva îi făcu semn cu degetul. Căpitanul se ridică și se apropie de el…

Schimbară câteva vorbe pe șoptite. Ochii căpitanului fulgerau.

— Prin urmare, așa stau lucrurile.

— Așa, Srecico.

— Bine, du-te cu dumnezeu!

Deva se apropie de un copac, tăie o joardă de viță sălbatică ce se încolăcea în jurul acestuia și se îndepărtă sprinten, tropăind zgomotos.

Căpitanul aruncă o privire asupra cetei. Toți se uitau la el întrebători…

— Cheamă straja! porunci el.

Zavârzan croncăni ca un corb…

Omul chemat sosi cât ai bate din palme.

— Surepe, Stanco, Ilio, Iovane, Iovițo… voi mergeți cu mine… Iar voi… Noghici… du-i la Grinda Cornului și așteaptă acolo: dacă nu sosim până mâine la amiază, atunci căutați-ne sau leșurile sau urmele!… Drum bun!

— Cu bine, căpitane!

— Mergeți sănătoși!

Haiducii plecară.

— Și noi, căpitane? întrebă Zavârzan.

— Noi mergem la Jurava. Haidem!

Porniră.

BOTEZUL FOCULUI

Căpitanul dădu lui Stanco traista sa. Mergeau în tăcere. Fiecare se frământa cu gândurile sale.

— La Jurava, deci – zise Iovița.

— N-om da cumva vreo luptă astăzi?

— Păi… se prea poate.

— Niscai neguțători?

— Ehei, cu ei ar fi floare la ureche!… Dar e vorba de un bei. Trece Salibei cu oamenii lui.

— Și câți sunt cu toții?

— Deva zice că să tot fie vreo douăzeci.

— Ar fi o bucățică grasă… Ce zici, Surepe?

Drept răspuns, Surep dădu doar din umeri.

— Astăzi o să vedem câte parale face Stanco! zise căpitanul și privi spre tânăr.

Acesta izbucni într-un râs zgomotos. Vru să răspundă ceva, dar râsul îi îngheță deodată pe buze… Deși venise de bunăvoie în rândurile haiducilor, deși își dădea seama că haiducul trebuie să facă vărsare de sânge – totuși întâmplarea asta îl luase pe neașteptate, așa deodată… Amintirea vieții pașnice, liniștite, din mijlocul alor săi, care aproape că i se șterse din cuget, învie cu putere…

Simțea că i se strânge inima. Își înăbuși gândurile, trudindu-se să uite cu desăvârșire trecutul. Se rușină chiar la gândul că fruntea încreștită i-ar putea da în vileag frica față de noii săi prieteni. Zâmbi în silă și zise:

— S-o vedem și p-asta!

— Zău, ai noroc! zise Zavârzan. Eu, frate, a trebuit să aștept o lună de zile până ce s-a ivit prilejul…

— Iar eu, cinșpe, zise Iovița.

Și începură să povestească despre cele dintâi lupte ale lor. Povesteau cu liniște și nepăsare, ca și când ar fi vorbit despre arat sau despre prășitul porumbului.

Stanco răsuflă adânc. Se înăbușea, parcă n-avea loc destul în piept, ca să tragă aer.

Hotărî însă să se stăpânească, să se liniștească și de aceea începu să vorbească cu sine însuși:

— Ei, asta-i!… gândea. N-o să dau piept cu ei! Trag de după tufiș!… Ochesc bine și-i dobor!… Omul e ca și iepurele: ochești, tragi – și l-ai dat gata!… Nu știu ce am, de tremur tot. Nu-i nimic. Să trec numai prin botezul focului și apoi o să meargă strună… Se călește omul…

Glasul căpitanului îl trezi din gânduri:

— Am ajuns!

Înălță capul. Jurava șerpuia prin fața lor, gata-gata să sece de-atâta uscăciune și arșiță. Drumul ducea chiar peste ea… Iar pădurea – ca peria, de amândouă părțile.

— Acu să ne împărțim – zise căpitanul. Locul ăsta a fost parcă anume făcut pentru pândă… Chiar așa o să facem… Tu, Ilia, o să stai acolo. Au să vină întâi spre tine, dar tu lasă-i să treacă… Tu, Iovane, lângă Ilia… ceva mai încoace… Tu Surep, lângă pod… Iovițo, tu stai aici, iar eu acolo. Noi cinci trecem în stânga drumului. Tu, Stanco, rămâi singur pe dreapta, după tufișul cela… așa!… Tu ai să tragi cel dintâi. Îndată ce vezi turcul pe pod, trage! Dacă Stanco dă greș, trage Surep, el n-o să dea greș!… Turcii au să dea atunci buzna înainte! Eu și Iovița îi întâmpinăm și-i zăpăcim, iar voi vă năpustiți din spate… Dacă turcii încearcă să fugă îndărăt, îi zăpăciți voi doi, Iovane și Ilia, și ne năpustim noi. Ați înțeles?

— Am înțeles, căpitane.

— Încă ceva, Stanco: tu încă nu cunoști rânduiala haiducească. Deci, după ce l-ai văzut pe turc, după ce l-ai ochit, nu tragi totuși până nu strigi: stai!! Ai înțeles?

— Da, căpitane.

— Acu… fiecare la locul lui și… tăcere!…

Haiducii se răspândiră.

— Aveți grijă! Când strig: tăbărâți – trageți toți jungherele de la brâu și, pe ei!…

— Bine, căpitane!

Urmă o tăcere adâncă. Stanco asculta cum țârâie un greier aproape de el. Fluturi albi zburau încoace și încolo și se lăsau pe iarba ce creștea pe malurile râului…

Tăcerea și țârâitul tainic al greierului îl făcură să viseze treaz, neadormit. În fața ochilor i se perindau o sumedenie de amintiri… Vedea chipurile îndurerate ale părinților, apoi mulțimea, popa… șoltuzul ridicând punga roșie…

Iar deasupra tuturor acestor amintiri se înălța chipul drag al iubitei… Ielița stătea parcă aievea, mândră, în fața lui… Îl privea în ochi, nestânjenită. Privirile ei parcă-i spuneau: „Eu te cred!… Tu ești un om cinstit!… Am să fiu a ta, numai a ta!… Doar moartea ne poate despărți, nimeni altcineva”.

Iar el o privea, o privea fermecat… Sufletul lui se contopea cu sufletul ei…

Se auzi un tropot de cal… Înălță capul și privi… Tropotul se apropiase atât de repede, încât auzi și glasurile omenești, deși nu putea deslușì niciun cuvânt…

Deodată se ivi un călăreț. Omul era roșcovan, iar calul murg.

Cum văzu un om roșcovan, Stanco turbă. Să fi avut o sută de vieți și i le-ar fi luat pe toate.

Trase cocoșul flintei. Cu unghia frecă cremenea oțele lor.

Turcul păși pe pod.

— Stai! tună Stanco.

Codrul vui de tunetul glasului sau.

Turcul tresări și își aruncă privirile spre locul din care izbucnise strigătul… Stanco trase… Flinta bubui, turcul căzu de pe cal, ca un sac plin…

— Tăbărâți pe ei!

Stanco își puse flinta pe umăr, își trase amândouă pistoalele de la brâu și năvăli la drum…

Un turc trecu pe lângă el. El trase și turcul căzu. Un altul tăbărî asupra lui cu iataganul ridicat. Trase și în acesta și îl dădu grămadă de pe cal… Se aplecă, îi luă iataganul, și în aceeași clipă văzu roșu înaintea ochilor… Nu mai zărea decât umbre. Tăbărî asupra lor… Sângele îi clocotea, carnea îl frigea, mușchii îi zvâcneau, prada unei înfrigurări cumplite… iar el zbura pe drum ca un apucat…

Cine știe unde s-ar fi oprit dacă nu l-ar fi trezit un glas cunoscut:

— Nu da în mine!…

Îl cunoscu pe Iovița și parcă i se luă o ceață de pe ochi. Privi în jurul său și își văzu tovarășii. Căpitanul se apropie de el și-l prinse de mână!

— Strașnic voinic – zise, și-i scutură mâna.

Dinaintea și în jurul său zăceau leșurile turcilor. Se uită la Zavârzan, care stătea aplecat deasupra lui Sali-aga.

— Căpitane!… Căpitane!… Rogu-te, vino încoa să vezi ceva!… Ei, oameni buni, dacă asta nu-i o ispravă strașnică – să nu-mi spuneți pe nume!… Rogu-te, căpitane, vino să vezi! Dacă n-ai știut că și cu flinta se poate tăia, vino și te încredințează!… Veniți să vedeți!…

Se apropiară și căpitanul și haiducii. Turcul fusese lovit chiar în mărul lui Adam și, cum glontele i-l zburase, părea că are beregata tăiată.

— Strașnic! zise căpitanul.

— Strașnic! întări Zavârzan.

— Mâna care a tras prețuiește cât tot Țarigradul! grăi tăcutul Surep.

— Ba chiar cât capul sultanului turcesc!… strigă Zavârzan.

— La treabă! porunci căpitanul.

Haiducii se împrăștiară printre turci și începură să-i scotocească, să le ia banii și armele. Zavârzan îi dădea înainte:

— Așa mai zic și eu să ochești!… Dar nici noi nu suntem de lepădat… Așteaptă! Unu, doi… trei… cinci…. șase și încă doi; opt, nouă, zece!… Zece turci morți!… Dacă și mâine și poimâine mai dăm gata câte zece, ar face treizeci!… În doi ani de zile am tăia întreaga Bosnie!… Oho!… Aga e putred de bogat!… Privește-i armele… Lucrătură numai în argint!

— Sunt ale lui Stanco! zise căpitanul. Ăsta să-i fie darul nostru pentru cea dintâi faptă vitejească a lui.

— Drept-îi! zise Surep.

— E vrednic de ele! întăriră Iovan și Iovița.

— Cine retează așa cu flinta e vrednic de un pașalâc întreg – strigă Zavârzan cu însuflețire.

— Sunteți gata? întrebă căpitanul.

— Suntem.

— Atunci, să plecăm.

— Cum, pe turci îi lăsăm așa, în drum?… Sa nu-i dăm nițel la o parte? întrebă Iovița.

— Taman! zise Zavârzan. Mai lipsește popa să-i prohodească!

Izbucniră toți în râs.

— Or să-i dea turcii la o parte – zise căpitanul. Noi am face bine să intrăm mai repede în codru.

Cât ai bate din palme, se făcură nevăzuți…

Deasupra leșurilor începură să zboare corbii…

CASA BLESTEMATĂ

Vremea se scurgea, zilele frumoase treceau, pentru unul ca o clipă, pentru altul ca o veșnicie.

Cel mai mult îndură părintele, căci inima lui e plină de simțăminte. Și când te-a ajuns bătrânețea, când ești cu un picior în groapă, când în fiece clipă îți poate suna ceasul și, mai cu seamă, când carne din carnea ta și sânge din sângele tău rătăcește prin codru, tresărind la fiece foșnet, iar tu nu mai nădăjduiești să-l vezi – atunci viața e nespus de jalnică!… Îți vine să-ți pierzi mințile; îți seacă izvorul lacrimilor, îți îngheață sângele în vine!…

Bietul Alexa!… Biata Petra!…

Acești robi nerobiți, acești vinovați fără vină, această bătrânețe făcută de ocară în cele din urmă zile ale ei, acești prihăniți fără de prihană în fiece dimineață și seară ridicau mâinile lor trudite și uscate spre cer, rugându-se.

Se rugau lui dumnezeu.

Dar dumnezeu tăcea… Nu le trimitea niciun semn de nădejde.

Își întoarseră fața spre oameni.

Dar oamenii îi disprețuiau. Oamenii disprețuiau „casa hoțului”. Ei aruncau numai blesteme asupra ei…

Viața trebuia însă trăită mai departe!… E un păcat să-ți pui capăt zilelor, asta n-o iartă niciodată dumnezeu.

Și ei trăiau… Dar cum?

Numai inima și sufletul lor o știau!… Viața lor nu era viață, ci un chin neogoit. Nici chinurile iadului nu pot fi mai cumplite: viața lor era mai rău ca un iad.

Cum să nu fie iad?… Altă dată, casa lor era deschisă tuturor; pe atunci era la ei numai viață, cântece și veselie; bărbați și femei se apropiau de casa lor cu prețuire; erau întâmpinați cu cinste în casele vecinilor; nimeni nu le purta pizmă și nici ei nu pizmuiau pe nimeni… Veselia, bucuria, jalea… Într-un cuvânt, toate le împărtășeau cu oamenii, și oamenii cu ei…

Iar acum?

Din ziua când punga aceea blestemată fusese găsită în grămada de gunoi de lângă grajd, din ziua aceea toți începuseră să le întoarcă spatele. Oamenii se fereau de Alexa, iar femeile de Petra, și nu numai că se fereau dar îi și disprețuiau. Toți fugeau de casa lor, chiar și câinii. Nimeni nu le mai dădea bineț. Până și blajinul moș Sima, vătășelul, chiar și el, când se întâlnea cu Alexa, lăsa capul în jos și se făcea că nu-l vede!…

Într-o zi, Sima trecea pe lângă casa lor. Alexa era în ogradă. Cum îl zări, îl strigă.

Dar Sima se făcea că nu-l aude.

— Simo!… Vătașele!…

Sima ținea capul plecat și se tot ducea.

Alexa strigă și mai tare.

Sima se făcu că tușește. Dar Alexa nu-l lasă cu una cu două. Strigă iar:

— Simo!… Simo!…

În sfârșit, Sima se opri.

— Măi, frățioare, îmi spărsei gâtlejul strigându-te!…

— Ai?… Îs cam fudul de urechi!… Bătrânețea, bat-o vina!… zise Sima, ferindu-și privirile…

— Vino-ncoace, intră nițel!

— Zău, n-am vreme…

— Mai ai vreme până ăi muri – încercă veselul Alexa să glumească.

— Tacă… mă trimise șoltuzul până la popa…

— Păi, casa popii nu e în partea aia, ci înapoi…

Bietul Sima se fâstâci. Se vedea cât de colo că spusese o minciună.

— Mai întâi… Să vezi… vroiam să mă duc până la Liubinco…

— Bine, bine! zise Alexa… Văd eu că toți fugiți de casa mea!… Du-te, Simo, du-te!…

Fără să-și poată ascunde bucuria că scăpase așa de ușor de Alexa, Sima, nici una, nici alta, o luă la goană.

Alexa își lăsă capul în piept și rămase țintuit locului!

Apoi se apropie de masă, se prăbuși pe ea și își ascunse fața în mâini. Gânduri negre îi sfâșiau sufletul. Oriunde își îndrepta privirile, nu întâmpina decât ură și dispreț… Nimănui nu-i era milă de el; nimeni nu vroia să-l asculte!… Ar fi încercat să se dezvinovățească, ar fi dovedit că Stanco al lui nu e vinovat, cel puțin că n-a fost vinovat până în clipa când a plecat în codru.

Soarele cobora încet spre apus… Se ridică și intră în casă… Petra și nurorile stăteau lângă vatră. Fiii, Stanoie și Petar, trebăluiau prin curte. Copiii, care nu puteau înțelege durerea celor mari, zburdau prin odaie…

Bătrânul se apropie de vatră, își luă un butuc și se așeză la locul său obișnuit. Îi vâjâia capul…

Se făcu tăcere; nimeni nu scotea o vorbă; doar copiii se mai auzeau…

Tăcea, frământat de gânduri negre… Se înserase… Înălță capul și zise:

— Cinați, copii.

— Dar matale, taică, nu mănânci? îl întrebă nora Mara.

— … A? Mănânc, mănânc… Să facem rugăciunea și după aceea puneți masa.

Bătrânul se ridică, aprinse lumânarea și începu să se roage:

— Doamne!… Vezi oare chinul meu?… Milostivește-te, doamne, de robii aceștia care rămân după mine, dacă eu ți-am greșit fără voie cu ceva…

Îl podidiră lacrimile.

Se așezară la masa. Făceau lucrul acesta mai mult din obișnuință. Din ziua plecării lui Stanco, nimănui nu-i mai tihnea îmbucătura. Alexa și Petra mâncau de ochii celorlalți. Jalea învăluia casa lor, cum o învăluie ceața de toamnă…

După cină se duseră toți să se culce; numai cei doi bătrâni rămaseră lângă vatră. Nu le era aminte de somn. Somnul nu se mai lipea de genele lor bătrâne…

Tăcură așa vreme îndelungată… Afară bătea vântul și spulbera frunzele căzute prin ogradă; focul se stingea în vatră.

— Dragul mamii!… Unde-i fi acum?… se bocea bătrâna… Afară bate vântul, iar tu n-ai nicio zdreanță cu care să te acoperi!…

— Taci, Petro!… zise Alexa.

— C-am tăcut destul!… Mi s-a împietrit inima!… Cum să nu mă gândesc eu la copilul meu, la inima mea? Ce, ai să mă oprești tu?

— Nu, nu eu…

— Ce, e glumă? Cincizeci de ani ți-am fost nevastă. Te-am ascultat, n-am ieșit din vorba ta!… Dar acu, dacă ai să-mi poruncești să nu mă gândesc la odorul meu – mă împotrivesc. N-am să te ascult!… El este viața mea!… Mi-a mai dat dumnezeu copii – să trăiască și să fie sănătoși! Dar el mi-a fost cel mai drag!… Băiatul mamei, blând și bun, acum rătăcește prin codru, luptă printre copaci!… Și să nu plâng!… Mai bine mi-aș scoate amândoi ochii.

Alexa tăcea. În adâncul sufletului său simțea și el aceeași durere…

— Eu știu că nu-i hoț!… Nu-i! Mi-aș pune capul că n-ar lua niciun capăt de ață…

— Dar ce a fost atunci?… începu Alexa.

— Ce?… Ce?… Nu sunt pe lume și oameni ticăloși?… Nu-i cu putință ca ei să fi pus banii acolo?

— Poate. Poate. Vai de noi!… Casa noastră e blestemată!… O scuipă și buni, și răi!… Chiar și Sima… Chiar și el fuge de casa mea… Mi-e tare greu… Parcă mă încleștează ceva în piept și nu mă lasă nici să mor, nici să trăiesc!…

Și amândoi își plecară din nou capul…

Lacrimile conteniseră. Ochii uscați priveau neclintiți cenușa rece din vatră… Afară se iveau zorile…

*

Trecură trei luni de amărăciune și jale. Pentru Alexa toate zilele semănau una cu alta… Aproape că-și ieșise din minți de atâta durere; nu mai scotea o vorbă față de oameni; nu se mai ducea la biserică; se ferea chiar și de copii.

Venise toamna. Afară cernea o ploaie mărunță… Copilul Marei, o noră de-a lui, se îmbolnăvi. Cel mai mic dintre nepoței, răsfățatul casei.

Vegheau la căpătâiul copilului. Iar el, în friguri, aiura și nu mai cunoștea pe nimeni. Trei zile și trei nopți nici Alexa, și nici Petra nu plecară de lângă el. A patra, copilul părea gata-gata să-și dea sufletul. Abia își mai trăgea răsuflarea, ca un șoricel.

— Să chemăm pe popa să-i citească un maslu – zise Petra.

— Să-l chemăm!… Să-l chemăm!… Stai aci!… Mă duc eu!…

Își puse pe umeri surtucul și se îndreptă spre casa popii…

Îl găsi în fața casei și-i dădu ziua bună.

— Binecuvântează, părinte! zise el și, după obicei, dădu să-i sărute mâna.

Popa își trase mâna.

— Dumnezeu să te binecuvânteze! Ce dorești?

Pe Alexa parcă-l sugruma cineva. Bâigui:

— Părinte!… Mi s-a îmbolnăvit un nepoțel… Și… și am venit să te rog să-i citești un maslu…

Abia izbutise să rostească vorbele… Suspină.

— Bine, am să viu! zise popa rece.

Se întoarse să plece. Popa nu-l opri. Era doborât, frânt.

Și părintele?… Chiar și bunul părinte Miloe, și el mă urăște?… Și el se încruntă când mă vede? Nici el nu crede în dreptatea mea?… O, părinte milostiv al tuturor! Tu-mi cunoști sufletul, tu știi că n-am păcătuit cu nimic!… De ce mă chinuiești, doamne?… De ce nu-mi iei viața asta amarnică!…

Nu trecu mult timp și popa sosi. Păși pragul și-i binecuvântă.

— Cui trebuie să-i citesc rugăciunea? întrebă el.

— În odaie părinte: copilul…

Popa intră în odaie, își scoase potcapul, își puse patrafirul și începu să citească maslul…

În timpul slujbei, Alexa și Petra simțeau că domnul începea să se milostivească de ei. Lacrimi fierbinți li se scurgeau până sub bărbie, și de aci, ca niște picături mari de ploaie, cădeau pe piept. Li se părea că văzuseră chipul domnului, și acest chip zâmbea copilului… Parcă și copilul se schimba: bătrânii citiră pe fața lui semnele vieții, văzură cum dumnezeu alunga boala departe de el…

Preotul sfârși, întinse crucea copilului și, după ce micuțul o sărută, își scoase patrafirul și își puse potcapul.

Alexa dezlegă punga cu galbeni:

— Poftim, părinte.

Și întinse preotului un galben.

Popa privi galbenul.

— Un galben? întrebă el.

— Da.

— Pentru slujbă iau un sfanț.

— Vreau eu să dau un galben… Slujba sfinției tale o să-i ajute!

— Dumnezeu o să-l ajute! spuse popa.

— Ia, părinte, și cheltuiește-l sănătos!

Preotul clătină din cap.

— N-am mărunt – zise cu glas amărât Alexa.

Popa îi dădu restul.

— Nu vreau să-ți rămân dator – zise el.

Pe Alexa îl înghețară cuvintele seci și privirea rece a preotului. Dar își adună toate puterile:

— Șezi, părinte!… Noro, ia adă-ncoa nițel rachiu…

Privirea popii îi amuți vorba pe buze.

— Nu beau! zise popa.

Se ridică și plecă fără să se mai uite îndărăt…

Alexa rămase împietrit. Nu mai avea grai; nu mai putea să gândească. Parcă l-ar fi doborât un trăsnet…

Plecă de lângă bolnav… Prin cap începură să-i treacă gânduri fără șir…

Ieși afară și începu să rătăcească prin livadă. Nimic însă nu mai putea să-i însenineze sufletul înnorat…

Pe lângă livadă tocmai trecea Ivan… Parcă ar fi trecut pe lângă un cimitir turcesc. Că-l văzuse, era limpede; chiar îl privise cu luare-aminte, de două ori… dar când ajunse în dreptul lui, întoarse capul…

Alexa nu zise nimic. Privea în urma lui fără să se clintească. Și când Ivan se depărtă, încă privea după el. Privi așa, îndelung, îndelung. I se lăsase o ceață pe ochi. Îl trezi Sima, vătășelul.

— Alexa – zise el. M-a trimis șoltuzul să te chem la casa obștei.

— De ce m-o fi chemând?

— Nu știu. O să afli acolo.

I se părea că Sima îi aruncă o privire ciudată, care spunea limpede: „Nefericitule, îmi vine să-ți plâng de milă!…”

Alexa se pregăti și plecă spre casa obștei. Când sosi, oamenii se și adunaseră. Le dădu bineț.

— Ce mai faceți?

Oamenii tăcură.

El întoarse capul, întâlni priviri crunte și se dădu la o parte…

Cerul se boltea sur deasupra capului. Norii se îmbulzeau încă de câteva zile și nu mai aveau de gând să se împrăștie.

Deodată, oamenii se ridicară. Un murmur trecu printre rânduri. Popa și șoltuzul ieșiră în pridvor.

— Fraților! începu șoltuzul. Ne-a fost oare hărăzit să ne facem de ocară!?… Iarăși s-a întâmplat un furt…

Un freamăt străbătu printre oameni. Toți ochii se îndreptară spre Alexa, iar el își lăsă mut capul în jos.

— Da, fraților!… Ivan a fost iarăși prădat. Azi noapte i s-a furat un purcel… Ce înseamnă asta?… Vreți să mă lepăd de Balta Neagră? Socotiți că v-am cârmuit destul și că acum nu mai aveți nevoie de mine?… Luați-vă înapoi toiagul și dați-l cui doriți!

Și șoltuzul aruncă cât colo toiagul.

Toți se adunară în jurul lui. Începură să-l roage fierbinte.

— Mă lipsesc!… Mă lipsesc!… Alegeți pe cine voiți!

— Noi te vrem pe tine!

— Dar eu nu mai vreau! Ce, v-ați pus în gând să vă bateți joc de bătrânețele mele?

— O să prindem noi hoțul!

— Dar l-am și prins – zise Marinco Marincovici. Nu cumva vreți să vi-l arat cu degetul!?… Eu…

Marinco se prăvăli deodată ca un buștean.

Lui Alexa îi năvălise deodată sângele în cap. Nu mai știuse ce face. Când îl văzu pe Marinco la pământ, îi puse genunchiul în piept și scoase cuțitul… ca să-l înjunghie…

Oamenii se repeziră și-i smulseră cuțitul…

— Haiducule! Ucigașule!…

Alexa nu putu scoate un cuvânt. Parcă îl strângea cineva de gât…

— Iată, fraților!… strigă Marinco… Pentru dreptate era să mor!… Oare să mor pentru că spun adevărul?…

— Ucigașule!… Ucigașule!… tunară din toate părțile către Alexa.

Asta îl trezi… Și, când năvăliră spre el, se repezi nestăvilit ca un leu, se strecură printre ei și nu se opri decât în fața pridvorului.

— Răstigniți-mă – strigă, și-și dădu brațele în lături. Răstigniți-mă!…

Și îi fulgeră cu privirea… O privire înfiorătoare țâșnea de sub sprâncenele lui cărunte.

Oamenii se opriră…

— Răstigniți-mă! tună ci. Rușine pentru părul vostru alb! Năpăstuiți un om fără să-l ascultați!… Rușine, bătrâne popă!… Așa se pedepsesc oamenii?!… Vreți să mă ucideți!? Iată!… Poftim!… Sunt două sute de ani de când bătrânii mei au durat casa asta pe care ați aruncat blestemul!… Și vreme de două sute de ani nici umbra rușinii n-a căzut pe acoperișul ei… Iar astăzi?… Ce vreți de la mine?… Hai, ucideți-mă!…

Dar nimeni nu se clinti.

Iar el, neștiind ce face, le întoarse spatele.

Ei rămaseră locului. Nimeni nu scoase o vorbă. Bătrânii se încruntară și căzură pe gânduri. Într-adevăr, casa lui Alexa era cea mai veche din Balta Neagră.

Și el ajunse acasă ca vântul…

Intrând înăuntru se trânti lângă vatră. Acolo rămase până se lăsă noaptea, mut și încremenit.

Într-un târziu se întoarse și-o chemă pe noră-sa, Mara.

— De ce m-ai chemat, taică?

— Despletește-mi părul!

Toți împietriră. Petra se apropie de el.

— Bătrâne!

El îi aruncă o privire cruntă, dar zise cu glas stins și liniștit:

— Du-te, bătrâno, și adu-mi ciubucul de pe poliță…

În seara aceea, bătrânul își despleti părul și aprinse tutun…

PARTEA A II-A
RĂZBUNAREA

URZEALA

Afară vântul vuia jalnic printre ramurile dezgolite și ploaia răpăia într-una. Era întuneric, ca-n iad. Pe o asemenea beznă, nici haiducii nu ieșeau din ascunzișuri; de nu-l silea vreo mare nevoie, omul nu-și părăsea vatra; până și câinii își căutau un adăpost și amuțeau…

Un singur om orbecăia prin întuneric, lunecând în noroi. Se împiedica și se poticnea, zorind să îndeplinească porunca stăpânului său.

Era Marinco. Se grăbea să facă pe voia lui Pară, care îl aștepta cu nerăbdare, tocmai pe o asemenea vreme, în odaia lui.

— Unde umbli, omule?… strigă acesta, deîndată ce Marinco trecu pragul. Unde umbli?… Te aștept de două ceasuri…

— Iată-mă, dragă agă… Am întârziat oleacă… răspunse Marinco zâmbind și curățindu-și opincile cu bățul.

— Ți-e frig?

— Nu. De atâta alergătură, am asudat chiar.

— Șezi.

După obiceiul lui, Marinco se așeză cu multă grijă pe un scăunel.

— Afară e urât tare, ai? întrebă turcul.

— Urât! Toarnă cu găleata. Și-i întuneric, să-ți vâri degetele în ochi. Dacă mi-ai fi tras cineva o palmă, nu l-aș fi văzut! Beznă!…

— Vrei tutun?

Turcul întreba mai mult din obișnuință, știind că Marinco voia întotdeauna tutun.

Marinco zâmbi și se pipăi la brâu, căutându-și luleaua.

După ce traseră câteva fumuri, turcul se apropie de el:

— Ei, Mașo, câinele acela a fost cât pe ce să te înjunghie astăzi, așa-i?

Marinco dădu din mână.

— Văleu! M-a strâns de grumaz, de-am crezut că-mi sar ochii. E voinic ca un taur!… De, azi o feștelirăm. S-a întors, blestematul, către oameni și a început să vorbească… Ei, ce-i drept, e drept, dragă aga, dacă n-aș fi știut că matale ai alte gânduri, și eu aș fi plâns!

— Și oamenii?

— S-au mohorât!… Le părea rău de unul dintre fruntașii satului. I-am văzut chiar pe popă și pe șoltuz cum au întors capul ca să-și ascundă lacrimile. Șoccianici, care se afla la spatele meu, i-a spus lui Popovici: „Zău, facem un păcat că obijduim un om drept și cinstit!…”

— Ha-ha-ha-ha! râdea turcul. Și Ivan?

— Pușcă gata de tras… Se supune poruncilor.

Turcul stătu câteva clipe pe gânduri.

— Ce-ai zice – vorbi el după o tăcere scurtă – să întoarcem foaia și să vorbim cu Alexa? E amărât, necăjit. Ce-ar fi să mă duc la el, să-l mângâi, să stau de vorbă cu el?…

— Nu te duce, aga! Nu-l cunoști ce om e. Câine! Mai degrabă ai scoate o vorbă de la o piatră decât de la el!… Mai bine să-l momim pe Ivan. El se bucură de cinstire, e un gospodar de frunte. Lazar ți-e ca o umbră. Merge după matale și în foc, și în apă. Iar Ivan e tatăl lui – un tată își iubește fiul, face totul pentru el…

Turcul se ridică și începu să se plimbe îngândurat prin odaie. Deodată se opri și se întoarse spre Marinco.

— Tu știi ce urmăresc eu? întrebă el.

— Știu, dragă aga.

— Păi, atunci să vedem cum crezi c-o să facem treaba…

— Ehei, eu cunosc Balta Neagră cum îmi cunosc casa! În cap cu șoltuzul și cu popa, au fost toți un singur suflet. Numai eu nu m-am împăcat cu ei niciodată. Inima mea vă iubea pe voi, pe turci – de aceea mă urau toți. Dacă vorbeau între ei doi oameni și vedeau că mă apropii, tăceau deîndată. Îmi ziceau linge-blide, vândut, spurcăciune, turc și… dumnezeu știe ce alte porecle mi-au mai scornit!… Sufeream crunt!… Dacă vream să aflu ceva, mă dădeam pe lângă femei și pe lângă copii, ca să-i trag de limbă…

Turcul își pierdu răbdarea. Dădu din mână și îi tăie vorba.

— Bine, bine! Lasă asta! Eu vreau să știu cum stau lucrurile. Vreau să aud cum facem!

— Acum?… Foarte ușor! Din ziua în care l-am ponegrit pe Stanco, de atunci de când a fost găsită punga pe care am îngropat-o eu și cu Lazar, din ziua aceea toate s-au petrecut după vrerea noastră… Toți scuipă casa lui Alexa.

— Păi, atunci n-ar fi bine să-l momesc pe Alexa?…

— N-ar fi bine.

— De ce?

— Mai întâi, cum am mai spus, n-o să fie de niciun folos, și, în al doilea rând, oamenii s-au și îndepărtat de el. Dacă te văd că stai de vorbă cu el, o să se îndepărteze cu totul.

— Păi asta și vreau! zise turcul.

— Nu e bine! Nu e bine! Nu e bine! Ține-te de Ivan. Du-te acasă la el și cheamă-l. Cel dintâi care o să înceapă să-l bănuiască o să fie popa. O să-l tragă de partea lui pe șoltuz și pe alți câțiva și o să se apuce să uneltească împotriva lui Ivan. Dar nici Ivan nu-i un dovleac fără rădăcină. Își are și el oamenii lui… Așa că, într-o bună zi, o să vezi că Balta Neagră se împarte în două: o tabără în frunte cu popa, alta, cu Ivan. Popa o să-i strige lui Ivan că e lingăul turcilor, iar Ivan popei că-i gazdă de hoți.

Turcului îi zvâcni inima de bucurie. El și vedea înaintea ochilor vie, aievea, acea priveliște. Îl îmbrățișă pe Marinco.

— Halal să-ți fie, deșteptule! Vorbești atât de înțelept, încât ai putea cârmui un pașalâc cu asemenea minte!…

Marinco îi sărută poala hainei și mâna.

— Îți mulțumesc, dragă aga! Ceea ce mi-ai spus prețuiește mai mult ca toate comorile din lume. Dar…

— Ce dorești?… Cere!…

— Nu doresc nimic, dar încă nu ți-am spus totul.

— Spune – zise turcul.

— Lazar vrea să se-nsoare.

— Știu.

— Cu fata lui Sevici.

— Și asta o știu.

— Fata asta trebuie neapărat să se mărite cu el.

— Dar parcă tu mi-ai spus că Lazar și Stanco tocmai din pricina ei s-au certat, și anume fiindcă ea îl iubește pe Stanco.

— Și?

— O vrea ea să se mărite cu Lazar?

— Da’ cine o-ntreabă pe ea? Îl întreabă cineva pe mort dacă vrea să fie îngropat la cimitir? Trebuie să facem așa fel ca s-o ia de nevastă!… zise Marinco.

— Și de ce trebuie s-o ia tocmai pe ea?

— Trebuie! Ivan este acum de partea matale, și atunci o să-l câștigi și pe Sevici. Amândoi sunt gospodari de frunte în Balta Neagră. Mai mare preț au doi decât unul. După aceea o să-l ții pe Lazar în lanț. Ce vrei, aia face; Lazar e un dulău ascultător, nu-i rău să-i fii stăpân.

Turcul holbă ochii și-l privi pe Marinco fără să clipească.

Și Marinco urmă:

— Iată, așa trebuie să facem… Ivan îl trage după el pe alde Popovici. Sevici, pe alde Belici, Belici pe alde Șoccianici… Iacă așa: mai bine de jumătate din Balta Neagră trece de partea matale… Atunci faci dreptate după cum poftești! Tai și spânzuri!…

— Marinco! Frate!… Omule!… Spune ce vrei…

— Nu vreau decât prietenia matale! Și mai vreau ca turcii să afle de numele meu și să mă cinstească!.

— Șulea o să facă pentru tine tot ce dorești!

— Îți mulțumesc! Dar… n-am isprăvit încă!

— La ce te mai gândești?!…

— La ce mă gândesc? La ce nu mă gândesc eu din ziua când te-am văzut atât de mâhnit?… Dacă aș putea… dacă aș putea…

Sc auzi un foșnet sub fereastră… Parcă tușise cineva.

Marinco se îngălbeni. Vorba i se opri în gât. Și lui Pară i se tăie răsuflarea, dar își veni repede în fire și se năpusti spre ușă.

— Meho, Aso, Ibro!… Repede, afară! Vedeți cine e acolo!…

Vlăjganii ieșiră val-vârtej.

Întuneric – bezna. Dădură ocol hanului, dar nu văzură nimic.

— Mai departe! Mai departe! strigă turcul. Trebuie să fie cineva! Căutați! Căutați!…

Vlăjganii orbecăiră prin beznă. Nu auzeau însă nimic în afară de șuieratul vântului.

— Nu e nimeni?

— Nimeni – răspunseră ei.

Pară se întoarse în odaie, trăgându-l pe Marinco după el. Voia să stea de vorbă mai departe, voia să se mai înfrupte din plăcerea care îl învăluia la auzul cuvintelor lui Marinco. Degeaba însă! Vraja se destrămase, se spărsese ca o bășică de săpun. I se părea că-l pândește cineva în spate… Că vede o umbră…

Stătură de vorbă mai departe. Dar fără însuflețire. Marinco era galben ca moartea, vorbea speriat și trăgea mereu cu ochiul spre fereastră…

— Nu-ți fie frică, omule!

— Nu mi-e frică.

— Văzuși doar că n-a fost nimeni. Dar ce spuneai?… Ai zis „Dacă aș putea!”

Marinco îl privi iar cu tâlc.

— Altă dată, dragă aga, altă dată!

— Eu vreau acum!

— Nu acum! Mai bine altă dată!

— Ia spune-mi: între cine te-ai mai gândit să vâri zâzanie?… De ce te-ai speriat? Meho! Hei, adu-i niște rachiu lui Marinco, să mai prindă omul nițică inimă! Ia, fumează!

Marinco își aprinse luleaua și trase o dușcă de rachiu.

— Mai bea!

— Lasă, am băut destul.

— Fugi d-aci! Bea, omule!

— Nu mai pot să beau. Daca mă întrebi, iaca îți spui! Pare-mi-se c-o să vârâm zâzanie între popă și șoltuz!

— Cum!?

— Nu mă-ntreba mai mult! Atâta îți spun: ți-am pășit pe urme! Și nu vreau să mă fac de ocară în fața matale, chiar de mi-aș pune capul pe butuc!… Vreau să ai încredere în mine! Mai mult țiu să mă iubești matale, decât fiul meu!

— Dar cum ai să faci?

— Dacă-ți spun c-o s-o fac – o fac! N-ai nicio grijă! O să-i învrăjbesc cum i-ai învrăjbit matale.

Iarăși foșni ceva. Se auzi chiar și tropot de pași…

Turcul se năpusti glonț pe ușă. Se năpustiră și arnăuții. Alergară, cercetară, cotrobăită prin toate ungherele, nu dădură de nimeni.

Turcul înjura, striga, amenința, turbat de mânie. Marinco tăcea cu capul plecat.

Apoi se ridică.

— Unde pleci? întrebă turcul.

— Acasă.

— Cum, pe întunericul ăsta?

— Trebuie. Dacă au să mă vază împreună cu matale, totul se duce de râpă. Nu e bine să te vază că-mi vorbești așa frumos. În fața țăranilor chiar să mă certi. Sa audă!… Și acu: noapte bună!

— Noapte bună! răspunse turcul și se întoarse în odaie.

Marinco se îndreptă grăbit spre casă.

Nici nu intră bine în pădure că de după o buturugă, nu departe de han, se ivi un om. Acesta îl amenință cu mâna și zise:

— Din urzeala ta, păianjene, o să-ți răsucim o funie! Du-te, du-te!…

Omul acela era Deva.

IELIȚA

Ne gândim cu prietenie la oamenii din vremea aceea. Ni se pare că noi n-am putea să înfăptuim ce au înfăptuit ei. Începutul acelui veac a dat naștere la uriași, așa cum numai în povești se întâlnesc… Oamenii aceia au săvârșit minuni. Tăria sufletească, îndemânarea, mintea, destoinicia, toate erau la ei vii și din belșug. Răsfoiți filele istoriei lumii și nu le veți găsi pereche, chiar de veți căuta și-n mitologie. Parcă vorbeau altă limbă. Fiece cuvânt al lor era plin de înțelepciune. Astăzi, un învățat nu vorbește cu atâta adâncime de cuget, precum vorbea pe atunci un plugar. Un popă, aproape fără știință de carte, trebuia să fie la nevoie diplomat, un plugar oarecare – voievod, un negustor de vite – înțelept. Și toți aceștia abia dacă văzuseră trei sate, în afară de locul de baștină.

Chiar și femeile din veacul acela erau cu totul deosebite. Ele nu semănau cu mamele și cu surorile din alte vremuri. Toată seminția aceea de oameni parcă ar fi fost trimisă pe pământ de cel de sus. Dacă aș fi încercat să aflu cine a crescut asemenea oameni – m-aș fi străduit degeaba!… Oameni asemănători nu găsești nici înainte, nici după vremurile acelea!…

Femeile de atunci săvârșeau adevărate minuni. Pe lângă treburile casnice îndeplineau și munci bărbătești. Nu era de loc neobișnuit să vezi o femeie pe câmpul de luptă, cercetând pe cei căzuți, potolind setea și alinând durerile răniților… Câte povestiri din acele vremuri nu istorisesc cum îi ucideau pe turci chiar și bătrânele! Să amintim doar una dintre acele nenumărate povestiri.

Un turc măsese în casa preotului Teșa din Badovinți. Nu era acasă decât preoteasa. Prea îngâmfat era turcul, ca să-l fi putut privi cineva liniștit. Cum veni, se așeză lângă vatră și începu să-și frece mâinile:

— Hei, babo, vreau să mănânc papară!

Bătrâna era cam necăjită și de aceea îl privi chiorâș.

— Vreau să mănânc papară, bre! se răți el și o șfichiui cu biciușca împletită din trei curele.

Preoteasa se mânie cumplit, îl fulgeră cu privirile, se repezi la el și îl păli drept la mir cu pisălogul de lemn cu care tocmai pisase usturoiul… Turcul căzu grămadă. Din capul spart îi curgea sânge. Bătrâna privi pisălogul însângerat și-l aruncă afara.

— Îmi spurcași și pisălogul, câine de turc – zise ea liniștită și-și văzu mai departe de treburi…

Am povestit cele de mai sus pentru a întări cele spuse. Și acum să urmez firul celor începute!

*

Și Ielița era rodul vremurilor sale. Suflet neprefăcut, curat, credincios, statornic. Ea îl iubea pe Stanco cu acea dragoste mare și sfântă care, chiar după moarte, înflorește și îmbălsămează totul în jur cu mireasma sa…

Cu cât era Stanco mai ocărât în casa lor, cu atât creștea dragostea ei pentru el. Lui îi închina toate gândurile. Închisă în ea însăși, vorbea cu el zi și noapte. Știa că Stanco e nevinovat. Numai ea nu se îndoise că el nu e în stare să săvârșească o faptă atât de urâtă ca aceea de care îl învinuiseră.

O data încercase chiar să-l apere în fața maica-si. Bătrâna se îngrozi la auzul vorbelor ei.

— Ce-ai spus, afurisito?!

— Am spus ca nu e vinovat!

— De unde știi tu?

— Știu!

— Ce, tu ești mai înțeleaptă decât taică-tău, decât atâți alți oameni?

— Nu sunt mai înțeleaptă, dar, mămuco, e păcat să nedreptățim un om nevinovat!

— Cum nevinovat? N-au găsit punga cu bani în grămada de gunoi din curtea lui?

— Oare punga nu putea fi îngropată acolo de altcineva?

— Dar cine ar fi putut săvârși asemenea păcat?

— Știu eu cine, mamucă.

— Cine?

Obrajii ei se aprinseră. Mai bine ar fi murit decât să rostească numele lui Lazar. Din ziua în care-și luase rămas bun de la Stanco, pe cât îl iubea pe Stanco, pe atâta îl ura pe Lazar.

— Cel care a aruncat piatra.

— Cine, Lazar?!

Ea dădu din cap.

— Ce spui, fato?!… Fă-ți cruce!…

Ea-și plecă capul. Se miră singură de îndrăzneala ei. Crezuse că niciodată nu va fi în stare să vorbească despre el. Și iată că vorbise…

Maică-sa sări în picioare. O apucă de mână și își înfipse privirea în ochii ei.

— De unde știi?

Ea tăcea.

— De unde știi? Spune-mi!

— Nu mă-ntreba, mamucă! Eu n-am văzut, dar știu că numai așa poate fi.

— Spune! Spune, ori te blestem! țipă maică-sa și își băgă mâna în sân.

Ielița își împreuna mâinile a rugă:

— Nu mă blestema, mamă! Știu că îl ura!

— Cine?… Lazar pe Stanco?

— Da.

— Și pentru ce?

— Mamă! se ruga Ielița. Nu mă sili să ți-o spun!

— Trebuie s-o știu!

Ielița se înroși ca racul. Iatacul se învârti cu ea. Abia putu să rostească:

— Pentru mine!…

Maică-sa tresări. Și deodată înțelese totul. Ielița tremura. Parcă scuturată de friguri, bolborosi:

— Acu nu mă mai întreba nimic!… Cred că ai priceput!…

Fugi spre pat și-și îngropă capul în pernă.

Bătrâna rămăsese cu gura căscată. La toate s-ar fi așteptat, dar la asta nu. Inima de mamă este însă plină de duioșie. Și când mustră, ea binecuvântează. Se apropie de pat și o apucă pe Ielița de mână.

— Ridică-te, fata mamei! zise ea.

Dacă ar fi mustrat-o, dacă ar fi blestemat-o, dacă ar fi ridicat chiar mâna asupra ei, toate le-ar fi îndurat Ielița; ochii ei n-ar fi înotat în lacrimi și lacrimile nu i s-ar fi prelins pe obraji. Glasul duios al mamei și alintarea ei zguduiră însă inima fiicei. Mânia ei se topi, inima i se muie… Și lacrimile ei nu mai avură zăgaz. Suspină… Parcă îi venea să cânte… Și pentru a-și înăbuși această pornire, își îngropă tot mai adânc capul în pernă.

— Fata mamei!… Draga mamei!… Nu mai plânge!… Tu credeai că am să te blestem?… Unde s-a văzut ca o mamă să-și blesteme odorul? Ce mamă ar putea face asta?! Ielo!… Puicuțo!

Și bătrâna nu știa ce să-i mai facă ca s-o potolească.

Chiar să fi vrut, Ielița nu putea scoate o vorbă, căci o înecau suspinele.

După ce lacrimile alinară însă durerea, după ce se topi acea pornire năvalnică, ea se ridică și, lăsându-și capul pe sânul mamei, șopti:

— Mamă! Draga mea! Nu mă blestema!… O fată ai…

— Nu te blestem, sufletelul meu!

— Nu-s vinovată, mămucă!… Dumnezeu a vrut să fie așa… Amândoi s-au purtat frumos cu mine. Erau frați de cruce și eu stăteam de vorbă cu amândoi. Ăsta era pizmaș. Mi se părea mie că-l urăște… Când vorbeam cu el, îl săgeta cu ochii parcă ar fi vrut să-l înghită de viu… Și când s-au luat la trântă de Sânt Ilie, am văzut eu că mai degrabă ar fi vrut să-l ucidă decât să-l doboare.

— A tras în el pentru tine?

— Da, mămucă.

— Și de unde știi tu că punga a fost pusă de altcineva?

— Eu n-am văzut, mămucă; dar aș fi în stare să jur într-o sută de mănăstiri că este isprava lui!… Vai, mămucă! Nici nu știi cât de mult îl urăște!…

— Îmi închipui, fata mea, dar ce folos dacă Stanco a luat calea codrului?

Ielița nu răspunse nimic.

Tăcură. Tăcură așa îndelung. Ielița simți că s-a mai răcorit; cel puțin se spovedise maică-si.

Totuși nu-i spusese încă totul. Nu-i spusese că se juruise lui Stanco. Se tot frământa: să-i spună sau nu?…

„Să-i spun!… gândea ea. Să-i spun! Ea e bună ca pâinea caldă. De ce să nu-i spun – doar e mama mea!… Îi spun că m-am întâlnit cu Stanco și că am făcut legământ…”

„Nu, nu!… Nu pot! Și la ce bun?… De ce să spun când nu mă silește nimeni?…”

„Dar ar putea să vină pețitori… Ar putea să mă pețească și să mă dea… Ce să fac?…”

Sufletul ei se frământa amarnic. Să spună sau să nu spună?… Multe temeiuri o îndemnau să spună, dar sfiala ei de față o oprea, o făcea să tacă…

„Și mămuca, chiar acum se găsi să tacă!… De m-ar întreba măcar ceva! De ce nu i-oi fi spus adineauri? Acum mi-ar fi fost mai ușor. M-ar fi scos din încurcătură. Ar spune: nu-i gata pentru măritiș… Chiar c-am să i-o spun!…”

Era cât pe ce să deschidă gura. Totuși nu îndrăzni.

— Ce să-i faci, draga mea! Poate că așa ți-a fost soarta!… zise maică-sa, după o tăcere destul de îndelungată.

— Cum să-mi fie, mamă?

— Dumnezeu n-a vrut să te duci după cel spre care te îndeamnă inima.

— De ce, mămucă?… zise ea și-și privi mama drept în ochi.

— Cum, de ce? Nu e haiduc?

— Și ce-i dacă-i haiduc?

— Ce-ai spus?!

Privirea mamei îi sfredeli sufletul.

Începu să tremure.

— N… n… nimic…

— Parcă ai zis: și ce dacă-i haiduc…

— De bună seamă. E un om cinstit… L-au silit să apuce calea codrului, căci….

Privirea maică-si îi îngheță cuvântul pe buze. I se părea cea mai înfricoșătoare privire pe care putuse s-o vadă vreodată. Începu să tremure…

— Ce vrei să spui? izbucni bătrâna. Nu cumva ți-ai pus de gând să aștepți până se întoarce haiducul din codru?… Nu cumva te-i fi juruit, nenorocito?…

Ieliței îi năvăli sângele în cap. I se părea că fruntea maică-si e înconjurată de o cunună roșie, așa cum sunt zugrăviți sfinții.

— Spune!… Spune!… Nu te-i fi juruit cumva, ai?… Oh… copil afurisit mai ești, fată! Poți să mă privești în ochi?… Spune!… Spune!…

Se apropie de ea, o apucă de umeri și începu s-o zgâlțâie. Un gând negru o săgetă. Ca turbată, o înșfăcă de grumaz.

— Spune! Cutezi să mă privești în ochi? Mai ești fată?…

Ielița se îndreptă de umeri și aruncă maică-si o privire atât de tăioasă, încât aceasta își desprinse mâinile de pe grumazul ei.

— Pot să te privesc în ochi atât pe matale, cât și pe oricine dorești, căci sunt fată! Dar m-am logodit! M-am juruit lui Stanco, haiducul.

Bătrâna se clătină.

Ielița își încordase toate puterile ca să poată rosti vorbele acelea. Dar acum nimic n-o mai putea opri.

— M-am juruit în fața lui dumnezeu și a lui Stanco c-am să fiu a lui; și-am să fiu, mămucă! Mai degrabă am să-mi fac seama sărind în Staracea, ca nefericita aceea, decât să ating mâna altui bărbat! Acu ți-am spus totul!… Poți să mă blestemi, să mă ucizi. Altfel nu se poate!…

Cuvintele, privirile ei arătau că nimic nu mai putea să-i schimbe hotărârea.

Nu mai era Ielița de altădată, fata smerită, ci o furtună pe care nimic n-o mai putea opri.

Bătrânei i se tăiară picioarele. Se așeză pe pat, simțind că-și pierde mințile.

ZECA

Spre miazănoapte-apus, Maciva este împânzită de bălți. Chiar lângă Balta Neagră, din Drina se desparte un braț numit Balta Rece. Ceva mai departe, brațul acesta ia numele de Ribneacea. Acolo își revarsă apele ramificându-se și formând ostroave foarte roditoare. După împreunarea brațelor despărțite de insulițe, se numește Iovacea, iar ceva mai departe Zasavița. Balta Rece seacă uneori, dar Zasavița are întotdeauna apă, apă multă și foarte adâncă. Oamenii nu-i pot cunoaște adâncimea după trestia și nuferii de la suprafața ei; odată, voind să smulgă o tulpină de nufăr, s-au speriat când au văzut că tulpina era lungă de 18 picioare. Și totuși nu fusese smulsă cu rădăcina, deoarece se rupsese.

Țăranii din Ravani, Zasavița, Radencovici și alte sate din împrejurimi numesc Zasavița lac, nu râu. Și pe drept, căci adeseori atât izvorul, cât și gura seacă, dar ca este mereu plină de apă.

Ciudate vietăți trăiesc pe meleagurile acelea. Întâlnești tot felul de păsări. Peștii seamănă cu cei din Sava.

Acolo, în preajma Savei și Zasaviței, se adăposteau de obicei haiducii. Apa fiind aproape, la nevoie puteau să scape cu fuga. Ascunzișurile lor purtau felurite numiri. Cel de la vărsarea Drinei în Sava se numea Parașnița… Cel din susul satului Câmpia Banului – Vișcupia, iar cel din susul satului Radencovici – Grinda Cornului.

Peste tot prin locurile acelea se întindea un codru des, iar ascunzișurile erau așezate pe lângă ape. Haiducii puteau astfel să primească de la morar hrană și alte lucruri trebuincioase.

Când căpitanul Srecico se întoarse cu ceata la Grinda Cornului, Noghici îl întâmpină foarte vesel.

— Bine-ai venit, căpitane!

— Bine te-am găsit.

— Slavă domnului că sunteți toți vii și sănătoși!

— Lăudat fie domnul!

— Să-ți spun o veste bună, căpitane!

— Ei?

— A mai venit un boboc.

Deoarece toți se ridicaseră în picioare ca să-și întâmpine căpetenia, Noghici îi arătă un om care stătea răzleț ceva mai la o parte, rezemat de o buturugă.

Să tot fi avut vreo treizeci și ceva de ani. Înalt și spătos, mai voinic decât toți cei din ceată, cu părul castaniu, cu o mustață semeață, frumos la chip. Ochii lui mari te priveau nestingheriți, deschis, drept în față.

Căpitanul se apropie de el.

— De unde ești? îl întrebă.

— Din Herțegovina – răspunse necunoscutul, cu glas tunător.

— Când ai venit încoace?

— Astăzi. Am trecut Drina înot.

— Cine te-a îndrumat la mine?

— Un morar.

— Știi cum îl cheamă?

— Nu știu. Mi-a spus doar atât – du-te și caută-l pe Srecico, căpitanul. Ia-o pe drumul ăsta, o să ajungi drept la ceata lui. Spune-i: m-a trimis Deva.

Vorbea nestânjenit, hotărât. De la început îi plăcu căpitanului.

— Bine, bine… Cum te numești?

— Zeca.

Haiducii se uitară unii la alții.

— Ce nume mai e și ăsta!? întreabă aproape tare Zavârzan.

— Așa m-au numit de când mă știu – zise necunoscutul și se uită la Zavârzan.

— Și care ți-i vrerea? întrebă căpitanul.

— Vreau să intru în ceată – ce mi-i cere aia oi face! Vezi, drăguliță doamne, în ziua de azi nu se mai ară și nu se mai seamănă. Astăzi cine are inimă în el trebuie să apuce calea codrului!…

— Și de ce-ți părăsiși vatra?

— De bine! șuierară vorbele lui ca o vijelie. Am fugit să-mi scap capul… Turcii mi-au ucis pe toți ai mei. Trăiește doar mama și câțiva nepoței. Trăim: ei să se chinuie, iar eu să sângerez!

— Și cunoști măcar numele dușmanului tău? întrebă căpitanul.

— Turcu!… Alt nume nu știu. Și la ce bun!… Fie că se numește Muio sau Meho, Asan ori Alia, tot dușman îmi este, căci e turc!… De aceea am luat-o încoace, gândind c-oi putea să vă fiu de-un folos… Cred că nu m-oi face de rușine!…

Se vedea cât colo că era pe placul haiducilor. Strigară din toate părțile:

— Să-l primim, căpitane!

— Măcar să aibă Stanco pereche, ca să nu se umfle-n pene – zise Zavârzan.

— Chiar se cuvine ca Stanco să aibă pereche – el taie cu pușca! zise și Surep.

Cuvintele lui Surep erau pentru Stanco aidoma unei cântări de preamărire îngânată de gusle.

— Bine – făcu Zeca. O da dumnezeu să mă vedeți și pe mine cum m-oi purta în luptă!…

— Bine, șoimule, te primesc! rosti căpitanul.

După ce gustă pâinea și sarea, noul haiduc se îmbrățișă și se sărută cu toți haiducii.

Începură să glumească și să povestească cum fusese lupta. Zavârzan se grăbi să potolească nerăbdarea tovarășilor lui, povestind cum se bătuse Stanco și, cu toate că Stanco se bătuse într-adevăr vitejește, totuși Zavârzan înflori amănuntele atât de mult, încât lui Stanco însuși i se păru că Zavârzan pune prea multe zorzoane.

— Fraților, oameni buni! strigă Zavârzan cu însuflețire. Și eu știu să trag… Toți știm să tragem, dar așa… Spune, Surepe! Spune, ce-ai amuțit?…

— Vorbești tu cât zece muieri! zise Surep, făcându-i pe toți să izbucnească în râs.

Zavârzan îl apucă pe Stanco de umeri.

— Ascultă!… Ascultă ce spune! Fapta ta vitejească o să-l facă chiar și pe Surep să înceapă a vorbi!…

Zeca privea când spre unul, când spre altul. Îl și îndrăgise pe Stanco. Prețuia mâna sigură și ochiul ager… Cercetă, împreună cu haiducii, flinta bătută în argint și iataganul pe care-l primise Stanco în dar și se minună de măiestria cu care erau lucrate.

Zavârzan scoase iataganul din teacă și privi semnele săpate pe tăiș.

— Zeco! strigă el.

— Aud.

— Știi să citești?

— Știu, în palmă! Dar de ce mă întrebi?

— Credeam că știi să citești, căci tare aș fi dorit să dezlegi scrierea asta turcească. Cred că aci e scris numele beiului.

Zeca se aplecă spre iatagan și arătând cu mâna slovele bătute în argint zise:

— Așa ceva nu înțeleg; dar privește petele acestea, pe ele le cunosc. Aici e sânge de creștin. A venit vremea să le spălăm cu sânge spurcat de turc!…

— A venit, e adevărat!… rosti Zavârzan și învârti iataganul în jurul capului. Ah, ce ușor e!… Ia vezi, Surepe!…

Surep se dăduse mai încolo și, așezându-se pe o buturugă, se adâncise în gânduri, fără să mai asculte ce se vorbea. Când Zavârzan îi vârî iataganul sub nas, el înălță capul și-l privi.

— Ce? întrebă el.

— Să vezi ce ușor e, ia încearcă-l!…

— Eu nu încerc niciodată degeaba! zise Surep și-și plecă din nou capul.

Haiducii izbucniră în râs. Zavârzan zise:

— Bre, tu faci oamenii să râdă!… Nu-i așa, Stanco?… Dar cu ce ne-i fi vrăjit?… De când ai venit tu în mijlocul nostru și Surep s-a mai dezghețat!…

Surep dădu din cap, parcă ar fi vrut să zică: „Haide, Haide!… Trăncănești ca să nu ți se răcească gura!…”

Și glumele se ținură lanț. Începură și jocurile… Se stârni o adevărată larmă – Stanco și Zeca se întreceau la sărit. Aprinzându-se, niciunul nu voia să se lase mai prejos. Săreau uluitor de departe, dar se întreceau mereu unul pe celălalt.

— Mă, oameni buni, dar sunteți grozavi – zise Latcovici.

— Grozavi, zău!

— Mă gândeam și eu să sar, dar… nu mă mai fac de râs! zise Latcovici și se așeză.

— Zeco! strigă Zavârzan.

— Aud.

— Ia să vedem, puteți să-l întreceți pe Clapăugu?

— Pe care clăpăug?… întrebă Zeca neștiutor, stârnind râsul celorlalți.

— Pe flăcăul ăsta care șade cu urechile pleoștite.

— Chiar Clăpăugu îl cheamă?

— Așa îi zicea maică-sa când îl alinta.

Dumbrava vuia de râsete.

— La așa flăcău, așa urechi! zise Latcovici. Hai, fecior de crai, zi-i: de ce venișI la noi?

— Venii ca să aveți de ce râde… Ce, nu-i așa?…

— Așa-i, așa-i! strigară din toate părțile.

— Tu, Clăpăugule, venișI în ceată pentru ca glumele mele să fie mai șugubețe – râse Zavârzan.

— Mai bine ne-ai povesti ceva, decât să trăncănești câte-n lună și-n stele! zise Latcovici.

— De ce nu? Chiar am poftă să povestesc.

Îl înconjurară din toate părțile. El se așeză pe iarbă și începu să spună povestea unei fete istețe cu nasul strâmb…

În timp ce el povestea, Zeca privea mereu spre Stanco. Ceva îl trăgea spre el, de parcă i-ar fi fost frate bun. Îl privi așa, îndelung, și deodată îl trase de mânecă.

— Nu te supăra, vreau să te întreb ceva!

— Ce?

— E adevărat că ai intrat chiar ieri în ceată?

— Chiar ieri.

— Pe tine te-a ponegrit fratele tău de cruce?

Amintindu-și de Lazar, ochii lui Stanco scăpărări și obrajii i se aprinseră.

— De unde-o știi și p-asta?

— Mi-a spus morarul. Mi-a povestit totul: că ești nevinovat, că au îngropat o pungă într-o grămadă de gunoi… că fratele tău de cruce și unul Marinco le-au făcut toate astea.

— Da, așa mi-a spus și mie. Dar nu pot să înțeleg de unde știe el totul!… Să nu-și facă păcate!… Eu cred că vinovat e numai blestematul acela… Dar dacă e un dumnezeu în cer, o să mi-o plătească!…

— Morarul zice că taică-tău și toți ai tăi o să aibă multe de îndurat. Tot satul e împotriva lor. Toți le ocolesc casa, de parc-ar fi ciumată…

În sufletul lui Stanco parcă se surpă ceva. Bieții bătrâni! Numele lor nepătat, cinstea de care se bucura casa Alexicilor, totul se dusese de râpă… Parcă ar fi căzut un trăsnet peste capul lor. Acum s-o chinui, or plânge. Nimeni n-o vrea să-și plece urechea la durerea lor; nimeni nu-i crede nevinovați.

— Oh, Lazare!… Lazare!… O fi un dumnezeu în ceruri!…

Zbuciumul lui îl mișcă pe Zeca până în adâncul sufletului. Se apropie de Stanco, îl luă de mână și zise:

— Și eu am fost obijduit, frate!… Mie mi-au ars turcii casa. Tare mi-e greu!… Dar măcar mi-au lăsat numele nepătat… Suferința ta e mai mare: ție au voit să-ți răpească și cinstea, și capul…

Văzând că Stanco tace mohorât, urmă:

— Martor mi-e dumnezeu!… Durerea ta e și-a mea, voinice! Ți-ai pierdut fratele de cruce – iată, ai altul în loc!… Ți-oi fi eu și tovarăș, și

frate… tot!… Cine te-a năpăstuit pe tine, m-a năpăstuit și pe mine!… Vrei să ne legăm frați de cruce?…

Și îl privi cu ochi strălucitori, umeziți de înduioșare.

— Frate cu tine mă prind, dar răzbunarea-i numai a mea! răspunse Stanco privindu-l îndelung, fără să clipească. Socot că-n nimic nu-i plăcere și fericire mai mare ca-n răzbunare!

— Și vrei să fim frați de cruce?!

— Vreau, frate!

Își strânseră mâinile, se sărutară, apoi înălțară ochii spre cer… Nu mai auzeau glumele lui Zavârzan, care făceau să răsune pădurea de râsete…

Înserarea pogora lin ca un văl… Căpitanul adună ceata pentru rugăciune.

Șaga și râsul încetară. Se ridicară toți în picioare, așezându-se după rânduiala și rostul fiecăruia. Stanco aduse căpitanului un tăciune pe o surcea. Acesta scoase din tașca de piele un bob de tămâie, îl puse pe cărbune și începu să tămâieze în jurul lui și al oamenilor.

Rugăciunea izvora caldă, pornită din inimi. N-ai fi crezut că fiecare dintre flăcăii aceia avea la răboj cel puțin un suflet de om trimis pe lumea cealaltă.

POTERA

După ce isprăviră rugăciunea, se așezară la cină. Cina nu prea era îmbelșugată; brânză, pâine și câte o felioară de slănină. Dar ei mâncau cu atâta poftă, de-ai fi zis c-au tras la pietre de moară toată ziua.

Zavârzan nu se astâmpăra de loc; începu să-l zădărască pe Zeca:

— Măi, frate, ce nume e și ăsta al tău?

— Ca și al tău – răspunse Zeca.

— Dar care îți este numele neamului?

— Selacovici.[1]

— După numele acesta aș zice că n-ai trăit într-un singur loc.

— Dar cui dintre noi i-a fost dat să trăiască într-un singur loc? întrebă Zeca. Nouă nu ne-a fost sortit să trăim tihniți, ci să pribegim și să ne furișăm printre copaci și stânci!… Toți suntem de-o seamă, toți suntem pribegi!… Ai cui străbuni au udat cu sânge pământul acesta? Ia răspundeți!… Ai nimănui!… Străbunii voștri au fugit în lume ca și mine, pentru ca măcar să nu le ghiorăie mațele, de vreme ce obida tot trebuiau s-o îndure!…

Zeca vorbea frumos, limpede… Privirea celui care-l asculta se întorcea aproape fără voie spre el.

— Așa e, Zeco – zise căpitanul.

— Așa e, de bună seamă!… Și dacă cineva ar zice că-i altfel, i-aș spune că nu grăiește adevărul. Zavârzan, dragul meu frate și tovarăș, lasă șaga, nu mai râde de numele meu.

— Hm! zbucni Zavârzan… Te-ai supărat, pare-mi-se!

— Nu, pe dumnezeul meu! Îmi place șaga tot atât pre cât îți place și ție, și celorlalți frați de-aci. O să vedeți cum știu eu să șuguiesc în cea mai aprigă luptă… Îți vorbesc astfel, doar ca să-ți spun că nu trebuie să glumești cu asemenea lucruri!…

— Așa-i! strigară haiducii din toate părțile, privindu-l cu prețuire pe noul lor tovarăș.

Zavârzan se cam oțărî.

— Șaga e lăsată de dumnezeu! zise el. Și eu care șuguiesc cu viața, cu ce-am mai scump, de ce să nu șuguiesc și cu numele!… Ei, ce mai calea-valea, spune drept, Zeco, am vorbit urât?…

— Nu. Nu, pe dumnezeul meu!… Eu cred însă că fiece om are ceva sfânt în viață; și dacă nu-i frumos să râzi de un om când se roagă lui dumnezeu,

tot așa nu-i frumos să râzi de ce are el mai sfânt. Nu mai am altceva pe lume în afară de numele acesta sârbesc; rogu-te, nu râde de el!…

— Bine, frate! Te-am întrebat doar care ți-i numele după neam, fiindcă nu credeam că Zeca e cel de botez. Dacă te supără, n-am să te mai întreb niciodată despre asta.

Cina se isprăvi în tăcere. Nimeni nu mai scoase o vorbă. Toți se gândeau la cuvintele lui Zeca și-i dădeau dreptate; însuși Zavârzan își dădu seama că întrecuse măsură și că Zeca avusese dreptate vorbindu-i astfel.

Luna se înălțase de-o suliță. Haiducii ședeau tăcuți.

Deodată căpitanul porunci:

— Noghici! Schimbă străjile și după aceea la culcare!…

Cel mai mic trebuie să asculte. Noghici sări în picioare ca ars, făcu semn cu degetul la câțiva și porni cu ei printre copaci, încet, fără a scoate o vorbă.

După ce se întoarse, căpitanul aruncă o privire asupra cetei.

— Stanco – zise el – pune un ciot mai mare pe foc, ca să nu se stingă. Acum, noapte bună, viteji!…

Se trânti pe iarbă.

Porunca-i fu îndeplinită. Haiducii se culcară unul lângă altul. Zeca se lungi lângă Stanco și îl cuprinse cu brațul.

Se așternu liniștea. Foșneau frunzele în copaci; țârâia un greier; curând se auzi un sforăit încetișor…

Stanco își ridică privirea spre cer. Luna, puțin știrbită, se înălța încet pe boltă. Privind-o, lui Stanco îi treceau prin minte lucruri ciudate.

„Fericită ești tu, lună! se gândea el. Tu vezi și știi totul… De ce nu sunt una din razele tale, ca să cobor din înălțimi și să-i văd pe-ai mei…”

Și deodată, parcă i se învălui mintea. Se făcea că se prefăcuse într-o rază de lună și se înălță chiar deasupra casei în care văzuse lumina zilei.

Inima i se strânse de durere. Văzu, aplecate deasupra vetrei, două capete cărunte, stingând spuza cu lacrimile lor. Auzea suspinele pentru care urechile tuturor erau surde. Nimeni nu-i învrednicea nici măcar cu o privire, nimeni nu le mai dădea ziua bună…

Și iată! Se făcu din nou om. Și i se lăsă o ceață pe dinaintea ochilor. Parcă vroia să străbată cu privirea ceața, dar ea era tot mai deasă și mai deasă… Și ea îi învălui pe bătrâni și-i răpi privirilor lui. Dădu să se ridice, dar ceva îl țintuia la pământ și parcă o mână uriașă și rece i se încolăcea în jurul grumazului, ca un șarpe… Îl cuprindea o sfârșeală… auzea doar cum cineva

izbea parcă într-o căldare; simțea că i se răcesc mâinile și picioarele… că-i îngheață inima… că nu mai poate să răsufle…

Deodată greutatea i se ridică de pe piept. O rază a lunii străbătu prin ceață și începu să-i aducă înapoi viața și cugetul… parcă o mână caldă și gingașă îi luneca pe frunte, încălzindu-i încetișor inima și dându-i putere… Deschise ochii și o văzu aplecată deasupră-i pe Ielița, gingașă ca o rază de soare, trandafirie ca zâmbetul zorilor… Ochii ei frumoși îl tot priveau, gura fragedă îi tot zâmbea… „Ielo!… Tu ești?…” șopti el. Ea dădu din cap, îi acoperi ochii cu mâna, parcă ar fi vrut să-i apere genele, și murmură (o auzi foarte bine): „Dormi!…”

Cineva îl izbi în coaste. Tresări și se deșteptă.

— Scoală! zise Surep, căci el era. N-auzi cum croncănește corbul?…

Auzi într-adevăr un croncănit venind din adâncul dumbrăvii. Își aruncă privirile în jur: toți erau în picioare.

Sări. Înșfăcă repede traista căpitanului și se apropie de Surep.

— Oare-i corb adevărat? întrebă el întunecat, deoarece croncănitul corbului nu prevestea nimic bun.

— Nu e.

— Dar ce e?

— Un prieten… Ne înștiințează că potera se pregătește să vină încoace și că ne-au descoperit ascunzișul – zise Iovița Nincovici.

Căpitanul ședea dus pe gânduri. Deodată se ridică.

— Aruncați bușteanul pe foc! porunci el.

Un buștean uriaș se găsea nu departe de ei. Haiducii se apropiară de el și, cât ai bate din palme, îl și rostogoliră peste foc.

— Surepe!

— Aud, căpitane.

— Aleargă prin satele din jur și spune că ascunzișul haiducilor se află la Grinda Cornului.

— Bine.

— Iovane!… Iovițo!…

— Aci suntem, căpitane!

— Mergeți la Câmpia Banului. Găsiți-l pe Banovaț și spuneți-i: duminică o să vină la el un om și-o să-i aducă urări de sănătate din partea mea. Ceea ce-o să-l rog, să facă.

— Bine, căpitane!

— Noghici!… Tu să rămâi pe aci și să dai târcoale casei tale. O să rămână cu tine și Stanco. Să-l ajuți în toate, în toate, ai înțeles?

— Am înțeles, căpitane!

Zeca făcu un pas înainte.

— Căpitane!

— Ce dorești?

— Dă-mi voie să rămân și eu aci!…

— Pentru ce?

— M-am legat frate de cruce cu Stanco: am jurat să murim unul pentru celălalt. Vreau să-l ajut și eu!…

Căpitanul tăcu o clipă și apoi zise:

— Bine, rămâi…

Apoi se întoarse spre Stanco:

— Îți poruncesc să-l prinzi de viu pe Lazar. O să-l judec eu!… Să nu-l ucideți. Răspundeți cu capul!… Trebuie să-l privesc și eu cu ochii mei pe mișelul acela care se pricepe atât de bine să facă hoț dintr-un om care nu e nici vinovat, nici dator cuiva!… Noghici! Să nu i se clintească un fir de păr din cap. Tu răspunzi pentru asta!

— N-avea grijă, căpitane!…

— Dacă nu sosesc până în zori, luați-o spre Ter. Dacă aveți nevoie de ceva, vorbiți cu Banovați, din Câmpia Banului, sau cu Catici din Glogovați, cu Cioniaga din Salaș, Ivan din Cleni, popa Teșa din Badovinți, Ilia Srdani din Prniavor. O să vă dea toți de mâncare și băutură și o să vă spună unde mă aflu cu ceata. Dacă aveți nevoie de ajutor, duceți-vă la Deva!…

Apoi se întoarse spre ceată:

— Sunteți gata?

— Gata!

— Atunci, la drum! Cu bine, Surepe, Noghici, Stanco, Zeca… Cu bine!…

— Mergeți cu dumnezeu!

În câteva clipe, haiducii se făcură nevăzuți în codru. Iovan și Iovița își luară și ei rămas bun.

— Drum bun! le ură Zeca.

— Hai să ajungem ceata din urmă… Cu bine!… Dea domnul să ne vedem din nou…

— Dă doamne!…

Se sărutară cu cei care rămâneau, își luară flintele și se pierdură printre copaci.

Stanco rămase pe gânduri. I se păru ciudat ca Pară și Marinco să aibă vreun amestec în furtul de care fusese învinuit. Îl cuprinse o dorință arzătoare să afle cum se petrecuseră lucrurile și de aceea hotărî să plece numaidecât la Deva, ca să-l întrebe.

Noghici parcă-i ghici gândurile.

— O să mergem la mine – zise el. Ne ascundem acolo.

— N-ar fi mai bine să mergem la Deva? îl întrerupse Stanco.

— Nu, șoimule! Nu putem să mergem acolo. Și la ce am merge?… Deva e vulpoi bătrân. El nu se pripește niciodată. Ne păzește și pe noi, dar pe el se păzește de două ori pe atât. N-așteaptă niciodată să se ducă la el căpitanul, ci vine el să ne dea de veste, dacă are ceva vrednic de vestit!… Întreabă-l și pe Surep, să-ți spună dacă nu-i așa!

— Așa-i! întări Surep.

— Și-apoi – urmă Noghici – moara-i moară. Acolo poate pica oricine pe nepusă-masă. Haidem la mine acasă, și de acolo o să-i trimitem vorbă lui Deva să vină la noi.

Se ridică. Stanco ascultă; se ridică și el, urmat de Zeca. Acesta ar fi fost gata să sară în foc și apă pentru Stanco. Își luară rămas bun de la Surep. Deodată Zeca zise:

— Dar focul?

— Ce? întrebă Noghici.

— Cum, îl lăsăm așa?

— N-ai auzit că a poruncit căpitanul să rostogolim bușteanul peste el? El nu-și ascunde niciodată ascunzișul și acu tocma’ d-aceea a spus să rostogolim bușteanul – fiindcă suntem încolțiți de poteră. Haide!

Se despărțiră.

În vremea asta, potera intrase în pădure și începuse să-i caute. Pară mergea în frunte, călare. Alături de el, Marinco țopăia de colo, colo.

— Mai e? întrebă turcul.

— Nu mai e mult, p-aci își au ascunzișul – răspunse Marinco. Pe mine nu mă înșeală niciodată ochiul!… Mi-ai spus să-i dibuiesc și i-am dibuit!…

Și, arătând cu mâna spre o trâmbă de fum ce se înălța alene, adăugă:

— Aici-s!

— Încercuiți-i! porunci Pară.

Potera se răspândi roată. Încetișor, aproape fără să răsufle, se apropiau de focul ce se zărea printre crengi… Când dădură bine cu ochii de foc, Pară răcni:

— Nu mișcă nimeni! Dați-vă prinși!

Pădurea vui și-i întoarse vorbele.

Alergară spre foc… Țipenie de om!…

— Îh! răcni turcul și se luă cu mâinile de cap.

— Pe ochii mei, aci erau! se jură Marinco.

— Și unde-s acu?…

— Ne-or pândi! zise Marinco, pierit de spaimă.

Asta-i puse pe gânduri și-i îndemnă să facă la repezeală cale-ntoarsă.

SIMA CATICI

Haiducii râdeau de poteră. Ascunși după o tufă, se uitau la poterașii ce se trăgeau înapoi, tresărind speriați la orice foșnet. Dacă ar fi putut, ar fi râs în gura mare… Mai cu seamă le venea să râdă de Marinco, care se gudura ca un câine pe lângă turc, jurându-se că-i văzuse acolo.

Când jalnica ceată se pierdu în pădure, porniră și haiducii la drum.

Stanco căzu pe gânduri. Încetul cu încetul i se făcea lumină în fața ochilor. Începu să priceapă, să se încredințeze că Pară și Marinco își avuseseră partea lor în năpăstuirea lui. Dar nu putea înțelege pentru ce îl urau atât de mult, când el nu le făcuse niciun rău, nici chiar cât negru sub unghie.

Era o noapte liniștită. Pașii lor răsunau în pădure.

— Doamne, ce noapte frumoasă! zise Zeca.

— Frumoasă! întări Noghici.

— Câte asemenea nopți am petrecut veghind!…

— Acum o să veghezi și mai multe. N-ai grijă, o să ai vreme și de dormit, iarna-i lungă…

Tăcură, furat fiecare de gândurile sale. Vreascurile trosneau sub picioarele lor. Ici și colo se auzea un foșnet încet, tainic, parcă o mână nevăzută ar fi răscolit frunzele căzute.

Ajunseră în fața casei lui Noghici. Un sul de fum alburiu ieșea prin ochiul ce ținea loc de horn, și se înălța drept spre cer, ca sufletul curat al unui drept credincios.

Noghici bătu în ușă.

Când îi auziră glasul, ai casei se speriară. Îl întâmpinară cum nu se poate mai bucuroși… Femeile încropiră la repezeală ceva de mâncare și haiducii se ospătară împărătește, deși cinaseră și la Grinda Cornului.

— Mariț̦o – zise Noghici nevesti-si – ia un lăicer și întinde-l în șură.

Femeia făcu ceea ce-i ceruse.

— Tu, Iovo, du-te chiar în noaptea asta la Sima și spune-i că-l așteptăm aci.

— Rămâi mai mult, frățioare? întrebă Iova.

— Rămânem câteva zile. Trebuie să mântuim o treabă.

— Ieri a plecat o poteră pe urmele voastre – îi spuse fratele lui…

— Știu… Dar s-a întors cu coada între picioare…

— Se spune că-i pentru turcii pe care i-ați ucis la Jurava…

— Da… Așa-i!… Păi… daca ne silesc!… Eu socot că ar fi bine să ne hodinim oleacă.

Femeile îi descălțară și le spălară picioarele, apoi haiducii se duseră să se culce.

Se așternu liniștea. Curând căzură cu toții într-un somn adânc.

Nici nu se revărsară bine zorile, nici nu cântară bine cei dintâi cocoși, că Iova și Catici sosiră.

— Unde-s? întrebă Catici.

— În șură— răspunseră femeile.

Se așezară lângă vatră.

Sima Catici era negustor de vite, de fel din satul Dvorovi, în Bosnia. Nedreptatea și obijduirile îl făcuseră să-și părăsească vatra, să treacă Drina și să se așeze în satul Glogovaț. Niciodată nu putuse să le-o ierte turcilor și să se împace cu ei! De aceea părăsise viața pașnică de plugar și se apucase de negustorie. Umbla din sat în sat, pasămite cu treburi negustorești, dar el își făcea prieteni și aținea flacăra urii împotriva turcilor… Orice cap de turc căzut îl bucura nespus. Îl bucura nenorocirea lor – numai atunci era el fericit.

Îi iubea pe haiduci, pe acești fii ai codrului, pe acești oameni care-și părăsiseră casa, care îndreptau strâmbătățile cu flinta și împărțeau dreptatea pământească cu iataganul… Pentru ei își jertfea totul, chiar și liniștea. Oricât de obosit ar fi fost, era de-ajuns să i se șoptească la ureche: „Te cheamă cutare sau cutare haiduc” – și el sărea ca ars, alergând să se sărute cu haiducul, de parcă i-ar fi fost frate din născare…

— Ce zici, noro, n-ar fi bine să trezim frățiorul? întrebă Iova.

Marița ridică din umeri.

— Lasă-i să se mai odihnească – zise Catici – or fi obosiți.

— Mă duc să-i spun – zise Iova – altfel ar putea să se supere.

Se întoarse repede și-l chemă pe Sima în șură.

După ce se sărutară ca niște frați, se așezară.

— Mă așteptam c-o să mă chemi.

— Ce, știai că venim? întrebă Noghici.

— Mi-a dat de veste Srecico. Ei, halal să vă fie! Strașnică ispravă ați săvârșit la Jurava.

— El a săvârșit-o! zise Noghici, arătând spre Stanco.

— Va să zică el e Stanco!… Tu ești fiul lui Alexa!… Halal să-ți fie, șoimule, fericită-i mama de la care ai supt lapte!… Să fi văzut ce

învălmășeală, ce forfotă s-a iscat! Șalvaragiii au început să mișune în toate părțile… Am trimis deîndată oameni care i-au dat de știre lui Stoian din Nociai, protopopului din Belotici, popii-Tesa din Badovinți, lui Ivan, lui Avram, popii-Racea… tuturor… Și vouă v-am trimis veste că vă urmărește potera.

— Prin Deva?

— Da, prin el. El e omul cel mai nimerit pentru astfel de treburi!… Face totul, cât ai bate din palme.

Apoi se întoarse iar spre Stanco:

— Va să zică, tu ești Stanco?… Mare prăpăd ai făcut, frate! Din tată în fiu o să se pomenească fapta ta de viteaz. Când or aminti de numele tău, oamenii au să spună: el e voinicul care taie cu pușca!… Dacă ai ști ce fiară ai șters de pe fața pământului!… Eu îl cunoșteam bine!… Dacă te întâlnea pe drum, vai ș-amar de tine!… Viața ta atârna de bunul lui plac!… Acel Sali-aga petrecea uneori ucigând oameni. Ucidea singurul copil al unui părinte, numai pentru a avea de ce să râdă!… Dar i-a venit și lui rândul!… Și-a găsit și el nașul care să-i facă de petrecanie!… Când i-am povestit lui Stoian, s-a bucurat foarte. Da' să-l fi văzut pe protopopul Nicola!… Sărea în sus de bucurie!… Știi ce-a spus? „Acel Stanco – zice – nu poate fi un hoț". Am auzit de la Deva de ce te-ai făcut haiduc!… Precum mi-a spus Deva, ai fost nedreptățit fără vină…

Stanco nu scoase nicio vorbă. Catici urmă:

— Asta au urzit-o Pară, Marinco și Lazar. Deva zice că Pară a pus la cale învrăjbirea celor din Balta Neagră, că Marinco îl ajuta ca să-i intre sub piele, iar Lazar o vrea pe fata lui Sevici, care se avea bine cu tine… Și, precum zice Deva, uneltirea turcului a prins. Toți cei din Balta Neagră scuipa acum casa lui Alexa… I-am spus protopopului Niculai din Belotici să se ducă până la popa Miloe, ca să împace lucrurile.

— Și ce a răspuns? întrebă Stanco.

— Mi-a spus c-o să se ducă.

— Îți mulțumesc și ție, și lui!… Dar nu-i nevoie.

— Cum nu-i nevoie?… întrebă Catici.

— Popa Miloe și șoltuzul Iova îl cunosc mai bine pe Alexa Alexici decât protopopul Șmilianici. De ce să stea protopopul de vorbă cu ei? Alexa Alexici a copilărit cu ei în Balta Neagră. Și dacă ei pot crede că sub acoperișul lui se află un cuib de hoți – atunci las', așa să fie!…

Ochii lui Stanco scăpărară. Și Catici, și Noghici, și Zeca citiră o ură aprigă în privirea lui.

— Dar… începu Catici.

— Nu mai vorbi despre ei jupâne Simo… îi tăie el vorba. Oamenii au să povestească, odată și odată, cum i-am pedepsit!…

Cuvintele acestea le spuse liniștit, dar ele sunară înfricoșător.

Își plecă fruntea și tăcu.

Tăceau cu toții. Nimeni nu mai putea scoate o vorbă… Noghici, ca gazdă, aduse vorba despre alte lucruri. Întrebă ba de unul, ba de altul. Catici răspundea scurt.

— Simo, se tot vorbește că turcii ar fi ucis niște oameni pe lângă Belgrad.

— E-adevărat.

— Și pe cine?

— Pe Palalia și pe Stanoe din Zeoca.

— Pentru ce?

— Dracu să-i știe! Cheamă frumușel oamenii la agie, și acolo bieții de ei îs căsăpiți de turci.

— Și de ce se duc?

— Porunca stăpânirii, frate. Omul crede că-l cheamă cu vreo treabă și se duce. Și când colo…

— Păziți-vă capetele! zise Noghici.

— La ce bun să-l păzesc, dacă așa mi-i scris!… De soartă nu poți fugi!…

— Dar eu, frate, am fugit… Nu te duce la agie, mama ei de agie!… Vino, frate, la noi!… Codrul ne e și tată, și mamă!…

— Asta o să se și întâmple!… Stoian spune: mai întâi trebuie să ucid un turc. Iar protopopul zice: nu mă las să cad viu în mâinile lor. Dacă mă cheamă, iau calea codrului!…

— Foarte înțelept!… Așa să-i sfătuiești și pe oamenii de vază. Mai bine să cadă o sută de capete de turci decât unul de creștin!… Și așa, capetele turcești sunt prea multe: să se mai rărească puțintel!…

— Nici nu mai trebuie sfătuiți oamenii, o știu și singuri.

— Ș-apoi, vă mai tot ploconiți în fața lor. Fiți mai dârji!…

— N-ai grijă! Avem și dintr-aceia. Cel dintâi o să fie Ilia Srdan din Prniavor!… Dacă o fugi în codru careva dintre noi, apăi el e cel dintâi. Casa lui e chiar lângă drum și stă acolo ca un copac, de care se lovesc toate căruțele care trec pe lângă el. Deunăzi mă duc la Prniavor, mă întâlnesc cu el și-mi spune: „S-a umplut paharul! Zău că nu-i mai pot răbda, chiar de-aș

ști că mi-ar da o coroană împărătească!… Odată ai să auzi că am luat calea codrului!…”

— S-a săturat omul!

— Ne-am săturat cu toții. Nu poți nici să mănânci în tihnă de ei! Acolo ești în ochii lor. Numai ce vezi că vine câte un coate-goale din Bosnia și îți poruncește, ba să-i dai de mâncare, ba să-i așterni de culcare, ba chiar și altceva!… Nici nu mai poți să-ți ții copiii în casă. Biata maică-mea, cât e de bătrână, se omoară slugărindu-i. Odată-l vezi că te întreabă unde-ți este muierea… Acu zece zile, un nepricopsit din ăștia a omorât un copil la Cleni și n-a dat nimănui nicio socoteală!… Ca și când copilul cela ar fi fost un pui de găină. El vrea să se culce cu muierea ta, dar dacă îți ridici și tu privirile la cadâna lui, ia-ți rămas bun de la viață!… Ș-apoi nu le-ajunge nici atât! După ce-i ospătezi și le dai să bea, te mai și snopesc în bătăi. Zic: „Bate-l fiindcă te-a hrănit; a două oară o să te hrănească și mai bine!…”

— Și îndurați toate astea? întrebă Zeca. Obrajii i se aprinseseră de mânie.

— Le îndurăm. Greu îi e plugarului să se despartă de ogorul lui! Greu îi e să-și părăsească copiii; mai ușor îndură el tot amarul, decât să-i vadă pe ei suferind!…

— Și or să îndure așa într-una? întrebă Zeca, clocotind.

— Până s-o revărsa paharul! zise Catici. Dar și când s-or ridica… or să scalde pământul în sânge. Și plugarul n-o să se oprească cu una, cu două; n-o să rămână piatră pe piatră.

— Și când o să se întâmple asta?

— Când?… Cine știe?!… Noi ne străduim s-o gătăm, dar așa ceva nu se gătează cu încetul!… Așa ceva izbucnește ca trăsnetul, din senin… Și când lovește, nimicește totul până în temelii!… Și ziua aceea năprasnică veni-va curând!… Cel puțin eu așa socot!… Și când o detuna durda și s-o tângui copiii – atunci va fi vai și-amar nu numai de șalvaragiii care foiesc printre noi, dar chiar și de sultanul de la Stambul… Eu atât vă spun!… Ei, iată că se crapă de ziuă!… Am plecat; viu înapoi pe înserat… Cu bine… Dacă aveți nevoie de mine, trimiteți-mi veste…

Își luă repede rămas bun de la toți și plecă.

Zorile se revărsară. Haiducii căzuseră adânc pe gânduri…

PARĂ URZEȘTE

Trecură trei luni. Sosiră zilele toamnei târzii. Norii cenușii nu se mai împrăștiau de pe cer; copacii se dezgoliseră; ici-colo mai vedeai câte o frunză gălbuie tremurând mohorâtă, singuratică.

Parà ședea în han, lângă vatră. Cugeta adânc. Prin cap îi roiau fel și fel de gânduri… Începuse să unelteascâ, după sfatul lui Marinco. În ziua aceea chemase pe Ivan Mirajgici, să stea de vorbă cu el. Se gândea ce să-i spună, cum să-l povățuiască… Câte dorințe nu se năsteau în sufletul lui!… Abia își dădu seama că Ivan intrase în han…

Își dădură binețe și se așezară lângă foc. Parà porunci să li se aducă rachiu. Făcea pe gazda grijulie: fiece mișcare și-o însoțea cu un zâmbet mieros.

— Ce mai faci, Ivo?

— Mulțumesc lui dumnezeu, aga.

— Ai tăi sunt sănătoși?

— Slavă domnului.

— Ce mai face Lazar?

— Bine. Ia, cioplește acasă niște spițe și niște loitre. Ce să facă pe-o vreme ca asta, când nu poți să ieși nicăieri?

Rostind numele lui Lazar, turcul parcă se topea de plăcere. Privirile îi străluceau de o duioșie plină de dragoste, chiar numai la auzul acelui nume.

— Bun băiat e Lazo, dumnezeu să-i dea sănătate!… De când mă știu, așa băiat n-am mai întâlnit!… Se vede cât de colo c-o să fie om de casă, gospodar de nădejde. Liniștit, cuminte, ascultă pe cei mai în vârstă… Pe legea mea, tare mi-e drag!…

Turcul se pricepea de minune cum să-i ia pe părinți. Nu se înșelase câtuși de puțin în nădejdea că, prin astfel de cuvinte mieroase, avea să câștige inima lui Ivan.

— Zău, aga, nu că-i al meu!… Are ceva… Mai am copii, dar el mi-e cel mai aproape de inimă!… Are ceva, altfel decât ceilalți… Știe să poruncească… Le știe pe toate…

— Așa, Ivo, frate, așa!… Iaca, atunci când am venit eu aici, nu cunoșteam pe nimeni, rătăceam de colo-colo, pe câmp, prin sat; m-am dus, zău, odată chiar și la horă. Atuncea l-am văzut, frate; se deosebea de ceilalți flăcăi!… Nici nu știi cât mi-e de drag.

Ivan era fericit.

— Mă uit la toți ceilalți… Nici pe departe!… Ia-l pe băiatul șoltuzului… sau pe al lui Șoccianici… Ori pe nepricopsitul lui Alexa!… Tâlhar, haiduc sadea!… Toți sunt o apă și-un pământ, parcă ar avea același tată. N-au în ei suflet de gospodar; au… cum să-ți spun… au cu toții, frate, ceva de haiduc în ei…

— Îți mulțumesc, dragă aga, că ai o părere așa de bună despre Lazar al meu… A greșit și el că a tras în blestematul ăla…

— Dar de ce, omule!… Cine nu trage când se vede jefuit de cele agonisite cu sudoarea frunții?… Nu știu cum judeci tu, dar eu – și nu-s un om fără minte – eu aș fi făcut la fel ca Lazar!…

Ivan ridică doar din umeri, dar inima lui era plină de recunoștință față de turc… Și ochiului ager al lui Pară nu-i scăpă aceasta…

— Asta dovedește că are să fie un om de ispravă… Mi-a povestit Marinco tot ce s-a întâmplat. Atunci i-am poruncit: du-te, omule, de-l caută și adă-l la mine. Poate ți-a spus…

— Da, mi-a spus. Zău, eram tare necăjit, dar el, frate, mi-a vorbit așa, omenește, frumos, de-am plâns ca un copil…

— Ha-ha-ha-ha! începu să râdă Pară. Auzi-l, a plâns. Dar eu am înțeles totul!… Nu trebuie să-l învinovățești pentru asta pe băiat, ci să te porți frumos cu el. Trebuie mai întâi să-i alini durerea…

Ivan își holbase ochii la turc și se mira de-atâta omenie.

Iar Pară, văzând că nimerise unde trebuie, zâmbi și întrebă:

— Și ce se vorbea despre el în sat?

— Nu-mi mai aminti, te rog! zise Ivan. Spuneau că ar fi tras în Stanco pentru o fată…

— Vorbe!…

Turcul ridică din umeri…

— Mă speriasem, știam – auzisem de la femei – c-a pus ochii pe fata lui Sevici… Și… zău, câte nu mi-au trecut prin cap!… Dar, slavă domnului!…

Turcul atâta aștepta.

— Ce-ai spus? Ce? Îi place fata lui Sevici?

— Nu l-am întrebat, dar așa am auzit.

— Păi e o fată bună.

— Bună.

— Chiar că parcă-s făcuți unul pentru altul!… zise turcul și ochii îi străluciră, pasămite de duioșie.

Ivan se zăpăcise de tot. Era încredințat că turcul îl iubește într-adevăr pe Lazar al lui.

— Păi ne-om căzni să-i unim…

— Asta trebuie s-o faci neapărat… Dacă tinerii se iubesc, apoi să se și ia. Nu-i păcat mai mare decât să desparți două inimi care se iubesc!… Trebuie să-i unești… Și dacă n-ai făcut-o în toamna asta…

— Păi eu, eu zic că de câșlegi nu-i rău!… spuse Ivan.

— Tare-aș vrea să știu dacă o iubește Lazar!… făcu Pară. Dar știi ce-am să fac? Îi spun lui Marinco să-l descoasă… Marinco e meșter în treburi d-astea!… Voi îl năpăstuiți, dar zău că-i un om de treabă. O să-l rog frumos. Când își pune Marinco ceva în gând, nu se poate să n-o ducă la capăt!…

— Nu știe, nu știe!… L-am întrebat eu, dar nu știe nimic…

— O să-l descoasă.

— Ehe… ce-o să mai petrecem!… zise Pară, și ochii i se umeziră. Tu nu știi, Ivane, frate, ce însemnează să trăiești între oameni care nu te iubesc!… Hei, cât aș dori eu să am pe cine însura, pe cine mărita!… Sunt singur pe lume. N-am pe nimeni în afară de dumnezeu – numai el îmi înțelege durerile!… Aș da totul, numai ca oamenii să mă poată înțelege!… Eu, sărmanul de mine, nici unei furnici nu i-aș putea dori răul, darămite omului, zidirea lui dumnezeu!…

Își lăsă capul în jos și oftă…

Ivan aproape că fusese cuprins de milă… Se gândi: într-adevăr i-o veni amarnic de greu. Zise:

— Nu te mai necăji, dragă aga, nu te mai necăji! Oameni suntem, greșim și noi. Fugeam de tine și ne ziceam: ce vrei, e străin… Poate că nu-i place să stea de vorbă cu noi… Dar acu să n-ai nicio grijă. Eu, eu… (rosti el cu tărie) am să vorbesc cu oamenii, am să spun că ești un om bun… că ești…

— Nu face asta!… Nu face asta, Mirajgici! Vreau ca ei singuri să-și dea seama de omenia mea!

— Ehe! Multă apă o mai curge pe Drina până când au să-și dea seama!… Las' pe mine! Uite, am să-ți spun adevărul adevărat!… Eu cel dintâi nu ți-am dat crezare!… Noi nu eram obișnuiți ca voi, turcii, să ne zâmbiți; și când te-am văzut întâia oară așa blajin, mi-am zis: ăsta urzește ceva!… Zău! Și acu… acu-i altă vorbă și-o s-o spui și celorlalți.

Lui Pară îi sălta inima de bucurie, dar se stăpânea.

— Să nu vorbim despre asta!… Dar iaca, l-am îndrăgit pe Lazar!… Vreau să-l văd fericit și vesel; atunci am să fiu și eu vesel!… Vreau să-i

pețesc mireasa chiar eu!…

— N-am nimic împotrivă. Chiar astăzi am să-i dau de veste lui Sevici, zise Ivan.

— Mai întâi trimite-l pe Lazar la mine, să-l întreb. Vreau să știu dacă treaba asta o să-i fie pe plac.

— Cum să nu-i fie?

— Daca-i așa, vreau ca eu să-i dau vestea cea mare!… Te rog, fă-mi plăcerea asta!

— De ce nu! Ți-l trimet îndată ce ajung acasă… zise Ivan și se ridică.

— Șezi, șezi. Ce te grăbești?

— Da! credeam c-ai avea treburi.

— N-am nicio treabă. Șezi, sunt dornic să schimb și eu o vorbă bună cu oamenii… Șezi…

Ivan se așeză.

— Pe legea ta, Ivo, spune, care dintre voi mă vrăjmășește mai mult? începu turcul și își aținti privirile în ochii lui Ivan.

— Păi, zău, aproape toți! Chiar și eu am fost împotriva matale.

— Știu, știu… Dar cine a început cel dintâi!…

— Zău… cum să-ți spun… nu știu… Mi se pare că popa… Lui nu i-ai fost pe plac. Îmi aduc aminte cum a zis o dată: „E turc, și turcul nu poate nutri pentru noi gânduri bune! Mai bine să-mi dea ziua bună pe limba lui, fără prefăcătorii”.

Pară își mușcă buzele, dar râse:

— Ha-ha-ha-ha!… Bunul popă! Bunul popă!… N-a judecat bine!…

— Asta e limpede – zise Ivan.

— Dar eu nu mă supăr pe el. Spune-i sănătate din partea mea și mai spune-i că am știut că umblă cu d-alde astea, dar nu mă supăr. E un om bun și un popă de treabă. Și chiar îmi place că este așa. Căci atunci când are să mă cunoască, o să vorbească altfel despre mine… Dar spune-mi, ce părere are șoltuzul Iova?

— Cine?… șoltuzul?… El are aceeași părere ca și popa… Parcă ar avea amândoi aceeași inimă… niciunul nu face ceva fără știrea celuilalt!… Dar, n-ai nicio grijă!… Numai să stau eu de vorbă cu ei…

— De-ai ști ce bucuros sunt că trăiți în înțelegere! Chiar că-i frumos. Numai câinele acela de Alexa v-a înșelat!…

— Îmi pare rău de Alexa!… zise Ivan. Știi, când îl văd așa despletit și cu ciubucul în mână, zău ca-mi vine să plâng… Minunat om era și el!… Mai

bine să-l fi înecat pe blestematul de fiu-său când era încă un boț cu ochi, ca să nu-și facă acum părintele de ocară.

— Și încă cum!

— Ce mai încoace-încolo!… Nimeni nu se mai uită la el! Nimeni nu-i dă binețe, nimeni nu-i răspunde!… Mi se pare chiar că s-a cam scrântit…

— E, frate, trebuia să nu-i scape din ochi pe ai lui!

— Ce vrei!… Poate așa i-a fost scris!… Da, zău, îmi pare rău ca de un frate bun!… Câtă pâine și sare am mâncat noi împreună! Și mai mult în casa lui decât în a mea.

Tăifăsuiră așa îndelung.

Pară iscodea de una, de alta, iar Ivan, în curățenia lui sufletească, povestea și ce trebuia și ce nu trebuia.

Când Pară se încredință că era adevărat ceea ce îi povestise Marinco, când văzu că toți localnicii erau oameni deschiși, dar și mândri, își dădu limpede seama ce trebuie să facă.

— Vezi, Ivo, frate, vorbește cu oamenii. Spune-le că eu nu sunt așa de rău cum m-au crezut.

— N-ai nicio grijă!… Iaca, chiar acu trec pe la popa. Am să-i povestesc totul cu de-amănuntul – zise Ivan și se ridică.

— Spune-i deschis că eu nu sunt supărat pe el!…

— N-ai nicio grijă, dragă aga!… Nu mi-a legat maica limba, știu să spun ce gândesc!… O să vezi când o să ne apropiem de matale ce prieteni buni o să fim… Când ăi vedea ce oameni sunt cei din Balta Neagră, n-o să-ți mai treacă prin gând să ne părăsești.

— Mi-ar place să trăiesc toată viața la voi!…

— Cu bine, dragă aga!

Pară îi întinse mâna:

— Cu bine, Ivo, frate!… Nu uita să vorbești cu Sevici!

— Cum să uit, chiar azi mă duc!…

— Iac-așa – băiatul e-al tău, dar mie mi-e drag!

— Îți mulțumesc!… Cu bine!

— Mergi sănătos!…

Ivan plecă cu sufletul răscolit. Pe drum se gândea la cuvintele lui Pară. Își zicea că, chiar printre creștini, puțini sunt oamenii atât de buni la suflet ca Pară.

„Las’ că îi împac eu!… Am să-i spun popei și lui Iova ce cumsecade e!… Zău, am păcătuit față de el!… Și ce grijă îi poartă lui Lazar al meu!… Dar,

zău, și Lazar e un flăcău de ispravă!… Cât ține la casa lui!… Iată – eu de pildă! Eu n-aș fi tras în Alexa, pentru nimic în lume, dar el e gata să ucidă pentru avutul lui!… Are dreptate Pară, strașnic flăcău…”

Turcul rămase în prag și se uită după Ivan, până când acesta se pierdu în pădure. Apoi se întoarse în odaie, porunci să-i aducă cafea și, dând drumul la rotocoale groase de fum, zări printre aceste rotocoale o priveliște minunată.

— Ehei, ghiauri din Balta Neagră!… gândea el zâmbind. Curând încep să curgă peșcheșurile!… Au să vă sară ochii de cât bine am să vă fac!… Vă aduc o asemenea pace, încât nici dumnezeu n-o să se mai descurce… A intrat lupul între oi…

RUPTURA

Ivan ajunse acasă. Era vesel și voios. Bucurându-se că treburile îi merseseră atât de bine, începu să glumească cu copiii care îi ieșiseră înainte; și, ca de obicei, glumea născocindu-le porecle.

— Mă, zvârlugă… De ce ai ieșit desculț, bre? De ce nu te-a îmbrăcat maică-ta, hai? Ia te uită ce gătită e Borcănica – dacă s-ar spăla pe față ar fi leit o cadână!…

Strecurându-se printre copii, intră în casă.

— Unde-i Lazar? o întrebă pe nevastă-sa.

— Nu știu, mi se pare că e în ogradă.

— Cheamă-l încoace.

Peste puțin timp Lazar intră în casă. Bătrânul îi aruncă o privire duioasă, iubitoare și-i spuse:

— Lazo, fiule. Du-te până la subașa, vrea să-ți spună ceva.

— Bine, tată.

Tânărul se întoarse și se îndreaptă spre casă, dar taică-său strigă:

— Stai!

Lazar se opri în loc și-l privi.

— Zi așa, hai!?

— Ce, taică?

— Bată-te să te bată, chiar așa-i?… Adevărat?…

Lazar nu răspunse nimic. Doar plecă încet capul, căci înțelesese ce avea să-i spună taică-său.

— Ha-ha-ha-ha!… Ia te uită! Vrea băiatul să se-nsoare și se-ascunde de tatăl lui!… Dar tu nu știi că eu am aflat de mult, ai?… Nu știi?! Am aflat, dar nu vreau să-ți spun de la cine… Hai, du-te, du-te, du-te!… Om vedea noi ce facem și cu asta!…

Lazar ieși. Inima îi tresălta de bucurie… Dacă ar fi putut, ar fi zburat. I se părea că și copacii desfrunziți îi zâmbeau.

De fericit ce era, aproape că uită să dea pe la preot. Trecuse de casa lui. Așa că se întoarse, intră în curte și de acolo în casă. Preotul ședea lângă foc cu șoltuzul Iova.

Lazar se descoperi și le sărută mâna.

— Să trăiești, Lazare – zise popa. Ce vânt te-aduce?

— Te roagă taica, dacă n-ai vreo treabă, să te duci până la el; vrea să-ți spună ceva de seamă.

— Bine, Lazo, mă duc.

Lazar le sărută din nou mâna, plecă și o întinse la picior spre Pară…

— Da, da, ai să vezi – urmă popa vorba pe care le-o întrerupsese Lazar – c-o să se întâmple ceea ce ți-am spus încă de-atunci… Și-acum parcă îl văd pe Stanco în fața ochilor!… Nu poate un om să s-aprindă așa, degeaba. N-ai văzut cum s-a schimbat într-o clipă? S-a făcut bărbat…

Șoltuzul tăcea.

— În seara aceea îmi treceau fel și fel de gânduri prin cap. Toată noaptea n-am putut să închid ochii. „Nu cumva ne-am luat un păcat pe suflet?" îmi ziceam. Apoi îmi treceau alte gânduri prin minte… Îmi aminteam ce uluit rămăsese Alexa… Hm… cum să le descâlcești?!… Să-l fi văzut pe Alexa când i-am citit molifta copilului!… Îmi venea să plâng, eu care sunt atât de tare… Nu-i ușor să vezi un bătrân că plânge.

— Da!… Da!… Îți aduci aminte cum se schimbase la față, la casa obștei, când s-a repezit să-l taie pe Marinco?…

— I-a fript inima!… Nu-i chiar așa de ușor!… El n-are nicio vină. Doar am copilărit cu el, am păscut vitele împreună… nu l-am văzut niciodată, niciodată luând un capăt de ață al altcuiva.

— Așa e… zise șoltuzul. Ei, ce să-i faci? S-a găsit la el… Să fi vrut să-l apărăm și tot n-am fi putut.

Preotul căzu pe gânduri… Lemnele trosneau în vatră…

— Vrei să mergem la Ivan? întrebă șoltuzul după o tăcere îndelungată.

— Da, să mergem.

— Hai…

Popa se ridică, își puse giubeaua pe umeri și luă toiagul.

— Stoio! strigă preotesei. Dacă mă caută careva spune-i să aștepte. Dacă-i grabă, să vină la Ivan, eu-s acolo.

Se îndreptară spre casa lui Ivan. Tăceau amândoi, parc-ar fi fost muți.

Trecând pe lângă casa lui Alexa, îl văzură stând în bătătură cu capul gol și privind lung spre cer. Vântul se juca cu șuvițele cărunte ale părului său.

Șoltuzul Iova clătină posomorât din cap.

— Mai bine murea!

— Mai bine! zise popa.

— Vai ș-amar de el!… Mi se pare că nu mai e în toate mințile.

— Sărmanul! îl căină popa.

Lăsară în urmă casa lui Alexa. Inima le era apăsată ca de o piatră grea.

Ivan îi întâmpină zâmbind.

— Ați sosit taman bine!…

— Am sosit – zise popa, strângând mâna lui Ivan.

Tinerii casei sărutară mâna.

— Ședeți – îi pofti Ivan. Copii! Aduceți oleacă de rachiu.

Se așezară. Li se aduse o tidvă cu gâtul strâmt.

Ia ascultați cum obișnuiau să bea strămoșii noștri.

Maciva nu era bogată în vii. Vin nu se prea găsea, dar las' că nici nu prea avea căutare decât pentru împărtășanie sau când murea cineva, ca să i se stropească rămășițele pământești. Maciva era însă bogată în meri și pruni. Țuica de prune și rachiul din mere de Maciva erau pe atunci tare căutate. Nicio casă nu le ducea lipsă. Nu pleca oaspete fără a fi fost cinstit fie cu una, fie cu alta.

Rachiul de mere se bea cu ulciorul sau cu plosca – care cum avea – iar țuica cu tidva, al cărui gât era atât de strâmt, încât abia de trecea o picătură. Trebuia să treacă două trei minute până ce omul să poată trage o dușcă bună.

Preotul trase o înghițitură și, după ce-și luă vama, întinse tidva șoltuzului.

— Așa țuică mai zic și eu!… Nu te mai saturi bând!

— He-he-he! râdea Ivan.

— Bine zici, părinte – grăi șoltuzul, după ce își luă și el tainul. Bine ar fi ca tidva să aibă gâtul mai larg.

— Nu știu, Lazar al meu a meșterit-o. El se pricepe la de-alde astea.

— Ei, cum merge treaba? cercetă popa după o vreme.

— Păi, cum să meargă? zise Ivan. Ploaia asta te ține mereu în casă. Stau și eu cu copiii la taifas. Ieri am curățat ceva știuleți de porumb, iar astăzi, iată… am fost nițel până la subașa.

— Până la subașa? îl întrerupse popa.

— Da, m-a chemat.

— Și pentru ce te-a chemat?

— Ca să stăm de vorbă… Să știți că-i un om de treabă, zău!… N-am știut pân-acu', da-i un om de omenie!

— Nu mai spune! strigă popa și-și încruntă sprâncenele.

— Zău! Stă de vorbă, frate, cu tine despre toate celea, parcă nici n-ar fi turc. Iacă, cu mine a stat de vorbă și despre sfinția ta, și despre Iova…

— Și ce-ați vorbit? întrebă popa în silă…

— Zice: bun preot aveți. Minunat om! Așa preot nici că țin minte să mai fi văzut!… Dar și șoltuzul!… Nu știi – zice – Ivane, cât de dragi îmi sunt

ăști doi oameni. Tot ce-i bun în Balta Neagră, ei au făcut. Oameni înțelepți, da, da!

În timp ce Ivan vorbea, șoltuzul se uită la preot și-și dădu seama că vorbele lui Ivan nu-i erau pe plac. Vru să spună ceva, dar privirea preotului îl făcu să tacă…

Ivan povesti tot ce vorbise cu turcul. După cum se întâmplă când lăudăm pe cineva, mai și înflorea pe ici pe colea, ridicându-l pe turc în slava cerului.

— Bun om! Ca pâinea caldă! Dar Marinco! Știți cât l-am ponegrit noi pe Marinco. Pară zice că Marinco e un om cumsecade. „Este – zice – cam leneș, dar are suflet bun, cinstit…” Da… Despre toți cei din Balta Neagră zice că-s oameni minunați… Numai pe Alexa nu-l vede cu ochi buni, pe el nu-l are la inimă. Nici nu vrea să audă de el!…

Popa nu mai putu să rabde.

— Bine, măi Ivane, pentru asta m-ai chemat tu?

— Păi zău, părinte, da’ de ce să ne ținem departe de om! Dacă ar căuta să vâre zâzanie, eu aș fi cel dintâi care i-aș întoarce spatele!… Dar e un om de ispravă… Iată: zice că abia așteaptă să-l însor pe Lazar!… M-am crucit!… Zice: „E un gospodar de nădejde!… Tu ai fi trecut cu vederea cele întâmplate, dar el e gata să-și dea capul pentru avutul lui!…” Zău, așa drag îi e Lazar, de parcă ar fi feciorul lui.

Preotul și șoltuzul tăceau.

— Știți ce? Ar fi bine să vă împăcați cu el.

— Dar nici nu ne-am certat – răspunse sec popa.

— Știu, dar el a auzit…

— Ce-a auzit?

— Că nu-l prea aveți la inimă.

— Și cine i-a spus așa ceva?

— Nu știu, dar zice că-i pare foarte rău. El vă iubește și ar dori să trăiască în înțelegere…

Preotul îi aruncă o privire sfredelitoare.

— Nu i-oi fi spus tu cumva că-l urăsc?

Ivan se uită la preot și mai că tresări:

— Ptiu, părinte!… Fă-ți cruce!… Cum aș fi putut să-i spun una ca asta!?…

Ivan minți se, speriat de privirea preotului.

— Dar care altul i-ar fi putut-o spune? întrebă șoltuzul mohorât.

— Cum, tocmai eu să fac așa ceva? se împotrivi Ivan și se rușină în sinea lui, căci el dezvăluise turcului lucrul acela. Dar… să lăsăm asta, vorba-i că este un om tare cumsecade…

— Cumsecade, cumsecade!… Cumsecade, dar pentru turcii lui!… De tine-i vai și-amar dacă o să te iei după el!… Ține minte, Ivane!… Toată Balta Neagră, voi toți, prietenii mei, puteți să vă îmbrățișați cât doriți cu el, dar eu n-am s-o fac!… Eu nu cred niciodată în bunătatea turcului!… Chiar de-aș vedea cu ochii mei bătrâni – și tot n-aș crede-o! Mi-aș zice: sunt bătrâni și mă-nșeală privirea!… Iar acu, de vreme ce ai hotărât să-mi aduci vorba lui Pară, du-o și pe a mea lui!… Cu bine!…

Preotul tremura de mânie. Mai bine i s-ar fi întâmplat orice, decât să audă vorbele lui Ivan.

— Stai, părinte!… Stai, Iovo!… strigă Ivan, căci popa și șoltuzul se și ridicaseră să plece…

— Ce să mai stăm?… Am isprăvit vorba pentru care ne-ai chemat!… zise șoltuzul.

— Nu v-am chemat pentru asta!… Asta v-am spus-o așa, în treacăt. Eu vă chemasem să vorbim despre peșit. Aș vreo s-o pețesc pe fata lui Sevici pentru Lazar… Ședeți, oameni buni!… Chiar v-ați supărat?… Eu nu m-am gândit la nimic necinstit.

În clipa aceea pică și Sima, vătășelul.

— Părinte, te caută cineva acas', să citești o moliftă.

— Iaca, viu. Cu bine, Ivane.

— Mai stai puțin, părinte.

Dar popa ieși pe ușă.

Ivan stărui atunci pe lângă șoltuz să nu plece, dar acesta nu vroi în ruptul capului să mai rămână după ce plecă popa. Astfel că-și luă și el rămas bun…

Ivan rămase singur. Îi era rușine. De abia acum i se părea că într-adevăr săvârșise o faptă necinstită, spunând turcului ce știuse despre preot și despre șoltuz… Până în clipa în care stătuse de vorbă cu popa își închipuia că făcuse o faptă bună… Dar acum, acum și lui i se părea totul foarte urât. Și apucându-se cu mâinile de păr strigă:

— Bătrân netot! Ai îmbătrânit și tot prost ai rămas!

Voioșia, bucuria, totul zbură… și-i rămase doar o piatră grea pe inimă…

Popa și șoltuzul pășeau în tăcere. Îl văzură iarăși pe Alexa șezând în fața casei, zăriră picăturile de ploaie prelingându-se pe părul lui despletit.

Mai mult pentru sine, și totuși destul de tare ca să audă și șoltuzul, popa zise:

— El n-ar fi făcut niciodată așa ceva. Din gura lui n-ar fi ieșit niciodată taina!… Și cum ne-am purtat cu el!…

ÎNCĂPĂȚÂNARE

Gânduri ciudate îl năpădiră pe Ivan. Pe de o parte îi era rușine că se purtase așa, pe de altă parte se zbuciuma că făgăduiala făcută turcului avea să rămână neîndeplinită…

Nu vroia să-l înșele pe turc. Nu fiindcă i-ar fi fost frică de el, ci fiindcă i se părea că acesta îl prețuiește mult și dorea să-l prețuiască și în viitor.

Iar ei, poftim!… O vorbă a popii stricase totul!…

„Oare de ce se poartă așa? se gândea Ivan. Eu îl credeam om cu scaun la cap, și acu, poftim!… Măcar de-ar vrea să stea de vorbă!… I-aș spune că Pară e un om care ne dorește într-adevăr binele și ne prețuiește dragostea – și ar vedea și el că așa-i. Dar ce poți să faci când, îndată ce aude numele turcului, nici nu mai vrea să stea de vorbă cu tine!…”

Îi părea rău. Un om ca Pară s-ar fi înțeles cu popa. Multe lucruri bune ar fi putut face amândoi pentru Balta Neagră… Așa, dacă îi ațâți unul împotriva altuia, atunci, zău că nu iese nimic bun din toate astea…

„De ce să se întâmple astfel – își zise el. Dar și șoltuzul! Se ține de poala popii, și cu el ți-e mai greu să stai de vorbă… Cum se uita la mine când am vrut să-l opresc!… Parcă îmi spunea: Și tu mi te-ai înhăitat cu turcii!…”

Îl cuprinse din nou rușinea. Își dădea seama că-și luase un păcat pe suflet, dar voia să se dezvinovățească față de sine însuși.

„Adevărat e că am vorbit cu turcu și i-am spus că popa și șoltuzul nu-l văd cu ochi buni, dar asta a fost numai așa, în treacăt… Zău că Pară-i un om de treabă…” Se gândea, credea că turcul nu le va face nimic pentru ceea ce-i spusese… Și din nou, din nou îl frigea ceva pe suflet: îl cuprinsese un simțământ ciudat, neplăcut… Ar fi dorit să poată fugi de sine însuși: măcar să fi avut cu cine schimba acele gânduri pornite din inimă…

Și în clipa aceea pică Marinco. Ieșise pe uliță și se abătuse pe la el. Fața lui zâmbea, căci îl văzuse pe Ivan întorcându-se de la Pară.

— Domnul cu tine, Ivo!

În clipa aceea Ivan uită neliniștea ce-l rodea. Sări de pe scaun:

— Dumnezeu să-ți ajute.

— Trecui nițel pe aici, să văd ce mai faci.

— Bine făcuși, șezi… răspunse Ivan… Chiar că-s singur cuc.

Cu alt prilej s-ar fi purtat rece față de Marinco, dar acum simțea nevoia să vorbească cu cineva. Și cu cine ar fi putut vorbi de bine despre turc, dacă nu cu Marinco?

Marinco se așeză.

— Unde e Lazar? întrebă el.

— S-a dus până la subașa; l-a chemat.

— E bine, Ivo, e bine… De treabă om. Cel puțin Balta Neagră n-a cunoscut altul mai bun!

— Bun, bun, dar nu pentru toți! scăpă vorba, fără să vrea, Ivan.

Marinco își înfipse privirile în ochii lui.

— Și pentru cine nu este?

Ivan dădu din mână.

— Lasă-mă, pentru dumnezeu!

Dar Ivan se înșelase dacă crezuse că poate ascunde ceva de Marinco. Omul acela nu se lăsa cu una cu două, când adulmeca ceva. Afla negreșit totul, de și-ar fi pus chiar și capul la bătaie.

— Pe sfânta cruce, Ivane, cui nu-i este subașa pe plac? începu să-l iscodească pe Ivan și își aținti privirile în ochii lui atât de încordat, încât niciun mușchi de pe față nu i-ar fi putut tresări fără ca Marinco să nu vadă.

— Te rog, lasă asta! zise din nou Ivan.

— Ce să las? De ce nu-mi spui, frate?

Ivan tăcea. Începu să aibă remușcări.

Văzând că nu poate scoate o vorbă de la Ivan, Marinco hotărî să întoarcă foaia.

— Chiar nu vrei să spui?

— Uite… începu Ivan.

— Nu te silește nimeni… Știu eu și fără să-mi spui. Vrei să vezi?… Așa-i că-i vorba de popă și de șoltuz, ai?…

Ivan întoarse privirile în altă parte.

— Nu-i așa?

— Păi… cam așa-i…

— Și ce nu li-i pe plac?

— Deh!…

— Ai auzit, Ivane! Asta-i! Dar dacă trebuie s-o spun, oi spune-o, măcar de-aș muri!… Ce cred ei?… Să se joace, frate cu capetele lor, dar nu cu ale noastre!… Urăsc pe turci?… Bine, nimeni nu-i iubește!… Cine-i iubește să aibă parte de ei!… Ce, tu crezi că eu mă pun bine cu turcii fiindcă-mi sunt dragi?… Să fie ei atât de dragi lui dumnezeu, cât îmi sunt mie… dar n-am ce face, frate! Nu pot să le stau împotrivă! Și dacă nu pot face așa ceva, mă

pun bine cu ei, căci mielul blând suge la două oi! Iar Pară?… Pară, frate, parcă nici nu-i turc! Zău, spune și tu!…

— Mai că… întări Ivan.

— Oare nu s-a purtat el omenește cu noi?

— Da, ce-i drept, așa-i!

— Iată, ai stat de vorbă cu el. Nu-i așa că-i bun ca pâinea caldă?

— Da.

— Nu ne dorește binele tuturor?

— Tuturor.

— Parc-ar fi crescut între noi.

— Zău așa.

— Popa și șoltuzul se ridică împotriva lui, nu?

— Da.

— Numai lor nu le este pe plac… Și pentru ce?

— Nu știu.

— Vai de noi, când avem asemenea cârmuitori!… strigă Marinco. Vai de noi!… Nu prețuiesc, frate dragă, atâta omenie! Pe cine a năpăstuit? Când s-a văzut ca el să tabere asupra casei sau copiilor cuiva din Balta Neagră? Spune! De când a venit el în Balta Neagră, noi domnim. Dă-i domnului ce-i al domnului, chezarului ce-i al chezarului, dă-i agăi zeciuiala și pune-ți căciula pe-o ureche!… Este?

— Este.

— Este! Este! Ăsta-i Pară!… Pară, omul pe care-l ocărăsc popa și șoltuzul nostru – doi netoți bătrâni!… Dar, Ivane, frate, noi nu trebuie să ascultăm de ei, căci au să ne târască în prăpastie!…

Și Marinco începu să povestească despre alți subași, despre blestemățiile pe care le săvârșeau alți turci prin satele lor. Vorbi despre toate acestea în legătură cu Balta Neagră, ridicându-l în slăvi pe Pară. Apoi aduse vorba despre fapta lui Lazar:

— Dacă era aici alt turc, ar fi fost vai ș-amar de Lazar al tău!… Crezi că s-ar fi sinchisit de ceva?!… L-ar fi lăsat pe Stanco să-și facă de cap. Ba chiar ar fi zis: „Ce-mi pasă mie! N-au decât să se omoare între ei câinii de ghiauri!…” Dar el nu-l lăsă… Știi ce spune? „Am să zdrobesc eu lepădătura aceea, să nu mai spurce altă dată un sat așa de ales!…” Nu poate să sufere oamenii necinstiți. Și iată, câtă grijă îi arată lui Lazar al tău! Lazo e încă un flăcăiandru, și el îl cheamă, îl învață și-l povățuiește să se poarte bine și cinstit!… Și tu încă nu le știi toate!… În ziua când Lazo a tras în hoț și a

fugit în pădure, turcu m-a chemat și mi-a spus: „Du-te și vezi unde-i băiatul ăla. Să nu-i facă ceva răufăcătorul, dacă îl întâlnește singur…” Am rătăcit toată noaptea prin pădure, până l-am găsit. Asta e, dragă Ivane!… El ți-e prieten și ție, și casei tale: nu trebuie să-i disprețuiești prietenia!…

Ivan își plecase capul și se cufundase în gânduri… Cuvintele lui Marinco îi merseseră la inimă. Își dădea seama că acesta spunea adevărul. Era încredințat că turcul îi e prieten și că făcuse mult bine alor lui…

— Și, totuși, totuși!… Oamenii aceștia cu care crescuse împreună – bunul preot, care se zbârlise deodată fioros, numai când auzise numele turcului. Nu putea să se împace în ruptul capului cu el!…

Și iarăși… Pară… Oare Marinco nu spune adevărul?… Oare Pară nu i-a făcut lui mai mult bine decât toți cei din Balta Neagră laolaltă?… Și acum să-i întoarcă spatele, să-i dea la o parte mâna pe care i-o întinde din toată inima?… Nu, nu, nici asta nu se poate!…

Privea năuc, ca ieșit din minți!… De partea cui să fie?… De o parte copilăria, tinerețea, viața întreagă… iar de cealaltă prietenia, o prietenie din suflet, din toată inima… La oricare din ele să fi vrut să renunțe, nu putea. Era dureros… Și una și alta îi erau înfipte adânc în inimă și chiar să fi vrut s-o smulgă pe una din ele, ar fi putut oare s-o facă fără să se rănească?…

Marinco îl privea cu luare-aminte. Ochiul lui parcă îi pătrunsese în inimă. El vedea lupta, lupta aprigă din sufletul lui Ivan… Pândea ca un diavol, nu-l lăsa să apuce pe calea cea bună. Ca pisica pe șoarece, așa îl privea pe Ivan, spunându-și „zvârcolește-te, zvârcolește-te, că tot al meu ești!…”

Ivan se ridică.

— Unde pleci? îl întrebă Marinco.

El nu răspunse nimic; începu să se plimbe prin casă. Marinco hotărî să nu-l lase cu una cu două.

— Zău așa, zise el. Nu știu ce fel de prieteni îți sunt oameni ăștia. Ce-ar vrea? Să nu poți spune nici mulțumesc omului care ți-a făcut atâta bine?… Măiculiță, doamne!… Eu, frate, n-aș face așa ceva! Eu le-aș spune: frați suntem, am trăit bine laolaltă și om mai trăi. Dar omul ăsta mi-a făcut atâta bine, încât nu pot să nu-i fiu recunoscător!…

Ivan se opri deodată, se întoarse spre Marinco și-l privi drept în ochi.

— Dar eu am făgăduit subașei c-o să-l împac cu ei!… De rușine nici n-o să-l mai pot privi în ochi!…

— Poți!… Tu ai făcut tot ce-ai putut, dar dacă ei nu vor, ce vină ai?…

— Cine mai poate să dea ochii cu el! Chiar așa! I-am spus: „Las' pe mine, lasă-n grija mea!…" Și acum, poftim!… se tânguia amarnic Ivan.

Fiara din Marinco scoase capul. Inima-i zvâcnea de bucurie; se brodise tocmai după vrerea lui.

— Las' că și tu-i lași să te ducă de nas! Tu să-i asculți în toate, chiar de ți-ar cere să intri în foc și în apă, iar ei pe tine nu vor să te ajute nici acolo unde-i în joc obrazul și părul tău cărunt!… Ei, Ivane, Ivane!… Până când, omule, te tot lași prostit!?… Îți închipui că ei au să-ți mulțumească vreodată?… Vai de tine!… De-acu încolo nici n-or să te mai primească printre ei!… Tu n-ai dreptul să iubești ceea ce ei nu iubesc!…

Ivan se pleoști, de parcă l-ar fi opărit cineva cu apă fiartă. Simți cât de adevărate erau cuvintele lui Marinco. Știa cât poate să urască popa. Văzu cu ochii prăpastia care începea să-i despartă. Totuși încercă să se împotrivească:

— Cum? zise el. Ar putea ei să facă cu mine așa ceva?

— Ha, ha, ha!… izbucni în râs Marinco… Dumnezeule, ce copil mai ești!… Mai degrabă l-or chema, frate, între ei pe hoțul ăla de Alexa, decât pe tine. Mai degrabă or șușoti cu el, decât să se mai gândească măcar o clipă la tine!… Ce, nu-i cunoști?…

Adevăr, adevărul adevărat. Marinco spunea numai adevărul!

Și-i simți deodată, pe popă și pe șoltuz, străini, lacomi, hrăpăreți, trăgând spuza pe turta lor, gândindu-se numai la ei și la poftele lor…

Și amândoi îi ieșiră din inimă. Se mira cum de putuse să iubească niște oameni atât de hapsâni!… Simțea cât de îndreptățit e să se trudească și el numai pentru sine. Și era încredințat că prin munca lui avea să facă, într-un an, mai mult decât făcuseră ei o viață întreagă.

Se hotărâse.

— Nu știi dar… zise Marinco.

El dădu din mână și-i tăie vorba:

— Știu… Ai dreptate… Am fost un prost!… Iar ei… au fost isteți!…

— Fugi d-aci!… zise Marinco, râzând de el.

— Nu râde! Oameni suntem – om greși și noi. De astăzi n-o să mă ducă nimeni de nas!… Nu se dă bătut Ivan cu una cu două!

— Ai dreptate. Acu vorbești înțelept.

Ivan se apropie de ungher, luă toiagul rezemat de perete și zise:

— Haidem la Pară.

PEȚITUL

Inima lui Marinco fremăta de bucurie. Pe fața lui, Ivan citea hotărârea. Se gândea numai cum și ce trebuie să facă, pentru ca Ivan să nu se mai întoarcă la prietenii lui din copilărie… Închipuia fel și chip de urzeli, dar niciuna nu-i era de-a-ntregul pe plac.

Ivan se hotărâse. În sufletul lui aproape că pusese cruce la toate. Era încredințat că n-ar fi putut găsi un prieten mai bun ca prietenul fiului său…

Ajunseră în fața hanului; Pară era în odaia lui cu Lazar. Auzind că veniseră Ivan și Marinco, se grăbi să-i întâmpine bucuros.

— A… ați venit și voi!… Stăteam la o vorbuliță cu Lazo.

Marinco îi făcu cu ochiul… Turcul înțelese și-i zâmbi.

— A… cu Lazo, cu însurățelul… așa, așa… se hlizea Marinco.

— Da, da, cu însurățelul! zise Pară. Nu-i el oare un flăcău voinic ca un brad? Aș vrea s-o văd pe fata care să-i spună nu! Și-l bătu pe Lazar pe spate.

Lui Ivan era gata-gata să-i dea lacrimile de bucurie, văzând cum îl răsfăța Pară pe Lazar al lui.

— Ia ședeți, oameni buni! îi pofti Pară, arătând divanul. Iaca și tutun…

— Dă-mi mie tutun, dragă aga, pe Ivan degeaba îl îmbii cu așa ceva – zise Marinco, abia stăpânindu-se să nu râdă.

— Cum, nu fumezi?

— Nu „beau” tutun.

Lazar dădu să plece.

— Stai, Lazo, nu pleca. Acum e și taică-tău aici – să mai schimbăm o vorbă.

Lazar își plecă privirile, pasămite de sfiiciune.

— Iată ce-i, Ivo! Tocmai vorbeam cu el și-l întrebam dacă n-ar vrea să se-nsoare.

— Și ce a zis? întrebă Ivan.

— Ce să zică? zâmbi turcul. Ce-ai spune matale dacă ai fi la anii lui?… Vrea să se însoare, iaca ce spune!

Marinco izbucni în râs, iar Lazar se întoarse și privi pe fereastră afară.

— A pus ochii pe vreo fată?

— De bună seamă c-a pus! Ha-ha-ha! râse în hohote Marinco.

— Pe care? întrebă Ivan, prefăcându-se că nu știe nimic.

— Știi pe care? zise Pară. Pe cea mai frumoasă fată din Balta Neagră. S-ar putea ca un flăcău atât de chipeș să iubească o fată urâtă? Pe fata lui

Miloș a pus ochii.

Ivan zâmbi. Știa de mult că Lazar o iubește pe Ielița.

— Bine, bine – spuse el.

— Bine, bine, dar o petim? întrebă Pară.

— Să vedem. Poate că da!

— Nu așa! zise Pară, făcându-se că nu glumește. Spune: da sau ba?… Iaca, eu sunt gata să vorbesc cu Sevici de fată.

— Cum? făcu pe dârzul Ivan. Ce, eu nu pot să vorbesc cu el?… Ce, mi e rușine?… De ce să-mi fie rușine?…

— E-adevărat – întări Marinco. Dacă-i vorba de neam – păi ești de neam mai bun; dacă-i vorba de avere – îl întreci și-aci!…

— Așa-i! zise Pară.

— Și pe deasupra mai ai și bani – adăugă Marinco.

— Atunci mă duc la el.

— Așa și trebuie. Eu doar am glumit, ca să urnim treaba… Știi, tinerii-s nerăbdători!… Dacă ar fi vorba de mine sau de matale – s-ar mai putea aștepta, dar…

— Totuși, înainte de câșlegi nu putem să facem nunta, că acu suntem în post – zise Ivan.

— Numai să isprăvim cu petitul, așa, ca să se știe! îl grăbi Pară.

— Bine, mă duc chiar azi la Miloș…

— Foarte bine!… Poate c-o să mă chemi și pe mine la petit?

— A… te chem, te chem!

— Și firește c-o să-i chemi și pe popa, și pe șoltuz.

Turcul se opri. Aruncă o privire spre Ivan și, văzându-l că încrețește fruntea, îl întrebă:

— Ce s-a întâmplat?

Ivan nu răspunse nimic.

— Hai, spune, ce s-a întâmplat?

— Nimic, dragă aga, nimic! se amestecă Marinco. S-a cam luat la râcă cu popa și cu șoltuzul… Dar nu-i nimic…

Și Marinco îi făcu din nou turcului cu ochiul.

— Și pentru ce?

— Ei… așa… Le-a vorbit despre matale și…

— Și?…

— Și… nu știu ce-a mai fost. Iaca, să-ți spună el…

— Ce s-a întâmplat, Ivane?

— Ce să se întâmple!… Nu-i poți face să vadă adevărul, dacă nu vor să te asculte.

— Și asta din pricina mea s-a întâmplat?

Ivan dădu din cap a încuviințare.

— Nu-i nimic!… Nu-ți face inimă rea! zise turcul, văz doamne, îmbărbătându-l. Am știut eu!… Îți mulțumesc din inimă pentru prietenia ta, îți mulțumesc ca unui frate bun… Hm!… Ce pot să le fac?… O veni ea odată și ziua mea!… Vorba copilului sărac: o muri și maică-mea odată – ce-o să mă satur atunci de colivă!… Așa și eu!… I-or ajunge și pe ei zilele negre – atunci o să aibă nevoie și de bietul Pară! Dar, ia spune? Ce-au cu mine?

— Au ce au, frate, pentru că ești turc!

— Ha, ha, ha, ha! izbucni în râs Pară. Frumos, frumos!… Cred că numai ei îs oameni cumsecade… Om vedea!…

— Pe dumnezeul meu că le-am vorbit din adâncul inimii…

— Te cred.

— Dar n-a fost de niciun folos.

— Nici nu-i nevoie… zise Pară, prefăcându-se că nu-i pasă, deși se învăpăiase de mânie… Dar să lăsăm asta… Știu că mă urăsc. Așa-i?

— Așa e – zise Ivan.

— Și mă urăsc mult?

— Mult.

— Dumnezeu și oamenii văd că degeaba mă urăsc… Asta o vede oricine, căruia dumnezeu i-a dat ochi ca să poată vedea…

— Așa e.

Turcul zâmbi:

— Acu să lăsăm asta…

— Dar matale trebuie să le știi pe toate! zise Ivan.

— Știu destule. Știu că ei îmi sunt dușmani și că uneltesc împotriva mea; și mai știu că tu-mi ești prieten. Și, crede-mă, mai mult prețuiesc dragostea ta, decât mă sperie dușmănia lor. Ei! Când vorbești cu Sevici?

— Chiar astăzi.

— Bine, du-te numaidecât. Nu șovăi…

— Mă duc chiar acum.

Ivan plecă și se îndreptă spre casa lui Sevici…

Acolo fu întâmpinat cum se cuvine. Miloș Sevici era un om cumsecade, blajin, liniștit. În toate treburile satului se afla întotdeauna alături de

oamenii înțelepți, ca popa, șoltuzul și alții. În casa lui era stăpân în adevăratul înțeles al cuvântului. Aci totul se făcea și se desfăcea după voia lui. În gospodărie era rânduială ca într-un stup. Toți ai casei își cunoșteau și-și făceau datoria, iar el era capul. Ținea ca în casă vorba lui să fie sfântă – și așa și era. Pe scurt: un adevărat gospodar din vremea lui. Când sosi Ivan, Miloș nu era acasă. Plecase cu o treabă până la Șoccianici. Dar toți ai casei se grăbiră să primească oaspetele cum nu se putea mai bine.

Ivan se hotărî să-l aștepte. Și nu-l aștepta mult. Miloș veni aproape îndată după el.

Își dădură binețe, se așezară și începură să tăifăsuiască despre vremea urâtă, despre rachiul de mere și despre cazan. Vorba se închega de bine, de rău. Apoi Ivan pomeni despre treburile satului. Aminti de șoltuz și de popă, apoi vorbi de subașa și spuse cât este acesta de omenos.

— Nici nu știi tu, Miloșe, ce cumsecade e – parcă s-ar fi născut în Balta Neagră.

După cum am mai spus, Miloș era un om blajin și dădea tuturor dreptate. Era încredințat că oamenii sunt mai deștepți ca el, că așa era și Ivan. Deci încuviința tot ce spunea.

Ivan aproape că se înduioșă:

„Iată un om, gândi el, un om întreg! Știe, frate, ce-i viața – e pățit și știe! Unde ești, părinte, să auzi cum vorbește un om înțelept!… Nu ca tine!…” E turc, și turcu-i dușmanul nostru… „Uite, vezi, el nu-i un om învățat, dar pricepe totul… Trebuie să mă apropii de el, neapărat!…”

— Ascultă, Miloș! zise cu glas tare.

— Ce?

— Aș vorbi ceva cu tine ca de la om la om.

— Ce?

— Eu, frate, am un flăcău de însurat, un șoim!… Iar fata ta a ajuns la vârsta măritișului. Ce-ai spune să-i unim pe copii?

— Știu eu ce să zic… dădu din umeri Miloș.

— Ar fi foarte potriviți! Ș-apoi, ei se uită cu drag unul la altul.

— N-am nimic împotrivă… zise Miloș.

— Și când zici să viu cu peținori?

— Când vrei tu.

— Atunci viu mâine.

— Ești binevenit orișicând.

— Ei, să știi că mă bucur!…. Slavă domnului, suntem prieteni din copilărie. De mult mă gândeam la asta, văzând cum cresc copiii!…

— Poate că dumnezeu a vrut așa…

Mai tăifăsuiră oleacă, apoi Ivan se ridică și plecă spre casă, ca să rânduiască treaba cu peținorii…

*

Miloș își chemă nevasta și îi spuse c-o făgăduise pe Ielița pentru Lazar.

Pe ea o trecură fiori. Se îngălbeni.

— Și când o să fie asta?…

— Mâine seară vin peținorii. Vezi, rostuiește tot ce trebuie. Și spune-i și ei…

Bătrâna ieși din odaie galbenă ca un mort. Își aduse aminte ce-i spusese Ielița despre Stanco…

Doamne, ce-ți este și cu inima de mamă! Știa că trebuie să facă neapărat ceea ce hotărâse stăpânul casei, că trebuie să iubească ceea ce iubește el – și totuși sufletul i se răzvrătea. Simți deodată că urăște cumplit și pe Ivan, și pe Lazar, și tot neamul lor. I se păreau niște oameni necinstiți… Aproape că și ei îi venea să creadă, ca și Ieliței, că Stanco nu furase nimic și că Lazar îngropase banii acolo…

Ielița trebăluia prin ogradă. Maică-sa ieși în ușă și o văzu lângă stivă, încărcându-și brațul cu lemne, ca să le aducă în casă.

— Ielo! strigă ea.

— Aud, mămucă.

— Du lemnele și vino, draga mamei, în iatac.

— Îndată, mămucă, îndată!

Bătrâna intră în iatac și începu să se învârtească încoace și încolo. Curând veni și Ielița. Văzând-o pe maică-sa galbenă ca ceara, o trecură fiori de gheață.

— De ce m-ai chemat, mămucă?…

Maică-sa se bâlbâi:

— Păi… unde-i fusul cu tort pe care ți l-am dat deunăzi să-l pui bine?

— E în sipet, mămucă – zise Ielița, mirându-se.

Se îndreaptă spre sipet ca să scoată fusul cu tort.

— …Da… da!… Bine!… Lasă, lasă, nu-l scoate!

Văzând-o cum se încurcă, Ielița se apropie de ea și o privi drept în ochi…

— Mamă!… zise ea și începu să tremure toată… Îmi ascunzi ceva rău!… Ce-ascunzi?

— Da, draga mea, ceva rău!

— Ce-anume?

Maică-si îi venea greu să vorbească.

— Spune-mi, mamă! Spune-mi, nu mă mai chinui!…

Și ea își împreună mâinile, rugătoare.

— Au să trimită peținori! zise maică-sa.

Iatacul începu să se învârtească cu Ielița… Dar se stăpâni numaidecât și zise:

— Să mă pețească!… Cine?

— Ivan Mirajgici, pentru Lazar!… Taică-tău vrea să te dea… Mi-a spus să rânduim totul și să te vestesc și pe tine!… Acu, uite, știi despre ce e vorba!…

Ielița simți că se aprinde de mânie… Încleștă pumnii, ridică mâinile deasupra capului și strigă plină de hotărâre:

— Nu vreau!…

Maică-si nu-i venea să-și creadă urechilor. Nu era cu putință ca fata ei să-i fi răspuns: „nu vreau”. Așa ceva nu se mai întâmplase pe fața pământului.

— Ce-ai spus, nenorocito?

— Nu vreau! rosti din nou Ielița cu îndărătnicie.

Și în ochi i se citea hotărârea care spunea mai mult decât toate cuvintele.

Maică-sa se așeză pe marginea patului. Ea nu înțelegea, nu putea să înțeleagă de ce căzuse năpasta aceea pe capul lor ca trăsnetul din senin.

Tăceau amândouă. Bătrâna privea buzele Ieliței, care tremurau de mânie… Dezmeticindu-se, o luă pe Ielița de mână, și, suspinând, îi spuse:

— Du-te!… Fugi!…

— Pentru ce?

— O să te ucidă.

— Taica?

— Da, el… Fugi, nefericito!

Ielița o privi drept în ochi și răspunse fără ocol:

— Nu vreau.

— O să te ucidă!

— Să mă ucidă!… Crezi că mi-e frică de moarte?… Nu!… De ce să-mi fie frică?… Nu cumva o să-mi pară rău că n-am să-mi trăiesc viața cu

Lazar?! Spusese limpede: „Cu Lazar” Nu, mamă!… Mai degrabă aș vrea să intru în iad, decât să ajung nevasta acelui ticălos!

Maică-sa amuți.

— Spune-i lu’ taica să mă ucidă dacă vrea! O să mă rog în cer pentru păcatul lui… Mai curând îl iartă dumnezeu dacă mă ucide deodată, decât să mă ucidă dându-mă după Lazar… – Spune-i, mamă!… Nu mă face să blestem pântecele care m-a purtat!…

Vorbea cu hotărâre, fără sfială; ochii nu-i lăcrimau, glasul nu-i tremura. Privirea ei arăta că e neclintită în hotărârea de a îndura mai bine chinurile iadului, decât să se mărite cu Lazar.

Maică-sa se ridică de pe marginea patului, se apropie de ea, o luă de mână și, ferindu-și ochii de privirile ei, îi spuse cu deznădejde:

— Trebuie să te măriți cu Lazar!… Nu-l cunoști pe tatăl tău?… Îți închipui că are să-și calce făgăduiala?… El când spune o vorbă – e vorbă!… Te taie în bucățele dacă te împotrivești! Or el i-a spus lui Ivan să vină mâine seară!… Vrei să ne faci casa și cuvântul lui de ocară?… Nu face asta, fata mamei, ascultă-mă măcar pentru laptele pe care l-ai supt și cu care te-am crescut!… Copila mea, așa ți-a fost soarta!… Și de soartă nu poți fugi!… Ce ți-e scris – în frunte ți-e pus!… Ascultă! Dă ascultare mamei tale când te roagă!… E păcat să nu-ți asculți mama!… Ielo… dragă!…

Își înalță capul… Dar privirea Ieliței o îngheță. Tăcu.

Deodată o cuprinse mânia. Îi venea s-o calce în picioare pe Ielița. Își înfipse privirea în ochii ei.

— Și pentru ce nu vrei? întrebă.

— Nu vreau, fiindcă mi-am dat cuvântul altuia! răspunse Ielița, liniștită.

— Cui!

— Lui Stanco.

— Ți-ai dat cuvântul lui Stanco! strigă deznădăjduită maică-sa. Și-a dat cuvântul!… Dar cine ești tu, ca să-ți dai cuvântul?… Ce, ți-e mai scump cuvântul tău decât al tatălui tău, ai? Și cui ți-ai dat cuvântul?… Unui hoț!… Asta-i…

Ochii Ieliței scânteiară. Inima mamei tremură când îi văzu privirile.

— Nu e hoț!

— Dar e haiduc!

— A fost silit!… N-a lăsat să-l lege, căci e nevinovat! Nu e hoț!… Și te rog să nu-i mai zici hoț!

— Mă amenințI?

— Nu te amenințț. Dar el nu e hoț!… Nu dau voie nimănui să spuie așa ceva!

Maică-sa ridică mâna asupra ei, dar fata rămase neclintită ca o stană. Nici nu tresări… Bătrâna își trase îndărăt mâna și, ieșindu-și din fire, strigă:

— Mă duc să te spun lui tat-tu.

Și ieși ca o furtună.

Ielița încremeni.

După o vreme se deschise ușa. Maică-sa își vârî capul prin deschizătură și spuse cu glas înăbușit:

— Te cheamă…

Ielița simți că o trec fiori. Dar păși în urma maică-si…

Cu cât se apropia de pragul odăii tatălui său, pașii ei erau cu atât mai mici. Simțea, mai bine-zis presimțea, că i-a venit sfârșitul… Și ea mergea ca un miel la tăiere…

Intră în odaia tatălui său. Busuiocul din grindă mirosea. Taică-său ședea lângă pat și privea în ogradă. Când intră ea, el întoarse capul.

— A… ai venit? zise, aproape netulburat.

Ea nu răspunse nimic.

— Ai auzit, îți vin pețitori.

Ea tăcea.

— Ivan te pețește pentru Lazar. Le-am spus să vină.

Tăcea…

— Maică-ta zice că nu vrei să te măriți cu Lazar.

— Nu vreau! zise ea și-l privi drept în ochi.

— Ce-ai spus, ce-ai spus? E cineva în casa mea care îndrăznește să spună că nu vrea când vreau eu?… Oare tu să fii aceea?… Nu te sfătuiesc… Ai să te măriți cu Lazar!

— Taică…

— Nici o vorbă mai mult. Pleacă.

— Ucide-mă!…

— Ai să te măriți cu Lazar…

— Nu mă mărit cu el, de mi-ai fi și de-o sută de ori tată! îl înfruntă ea.

Miloș rămase ca trăsnit. Voi să se repeadă la fată, și s-o sugrume, dar se stăpâni și-i spuse cu glas surd:

— Ia-ți catrafusele și pleacă! În casa mea nu mai e loc pentru tine!…

— Îți mulțumesc, taică, zise ea și voi să-i apuce mâna ca să i-o sărute.

— Îndărăt, nu-mi spurca mâna!… Afară!…

Ea se întoarse și ieși din odaie…

Unchiul Mladen ședea lângă foc. Ea îi sărută mâna și ieși în ogradă. Când păși pragul, îl auzi pe taică-său:

— Mladene, du-te la Ivan Mirajgici și spune-i să nu vină în petit, fiindcă eu nu mai am fată…

Împleticindu-se, ajunse până la poartă, o deschise și ieși din ogradă. Nimeni nu-i spuse o vorbă…

Durerea o covârși. Sloiul de gheață care îi încleștase inima începu parcă să se topească…

Lacrimile prinseră să-i curgă șiroaie pe obrajii frumoși și fragezi…

— Ce mă fac acu? se întrebă ea.

BINECUVÂNTAREA DUMNEZEIASCĂ

Stanco dormea și visa ceva frumos. Se făcea că o ține pe Ielița de mână, iar ea își pusese pe cap o cunună de trandafiri, pe care și-o împletise singură, și zâmbea… Niciodată nu i se păruse atât de frumoasă. Parcă împrumutase tuturor lucrurilor din preajmă gingășia ei – de aceea erau toate atât de frumoase… Deodată detună un pistol. El tresări.

— Sus!… strigă Noghici.

El se ridică în capul oaselor și își înălță privirile.

— Ce e, de ce mă trezești?

— Te caută Deva.

— Ce vrea?

— Are să-ți spună ceva.

— Da, eu te caut. Lupii au împresurat mioara.

— Ce lupi, ce mioară?

— O pețesc pe Ielița pentru Lazar. Dacă crezi că ești în stare – du-te, pune-te de-a curmezișul!

— Când?

— Mâine seară.

— Asta n-o să se întâmple! strigă Stanco și începu să tremure ca varga.

— De aceea îți și dădui de veste. Dacă mâine seară nu ești acolo, atunci nu te mai duce niciodată pentru ea. Lazar vrea, Ivan vrea, turcu vrea… Și ea trebuie să fie a lui Lazar, chiar de-ar muri!…

— Cât timp o să aibă Stanco capul pe umeri, n-o să fie a lui Lazar! zise el și se ridică în picioare. Până astăzi l-am ascultat pe căpitan, dar de mâine nu-l mai ascult, pe legea mea!…

Tremura tot, ca scuturat de friguri.

— Frate! Atâta vreme cât om trăi noi n-o să fie a lui Lazar – zise Zeca, prinzându-l de mână.

— Dar cum ai aflat? întrebă Noghici pe Deva.

— Ei, cum!… Trebuia să aflu!… Am tras cu urechea. Tot ce se întâmplă pe lumea asta, tot ce povestește apoi gura mea, aud sau văd pe unde umblu!… Nu mint decât când mă aflu la ananghie; cânt sunt silit, mint și-apoi dorm foarte liniștit; căci cugetul nu mă mustră câtuși de puțin.

— Ia spune, cum le afli?

— Foarte bine. Sau mă pitulez după un copac și privesc, sau îmi lipesc urechea și ascult. Frumoase lucruri am auzit!… Turcul o să facă să curgă

sânge în toată Balta Neagră. Și după ce-are să curgă sânge, o să taie și o să spânzure!… Vai ș-amar de tine, Baltă Neagră, dacă ai născut și oameni ca Marinco Marincovici!… Se gudură pe lângă turc și-l sfătuiește cum să vâre vrajba între frați… Pe Alexa Alexici l-a frânt de tot, pe Ivan Mirajgici l-a rupt de frați și prieteni. Acu vrea să facă același lucru și cu Miloș Sevici… Cred că mult bine ar face acelor bieți oameni un glonț, trimis dușmanului.

— De mâna mea are să moară Marinco! zise Stanco.

— Mai încet, mai încet, Stanco! Ai uitat ce a spus căpitanu'?…

— N-am uitat, dar căpitanul nu știa de aceste chinuri și suferințe… Eu însă…

— Multă treabă o să mai ai în Balta Neagră – zise Deva. Până să te socoți cu toți datornicii tăi, multă apă o să mai curgă pe Drina!… Nici nu știi cum trăiesc ai tăi, acasă!… Și nici măcar nu întrebi!…

Stanco își lăsă capul în jos.

— Nu cutez! șopti el.

— Ai privit vreodată un stup când moare?… Ei, așa arată și casa ta!… Părul cărunt al lui taică-tu cere să i se întoarcă cinstea; asta nici nu trebuie să ți-o mai spun!… Și-a despletit părul, a aprins ciubucul și tace. Doar spre cer își mai îndreaptă privirile… Se roagă lui dumnezeu să-i pună capăt zilelor.

Pe Stanco îl podidiră lacrimile.

— Sărmanul meu tată!… Sărmana mea mamă!…

— Femeile pot plânge măcar, dar bărbaților le e rușine de lacrimi!… Ascultă, Noghici!

— Ce-i?

— Du-te chiar astăzi în Balta Neagră. Du-te drept la casa popii Miloe și spune-i ceea ce spusei eu acuma. Spune-i să-i ferească pe oameni de turc, de Ivan și de Marinco. Pe Ivan să-l lase în plata domnului, să nu mai încerce să și-l apropie – el e pierdut pentru Balta Neagră!… Dacă te-o întreba popa de unde le știi pe toate, spune-i că ai ascultat sub geamul lui Pară… Acu, cu bine, Stanco! Nu lăsa mioara singură între lupi!…

Și Deva plecă. Haiducii rămaseră cu capetele plecate…

Stanco nu-și mai găsea locul la gândul c-o s-o vadă din nou pe Ielița!… Oare-o să vrea ea să se mărite cu Lazar?… O să fie nevoită, or s-o silească!… Nu, n-o să se lase! Văzuse el ce privire hotărâtă avea; privirea ei spunea mai mult decât orice cuvinte!… N-o să se lase, n-o să se lase!… Totuși, unde s-a mai văzut ca o fată să se împotrivească tatălui ei?… Sări în

picioare și începu să pășească de colo-colo, neliniștit, zbuciumat. Nu-și putu găsi stăpânirea de sine.

Noghici trase o dușcă din ploscă, se ridică și își luă flinta.

— Eu mă duc.

— Merg și eu cu tine!… zise Stanco.

— Tu rămâi!

— Nu pot să aștept aci! Mai ușor mi-ar fi să mă pui să stau pe jeratic, decât să pândesc întoarcerea ta!… Te rog ia-mă și pe mine!… Eu n-am să intru. Cunosc ca-n palmă hățișurile din jurul Bălții Negre!… Te rog!

— La urma urmei, fie!

— Și cum, eu să rămân aci ca o babă? întrebă Zeca.

— Nu rămâi, nu rămâi, hai și tu cu noi!… îl îndemnă Noghici. Gătește-te de drum!

Cât ai bate din palme, își luară toți armele, traseră câte o dușcă de rachiu și plecară…

— Zău, oameni buni, simt că nu mergem degeaba! zise Zeca.

— Și mie mi se pare la fel – întări Noghici.

Stanco mergea cu capul în jos și tăcea. Era tare răscolit. Inima îi zvâcnea aprig – să-i sară din piept. Gândurile îi roiau prin cap – sumedenie…

— Frate! strigă Zeca.

— Ce-i?

— Ce-ar fi să-l întâlnim acu pe Lazar al tău?…

— De ce al meu?… Câtu-i al meu, atâta-i și-al lui dumnezeu!… Ce ar fi asta doar cel de sus o poate ști!… Nu l-aș trăsni cu durda! L-aș mânca cu dinții!…

— Are dreptate – întări Noghici. Când iubești și careva te mușcă de inimă, îl urăști mai tare decât pe cel mai crâncen dușman!…

Și Stanco își plecă din nou capul și se lăsă furat de gândurile sale.

Ielița stăruia necurmat în fața ochilor lui. De mult n-o mai văzuse și totuși o vedea dinaintea lui, aievea… O vedea cum se apără, cum se împotrivește, nelăsându-se înfricoșată nici de mânia tatălui, nici de blestemul mamei…

„O, dragostea mea! se gândea el. De ți-aș putea auzi vorbele!… Toate vorbele tale ar fi mai de preț decât aurul!…”

— Voi doi duceți-vă pe tăpșanul Bezdan și așteptați-mă! zise Noghici. Eu mă duc la popa…

Și plecă. Stanco și Zeca rămaseră singuri.

— Unde-i Bezdan, măi frate?

— Colo! arătă Stanco, cu gândul aiurea, întinzând mâna.

— Ce zici, mergem?

— Dacă vrei.

— Știu eu ce-ai vrea tu!…

Stanco tăcea.

— Ai vrea s-o vezi, nu-i așa?… Bine, bine! Nu trebuie să te ferești de mine, doar îs fratele tău de cruce… O s-o vedem!

— Haidem! zise Stanco grăbit.

— Bine, hai. Dar, fii cu ochii în patru!

— N-avea nicio grijă!

Se îndreptară spre casa lui Sevici.

Stanco zbura, nu mergea. Zeca, deși năltărog și ușor la pas, abia se putea ține de el.

— Mai încet, omule!… Ce gonești așa?

— Hai mai repede!… Am o presimțire… Mi se pare că azi am să săvârșesc o faptă, o faptă care mă face fericit numai când mă gândesc la ea… Grăbește-te, frate!…

Deși ploaia îi udase până la piele, deși picioarele le lunecau pe pământul clisos, totuși nu încetineau pasul.

Ajunseră aproape de casa lui Sevici, tocmai când Ielița ieșea din ogradă…

— Ea e? întrebă Zeca.

Dar întrebarea lui era de prisos. Numai dacă-l privea pe Stanco și înțelegea totul.

În cea dintâi clipă când o văzu, Stanco se făcu alb ca varul… Apoi se înroși ca racul și începu să tremure… Nu-i răspunse nimic lui Zeca. Ameți se.

— Unde s-o duce? întrebă Zeca.

Stanco ramase pironit locului, cu privirea ațintită spre Ielița.

Deodată se repezi după ea ca un uliu. Zeca nu-l mai putu ține… Într-o clipă fu alături de Ielița…

Ea îl privi atât de uimită, încât fu cât pe ce să cadă.

— Ieliț o! Ielo!… O prinse de amândouă mâinile și începu să i le strângă, să i le scuture.

— De unde-ai răsărit?! îl întrebă ea, venindu-și în fire.

— N-am putut să-mi pun frâu inimii și am venit să te văd…

Văzând un necunoscut care se apropia de ei, Ielița se făcu galbenă ca ceara.

— Ce ai? o întrebă Stanco.

Ea-l arătă cu mâna pe Zeca.

— Nu-ți fie frică! E un prieten, un frate de cruce!…

— Ascunde-te! îi șopti Zeca. Se apropie niște oameni!

Până să se întoarcă Ielița, se și pitulară amândoi după tufe.

Trecură niște țărani, îi dădură binețe Ieliței și își văzură de drum.

Stanco o chemă pe Ielița.

— Ce faci?… De ce ești plânsă?

— Nu știu unde să mă duc.

— Cum nu știi?!

— Taica m-a alungat din casă.

— Te-a alungat?! Fiindcă n-ai vrut să-l iei pe Lazar, nu?

— Da.

Stanco sări în sus de bucurie.

— Am știut eu!… Ielița să-l ia pe Lazar? Să fi fost poleit cu aur și tot nu l-ar fi vrut! Am știut!… Hei, Ielo!… Ești o fată de ispravă!… Și cât mi-e mie de greu, numai dumnezeu știe! M-a pus la încercare, cum n-a pus pe nimeni!… Îți mulțumesc, doamne!…

Își scoase cușma și-și făcu cruce.

— Cum! o întrebă el pe Ielița. Chiar te-a alungat taică-tău! Ai?…

— M-a alungat!… S-a înțeles cu Ivan să vină în pețit și, când eu i-am spus că nu vreau, m-a alungat.

— Te-a bătut?

— Nu.

— Nici nu te-a ocărât?

— Nici.

— Mulțumescu-i!… De-ar fi făcut altfel, dumnezeu știe dacă te-aș mai fi văzut.

— Ei – zise Zeca – și unde o să se ducă acu?

— La mine acasă.

— Ce zici? întrebă Ielița.

— Te duci la mine acasă, și chiar acum…

Ielița se supuse. Plecară.

— M-or primi oare? întrebă ea.

— Spune-le că te am trimis eu.

*

Alexa ședea lângă vatră. Petra ațâța focul sub oala în care fierbea mâncarea. În clipa aceea Ielița păși pragul și zise:

— Doamne-ajută!

Se întoarseră amândoi, uimiți, nedumeriți.

Ielița le sărută mâna.

— Să tră-tră-trăiești – rosti suspinând bătrânul… Ce vânt te aduce?

— Am venit la dumneavoastră – zise Ielița și lăsă capul în jos.

— De trei luni de zile niciun câine nu vrea să pășească pragul nostru…

— Eu am venit…

— Te-a trimis oare dumnezeu, ca să am cu cine schimba o vorbă?

Spunând aceste cuvinte, bătrânul începu să plângă. Pe bătrână o podidiseră lacrimile, văzând că le deschisese ușa o ființă omenească.

— Am venit… N-am unde să mă duc!… Mă primiți?…

— Mai întrebi?… Vino!… Ești cea dintâi ființă care îmi trece pragul!… Ești binecuvântarea lui dumnezeu!… Te-a trimis însuși dumnezeu!… Vino!… Vino, norocul nostru!

Împleticindu-se, bătrânul se apropie de ea, îi luă capul și începu s-o sărute, iar Petra o apucă de amândouă mâinile, strângându-i le mereu…

— Taică!… Maică!… strigă Stanco cu obrajii scăldați în lacrimi, dând buzna în casă și începând să le sărute mâinile tremurătoare, zbârcite…

Bătrânul se clătină, iar Petra se rezemă de perete… Prea era mare bucuria.

VĂLUL CADE

Despărțindu-se de Stanco și de Zeca, Noghici se îndreptă spre casa popii Miloe. Pășea încet, gândindu-se la cele ce trebuia să-i spună.

Zări casa popii și se uită la ochiul ce ținea loc de horn, prin care se înălța agale fumul. Se uită cu grijă în toate părțile, ca să se încredințeze că nu-l vede nimeni, și dădu ocol casei.

Se apropie de ușă, trase cu urechea și, neauzind înăuntru niciun glas, o deschise.

Nu se vedea nimeni. Deschise ușa unei odăi.

Popa ședea pe un scăunel, cu capul îngropat în palme, dus pe gânduri.

— Doamne ajută! zise haiducul, deschizând ușa.

Luat pe neașteptate, popa tresări și sângele îi năvăli în obraji…

— Dumnezeu să te binecuvânteze!

— Venii până la sfinția ta – zise haiducul molcom.

— Cine ești? întrebă popa, cercetându-l cu privirea.

— Cum, nu mă cunoști?

Aproape în aceeași clipă strigă și popa:

— Noghici! Ce cauți tu aici?

— Casa preotului este deschisă tuturor! zise haiducul și-l măsură din cap până-n picioare.

— Adevărat… Adevărat… îngăimă popa fâstâcit. E deschisă tuturor… pentru cine cere o povață… pentru cine…

— Eu nu venii să-ți cer să-mi citești vreo moliftă ori să-mi dai poveți, ci să-ți dau eu…

Noghici îl privea țintă, netulburat.

— Să dai povețe? Cui?

— Ție, unui bătrân, unui preot bătrân.

— Dar eu nu cer povețe de la un…

— Haiduc, nu-i așa?… N-are a face. Și sfinția ta dai sfaturi celor care nu te roagă – zise Noghici și zâmbi.

Pe popa îl buimăcea privirea lui sfredelitoare, molcomă.

— Bine, și ce vrei?

— Așa ceva nu se poate spune în două-trei vorbe!… Trebuie să stăm pe îndelete… să lămurim totul…

— Prea bine, șezi!

Noghici își rezemă flinta într un ungher, își luă un scăunel și se așeză în fața gazdei.

— Ascultă, părinte! Îl cunoști pe popa din Belotici?

— Îl cunosc.

— Dar pe Stoian Ciupici?

— Îl cunosc și pe el.

— Dar pe Catici Sima?

— Și pe el.

— Ce fel de oameni sunt?

— Buni, cinstiți.

— Vezi, și eu tot așa gândesc. Și eu îi cunosc foarte bine.

— Dar de ce-ntrebi?

— Așa. Numai ca să văd dacă-i cunoști… Atunci, dacă-i cunoști, trebuie să-ți spun că toți sunt supărați pe sfinția ta.

— Pentru ce? întrebă popa și se ridică.

— Fiindcă ai lăsat turcu să-și facă mendrele prin Balta Neagră.

— Cine l-a lăsat?

— Sfinția ta.

— Și ce mendre își face?

— Iată, vezi!… Păi, sfinția ta nici nu știi ce se întâmplă, ca să zic așa, chiar sub ochi sfinției tale!… Ce fel de păstor ești atunci?

Popa se supără:

— Nu huli.

— Nu hulesc, deși ar trebui s-o fac. Se poate ca pezevenghiul de Pară să învrăjbească oamenii și sfinția ta să nu știi nimic?

— Pe cine-i învrăjbește?

— Iaca, vezi? Oare nu v-a răpit doi gospodari de frunte, și acu, sub ochii sfinției tale, vrea să-l răpească și pe-al treilea!…

— Pe cine?

— Nu v-a făcut el oare să scuipați în obrazul lui Alexa Alexici, unul dintre cei mai cinstiți oameni?… Ai?…

— Dar fiul lui Alexa…

— Rușine, părinte! Vrei să spui că Stanco al lui Alexa e un hoț?… Băiatul ăsta a crescut aici, sub ochii tuturor! Îl știți încă din scutece!… El, hoț! Când a mai furat el ceva până la întâmplarea aceea?

— N-a furat nimic niciodată.

— Și cum puteți dintr-o dată să-l faceți hoț?

— Dar s-a găsit punga…

— Asta v-a spus-o mârșavul de Marinco… Nu putea oare chiar el, scârnăvia turcilor, să îngroape banii acolo, la porunca turcului?…

Popa holbă ochii de mirare…

— Bine, dar sipetul spart și… începu popa.

— Oare Lazar nu putea să-și spargă el însuși sipetul?… Ai uitat că în ziua aceea a tras în Stanco?… A tras asupra unui om. Ar fi putut să-l ucidă, și n-ar fi dat nimănui socoteală…

Odaia începu să se învârtească cu popa… Cu cât se gândea mai mult, cu atât i se părea mai de crezut cuvintele lui Noghici…

— Și de unde le știi tu pe toate? întrebă el, apropiindu-se de haiduc. Nu ți le-o fi povestit cumva Stanco care, după câte aud, este în aceeași ceată cu tine?

— Nu. Nici el nu le-a știut. Dacă ar fi știut, altfel ar fi stat de vorbă cu voi.

— Și cine ți le-a spus?

— Cel care în noaptea aceea, după ce Lazar trăsese în Stanco, i-a văzut pe Marinco și pe Lazar în casa turcului; cel care le-a ascultat vorbele și a aflat tot ce are să se întâmple a doua zi, tot…

— Și de ce n-a dat totul în vileag omul acela?

— Omul ăla nu vorbește. Să nu crezi însă că el nu știe fiece vorbă ce se spune în Balta Neagră.

— Deva! strigă popa.

— Da, el! El a auzit totul!…

— Așteaptă, rogu-te, zise popa și ieși din odaie.

După o vreme, se întoarse și se așeză la locul său.

— O, frate! zise el bucuros. Dacă vrei să mă înțelegi: l-aș fi crezut pe Stanco în stare de orice faptă, numai de furt nu.

— Se vede cum l-ai crezut! făcu Noghici mustrător.

— Când s-a găsit punga n-aveam ce spune. Uite, o să vină numaidecât șoltuzul Iova. Vreau neapărat să audă și el totul – pentru asta l-am chemat…

— Bine!… O să auziți multe astăzi!… Chiar îmi pare bine că vine șoltuzul!…

Se auzi scârțâitul porții, apoi un schimb de cuvinte și curând ușa odăii se deschise. Șoltuzul se ivi în prag.

Dădu binețe, se apropie de preot și, potrivit obiceiului, îi ceru binecuvântarea, apoi strânse mâna lui Noghici.

— Iacătă, Iovo, omul acesta mi-a spus lucruri tare ciudate.

— Dar cum ai ajuns aici? întrebă șoltuzul, oarecum mirat, cunoscându-l pe Noghici.

Popa Miloe începu să-i povestească șoltuzului tot ceea ce-i spusese mai înainte Noghici.

— Adevărat să fie? întrebă șoltuzul, uimit.

— Adevărat, șoltuzule! Și ceea ce-i și mai rău, e c-ați făcut de rușine și-ați înstrăinat de obșteni un om cinstit. Unde o să vă meargă sufletul, oameni buni? Nu vedeți că turcu l-a prins acum în gheare și pe Ivan?

— Aci ai dreptate! spuseră deodată popa și șoltuzul.

— Și iată că vi-l răpește și pe Miloș Sevici. Turcu' vrea să pețească chiar el pe fata lui Miloș pentru Lazar. Atunci lucrurile au să se încurce rău de tot. Pe Alexa l-a făcut de ocară, pe Ivan l-a prins în mreje. Acu taie și spânzură în Balta Neagră, iar dumneavoastră stați cu mâinile în sân!…

— Nu stăm, Noghici!… Dar, frate, zău că n-am știut nimic. Cine poate ști ce se ascunde într-o inimă de fiară?… De aceea eu și cu Iova am ținut departe de el oamenii…

— Acu, eu nu știu ce-ați făcut, ce n-ați făcut. Atâta văd, că în curând o să vă încăierați!… Nu îngăduiți să se-ntâmple așa ceva!… Lăsați-l încolo pe Ivan, el e pierdut. Chiar să vrea, acu nu se mai poate descotorosi de turc!… De aceea ocoliți-l de azi înainte, și împăcați-vă cu Alexa. Sărmanul de el jinduiește după oameni și după o vorbă bună…

— O facem, Noghici, o facem!

— Am crezut de datoria mea să vă spun aceste vorbe. Și acum rămâneți cu bine! Dacă aveți nevoie de mine, căutați-mă acasă și, dacă nu-s acolo, întrebați-l pe Deva. El știe totdeauna unde ne aflăm. Cu bine!…

Dădu mâna cu ei și încet, cu băgare de seamă, ca o pisică, se furișă spre pădure.

Popa Miloe și șoltuzul Iova rămăseseră cu capetele plecate.

— Mare minune! zise popa după o tăcere îndelungată.

— Adevărat! întări șoltuzul.

— Niciodată nu mi-ar fi trecut prin cap una ca asta. Și acu, cu cât mă gândesc mai mult, cu atât mi se par mai limpezi lucrurile și mă mir într-una că nu mi-a dat așa ceva prin cap încă de atunci!… Vai, frate, ce păcat ne-am luat pe suflet!

— Acu ce ne facem?

— Ce să facem!… Trebuie să ne împăcăm cu el.

— Știu, dar cum?

— Adevărat, cum?

Își plecară amândoi capetele. Tăcură o vreme și deodată popa zise:

— Să mergem la el!

— La cine?

— La Alexa.

— La Alexa? întrebă șoltuzul și aruncă o privire mirată popei. N-am juruit să nu mai călcăm pragul acelei case?

— N-am avut dreptate. Am năpăstuit un om fără nicio vină. Hai!…

— Dacă zici, sfinția ta…

Se ridicară.

*

Scurtă vreme după ce Stanco păși pragul casei părintești, chiar în clipa când Alexa, ametit de bucurie, se sprijinise de zid, intrară în casă popa Miloe și șoltuzul Iova.

— Bună dimineața!

Văzându-i, ai casei amuțiră de uimire. Dar și oaspeții tresăriră când îl văzură pe Stanco, sărutând printre lacrimi mâinile bătrânilor săi părinți.

Stanco se întoarse, se îndreptă de spate și luă flinta pe care o rezemase de zid, gata să tragă.

— Stai! îl opri Zeca. Nu trage într-un preot!

Stanco îl fulgeră cu privirile.

— Ce vreți? îl întrebă.

Întrebarea era tăioasă, privirile și mai tăioase… Cei doi se speriară.

— Iacă… am venit…

— Văd, dar pentru ce? Ați venit cumva să mă prindeți?

— Nu! zise popa cu glas adânc. N-am venit pentru tine, ci pentru acești doi bătrâni năpăstuiți…

Cuvintele preotului atinseră inima lui Alexa. Ele căzură pe sufletul lui ca o ploaie binecuvântată pe un pământ uscat de arșiță… Și bătrânul izbucni în plâns cu lacrimi de rouă, suspinând ca un copil.

— N-ăți vrea cumva să-i mai chinuiți din pricina mea?! strigă Stanco. Părinte!… și glasul îi sună amenințător. Părinte!… Ți-am sărutat mâna de multe ori; da' numai să te atingi de unul din ei, că ți-o tai!…

— Nu, fiule, – zise popa liniștit și cu blândețe – mâna mea atinge numai binecuvântând… Sărut-o!…

Și-i întinse mâna.

Stanco privi în ochii aceia limpezi, în acel izvor al dragostei și milosteniei; mâna i se ridică singură și își dădu jos cușma… Luă mâna bătrânului și o udă cu lacrimi…

Popa îl sărută pe amândoi obrajii.

— Oameni suntem și greșim. De la strămoșul nostru a rămas păcatul. Am păcătuit și noi față de tine. Dar dumnezeu ne-a dăruit minte. Când ne dăm seama de păcatul nostru, ne pocăim… Ne-am luat un păcat pe suflet cu tine, fiule, cu tine, care n-ai nicio vină, și cu acești bătrâni oropsiți.

Apoi se apropie de Alexa, îi puse mâna pe umăr și-i zise încet:

— Ridică-te.

Alexa se ridică, luă mâna preotului și o sărută.

— Ei!… lacrimi!… plângea el cu suspine. Opriți-vă odată!… Destul ați curs!… Opriți-vă, ca să mai pot vedea oamenii! Căci îi doresc precum dorește iarba rouă!… Opriți-vă…

Bătrânul preot începu să plângă, șoltuzul Iova de asemenea. Zeca încleștase pumnii și întorsese capul, căci lacrimile îi curgeau șiroaie…

Alexa își șterse ochii, se apropie de Ielița și o îmbrățișă.

— Bucuria noastră! Fericirea noastră! Tu ne-ai adus înapoi fiul, tu ne-ai adus oameni sub acoperișul pe care-l credeam blestemat!… Norocul nostru!…

Și deodată bătrânul amuți. Privirea îi încremeni ațintită spre ușă.

Toți își întoarseră privirile.

O arătare se îndepărtă și se pierdu printre stejarii bătrâni…

— Ce e?… Cine a fost? întrebară toți.

Bătrânul șopti doar atât:

— Marinco!

FRAMÂNTARE

Mladen se îndreptă spre casa lui Ivan, ca să-i ducă vestea trimisă de Miloș. Acolo fu întâmpinat cum nu se poate mai bine. Îl poftiră să stea jos și-l cinstiră cu rachiu. Femeile întrebară de sănătatea femeilor, iar Ivan întrebă semeț:

— Hei, dragă, ce mai face prietenul Miloș?

Mladen se simțea stânjenit, foarte stânjenit. Mai degrabă ar fi primit să-i taie mâna dreaptă din umăr, decât să spună pentru ce venise!… Dar nu se putea altfel! Clătină din cap și strecură printre dinți:

— Hm… binișor…

— Bucuros de oaspeți?… gata ospățul?…

Mladen dădu din mână, a pagubă.

— Ce s-a întâmplat?!…

— Nu mă-ntreba!

Toate privirile se îndreptară spre el.

— Spune, ce e?…

— Să nu mai vii în pețit…

— Să nu mai viu… da' de ce?

— Nu mai are fată.

— Nu cumva a murit?!… întrebară toți, pieriți de spaimă.

— Mai rău!…

— Adică?

— Nu-l vrea pe Lazar. Iar Miloș a înșfăcat-o de umeri și a alungat-o!…

— Da' de ce nu-l vrea? întrebă Ivan, simțind că pe capul lui căzuse ocara.

— Zice că nu vrea, dumnezeu s-o știe pentru ce!…

Casa se învârtea cu Lazar. Inima parca-i fusese încleștată de o gheară rece… Îl trecură fiori din cap până-n picioare.

— Frumos, zău! Ce tată mai e și-acela căruia fata lui îi spune de la obraz că nu vrea să-l asculte!?… Rușine!…

Mladen își plecă fruntea și nu scoase o vorbă. În adâncul sufletului său simțea că Ivan are dreptate.

— Și unde-i fata?

— Nu știu. După ce-a alungat-o, a ieșit din curte și parcă a înghițit-o pământul. Sărmana cumnată Crunia, ce supărare mare pentru ea!…

Lui Lazar parcă i se tăiase răsuflarea. Simțea cum i se scurge puterea din vine… Își dădea seama că dacă o pierdea acum pe Ielița, pierdută va fi de-a

pururi pentru el… Și așa ceva nu trebuia să se întâmple!… Viața lui va fi o beznă adâncă dacă o va pierde pe Ielița…

Tremura cumplit, parcă ar fi fost cuprins de friguri… Nu mai putu să rămână în casă – se năpusti afară ca un apucat.

Simțea nevoia să se destăinuiască cuiva, să plângă în fața cuiva… Taică-său se mâniase foc… Dacă Miloș i-ar da fata, l-ar scuipa în ochi.

Dădu fuga la turc. Se împleticea, luneca prin noroi. Nu mai vedea în fața ochilor…

Ajunse la han tocmai în clipa în care Pară dădea porunci arnăuților săi.

— A, iată-l pe Lazo!… De unde-ai răsărit? îl întrebă el mirat.

— Am venit până aici…

— Bine, bine, intră în odaie, viu și eu îndată.

Lazar întră în odaie… Curând veni și Pară.

— Ce mai faci, Lazo?

— Rău, efendi!

— De ce?…

— Praful s-a ales de nădejdile noastre!

— Cum, praful?

— Praful. Fata nu mă vrea…

— Ha-ha-ha! Dacă nu vrea, s-o silească.

— Taică-su a alungat-o.

— Și unde este?

— Nu știe nimeni… Parc-ar fi înghițit-o pământul.

Pară rămase cu gura căscată… Își dădea seama că o mână nevăzută uneltea și-i spulbera urzelile.

— Cum vine asta – nu vrea!

— Nu vrea și pace!

— Și ce spune Ivan?

— E mânios. L-ar scuipa pe Miloș. Cred că și dacă Miloș s-ar mai întoarce – n-ar mai peți-o!…

— Pai… poate că…

— Ce poate?

— Nici nu-i trebuie!

— Lui nu-i trebuie, dar îmi trebuie mie!… Eu nu mai pot trăi dacă ea are să fie a altuia!… Mai bine trăgeai cu pistolul în mine decât să spui ce mi-ai spus…

Și-i dădură lacrimile. Turcul îl mângâie pe cap.

— Nu plânge!… Rușine!… Trebuie să fie a ta, cu orice preț…

— Dar taica?

— Asta-i treaba mea. Nu duce tu grijă!… Să mergem chiar acu la Ivan. Știi că el m-ascultă totdeauna…

Lazar se însenină. Nu se temea atâta că nu-l vrea Ielița, cât se temea de mânia, de mândria lui taică-su. I se părea că lucrurile ar putea sfârși cu bine. Sărută mâna turcului.

Turcul luă o înfățișare duioasă. Îl privi și-i zise:

— Lazo, Lazo!… Tu mă faci din nou copil. În tine îmi văd tinerețea!… Am să fac totul pentru tine!… Haidem la ai tăi…

Porniră. Pe straiele lor cădeau stropi de ploaie de pe ramurile dezgolite. Pară alina durerea lui Lazar:

— N-ai nicio grijă!… Când îmi pun eu ceva în gând, nu se poate să nu se facă. Vreau ca fata să fie a ta… și-o să fie!…

Când ajunseră acasă, găsiră acolo o frământare cumplită. Ivan tuna și fulgera. El, Ivan Mirajgici, să fie înfruntat astfel?… Daca i-ar fi spus cineva ieri lucrul acesta l-ar fi scuipat în față ca pe un nebun!… Și azi, iată, în casa lui a intrat un om și i-a spus: „Fata nu vrea să vină în casa ta, nu vrea să se mărite cu fiul tău!”

Femeile se împrăștiaseră amărâte prin unghere, cu buzele lăsate în jos, gata-gata să plângă… Mladen plecase.

Pară dădu ziua bună.

După obicei, tineretul casei îi sărută mâna, iar Ivan se ridică și îi răspunse la binețe în picioare…

— De ce ești atât de mânios? îl întrebă Pară.

— Ah, lasă-mă! Mai bine aș fi murit, decât să pățesc rușinea asta!… Bietul de mine, mă și bucuram. Îmi ziceam: dumnezeu știe dac-o să mai petrec vreodată. Hai, ziceam, să mă veselesc măcar oleacă cu oamenii aceștia cumsecade. Și când colo, poftim!

— Ce e?

— Nu vrea fata.

— S-o silească.

— Cine?

— Taică-său.

— Taică-său? Ce, ăla-i tată? Dacă mi-ar fi spus vreunul din copiii mei așa ceva, l-aș fi ucis.

— Nu te-aprinde așa. Las’ pe mine… zise turcul cu blândețe.

— Nu-mi mai trebuie!… Îți închipui oare că, după rușinea asta, mai pășesc eu pragul lui Miloș?… Să mă trăsnească dumnezeu!…

— Totuși… trebuie.

Ivan fulgeră din ochi.

— Niciodată! zise el.

— Și eu îți spun: trebuie!

— Nu pot!

— O să poți, o să poți! Când fiul iubește, tatăl poate orice! Iaca, Lazar e un fiu bun. El o iubește pe fată. E păcat să nu-i dai ceea ce iubește!… La urma urmelor, numai o dată în viață ai trecut peste voia ta?…

Ivan își lăsă capul în jos. Se vedea cum luptă cu el însuși. De o parte mândria, de altă parte omul care nu-i făcuse decât bine, care îl ruga, îl ruga pentru copilul lui.

Toți îl priveau și-i așteptau cuvântul, dar nimeni nu aștepta cu atâta înfrigurare ca Lazar. Ochii lui sfredeleau chipul lui Ivan.

Ivan își înălță capul. Fața lui Lazar se însenină.

— Fie! zise Ivan. Asta o fac pentru matale, dragă aga!

Lazar simți o ușurare în suflet; i se părea că acum Ielița era ca și a lui…

— Atunci mergem la el chiar astă seară! îl îndemnă turcul.

— Bine, dar el nu mai are fată! zise Ivan.

— Cum n-are?

— Mladen mi-a spus că a alungat-o din casă și că nu mai știe unde e…

— Asta-i o glumă! râse turcul. O s-o găsească.

— N-o s-o găsească! zise Marinco, dând buzna în casă.

Toți rămaseră cu gura căscată. Lazar se repezi la el, iar Ivan se ridică în picioare.

— Pentru ce?

— N-o s-o mai găsiți. E în casa lui Alexa.

Parcă ar fi căzut trăsnetul asupra lor. Amuțiră. Nimeni nu mai scoase o vorbă… Turcul își veni în fire cel dintâi.

— Ce spui tu? întrebă el și se uită drept în ochii lui Marinco.

— Adevărul, efendi. Știi doar că eu am ochi ageri.

— Și?

— Asta-i tot.

— Cum tot! strigă Lazar. S-o răpim.

— N-o să putem.

— De ce? întrebară toți.

— Fiindcă-i și Stanco acolo.

Se așternu tăcerea… o tăcere ca de mormânt. Lui Pară i se părea că-l strânge cineva de beregată.

— Stanco?!

— Da, Stanco cu ceata. Casa-i plină de haiduci!… E și popa, și șoltuzul… Popa îi binecuvântează și pe haiduci, și cuibul haiducilor!

Pară îl apucă pe Marinco de piept și-l zgâlțâi.

— Ce tot spui?

— Adevărul.

— Mă duc s-o răpesc! strigă Lazar și se năpusti spre ușă.

— Să nu te miști! șuieră turcul ca un șarpe și-l țintui locului cu privirea.

Pe toți îi cuprinse spaima, văzând privirea fioroasă a lui Pară. Într-o clipă ochii i se împânziră de vinișoare roșii și începură să arunce flăcări spre cei din jur.

— Nimeni să nu se miște!… Marinco!… Strecoară-te încet, încet, și vezi dacă nu te-au înșelat ochii tăi bătrâni…

— Dar… începu Marinco…

— Du-te!… Îți dai seama ce-ai spus?… Ziua-n amiaza mare, o casă plină de haiduci!… Ești nebun!…

— Dar, dragă…

— Du-te!…

Marinco ieși pe ușă.

— Dacă-i adevărat ce spune – vai ș-amar de tine, Baltă Neagră!… răcni turcul. Vai de tine, popă Miloe! Barba ta o să se-ncurce în crengile dezgolite ale celui dintâi copac!… Am să te spânzur, să rămână de pomină!…

Strașnic turc!

Marinco se furișa de la un copac la altul, cu băgare de seamă, ca o pisică. Când ajunse atât de aproape încât putu să privească de după un copac, pe ușa deschisă, se îngrozi. În casă nu era nimeni… Alexa ședea cu părul despletit la locul său obișnuit, cu ciubucul în mână. Petra stătea lângă vatră, cu privirile înălțate spre ochiul ce ținea loc de horn…

Marinco începu să se frece la ochi. E oare cu putință să-l fi înșelat privirile?

Privi din nou. Se furișă mai aproape… Dacă cei din casă ar fi schimbat vreo vorbă, ar fi auzit-o, atât era de aproape!… Dar nu văzu pe nimeni!…

— Nu se poate! șopti el. I-am văzut pe toți strânși aci: era și popa, și șoltuzul, și Stanco, și încă un haiduc!… Nu-i adevărat!… S-au ascuns în casă!…

Dar neputând vedea nimic, se hotărî să-l îndemne pe turc să cerceteze casa lui Alexa.

Turcul își pierduse răbdarea când, în sfârșit, se întoarse Marinco.

— Ce e? întrebă el.

Marinco ridică din umeri.

— Dragă agă, eu nu te-am mințit!

— Sunt acolo?

— Acu nu mai e nimeni… Dar acolo trebuie să fie… S-au ascuns. Îmi pun capul că s-au ascuns!

— Unde?

— În casă, prin acareturi, în curtea lui Alexa, oriunde, dar acolo trebuie să fie…

— Ești un nătărău!… Ti-am spus adineauri că te-ai înșelat… Nu mai îndruga nerozii – ai îndrugat destule.

Turcul credea că astfel pusese capăt vorbăriei; se înșelase însă amarnic. Căci Marinco era ca un cal care ia zăbala în dinți și gonește de nu-l mai poți opri.

— Trebuie neapărat să cercetezi casa lui Alexa.

Turcul zâmbi.

— Te rog!

— Lasă copilăriile!

— Și… dacă te rog eu!…

— Nu vreau!… zise turcul.

Marinco se hotărî să-l silească. Folosi un șiretlic:

— Păi eu n-am nevoie!… Te rog spre bine matale. Mișună haiducii și prin sat și pe câmp, pretutindeni! Îți trec pe sub nas – n-ai decât să-ntinzi mâna… Te rog!…

Turcul tăcea.

— Ăsta-i un prilej minunat ca să-i prindem, dragă aga! Doar să-ntinzi mâna, că i-ai și înhățat de grumaz! Gândește-te, frate, toți cei ce-or să treacă pe aici și-or să audă ce-ai săvârșit au să-ți laude bărbăția și înțelepciunea!

Aceste cuvinte nimeriră acolo unde trebuie. Marinco știa unde să țintească.

— Bine, o să te-ascult!

— Dar chiar acu! Dacă-i mai sta pe gânduri, o să fie prea târziu!

— Chiar acu!… Hai!… Mergi și tu, Lazo?

— Merg!

— Dar tu, Ivo?

Turcul îi aruncă o privire atât de îmbietoare, încât acesta nu putu zice ba.

— Merg și eu!…

Se îndreptară cu toții spre han. Rânduiră totul în grabă. Pară își luă armele; arnăuții, înarmați și ei până-n dinți, așteptau porunci.

— Să mergem! strigă turcul.

Când se apropiată de ograda lui Alexa, Pară le porunci să împresoare casa, iar el, urmat de Ivan, Lazar și Marinco, se repezi la ușă.

— Nimeni să nu miște! tună el.

Ai casei, care trebăluiau de colo-colo, înmărmuriră…

Alexa ședea cu fruntea plecată, cu părul despletit. Ridică încet capul și, când își văzu oaspetele, îl lăsă din nou în jos.

— Meho!… Ibro!… Aso!… strigă Pară.

Arnăuții strigați veniră în fugă.

— Cercetați prin toate ungherele!…

Turcii se împrăștiată prin odăi și acareturi…

— Hei, moșnege! îi strigă Pară lui Alexa.

Alexa își înălță capul.

— Cine a fost aici?

— Nimeni.

— Minți! răcni turcul.

Alexa tăcu.

— Nu știi să vorbești?

Niciun răspuns.

Turcul începu să-l zgâlțâie.

— Răspunde!

— Ți-am spus că nimeni! zise Alexa și îi aruncă o privire de gheață!

— Eu știu bine că în casa ta au fost haiduci.

— Poftim și caută! și Alexa arătă cu mâna în jurul lui.

După ce răscolise toată casa fără a găsi ceva, un arnăut se întoarse în tindă.

— Ce e, Uso?

— Nu e nimeni.

— Caută bine.

— Aci nu-s!… Poate-or fi sus în pod…

— Caută și-n pod.

Aduseră o scară și turcul se urcă în pod. Cotrobăi prin toate cotloanele și se întoarse.

— Nimeni?

— Nimeni.

Tot atunci se întoarseră și cei care căutaseră prin acareturi și spuseră că nu găsiseră nimic.

— Dar popa a fost aci? îl întrebă Pară pe Alexa.

— N-a fost.

— Dar Ielița Miloșeva unde-i?

— Care Ieliță?

— Nu mai face pe prostul! Ielița lui Miloș Sevici. E aici. A venit la voi.

— Eu n-am văzut-o.

Turcul îl privi drept în ochi. Dar ochii bătrânului nu spuneau nimic.

— Minți.

— Nu mint!… Mă-ntrebi, îți răspund! Din ziua în care scârnăvia, neisprăvitul ăla – bătrânul arătă cu mâna spre Marinco – și cu Lazar m-au făcut de ocară, casa mea a ajuns o sperietoare chiar și pentru câinii din Balta Neagră! De-atunci, în afară de voi, nimeni nu mi-a mai pășit pragul!… Atunci de ce să te mint?

Turcul se uita când la Alexa, când la Marinco.

— Chiar n-a fost nimeni?!

— Nimeni.

Pară se apropie de Marinco, îl privi cu asprime în ochi și zise:

— Neghiobule!

Apoi se întoarse spre ceilalți:

— Haidem acasă!

Întoarse spatele și ieși.

Marinco rămase ca trăsnit. Nu era cu putință să se fi înșelat. Îi văzuse cu ochii lui pe șoltuz, pe popă, pe Stanco și pe celălalt haiduc, al cărui nume nu-l cunoștea. Încercă încă o dată să-l încredințeze pe turc că-i văzuse într-adevăr pe oamenii aceia în casa lui Alexa.

— Te rog…

— Pleacă! îi strigă Pară mânios.

— Nu mă alunga, dragă aga!… Să știi că am să-mi pun capăt zilelor dacă pierd încrederea matale!… Eu nu te-am mințit niciodată!… Știi foarte bine

că așa-i și acum!

— Bine, dar unde-s?

— Au fost în casă!

— Și unde sunt acum!

— Asta n-o știu… Poate s-au ascuns în altă parte!… Dar îți jur, pe tot ce am mai drag pe lume, că am să-i găsesc!…

— Păi, n-am răscolit totul?

— Totuși trebuie să fie pe undeva pe aproape.

Turcul ridică din umeri…

Tăceau toți. Fiecare cugeta la cele petrecute. Niciunul nu se simțea în apele lui. Pară căzuse adânc pe gânduri. Prieteșugul popii și al șoltuzului cu Alexa, hotărârea Ieliței, nălucirile lui Marinco, toate aceste întâmplări îl apăsau greu. Vedea cum i se destramă urzelile ticluite ani de zile, parcă rupte de o mână nevăzută.

Și capul îi căzu moale pe piept…

Iar Ivan, după ce-l văzuse pe Alexa, nu putea deloc să se liniștească. Abia acum își dădea seama cât suferise și cât mai suferea încă acest om… Fiori reci îl străbăteau din cap până în picioare.

Dar Lazar?… Nici el nu se simțea în apele lui. Pierduse urma Ieliței. Stanco se ivise din nou. Se temuse tot timpul că Stanco are să se întoarcă, și el era singurul dintre toți care credea că Stanco venise într-adevăr… Își aduse aminte de noaptea aceea de groază, când fugise prin pădure… Își aduse aminte de spaima prin care trecuse, de leșinul în care căzuse… și i se făcu părul măciucă.

— A venit!… A venit!… șoptea Lazar în neștire… Doamne, ce mă fac dacă dau ochi cu el?… De bună seamă că mă urăște… E drept că și eu îl urăsc pe el – nici dracu nu-i e atât de bun prieten ca mine!… Dar ce mă fac dacă dau ochii cu el!…

Și îi săgetă un gând. Se apropie de turc.

— Aș vrea… începu.

Turcul se uită la el. Privirea lui îl înfioră.

— Ce vrei?

— Am-am-am vrut… bâlbâi Lazar.

— Ce?

— Să te rog ceva.

— Spune!

— Îngăduie-mi să port pistol.

— Pentru ce?

— Știi… așa, ca să fie…

Turcul râse batjocoritor.

— Ți-e frică de Stanco? îl întrebă cu răutate.

— Păi, dragă aga, paza bună trece primejdia rea…

— Ți-e frică de Stanco, hai? zise turcul și-i aruncă o privire tăioasă.

— Din pricina lui îți cer voie.

— Bine, îți îngădui. Și unde-l vezi, unde-l întâlnești – ucide-l! Ai înțeles? Ucide câinele!

— Am să-l ucid – zise Lazar.

În vremea aceasta ajunseră în dreptul casei lui Ivan. Ivan pofti pe turc și pe arnăuții lui să intre în casă ca să mai îmbuce ceva, dar Pară dădu din cap și merse mai departe îngândurat. Marinco se luă după el, dar turcul îi spuse să se întoarcă.

— Du-te și pândește.

— Bine, aga.

— Haide, Marinco, să bei ceva – îl pofti Ivan. De azi dimineață n-ai băut, n-ai mâncat nimic.

— Bucuros, Ivo, bucuros!… Chiar că mi-e foame.

Și intră în casă.

Trase o dușcă de rachiu, înfulecă ceva și apoi se sculă și-și luă rămas bun de la ai casei… Lazar ieși după el.

— Nene Mașo!

— Ce-i, dragă!

— Spune-mi drept: l-ai văzut pe Stanco?

— Cum te văd și mă vezi!

— Era și ea în casă?

— Bietul băiat!… Tare aș vrea să-ți spun că nu era, dar ce vrei să fac dacă era!…

Lazar ofta din rărunchi. Spuse, mai mult pentru sine:

— Trebuie să-l ucid.

— Trebuie.

— Ori eu pe el, ori el pe mine!

— Ori, ori!… Dar ia aminte! Dacă nu-l ucizi tu pe el, te ucide neîndoielnic!… Cât despre Ielița… ca și când nici n-ar fi fost!… Ia-ți gândul de la ea!… Cu bine…

Și plecă…

În casa lui Ivan parcă ar fi murit cineva… Presimțirea unei cumplite nenorociri îi cuprinse pe toți…

Pară se întoarse la han ud leoarcă, înghețat. Cât era ziua de întunecată, dar mai întunecat era sufletul lui. În inima lui bântuia furtuna.

Într-adevăr, nu-i era ușor!… Deși nu găsise pe nimeni în casa lui Alexa, totuși părea că Marinco spusese adevărul… Nu se-nșela Marinco! Ochiul lui vedea prin cea mai adâncă beznă.

Haiducii se aflau în sat. Popa, șoltuzul și toți oamenii de frunte – alături de ei. Vedea cum vin oamenii la casa lui Alexa și se împacă cu el…

Da… și i se părea că lucrul acesta se întâmplă din pricina lui, că cineva i-a dibuit tainele, a prins toate firele…

Intră în odaie să se dezbrace și porunci să i se aducă o felegeană de cafea. După ce se schimbă, luă ciubucul și începu să pufăie.

În rotocoalele de fum vedea chipurile dușmanilor săi. Vedea cum chipurile acestea îi râd în față, parcă zicându-i: „Zadarnică ți-e truda, turcule!…”

Și asta îl mânie atât de cumplit, încât sări ca fript de pe divan și începu să se învârtească de colo-colo prin odaie…

Îi venea să turbeze. Se gândea la ce cazne să-i pună pe nemernicii aceia. Mii de gânduri se încrucișau în mintea lui… Se iveau o clipă, ca un fulger, și în aceeași clipă piereau.

Se lovi cu mâna peste frunte.

— Trebuie să-i înfrâng!… Să îngenuncheze toți în fața mea și să mă roage!… Așa trebuie să se întâmple! Dar cum?…

Da, aci era toată greutatea!… El voia, inima lui voia – dar cum să facă?… Gând după gând îi treceau prin cap și toate i se păreau nepotrivite…

„Pe Alah, am să înnebunesc! își zise și se așează iar pe divan!

Nu… nu se poate!… Cu niciun preț!… Și popa!… Ca un păstor care-și păzește turma, așa își apără credincioșii. Până la urmă o să mi-l smulgă și pe Ivan!… Dar, n-o să-ți meargă, popo! țipă el deodată. N-o să te las!…”

Și-i trecu prin gând să-l cheme pe Miloș Sevici.

I se părea că așa are să izbutească… Bătu din palme.

Un arnăut își vârî capul pe ușă.

— Ibro, du-te și adu-l pe Miloș.

Ușa se închise.

URZELI DRĂCEȘTI

Parcă i se luase o greutate de pe suflet. I se părea că avusese un gând fericit. Îl momise pe Ivan. Acum o să-l momească și pe Miloș. Doi gospodari de frunte care pot fi și cârmuitorii satului. Cârmuitori!… Da, da!… „Am să-l silesc pe șontorogul acela să arunce toiagul de șoltuz. N-o să fie greu. Apoi o să mă căznesc să li-l vâr pe gât pe Ivan. Iar Ivan e omul meu!… Cum îi cânt, așa joacă!…”

Chipul i se însenină… O plăcere și o căldură nespusă i se revărsă în toată făptura; inima începu să-i zvâcnească…

„Chiar că am fost un netot! se gândi el. De ce m-am speriat?… În mii de feluri pot să-i învrăjbesc pe cei din Balta Neagră… Și dacă n-am să izbutesc, dacă îmi stă în cale șoltuzul sau popa, Aso are ochi ager și mână sigură – o să le facă de petrecanie!… Chiar că sunt un netot!…”

Mai ceru o cafea; își scutură luleaua și apoi o umplu din nou… Fumul se înălța în rotocoale deasupra capului său… Începu să soarbă din felegeană…

Miloș sosi curând. Ibro îl găsise acasă.

Îl vestiră că sosise.

— Să vină înăuntru – zise el cu glas mieros…

Miloș intră alb ca varul. Îi tremurau genunchii, hanul se învârtea cu el… După cum am spus, era un gospodar pașnic; n-avusese niciodată pricini cu cineva și nici nu umbla pe la judecăți.

Pară se ridică de pe divan și se apropie de Miloș zâmbind.

— Bine-ai venit! zise el.

— Bine te-am găsit! spuse și Miloș, mai mult din obișnuința de a răspunde astfel la binețe, decât dându-și seama de ceea ce spune. Lasă, pot să stau și în picioare… răspunse el, la îmbierea turcului. Dinții mai că-i clănțăneau.

— Șezi, omule!

— Hai să șed – zise Miloș, și se lăsă încetișor pe divan.

— Sănătos, voinic? îl întrebă Pară.

— Slavă domnului…

— Dar ai casei?

— Îs bine cu toții!…

— Bun, bun!… Sănătatea, mai întâi sănătatea, apoi celelalte…

Miloș nu răspunse nimic. Inima îi bătea năvalnic.

Dacă Pară ar fi ascultat, o auzea.

— Ia spune… începu turcul.

Miloș tresări.

— Ce?

— Aștepți oaspeți?… Gata-i masa?… Iaca noi, zău, venim curând…

Lui Miloș îi venea să intre în pământ, nu altceva. Să fi vorbit de orice numai despre asta nu… Se zăpăci și începu să bâiguie…

— Da… gata… La pețitori buni… O să spun fetelor… Vezi… Când se mărită o fată…

Deodată nu mai văzu nimic în fața lui. Pe ochi i se așternu o ceață. Îi fugea pământul de sub picioare; se afunda într-o prăpastie adâncă… Își pierdu cunoștința și căzu jos de pe divan…

Pară alergă la el să-l apuce, vrând să-l ridice. Îi auzea inima bătând tare. Fiecare mușchi pe care punea mâna zvâcnea sub degetele lui…

— Miloș!… Hei, Miloș!… Vino-ți în fire, omule!…

Dar Miloș nu auzea nimic…

Pară chemă arnăuții. Aceștia intrară și îl stropiră cu apă rece. Miloș se trezi. Se dezmetici încet; începu să-și frece fruntea, privind speriat în jurul lui…

— Ridică-te! zise Pară.

Se ridică încet, dar îl cuprinse din nou spaima…

— Așază-te, Miloș! îl îmbie Pară cu blândețe. Ce ai, omule?… Ia te uită ce galben e.

— Nu mă simt bine… M-aș duce acasă.

— Șezi, odihnește-te…

Și Pară porunci să i se aducă puțin rachiu. Rachiul îl învioră.

— Spune, omule, ce ai?

— Nu știu.

— Ți s-a mai întâmplat vreodată așa ceva?

— Niciodată.

— Ei, frate! zise Pară, și-l luă de mână. Nu cumva te-ai speriat?… Nu-ți fie frică! Și eu sunt om! Te-am chemat să-ți spun că deseară viu și eu, cu prietenii, la tine, în ospeție… Am auzit că ești un gospodar bun și cinstit; mie-mi plac mult oamenii buni și cinstiți!…

Miloș se fistici de rușine, de frică… Cum să-i spună că nu mai vine nimeni în pețit?… Nu-i trecea nimic potrivit prin minte…

Șiret cum era, Pară îl luă cu binișorul, până îi dezlegă limba.

Spuse turcului totul, de-a fir a păr: cum s-a împotrivit Ielița să-l ia pe Lazar, cum a alungat-o.

— Și unde-i acum? întrebă Pară.

Miloș ridică din umeri.

— Am auzit c-ar fi la Alexa… zise Pară și-l sfredeli cu privirea.

Miloș răspunse copilăros:

— Se poate.

— Apoi am mai auzit că s-a întâlnit acolo cu hoțul de Stanco.

Miloș se zăpăci și se făcu alb ca varul.

— Nu știu așa ceva – îngăimă el.

— Ascultă, Miloș! Tu ești un om cinstit. Eu te iubesc, n-am de ce să te urăsc. Dar îți spun: dacă nu alergi chiar în clipa asta la Alexa să-ți iei fata, apoi să te duci unde-i vedea cu ochii!…

Privirile îi scăpărau…

— Bine – zise Miloș, fără să-și dea seama ce spune. Mă duc chiar acum.

— Du-te… Du-te!… Cu bine!…

Miloș ieși din odaie…

Pară se plimbă mult timp de colo-colo, îngândurat.

— Ăsta mă știe de frică. O s-o ia cu sila de la Alexa… O s-o silească să se mărite cu Lazar…

Dar vedea, vedea limpede că urzeala lui se destramă. Simțea că n-o să poată face niciodată pe împăciuitorul; dar poate stârni vrajbă, și deocamdată i se părea că asta e de ajuns…

Începu să-și adune gândurile răvășite…

— Îl dau jos pe șoltuz… Îl silesc să lepede toiagul. Și asta chiar acum!… Da, așa am să fac!… Ăstuia i-am poruncit să-și aducă fata îndărăt… După ce o aduce acasă, îi poruncesc s-o mărite cu Lazar și asta o să se întâmple chiar așa… Îl pun șoltuz pe Ivan și așa îi am în mână și pe alții… Da, da. E bine așa!… E bine așa! și bătu din palme.

Arnăutul vârî capul pe ușă.

— Du-te la șoltuz și spune-i să vină numaidecât la mine!

Ușa se închise.

Șoltuzul Iova se înfățișă după o jumătate de ceas. Stătea în fața turcului, netulburat, liniștit, ca un om fără păcate.

Pară fulgeră din ochi.

— Ascultă, bre!

— Aud, efendi.

— Ce se întâmplă prin Balta Neagră?…

— Ce, efendi?

— Frumos, zău! Pe mine mă întreabă!… Adevărat că nu știi?

— Nu știu.

— Păi ce fel de șoltuz ești?

Iova nu răspunse nimic.

— Ce fel de șoltuz ești tu, dacă nu știi cine cutreieră ziua și noaptea prin Balta Neagră?

Turcul se ridică, se apropie de el și îl privi drept în ochi.

Iova îi întâmpină liniștit privirile și încă mai liniștit răspunse:

— Mie nu mi s-a plâns nimeni și numai dumnezeu le poate ști pe toate!…

Lui Pară i se păru că-l aude pe popa Miloe. Răcni fioros:

— Ești gazdă de tâlhari!…

Iova se aștepta parcă la astfel de vorbe. Nu se arătă câtuși de puțin mirat de izbucnirea turcului. Răspunse și de data asta foarte liniștit.

— Nu sunt.

— Ești!

— Nu sunt!

— Ești, când îți spun eu!

— Hai să-ți fac hatârul și să nu mă mai împotrivesc. Dar nu-s gazdă de tâlhari și nimeni în Balta Neagră nu e!…

Pe Pară l-ar fi bucurat dacă i-ar fi răspuns mânios, aprins, dacă s-ar fi apărat, dacă s-ar fi dezvinovățit; dar el răspundea domol, liniștit, cumpănindu-și vorbele. Asta îl mânia cumplit pe turc.

— Minți! strigă el. Spune, astăzi ce s-a întâmplat? Cine a fost în casa aceea de tâlhari împreună cu hoțul acela?

Șoltuzul Iova se gândi: „Paza bună trece primejdia rea…” Și el răspunse:

— Nu știu.

— Minți!

— Nu mint!

— Minți! șuieră turcul ca un șarpe. Ai fost și tu și popa!… Știu tot! De mine nu te poți ascunde… De aceea îți poruncesc să aduni sătenii chiar mâine și să le dai îndărăt toiagul de șoltuz, căci nu-i de tine!… Așa să faci, dacă nu vrei să ai de-a face cu mine.

— N-am nimic împotrivă… zise Iova și ridică din umeri.

Turcul nu-l mai putea răbda în fața ochilor. Vorba lui domoală, fruntea senină, îl scoteau din sărite! Îl mâniau mai cu seamă privirile lui!…

Îi întoarse spatele.

— Poți să pleci.

— Bine! zise Iova și se îndreptă spre ușă.

— Vezi, mâine să nu te joci cu focul.

— Bine…

După ce se închise ușa în urma lui, turcul se lăsă, mai bine-zis se prăbuși, pe divan…

Fiecare firișor de păr de pe trup i se zbârlise de mânie.

„Nu mai merge cu binele – gândea el. Să-mi bag mințile în cap și să-i țin de scurt… Să răcnesc la ei de două-trei ori, să tai un cap nesupus, ș-apoi merge treaba!… Îi îmblânzesc ca pe niște mielușei!…”

Se lăsă furat de aceste gânduri. Capul i se înfierbântă… Visa cum o să taie și-o să spânzure…

Luleaua îi alunecase de mult din mână… I se părea că visurile prinseseră viață. Tăia și spânzura, și tot ce era viu i se închina, cum se închina lui dumnezeu… Era beat de plăcere…

Deodată, în fața ochilor i se ivi un nor și din norul acela ieși un om care se îndreptă spre el… Se făcea că-l privește cu luare-aminte… Îl cunoștea, dar nu-și aducea aminte unde-l văzuse.

„Mă cunoști?…”

„Nu, nu cred!”

„Eu te cunosc, Pară!” spuse omul și, apropiindu-se de el, îl apucă de grumaz și-l ridică în sus ca pe un fulg.

Se zbătea, se lupta să scape – dar nu putea. Mâna aceea vânjoasă îl strângea de grumaz ca o menghină… Își pierduse glasul; mâinile îi înțepeniseră… Privea încremenit, fără să poată face o singură mișcare…

Deodată arătarea tună cu glas înspăimântător:

„Eu sunt, Stanco!… Nu mă cunoști, ucigașule?…”

Se înfiora la auzul acestui nume…

Stanco îl lăsă jos și începu să-i ceară socoteală. Privi îndărăt, unde foșnea ceva, și-l văzu pe Marinco legat fedeleș.

Stanco se apropie, îl înșfăcă pe Marinco, îl ridică și-l spânzură de o cracă…

„Acum privește – zise – ce-am să fac cu Pară al tău!… De aceea te-am și săltat nițel mai sus, ca să vezi mai bine!…”

Și Stanco se apropie de el, îl întoarse pe spate, și punându-i genunchiul pe piept, își scoase hangerul și începu să-l ascută pe palmă… Iar el parcă nu

putea să facă nicio mișcare. Doar îl privea pe Stanco drept în ochi. Deodată începu să plângă.

„Ce e, Pară? Nu ți-e rușine? Cum, verși lacrimi ca o muiere?… Nu-ți mai sunt de niciun folos – de-ai înota în ele până-n gât!… Și își ascuți mai departe hangerul de palmă… E ascuțit ca briciul, dar tu ai merita să te tai cu unul tocit!…”

Îl apucă de cap și-l răsuci cu fața îndărăt… Hangerul sclipi deasupra capului său. Simți deodată fierul ascuțit pătrunzându-i în gâtlej…

Răcni ca din gură de șarpe și căzu jos de pe divan.

Răcnetul lui înspăimântă pe cei din casă. Dădură buzna în odaie. Pară zăcea nemișcat. Îl lovise damblaua – nu putea să miște nici mâinile, nici picioarele… Simțea o durere înțepătoare în gât…

Abia îl făcură să-și vină în simțiri. Îl ridicară de jos. Visul îl înspăimântase cumplit. Arunca mereu în jurul lui priviri rătăcite, speriindu-se de cel mai mic zgomot.

Pe pământ se lăsa încet o noapte adâncă, întunecoasă, o noapte umedă de toamnă târzie… Simțea în suflet pustiul ei. Porunci să se aprindă feștila și să stea cineva cu el în odaie…

Dar nu putea să mai închidă ochii, căci îndată ce-i închidea priveliștea aceea groaznică învia din nou, și mai înfricoșătoare. Privirea însetată de sânge a lui Stanco i se înfipsese în inimă și-i sugea sângele ca o lipitoare…

Era miezul nopții… Totul amuțise; numai un greiere își depăna mereu cântecul voios… Arnăuții moțăiau cu capetele lăsate în piept.

Afară se auziră pași. Tresări îngrozit. I se păru că mâna aceea de gheață îl apucă de cap… Dădu să strige, dar nu putu. Pierise toată vlaga din el. Capul i se înfierbântă.

Ușa se deschise încet. Cineva intră în odaie cu pași atât de ușori, încât nu-l simți niciun arnăut…

— Cine e? întrebă Pară, adunându-și toate puterile.

— Eu, dragă aga.

Lumina feștilei căzu pe fața celui care intrase…

— A… tu ești, Mașo… zise Pară, răsuflând ușurat, de parcă i s-ar fi luat o povară de pe suflet.

— Da. Am venit să-ți spun.

— Ce?

— Sunt aici.

— Cine?…

— Haiducii…
— Unde?… întrebă Pară speriat…
— La Alexa…
Turcul nu răspunse nimic.

NOUL ȘOLTUZ

Cum plecă de la Pară, șoltuzul Iova se îndreptă spre casa preotului, căci la plecare îi spusese acestuia să-l aștepte.

Preotul era atât de neliniștit, încât nu putuse să șadă în casă, ci ieșise afară, în ploaie, așteptând să se întoarcă șoltuzul.

Când îl văzu că vine, îi ieși înainte.

— Ce vrea? întrebă preotul.

— Eh! zise șoltuzul și dădu din mână.

— Hai, spune, ce vrea?

— Nimic. Am fost la un pas de moarte. Am vorbit cu el așa cum m-ai învățat sfinția ta, și mi se pare că asta l-a mâniat și mai mult…

— Și?

— Atât. Mi-a spus ca mâine, cel mai târziu, se lepăd toiagul de șoltuz…

— Să-l lepezi?

— Da, să-l dau înapoi sătenilor, căci „nu-i, zice, de tine”.

— Ș-apoi?

— Apoi nimic. Credeam c-o să-și iasă din minți, așa se aprinsese…

Popa căzu pe gânduri. Nu putea să priceapă… Și mai înainte fuseseră turci în Balta Neagră, dar nu se amestecaseră în treburile satului.

— La urma-urmelor, fie! Tu dă-ne înapoi toiagul, iar noi ți-l încredințăm tot ție.

— Lasă-mă, părinte! Nu-mi mai trebuie! Nu vezi că-i blestemat?… Nu vreau să mai fiu șoltuz… Foarte bine, nici nu-i nevoie! La urma-urmei, am fost destul…

— Atunci, Iovo, află că nu-i a bună!… Știi cine are să ne fie șoltuz?

— Cine?

— Ivan… Asta-i tot atât de sigur, precum că-i un dumnezeu în ceruri!… Îmi pun capul!

Șoltuzul ridică din umeri.

— Și acum ce facem?

— Acum nimic, dar trebuie să fim cu ochii în patru. Ivan o să momească oamenii de partea turcului.

— Nu ne-om lăsa.

— Așa o să și facem.

Șoltuzul Iova se îndreptă spre casă, ca să poruncească lui Sima să cheme satul… A doua zi bătrânii se strânseră la casa obștei.

— Fraților! strigă Iova din pridvor. V-am chemat ca să vă mulțumesc pentru cinstea pe care mi-ați arătat-o. De-acu eu nu mai pot să vă fiu șoltuz. Gospodăria, bătrânețea, puterile, deh!, la urma-urmelor, am slujit destul… Iaca, fraților, vă dau îndărăt toiagul, încredințați-l altcuiva dintre voi…

Și le întinse toiagul de șoltuz.

— Da' cine ar putea fi mai bun ca tine? întrebară câțiva.

— Da' de ce faci asta, Iovo?

— Nu mai pot, fraților!… Socot c-a sosit vremea să mă hodinesc și eu oleacă.

— Păi, dacă-i să judecăm drept – ziseră unii – ai dreptate; dar nu-i nici așa de greu, după ce te-ai obișnuit…

— Ascultați, fraților – zise popa. Aveți dreptate și voi și el. El are mai multă dreptate, fiind silit s-o facă!… Nu întrebați pentru ce, e de ajuns dacă vă spun că e silit! Așadar luați toiagul și dați-l altcuiva.

— Cui să-l dăm! se întrebau oamenii.

Începură să lărmuiască. Până la urmă din larmă se desluși glasul lui Marinco.

— Fraților, știți cui să-l dăm?

Toate privirile se întoarseră spre el.

— Eu zic să i-l dăm lui Ivan Mirajgici. E un om cinstit, de treabă, gospodar. Nu-i lipsește nimic! Gândesc c-o să fim mulțumiți de el…

Șoltuzul și popa schimbară priviri.

— Fie!…

— Ivan e bun!…

— Cum să nu fie bun?… Toți oamenii noștri sunt buni… Dar el e priceput la toate… strigă Marinco. Ce spuneți, fraților?

— Îl vrem! Îl vrem!…

— Eu aș fi vrut să rămână tot Iova! zise Petar Șoccianici. Nu fiindcă Ivan n-ar fi bun, ci fiindcă Iova se pricepe mai bine. Dar dacă el nu mai vrea, fie și Ivan… Îl alegem?

— Îl alegem!

— Atunci, Ivane, poftim și ia-l!

Și el apucă toiagul, pe care i-l întinse Iova, și i-l dădu lui Ivan.

Ivan se urcă în pridvor și se sărută cu Iova.

Popa zise:

— Ivane, jură c-ai să-ți îndeplinești cu cinste și credință slujba de șoltuz.

Își dădu jos de pe umăr desaga în care avea ceasloavele și crucea, se descoperi și își puse patrafirul.

Se descoperiră toți. Ivan se închină și sărută crucea. Apoi începu să spună după preot:

— Eu, Ivan Mirajgici, jur în fața lui dumnezeu, pe tot ce-mi este mai drag și mai sfânt, c-o să-mi îndeplinesc cu credință și cu cinste slujba primită. Precum am să fac, așa să-mi ajute dumnezeu! Amin.

Apoi sărută din nou crucea.

— Ivane – zise popa. Acum ești șoltuz. Ca slujitor al altarului domnului, țin să-ți spun că mare e jurământul pe care l-ai făcut astăzi în fața lui dumnezeu și a noastră, a oamenilor. Știi care-ți este datoria – de aceea cinstește-o, căci cinstind-o pe ea îl cinstești pe dumnezeu însuși. Să nu uiți o clipă oamenii pe care-i cârmuiești și binele lor, și să știi că dacă-ți calci jurământul îți pierzi sufletul. Iar sufletul, o dată pierdut, nu mai poate fi dobândit înapoi. Nu-i pe lume comoară cu care s-ar putea răscumpăra liniștea sufletului.

La auzul vorbelor înfricoșătoare ale preotului, Ivan simți că-l trec fiori. Sufletul lui era apăsat de toată greutatea noii slujbe…

— Părinte! zise el. O să mă străduiesc din răsputeri să-mi fac datoria cum am să mă pricep mai bine.

— Ei, atunci să fie într-un ceas bun…

După aceea se sărutară… Apoi oamenii plecară spre casă.

Preotul și Iova se îndreptară și ei spre casele lor. Ivan le strigă din urmă:

— Așteptați-mă că viu și eu!

Plecară împreună.

— Tare aș vrea să vă-ntreb – zise Ivan – de ce-mi întoarceți spatele când mă vedeți?

— Cine?

— Amândoi.

— Nu-i adevărat.

— Cum nu-i adevărat, părinte?!… Așa ceva nu se poate ascunde!… Nu știu ce-aveți cu mine… Apoi aud că ați dat și pe la Alexa.

— Am dat.

— Și că acolo ați stat de vorbă cu hoțul de fiu-său.

— Nu-i hoț! rosti popa apăsat.

Ivan îi aruncă o privire.

— Ce spui, părinte?

— Spun că nu e hoț!

— Atunci cine mi-a furat banii?

— O să afli tu, cândva.

— Eu vreau să aflu chiar acum! zise Ivan și se proțăpi în fața popii.

— Acum nu se poate sta de vorbă cu tine.

— De ce?

— Fiindcă ai luat-o razna!

— Cum așa, părinte!?

— Da, ai luat-o razna! Nu mai vezi nimic altceva, în afară de ceea ce-ți spune Pară!… Încă puțin și-o să dai în vileag turcului, ca și Marinco, fiece cuvânt pe care-l auzi!… Cum de ți-a sucit capul în așa hal, eu nu-nțeleg!…

— Dar, părinte…

— Ce dar?… Astăzi ai fost ales șoltuz, după dorința lui. El a mers până acolo, încât l-a amenințat ieri pe Iova cu moartea dacă nu leapădă slujba de șoltuz… Și Iova a lepădat-o, iar pe tine te-a făcut șoltuz Marinco Marincovici!…

Și preotul îl privi drept în ochi. Îl privi în așa fel, încât Ivan simți cât era de mic în ochii acestuia.

— De aceea ți-am și dat cele câteva povețe după ce ai rostit jurământul. Tu ești sârb. Dacă o să slujești turcului, înseamnă că ți-ai călcat jurământul. Ai grijă. Căci atunci când o să te mustre cugetul n-o să-ți mai poată fi de folos Pară și nici chiar pașa de la Țarigrad!… Acum știi totul. Dacă vrei să destăinuiești cuiva ce-ai auzit, n-ai decât! Eu n-o să mă amestec în treburile tale, afară dacă n-o să încerci să momești vreun om din Balta Neagră de partea lui Pară. Asta n-o să te las s-o faci!… Și acum, cu bine!

Îi întoarseră amândoi spatele și se depărtară.

Ivan rămase pe loc, uluit.

După ce îi pierdu din vedere, se îndreptă repede spre casă, adânc cufundat în gânduri. La amintirea cuvintelor preotului îl treceau fiori…

UN TATĂ ȘI ÎNCĂ UNUL

Miloș se speriase cumplit. Strașnica poruncă a lui Pară îi răpise liniștea. Pășea buimac. În adâncul sufletului simțea că Ielița are dreptate. O alungase din casa părintească, ceea ce însemna că ea avusese dreptul să pășească pragul oricui o primea.

Dar să intre în casa lui Alexa?… Casa aceea el o scuipase o dată, și de atunci nu se mai uitase la Alexa. Acum ce-o să spună vecinii, ce-o să spună Ivan?…

Totuși… trebuie să se ducă!… Turcul nu glumește. Îți dă o poruncă – trebuie s-o aduci la îndeplinire, de l-ai face pe dracu-n patru.

Ajunse acasă, intră în odaie și începu să se învârtească de colo-colo, aprins. După aceea îl cheamă pe fratele lui și pe nevastă.

Când intrară, începu să le povestească, speriat, ce se întâmplase… Zugrăvea lucrurile mult mai negre decât erau, căci așa i se păreau lui. Fratele și nevasta lui își plecară capetele.

— Ce ne facem? îi întrebă.

Nu scoaseră o vorbă.

— Cine să se ducă la Alexa?

— Chiar tu trebuie să te duci, frate – zise Mladen.

— Tii!… Cum să mă duc?

Pe nevasta lui o podidiră lacrimile. Ca orice inimă de mamă, luă partea copilului ei.

— Și ce să faci acolo? îl întrebă ea.

— S-o aduc acasă.

— Și dacă nu ți-or da-o?

— O iau cu sila.

— Și dacă n-o să poți? Dacă au să fie mai tari?

Miloș se descumpăni iarăși… Deodată începu să strige:

— O iau cu sila! Și dacă nu vrea să vină, o ucid! Eu am făcut-o, eu o ucid.

— Atunci de ce-ai alungat-o din casă? întrebă printre lacrimi femeia. De ce n-ai silit-o când era aici?

Miloș se văzu strâns cu ușa. Învinuirea, pe care i-o aducea nevastă-sa, și-o recunoștea.

— Dar… trebuie să facem ceva!… Cum o să mai dau ochii cu turcu?… E căpcăun și mai multe nu! Ce mă fac!?

— Dacă i-am cere un sfat părintelui?

— Că bine spui!… Du-te, du-te îndată, Mladene. Spune-i părintelui că-l rog să vină până aici.

Mladen o luă repede la picior.

Cei doi bătrâni rămaseră singuri. Femeii îi curgeau lacrimile și i se împreunau sub bărbie…

— De ce-ai făcut asta? Știi că n-am ieșit din vorba ta niciodată, dar acum nu mai am încotro: mă doare inima! se tânguia ea printre suspine.

— M-am mâniat!… Iar ea, îndărătnica, precum știi, a plecat… Și acum… phii!

Tăcură…

Mladen se întoarse cu popa. Acesta îi privi pe amândoi și îi întrebă:

— Cu ce pot să vă fiu de folos?

— Părinte!… Frate!… Te rog, ca pe un tată, sfătuiește-mă… ce să fac?

Și începu să-i povestească cele întâmplate.

Preotul dădu din mână și-i curmă vorba.

— Știu! zise el. Mi-a povestit chiar ea… Eram la Alexa în dimineața ceea, când a adus-o Stanco… Spune-mi, acu ce-ai de gând?

Miloș îi povesti cum îl chemase turcul și ce-i poruncise.

— Da, da!… Halal turc!… Vrea să ne mărite fetele și să ne-nsoare feciorii!… Și poate c-o să-i mai vie și alte pofte!… O să vrea să ne vază capetele căzând!… Și-au să cadă ca niște pere putrede… Ce-ai de gând?

— Nu știu. Te-am chemat ca să-mi dai un sfat! Povățuiește-mă, te rog ca pe dumnezeu.

— Să te povățuiesc?… Cum… Dacă ar fi fata mea, i-aș spune lui Pară: eu n-o mărit cu cine vrei tu!… Asta i-aș spune eu, dar tu!…

— Ajută-mă, părinte!…

— Nu mă întrerupe!… Tu nu cutezi să i spui așa ceva!… Tu socoți că-i mai ușor să te duci la Alexa, s-o iei pe Ielița de mână, s-o aduci acasă și să i-o dai lui Lazar, nu-i așa?

— Chiar așa m-am gândit.

— Vezi că știu!?… Ascultă însă ce-ți spun eu! Asta n-o s-o poți face!…

— De ce?

— Fiindcă nu poți! Nu știi că Stanco e haiduc?

— Știu. Dar o să-i dau una peste bot!

— Oho!… Ce viteaz ești!… Nu cutezi să te împotrivești unei scârnăvii ca Pară, și vrei să-l pălmuiești pe șoimul codrului!…

— Păi eu îl știu de când era de-o șchioapă. De câte ori nu mi-a sărutat mâna.

— Da. Dar acesta nu mai e Stanco cel de-atunci. Acum e haiduc, e leu de codru, care o să-ți reteze beregata cu pușca, așa cum i-a făcut lui Sali-aga! Dragul meu, du-te la Alexa și împacă-te frumușel cu el…

— Măre doamne!

— Ascultă-mă pe mine! N-o să te căiești!… Du-te și împacă-te cu Alexa! Împacă-te și trăiți ca frații!… Căutați să vă aveți bine. E om de ispravă!

— Alexa?

— Alexa, cel urât de turci, e un om de ispravă, căci e sârb. Și turcii nu-i iubesc pe sârbi!… Daravera cu furtul a fost ticluită de turc, de turc și de lingăul lui, Marinco…

— Ai dreptate, părinte – zise bătrâna. Ai dreptate!… Și Iela mi-a spus asta. Am citit în privirile ei că spunea adevărul!… „Mamă, zicea, el nu-i hoț!”

— Și nu este! Vă spun că ne-am luat atunci cu toții un păcat pe suflet, aruncând năpasta asupra unui tânăr atât de vrednic și hulind casa în care s-a născut.

Miloș tăcu.

— De ce taci?

Miloș era ușor de înrâurit. El nu avea niciodată părerile lui despre cei dimprejur. E lucru știut că asculta pe oricine și primea sfaturile oricui. De aceea se îngrijoră deodată.

— Părinte, zise el, ce mă fac eu acum! Tare mi-e rușine de Alexa… Odată mi-a dat ziua bună, iar eu am întors capul.

— Ce, tu ești singurul?… Suntem destui care ne-am făcut de rușine în fața lui! zise popa.

— Vai, părinte!… nu știi ce greu îmi vine…

Dar cuvintele popii îl și făcuseră să-și schimbe părerea. Într-o clipă uită tot ce făgăduise turcului.

— Bine, mă duc. Hai și sfinția ta cu mine!

— Și de ce să nu te duci singur?

— Gândesc c-ar fi mai bine să fii și sfinția ta de față! N-o să știu ce să-i spun…

Plecară. Pe drum, Miloș îi povesti de a fir a păr tot ce se întâmplase la subașa.

Se opriră la poartă. Preotul strigă. Ieși una dintre nurori, le deschise poarta și-i chemă în casă.

Fruntea lui Alexa era senină. Aruncase ciubucul, își împletise părul și zâmbea luminos.

Și bătrâna, și ceilalți ai casei, toți erau acum mai vioi, mai veseli… Da, se întorseseră din nou zilele de altădată, zilele fericite, când puteai să schimbi o vorbă cu oamenii. Iată că sătenii le treceau din nou pragul, peste care credeau că n-o să mai pășească picior de om.

— Intrați, intrați! îi pofti Alexa.

— Doamne ajută!

— Domnul să vă audă!

Tinerii sărutară mâinile oaspeților.

Se așezară. Li se aduse o ploscă cu rachiu. Alexa zise:

— Ce mai faci, Miloș? Domnul să te aibă în paza sa!

— Slavă domnului!

— Ai casei sunt bine sănătoși?

— Cei de acasă îs bine. Dar nu-s toți acasă…

Alexa zâmbi.

— Mi s-a rătăcit o mioară în turma ta… urmă Miloș – și de aceea venii, s-o caut.

— Este aci! zise popa.

— …Unde?

— Alexa!… – zise popa. Spune s-o aducă pe Ielița.

Alexa aruncă o privire Marei, una din nurori, și aceasta dădu fuga, ușoară ca o căprioară.

— Spune – îl întrebă Alexa pe Miloș – ce-ai de gând să faci cu fata?

— S-o duc acasă.

Alexa sări ca ars!

— Asta nu! strigă el, și ochii îi fulgerară.

— Cine-i stăpânul copilului meu?! întrebă Miloș.

— Tu… Dar numai cât a fost în casa ta!… Acu sunt eu stăpânul!… Și dacă ai de gând s-o iei cu sila, apoi să știi că nu pleci de aci cu capul pe umeri!…

— Îi sunt părinte.

— Eu așijderea!

— Știu, știu… Dar eu îi sunt tată!…

— Atunci de ce ți-ai alungat copilul? îi tăie vorba Alexa. Acuma eu îi sunt sprijinitor și ocrotitor! Ea a venit în casa mea după Stanco și e binevenită.

— Și ce vrei?

— O pețesc pentru fiul meu.

— Care?

— Stanco…

— Dar el e haiduc!

— Ce, numai un haiduc e însurat?

— Știu, dar…

— Ține minte, Miloș, vorba mea! Haiducii nu-s oamenii cei de pe urmă. Cei ce au luat calea codrului îs oameni tari ca oțelul, sunt inimi care nu s-au împăcat cu nedreptatea…

Popa asculta cum se ciorovăiesc. În sfârșit îi întrerupse

— Ascultă Miloșe! Tu ai, frate, o fată de măritat. Și ți-o pețesc doi tineri. Fata n-a vrut să-l ia pe unul, iar celălalt a adus-o de mână în casa lui. Soarta și dumnezeu au hotărât așa…

— Știu, părinte, dar cum să rămână în casa lui…

Alexa striga:

— Dar eu nu ți-o dau, auzi!… Ea este totul pentru mine! Dumnezeul ei este dumnezeul meu!… De când mi-a păsit ea pragul, din clipa aceea au început și oamenii să-mi intre în casă! Nu ți-o dau!

Ochii îi scânteiau…

— Ascultă, Miloșe, dă-i fata!…

— Ei… fie! încuviință Miloș.

— Mi-o dai!? strigă Alexa.

— Ți-o dau.

Alexa se repezi la el și-l îmbrățișă, vărsând lacrimi de fericire…

Se sărutară cu toții, plângând de bucurie.

— Pe cine spuneți că s-a mâniat dumnezeu! Pe cine l-a uitat?… Nu-i adevărat. Îl văd sus, în ceruri, cum îmi binecuvântează casa!… Și neamul Alexicilor dăinui-va îndelung, îndelung!… Îndelung va dăinui!… Oameni or să iasă din el, și încă ce oameni!… Parcă-i văd!…

Bătrânul înălțase capul, rostind vorbele cu glas sărbătoresc.

Ușa din fund se deschise. Intră Noghici cu Ielița de mână. Se apropie de Miloș, îl bătu pe umăr și-i spuse Ieliței:

— Noră, acu ai doi tați! Sărută-le mâna amândurora…

CEA DINTÂI ÎNTÂLNIRE

Ce nu se făcea în Balta Neagră și în împrejurimi ca să-i prindă pe haiduci! Totul era însă zadarnic!… Degeaba își rupeau opincile Lazar și Marinco. Îi dibuiau, aflau că se găsesc în cutare loc, îl înștiințau pe Pară, care ridica potera. Dar la locul cu pricina – nici țipenie de om…

Toată iarna trecu în fierberea aceasta. Doamne!… Cum se mai schimbase și Balta Neagră! Oamenii nu se mai adunau laolaltă, nu mai tăifăsuiau veseli. Când stăteau doi de vorbă și venea al treilea, aceștia tăceau…

Ivan era șoltuz, dar oamenii îl priveau mai rău ca pe un arnăut turc. Lazar al lui se înstrăinase aproape cu totul de casă. Cât era ziulica de mare stătea pe lângă turc și acolo se tot căina de față cu Marinco și cu Pară.

Dar Pară?

Pară avea vedenii înfricoșătoare. Din ziua aceea cu visul îl cuprinsese o spaimă atât de mare de Stanco, încât era destul să-i audă numele ca să se facă alb ca varul… În fiece noapte trebuia să stea cineva lângă el, să-i țină de urât…

Cinste oamenilor din Balta Neagră!

Le înduraseră pe toate. Popa și Iova îi țineau piept.

Nu mai izbutise să învrăjbească oamenii. Și Miloș Sevici se schimbase…

Asta învenina zilele lui Pară.

Veni și primăvara. Era plăcut să stai seara în fața hanului. Cerul se boltea, presărat tot cu stele… În bălțile din apropiere orăcăiau broaștele. Cu mintea pustie, Pară asculta pierdut muzica aceea și cine știe cât ar fi tot rămas acolo, dacă nu l-ar fi chemat cineva să se culce.

Într-o seară stătu de vorbă cu Ivan. Întâlnirea lor fu tare apăsătoare.

— Ei, Ivane dragă, șoltuzul meu, ce ne facem acu'? întrebă Pară.

Ivan ridică din umeri.

— Nu știu nici eu.

— Te-au părăsit chiar toți?

— Toți.

— Din pricina mea.

Ivan tăcea.

— Nu-i așa?

— N-ai nicio vină.

— Ehei, dragul meu, sunt prea cumsecade… Nu știu de ce nu-l ucid pe câinele acela de popă!… El mi-a jucat festa!… Dar, las' pe mine!… Îmi

cade el odată în labă!… Am să-l jupoi de viu, ca pe un ied!…

— Chiar că așa i-ar trebui! zise Ivan. Îți spun că n-ai dușman mai înverșunat ca el!… Apoi, Alexa!… Pe dumnezeul meu, dacă nu te răfuiești matale cu el, mă răfuiesc eu!… De-ai ști cum mă înfruntă!… Feciorul meu o să-și iasă din minți, nu altceva; îl alin și eu cât pot…

— Am auzit că ticălosul de fiu său a trecut nu de mult pe acasă… spuse Pară și se înfioră.

— A fost, în fugă. S-a făcut nevăzut, cât ai clipi. Toată noaptea am pândit în jurul casei, dar zadarnic… A venit, l-a văzut Lazar.

— Nu știu ce să fac! se tângui Pară.

Căzură amândoi pe gânduri… După o tăcere îndelungată, turcul începu din nou:

— M-am gândit la ceva. Am să-l trimit mâine pe Lazar la Sabaț, să ceară ieniceri ca să-i prindem pe haiduci!…

— Dumnezeu să-ți dea sănătate!

— Poate i-om prinde.

— Îi prindem neîndoielnic.

— Atunci, trimite-l pe Lazar la mine.

— Îl trimit, îl trimit, cum să nu-l trimit!

A doua zi Ivan îl trimise pe Lazar dis-de-dimineață. Acesta încălecă un cal sur, își luă un iatagan, își puse în brâu un pistol și-și petrecu pe după umăr o flintă.

Sosi la han, descălecă, legă calul de un copac și intră înăuntru.

În clipa în care el intră, de după han se ivi Deva, zâmbi, amenință cu degetul și se pierdu în codru.

Ziua se arăta frumoasă. Răsăritul se învăpăiase când Lazar își luă rămas bun de la Pară, care ieși să-l petreacă.

— Dea Domnul să te întorci cu vești bune.

— Tare aș dori-o și eu! zise Lazar.

— Drum bun!

— Mulțumesc!… Ajută, doamne!…

Calul juca sub el. Îl îndemnă să pornească și începu când să strângă, când să slăbească dârlogii, până când îi dădu frâu slobod.

Dimineața era însorită. Raze aurii se strecurau printre frunzele verzi, crude; o privighetoare se luase la întrecere cu celelalte păsări, întâmpinând cu cântările lor răsăritul soarelui… Aerul ușor și proaspăt îi umfla pieptul…

Se lăsă în voia gândurilor.

Ziua era atât de frumoasă… Totul era atât de vesel împrejur, iar în sufletul lui – iadul. Era nefericit și, colac peste pupăză, o mai iubea și pe Ielița, o iubea cu o dragoste mistuitoare, care ar fi putut pârjoli totul ca para focului…

Ea se afla în sat, dar nu era a lui. Și nu era a lui, fiindcă Stanco trăia încă…

Avea o dorință aprigă să-l întâlnească.

— Numai să-l întâlnesc!… se gândea el… Numai să-l întâlnesc, că nu mai vede el lumina zilei!… Îl ucid ca pe o fiară!… Atunci am ochit alături, dar acu aș trage drept în el!

Și gândurile îi zburară departe, departe, după norii care se alergau pe cerul albastru ca mieii pe câmp…

La câte nu se gândea!… Se gândea la sine, se gândea cum să-l ucidă pe Stanco, se gândea la Ielița, la Pară, la toate. Și gândul îi zbura tot mai departe!… Gândul era mai iute ca el, îl întrecuse… Căuta să se țină de el, dar rămăsese în urmă…

Și deodată o stare ciudată puse stăpânire pe sufletul lui. Îi era lehamite de toate… Nu-l mai bucura nimic… Razele soarelui îl ardeau, dar lui nu-i păsa…

Apoi începu să se neliniștească. I se părea că drumul nu se mai sfârșește. Îl dureau șalele tot călărind… Se opri ca să odihnească puțin calul și să-și mai dezmorțească și el mădularele.

Făcu câțiva pași pe jos… Deodată îi tăie calea un iepure…

Tresări. Îl săgetă un gând și el îl rosti cu glas tare:

— Nu-i semn bun.

Văzându-se în mijlocul pădurii dese, simți deodată că-l învăluie o răceală… Apoi îl cuprinse spaima.

— Câinele cela poate sta oricând aci la pândă! se gândi el.

Fiori reci îi străbătură tot trupul…

— Lui îi e ușor: s-ascunde după o tufă, ochește și gata… Pac!…

Începu să tremure. Se speria aproape de fiece buturugă.

Îndemnă calul, ca să iasă mai repede din pădure.

Deodată, tocmai în clipa când trecea pe lângă un stejar, se ivi o mână. Mâna de după trunchiul acestuia prinse calul de frâu.

— Stai! se auzi un glas.

Lui Lazar i se făcu negru înaintea ochilor. Omul acela era Stanco.

— Jos!

— Jos!… tună din nou.

Fără a-și da seama ce face, Lazar duse mâna la brâu, scoase pistolul și trase…

Stanco se clătină și dădu drumul frâului.

Calul o luă la goană, dar nu spre Sabaț, ci îndărăt. Lazar nu-l struni. Nu-l mai putea struni, deoarece își pierduse limpezimea de cuget. Nu-și mai dădea seama nici ce-i cu el, nici ce făcuse.

După ce calul îl aduse în fața hanului, după ce îl dădură jos din șa și-l înviorară cu o dușcă de rachiu, el zise:

— Mi se pare că acu n-am mai dat greș. Acu e mort.

— Cine? întrebă Pară.

— Stanco.

— L-ai ucis tu?!

— Eu.

— Unde?

— Chiar lângă Belotici.

În seara aceea căzu la pat și nu se mai ridică în picioare vreme de șase săptămâni.

TÂRCOALE ÎN JURUL CASEI LUI STANCO

Ivan socotea că se umpluse paharul. Din seara aceea el hotărî să-l hărțuiască pe Alexa. Porunci să-l aducă la casa obștei.

— Ascultă, bre!

— Ce vrei? îl întrebă Alexa și îl privi așa fel, de parcă i-ar fi fost milă de el.

— Hoții ceia vin și astăzi în casa ta.

— Care hoți? întrebă Alexa și-și înfipse privirile în ochii lui, nedându-i răgaz nici să clipească.

— Păi alde fecioru-tău.

— Feciorul meu nu-i hoț. Toată Balta Neagră știe că fiul tău a furat banii și i-a îngropat acolo.

— Neam de haiduc!

— Mai bine haiduc decât lingău turcesc!

— Cine e lingău?

— Tu! Și vezi, ferește-te de mine! zise Alexa, ieșind din casa obștei, fără a lua în seamă răcnetele lui Ivan.

Asta fu cea dintâi ciocnire a lui Ivan cu Alexa. De atunci întâmplări asemănătoare se petrecură aproape în fiecare zi…

Dar Alexa nu se temea câtuși de puțin. Vorbea cu el ca și cum ar fi vorbit cu vătășelul Sima.

Asta îl mânia crâncen pe Ivan. Îl mânia cu atât mai mult, cu cât Lazar nu-l ucisese pe Stanco. Se gândea că lucrurile ar fi luat cu totul altă întorsătură dacă ar fi pierit Stanco…

Pe lângă asta îl apăsa o neliniște chinuitoare. Zi și noapte îl rodea presimțirea unei nenorociri, nenorocire atât pentru el, cât și pentru ai lui…

„Haiduc și pace – se gândea. Răsare de unde nici nu te aștepți. N-are nici dumnezeu, nici suflet. Oricât te-ai păzi, nu poți face nimic.”

Și o vreme îl lăsă în plata domnului.

Pară îl întrebă:

— Bre, bre, crezi că Alexa al tău cutează să-l însoare pe Stanco chiar sub ochii noștri? Ce zici?

— O să-i vie și lui ceasul!

— Când?

— Odată…

Și el tărăgăna de pe o zi pe alta, neputând să ia nicio hotărâre. Dar o întâmplare îndrumă lucrurile pe alt făgaș.

Ea se petrecu în ajunul sf. Treimi. Alexa tocmai se întorcea de la câmp. Când se apropie de ogradă, îl zări pe Lazar dând târcoale casei.

Văzându-l, Alexa se încruntă. Se stăpâni însă și se apropie să vadă ce caută acolo.

Ușa era deschisă. Ielița trebăluia pe lângă vatră. Lazar o privea atât de încordat, încât nici nu simți pașii lui Alexa. Alexa îi aruncă o privire ciudată, în care se putea citi atât dorința de a-l nimici, cât și mila.

— Ce cauți aici?

Cuvintele lui Alexa răsunară ca un tunet în urechile lui Lazar.

— N-auzi, bre?

Lazar nu răspunse.

— Vrei să vezi cine se află în casa lui Alexici, nu-i așa?… De ce taci?… De ce nu spui nimic?… N-auzi?…

Lazar deschise gura ca să răspundă, dar cuvintele i se stinseră pe buze.

— Dacă pentru asta ai venit, atunci fă-te-ncoa!

Îl luă de mână și intră cu el în ogradă.

Lazar pășea ca un copil. Când ajunse în prag, se opri.

— Intră, intră! Asta e casa lui nenea Alexa. Oare de puține ori te-ai jucat tu aici?… Intră, intră! Iat-o și pe mătușa Petra, pe „tușă-ta”. Oare ai uitat cum îi ziceai?…

Lui Lazar i se tăiară picioarele. Cuvintele acelea blânde, privirea aceea ciudată îl puneau în încurcătură. Acesta să fie oare tatăl lui Stanco?… Cum îi mai aducea aminte de viața frumoasă pe care o duceau cu toții împreună. Toate parcă fuseseră ieri… Casa asta parcă ieri era ca și a lui…

— Intră, intră! îl îndemnă bătrânul.

Fără să vrea se descoperi și dădu să-i sărute mâna, dar Alexa se mânie și și-o trase înapoi.

— Îndărăt!… Tu să-mi săruți mie mâna?… Îndărăt! Pleacă!… Ba nu, vino-ncoa.

Și-l luă de braț, trăgându-l în casă. Lazar începu să se apere, să se zmucească.

— Dă-mi drumul! Nu intru!…

— Ba ai să intri, ehei!

Îl târî până în prag. Deodată din odaie se ivi Stanco.

Lazar îngheță… Văzu negru înaintea ochilor, se clătină și se sprijini de ușor. Stanco îndreptă pistolul asupra lui, dar Alexa îl prinse de mână.

— În casa ta? îl întrebă el cu asprime.

Stanco lăsă pistolul în jos, căci tatăl lui îl privea cu niște ochi ciudați.

— Dar el pe mine?

— O să-i plătești ușor datoria, dar nu acu, căci eu l-am chemat aci… Cuvântul meu trebuie să fie și pentru tine sfânt…

Lazar abia putu să-și vină în fire. Își dădea seama că se află în primejdie de moarte… Picioarele i se tăiaseră, nu putea nici să se miște…

Stanco îi arunca priviri înfiorătoare. Se spune că sunt șerpi care te pironesc cu privirea lor. Așa era privirea lui Stanco.

Lui Lazar îi învie totul înaintea ochilor, chiar și noaptea aceea îngrozitoare, când fugise după ce trăsese în Stanco. Începu să tremure ca varga.

Stanco se apropie de el.

— Pleacă! zise el. Pleacă. Ne mai întâlnim noi!… De vreme ce te-a chemat taica, astăzi nu-ți fac nimic.

Lazar se întoarse și ieși din ogradă…

Nici nu vedea pe unde pășește. Ochii lui priveau rătăciți. Îl durea capul atât de cumplit, de parcă i l-ar fi strâns cineva într-un clește.

Nu-și dădu seama cum ajunse acasă. Văzu doar chipul speriat al tatălui său.

— Ce ai? îl întrebă Ivan. De ce arăți așa de rău?

El dădu din cap și se prăbuși pe prag.

Când își veni în simțiri, era noapte. În fața ochilor săi totul învie din nou, aievea. Închidea ochii ca să nu mai vadă privirea lui Stanco, dar atunci o vedea și mai înfiorătoare.

— Scapă-mă, taică!

— Ce e? Ce ai?!

— El…

— Cine?…

— Stanco…

— Unde-i?…

Lazar arăta cu mâna spre casa lui Alexa.

— Ei, acu e-al meu! tună Ivan cu glas înfiorător. Acu nu-mi mai scapă.

Dădu să plece. Dar Lazar sări din pat și îl înșfacă de umeri.

— Nu te duce!… N… nu te duce!… O să te ucidă!

— Pe mine? Nu se poate!

— Nu te duce!… Era cât p-aci să mă ucidă și pe mine!… Dacă n-ar fi fost nenea Alexa, acu nu mai aveai fiu!…

Un gând îngrozitor puse stăpânire pe Ivan. Într-adevăr, ce s-ar face dacă l-ar pierde pe Lazar?…

— Ei bine… Azi am să pun mâna pe el!

Lazar îl ținea însă din răsputeri. Mâinile lui le încleștau pe ale bătrânului, dar taică-său era încă voinic.

— Nu te las!… Te rog, nu te duce!… Mâine, poimâine… du-te când vrei, numai astăzi nu!

Și el se atârnă de gâtul tatălui său…

Ivan îi făcu pe plac numai pentru a-l liniști.

— Bine! zise el. Dar mâine îi cer eu socoteală ghiujului!… Hai, culcă-te…

Lazar se așeză pe pat, dar nu dădu drumul mâinilor lui taică-său.

*

Se revărsau zorile. Ivan plecă dis-de-dimineață la Pară. Acolo dădu de Marinco. Acesta povestea ceva turcului. Ivan dădu ziua bună.

— Domnul cu tine! zise subașa. Ia ascultă ce povestește Mașo! Șezi!

— Bucuros! zise Ivan. Ce spune?…

Pară îi aruncă o privire mustrătoare.

— Hei, Ivane dragă!… Eu credeam că ai să fii om de nădejde. De aceea te-am făcut șoltuz. Și acu?… Acu în Balta Neagră hălăduiesc haiducii. Știi oare, dragul meu, că Stanco a fost și azi-noapte acasă?

— Știu! zise Ivan.

— Știi?!

— Știu. Mi-a spus Lazar.

Și el povesti tot ce pățise Lazar.

— Și-acu ce-ai de gând?

— Tocmai de asta am venit: să te întreb ce facem.

Turcul căzu pe gânduri. Întorcea lucrurile și pe față și pe dos, dar tot ce-i trecea prin cap i se păreau copilării. Un lucru era limpede: pe haiduci nu-i puteau prinde, căci cei din Balta Neagră îi socoteau acum oameni care le aduc noroc… În cele din urmă, se întoarse spre Marinco:

— Tu ce crezi, Mașo?

— Eu cred că ghiujul trebuie strâns cu ușa!… Trebuie silit să spună unde se ascund.

— Ș-apoi?

— Apoi trebuie dat de știre la oraș, să trimită oaste ca să-i stârpim.

— Crezi c-o să spună?

— Închide-l în beciul ăsta de sub han și las' pe mine…

Turcul căzu pe gânduri. Sfatul lui Marinco i se părea înțelept.

— Bine! zise el. Îl aduc încoace.

— Adu-l, adu-l! îl zori Ivan. O să spună și de laptele pe care l-a supt!… Îmi pun capul!

Pară bătu din palme. Arnăutul se ivi în prag.

— Meho, du-te și adu-l aici pe Alexa Alexici.

După ce Meho plecă, se întoarse spre Ivan și spre Marinco:

— Sunteți siguri?

— Sunt sigur! zise Marinco, și un zâmbet drăcesc îi flutură pe buze.

— Ei, ce să-i faci!… Eu m-am gândit să mă port omenește, dar n-am făcut nimic. Acu îl dau pe mâna voastră. Ce ziceți voi, ce faceți voi – e bine zis și făcut. Eu mă țin deoparte și privesc…

— Așa, așa! întăriră amândoi.

Marinco adăugă:

— O să vezi câte parale fac!

Nu așteptară mult. Meho se întoarse împreună cu Alexa.

El intră în odaie, e adevărat – cam galben la față, dar liniștit și hotărât.

— Ascultă, bre – începu turcul. Tu-i găzduiești pe haiduci? Chiar sub ochii lumii?

Bătrânul îl privi fățiș în ochi și răspunse:

— Nu găzduiesc pe nimeni.

— Cum nu găzduiești? se oțărî Ivan și începu să tremure. E noapte în care să nu-ți fie fiul acasă?

— Fiul meu vine acasă la el.

— Casă de hoți, nu-i așa?

— E fiul meu. Și nu-i hoț! rosti Alexa și-l privi atât de crunt pe Ivan, încât acesta simți că i se face părul măciucă.

Marinco zâmbi.

— Ce mai tată! zise el. Ei… când își pierde cineva obrazul, îi e tot una!…

— Cum l-ai pierdut tu – i-o aruncă Alexa pe nepusă masă.

Turcul asculta schimbul de cuvinte și se mira de cutezanța lui Alexa.

— Cum l-am pierdut? întrebă Marinco, și se apropie de el cu obrăznicie.

— Dacă aveai obraz, tu te-ai fi numit astăzi Muia sau Ali și n-ai fi spurcat numele sârbesc.

Marinco se întoarse spre subașa.

— Iată, efendi! Auzi cum ți-o zvârle chiar în față!…

— Nu-l amesteca pe el! zise Alexa. Eu ți-am spus-o ție. El e turc și-i totuși mai omenos ca tine!

Pară se gândi:

— Bine se apără… Păcat!

— Aha, te lingușești! zise Ivan cu răutate.

— Pe lângă cine? Să-ți spună când m-am lingușit eu pe lângă el!… Asta-i treaba ta și a lui Marinco!… Eu nu cer nimic turcului!

— Nici îndurare? întrebă Pară și se ridică.

— Îndurarea vine de la dumnezeu!… Tu nu-mi poți înnegri niciunul din firele astea albe de păr, și cu atât mai puțin să te înduri de mine. Îndură-te de aceștia doi!…

Pe Pară îl mânie acest răspuns tăios.

— Știi tu, bre, ce-ți pot face eu? strigă el.

— Cu voia domnului – nimic!…

— Meho!… Aso!… Ibro!…

Arnăuții se iviră în ușă.

— Duceți-l pe câinele ăsta bătrân în beci.

Alexa îi așteptă liniștit, spunându-le doar:

— Nu mă trageți. Merg singur.

Și aruncă o privire nimicitoare tuturor celor de față… Privirea lui spunea multe. Vorba lui era mai înspăimântătoare ca o pușcă îndreptată asupra lor.

El ieși din odaie liniștit, ca din casa lui

MUCENICUL

Deschiseră beciul jilav. Dinăuntru ieșea o duhoare de mucegai și umezeală. Îl îmbrânciră înăuntru. Alexa se poticni pe scări… Înaintă doi-trei pași și, în loc să dea de podea tare, picioarele i se afundară în noroi… ușa se închise în urma lui. Rămase într-un întuneric adânc…

Se întoarse pe scară, se închină și-și înălță ochii:

— Doamne! se rugă el. Tu să-mi fii pavăză. Dă-mi putere și minte, ca să mă țin rare până la moarte…

Se așeză și-și îngropă capul în mâini…

Îl cuprinseră gânduri negre. Îl luaseră pe nepusă masă de acasă și nu putuse porunci nimic; nu le spusese nici ce să facă dacă vine Stanco…

— Acu au să stea la pândă și au să-l prindă… Da, da… Asta or s-o facă. Dacă îl prind, s-a sfârșit totul. Au să-l pună la cazne… Turcii n-au suflet. Au să-l pună la cazne cumplite…

Și în fața ochilor lui se ivi o vedenie groaznică, înfiorătoare: îi scoteau ochii lui Stanco, îi turnau untdelemn în găvane și apoi înfigeau în ele fețtile, pe care le aprindeau ca să le lumineze cina…

Îi îngheță sângele în vine. Simțea cum îi îngheață și măduva din oase. Se scutură, se ridică și începu să bâjbâie de colo-colo… Se izbi cu capul de-o grindă, cu umărul de zid, și picioarele i se afundară iar în noroi…

Tresări…

— Unde m-au închis? se întrebă cu glas tare. Și începu să bâjbâie în jurul său. Se afla într-un beci atât de mic, încât nu putea nici să se îndrepte ca lumea, nici să se miște… De pe zidurile umede picura apa… Nicio rază de lumină. Blana de stejar, care ținea loc de ușă, era dintr-o singură bucată și fusese zăvorâtă pe dinafară cu un drug de fier…

Îngrozitor!… Se urcă din nou pe trepte…

Simțea că-i e frig și sete. Gâtul i se uscase. N-avea niciun strop de apă. Începu să bată în ușă.

— Ce vrai? întrebă un glas de afară.

— Dați-mi apă!

Nu primi niciun răspuns… Crezu că cel cu care vorbise se dusese să-l înștiințeze pe subașa. Dar nimic… Trecu mult timp… Trecu o veșnicie… Și lui nu-i spunea nimeni o vorbă, iar despre apă nici pomeneală…

Mult mai dorește omul ceea ce n-are!… Dar el își oțeli inima.

— N-o să poți, turcule!… N-o să-mi poți scoate niciun cuvânt!… Îmi umezesc gâtlejul cu scuipatul meu, dar nu scot o vorbă!…

Și se așează pe treaptă, însuflețit de o nouă putere…

Timpul trecea. I se părea că se scurseseră zile și nopți întregi; ușa beciului nu se deschidea de loc…

Simțea că-i e foame, că-i e sete… Gâtlejul i se uscase îngrozitor… Dar se afla încă în toate simțirile, era încă voinic, aprig. Nu voia să strige, nici să ceară îndurare…

O dată i se păru că aude cum se ridică zăvorul. Tresări și se sculă… Ce-ar da să poată trage în piept aer curat, să poată răsufla slobod – ar fi din nou tare, ar prinde iar puteri…

Dar se înșelase.

Altă dată, i se păru că cineva zgâria zidul beciului… Zgâria ca un șoarece. Păși prin noroi și trase cu urechea… Da, zgâria!… Dar cu atâta grijă, atât de încet…

Asculta zgrepțănatul acela, parcă dumnezeu ar fi trimis pe cineva să stea de vorbă cu sufletul lui singuratic. Ascultând, nu simțea nici foame, nici sete…

Într-o zi se deschise ușa. Un val de aer curat năvăli înăuntru și prospețimea lui îl făcu să tresară. Sărmanul Alexa aproape că leșină. Lumina vie a zilei îl orbi… Ameți.

— Alexa!… Alexa! îl strigă un glas.

El deschise ochii și-l văzu pe Marinco, stând aplecat deasupra lui și zâmbind.

— Vai, frate Alexa! Subașa te-a părăsit cu totul. Când venii astăzi și întrebai, mi-au spus că au uitat de tine!… Ți-e foame?

— Da!… se plânse sărmanul.

— Îți aduc numaidecât să îmbuci ceva…

— Și apă… apă… șopti Alexa.

— Bine, bine…

Ușa se închise. Alexa aștepta. Fiece clipă i se părea o veșnicie.

Ușa se deschise din nou. În prag se ivi Marinco, ducând o strachină, o lingură de lemn și o bucată de pâine.

— Ia și mănâncă! zise el. Ți-am făcut puțină fasole cu pește. Știu că-ți place.

Puse mâncarea în fața lui.

Alexa apucă strachina cu lăcomie. Mirosul plăcut al peștelui îi gâdila nările.

Marinco îl lăsă să mănânce în liniște, dar același zâmbet drăcesc îi juca pe buze.

— Așa-i că-i bună? întrebă el.

— Bună… dar prea sărată.

— Pește sărat… dar nu-i nimic…

Alexa mânca mereu.

— Ascultă, Alexa!

— Ce-i?

— De ce, frate, nu vrei să spui nimic despre Stanco al tău? Când am făcut eu cuiva vreun rău?…

Alexa tăcea.

— Eu îl iubesc atât de mult, parcă ar fi feciorul meu… E un băiat bun!… Spună cine ce-o vrea, dar în Balta Neagră nu-i flăcău mai de treabă ca el… Că a greșit și el… ce să-i faci… Nimeni nu i sfânt…

Ochii lui Alexa scăpărată.

— N-a greșit! răspunse tăios.

— A greșit! zise Marinco. Să stăm strâmb și să judecăm drept…

Marinco rânji. Prin minte îi trecu un gând.

— Vrei să-ți spun adevărul-adevărat? Stanco al tău nu-i vinovat. Cum ai furat tu, așa a furat și el – și vorbind astfel, aruncă o privire cu tâlc lui Alexa.

— Păi, adineauri spuneai că…

— Da, am spus, dar nu-i adevărat!… Am fost silit să spun așa.

— Ai fost silit!… Și cine te-a silit?…

— Cel care are puterea în mână.

— Turcu’? Și pentru ce?

— Habar n-am… Nici astăzi nu știu.

— Dă-mi puțină apă!… zise Alexa.

— Îți dau, dar să-mi spui ce te întreb.

— Ce?

— Unde se află ceata și Stanco?

Alexa scăpă lingura în strachină și-i aruncă o privire cruntă. Dar Marinco îl privi drept în ochi.

— Spune, spune!…

— Asta n-o s-o afli niciodată!

— O s-o aflu!

— N-o s-o afli, auzi?!

— Ha, ha, ha!… râse Marinco. Bine. Dacă n-o s-o aflu, nici nu trebuie!… Dă-ncoace!

— Dar apa?

— Când spui unde-i Stanco!… râse el iar și închise ușa…

Alexa parcă avea jeratic în gură din pricina peștelui și a fasolei sărate. Parcă i-ar fi turnat cineva spuză pe gât.

Deodată simți că-l mistuie un foc năpraznic, că-i aprinde capul; vinele i se umflară, și sângele începu să-i curgă prin vine năvalnic, turbat…

Simțea că-i e sete, o sete îngrozitoare. Mintea începu să i se întunece și el se prăbuși de pe trepte în noroiul din beci…

— Apă!… Apă!… strigă.

— Vrei să-mi spui? îl întrebă Marinco de afară.

— Nu-ți spun!…

Se așternu liniștea…

Sări ca un turbat și începu să strige:

— Chinuiți-mă!… Ucideți-mă!… Tăiați-mă bucată cu bucată, dar nu vă spun nimic!… Ticăloșilor!… Ticăloșilor!

Apoi începu să pășească de colo colo prin noroiul din beci… Izbi cu mâna zidul jilav… Își simți mâna umedă și o duse la buze, umezindu-le…

Începu să strângă umezeală de pe zid… O strângea în palme, picătură cu picătură, iar din palme o sorbea…

Asta îi ațâță însăși mai mult setea… Simțea că tot trupul îi e pârjolit de un foc, care trebuia neapărat stins… Începu să-și smulgă părul și să-și sfâșie hainele. Apoi se trânti în noroi și începu să se tăvălească prin el. Noroiul îi alină fierbințeala… Simțea o răcoare plăcută mângâindu-i pielea… I se părea că tavanul se crapă și se prăbușește peste el…

Și deodată cerul parcă se înnoră, se întunecă. Se făcea că începe să plouă, că plouă cu găleata, că ploaia îi umezește fața… că stropii i se scurg în gură… că stropii aceștia îi potolesc setea, îl răcoresc și parcă încep să vină șiroi peste el, dar nu poate să facă nicio mișcare… Se scurgeau mai întâi încet, strop cu strop, apoi ca un șuvoi… Și el simți cum apa îl îneacă… Voia să scape, dar nu putea… Începu să se opintească, dar nu i se mișcă niciun mușchi…

Leșină…

ÎNCEPE RĂZBUNAREA

Atunci când îl aruncaseră pe Alexa în beci și când Pară se întorsese cu Ivan și cu Marinco în odaia lui, din pădurea apropiată de han se ivi Deva… El amenință cu mâna și se furișă printre copaci, pierzându-se în desiș.

Fierbea de mânie.

— Vai, vor să ucidă un om nevinovat!… Dar n-au s-o poată face… N-o să-i lase dumnezeu, bunul dumnezeu!…

O luă repede spre capătul satului. Se îndreptă spre casa popii.

— Mai întâi să-i dau de veste lui, apoi o să-l caut și pe Stanco…

Pe drum se întâlni cu popa.

— Unde te duceai?

— La sfinția ta.

— Ce s-a întâmplat? întrebă popa neliniștit, văzându-l schimbat la față.

— E prost!… Pe Alexa l-au închis în beciul de sub han…

— Când?!

— Acu… Chiar de acolo viu. Vor să-l pună la cazne grele… I-am auzit vorbind… Marinco o să-l schingiuiască…

— Și?…

— Am venit să-ți dau de veste ca să știi și să te sfătuiești cu oamenii ce e de făcut… Căci ce s-a întâmplat astăzi cu el, o să se întâmple mâine cu sfinția ta, cu Iova, și cu alții… Acu mă duc la Stanco.

— Dar el unde-i?

— Sunt cu toții pe costișă… Acolo-i și căpitanul. Au sosit acum câteva zile… Mă duc să le spun că nu mai e chip de trăit… După ce le spun și lor, mă duc la Catici, la Stoian, la Prota Nicola… Le-oi spune tuturor că zadarnică e toată vorbăria, dacă nu s-apucă de treabă. Numai așa au să poată scăpa de năpastă!… Cu plecăciune, părinte!

O luă îndărăt și se îndreptă spre coasta dealului.

Încă de departe auzi murmurul surd al Drinei, apropiindu-se tot mai mult. Se opri curând și începu să croncănească.

Din pădure i se dădu răspuns. Înainta câțiva pași și deodată se ivi în fața lui un om.

— Tu ești, Devo?

— Eu, Iovane. Căpitanul e aci?

— Aci e…

Deva se îndreptă spre el.

Căpitanul și ceata ședeau pe iarba verde. Deva își dădu seama că prin croncănitul lui întrerupsese o șotie a lui Zavârzan. Când îl văzură, se ridicară toți în picioare.

— Doamne-ajută! zise Deva.

— Doamne-ajută! tună din toate părțile.

— Ce s-a întâmplat? îl întrebă căpitanul, văzându-l posomorât.

— Rău.

— Rău?! strigară cu toții.

— Rău! Stanco! Ieri l-au aruncat în temniță pe taică-tău.

Vorbele acestea căzură ca un trăsnet. Stanco se îndreptă spre el, dar se clătină deîndată, căci i se făcu negru înaintea ochilor… Voi să spună ceva, dar limba nu-l ascultă…

— Cum? De ce? se auziră glasuri din toate părțile.

Deva povesti totul de-a fir a păr.

— Și ce fel de temniță-i aceea? întrebă căpitanul.

— Eu mi-am vârât o dată numai capul acolo! zise Deva. Este atât de înfricoșătoare, încât fug și șerpii din ea…

— Căpitane! spuse Surep. Să scoatem omul de acolo!

— Da, da, să-l scoatem! strigară din toate părțile. Să mergem cu toții…

— Nu toți!… Nu sunt ei vrednici de atâta cinste!… Ascultă, Devo, câți arnăuți are turcul?

— Zece.

— Zece și cu doi doiș'pe… paiș'pe… paiș'pe… da!… socotea căpitanul.

— Să se ducă Surep… Ilia… Stanco… Zeca… Iovan și Iovița… Destui…

— Nu! strigă Stanco. Mă răfuiesc eu singur cu ei! Am să-i tai ca pe niște miei!…

— Mai încet, Stanco, mai încet! îl potoli căpitanul… – Uiți că ai de-a face cu niște mișei!… De-ar fi oameni viteji, te-aș trimite numai pe tine și încă doi, dar îs niște mișei… Surepe! Vino-ncoa!

Surep se apropie și căpitanul începu să-i dea pe îndelete îndrumări, arătându-i cum trebuie să lucreze:

— Mai întâi te duci la popa și te-nțelegi cu el… Deva și Zavârzan să se îngrijească bine ca să nu scape careva și să ducă vestea… Niciunul să nu poată povesti ce s-a întâmplat!… Ucide-i, adu-i vii – totuna!… Cum îi face, e bine făcut…

— Am înțeles, căpitane!

— Ai grijă de Stanco. El e aprins… Vezi să nu se pripească!…

— Am înțeles.

— Rânduiți totul pentru drum! mai zise căpitanul.

Cât ai bate din palme, toți fură gata.

— Devo!

— Aud, Srecico.

— Spuneți sănătate din partea mea părintelui și… fiți cu ochii-n patru.

— Nici o grijă… Cu bine!

— Noroc! le ură căpitanul. Ne vedem tot aci.

Aruncară durdele pe după umăr și porniră. Zavârzan clocotea de nerăbdare…

— Stanco! zise el. Tare mă bucur că m-a ales căpitanul și pe mine!… Nici nu știi cât doresc să dau o dată ochi cu Pară al tău!

Stanco tăcea. În el mocnea o mânie crâncenă.

I se părea că merg prea încet și de aceea pășea înaintea tuturor.

— Stanco! strigă Surep.

— Ce vrei?

— Mai încet.

— Da!… Vouă vi-e ușor!… Dacă vreți, puteți trage și un pui de somn; dar mie nu-mi tihnește! De-aș avea aripi, aș zbura!… Căci părintele meu zace în temniță, și zace nevinovat!… Poate că fiarele acelea îl pun la cazne… Trebuie să mă grăbesc!…

— N-o începe așa.

— Nu mă mai chinuiți și voi. Clocotește sângele în mine de mânie… Nici nu mai văd de supărare… Dacă vreți, grăbiți pasul, dacă nu vreți, mă duc singur înainte!…

— Păi și noi mergem într-acolo!… N-ai grijă!… Îți scăpăm noi tatăl!… căută să-l liniștească Surep.

Când ajunseră la Staracea, Surep porunci să se facă popas. Apoi îl chemă pe Deva la o parte și începu să șoșotească cu el. După aceea Deva plecă.

— Hei, Surepe, de ce ne-am oprit aici? îl întrebă Zavârzan.

— Fiindcă așa trebuie – răspunse scurt Surep.

— Bine. Dar câte nu trebuie!

Surep dădu din umeri.

Lui Stanco îi ardea pământul sub picioare. El nu putea să înțeleagă de ce trebuie să aștepte. Crâncen de mânie, privea întunecat pe oricine i-ar fi spus vreo vorbă.

Noaptea pogora încet. O noapte molcomă, o noapte de vară fără lună. În pădure ciripeau păsărelele; vântul adia lin și frunzele foșneau.

Stanco simțea că se învârtește pământul cu el. Deodată îi strigă lui Surep:

— Tu poți să aștepți aci. Ție ce-ți pasă… Eu mă duc!

— N-ai să te duci!

— Cine are să mă oprească?

— Jurământul tău… Ai jurat pe pâine și pe sare c-ai să te supui poruncilor celui mai mare.

— Dar…

— Căpitanu' știe ce poruncește. Acu poți doar să încurci lucrurile!… Dacă vrei să faci ceva, trebuie să lucrezi cu cap… După aceea degeaba te căiești… Șezi.

Stanco se așeză.

Deva se întoarse curând. Surep îi ieși înainte.

— Ei?

— E bine. Sunt la subașa.

— Toți?

— Afară de Lazar.

— Dar popa?

— Ne așteaptă. A rânduit tot ce trebuie.

Surep se întoarse spre ceată și, mai mult în șoaptă, zise:

— Să mergem!

Lui Stanco parcă-i luă cineva o povară de pe suflet… Haiducii se și ridicaseră.

— Aveți grijă! Fiți cu băgare de seamă!… Ilia! Tu vii din desiș cu Deva și Iovița, iar Stanco, Zeca și Iovan merg cu mine. Cât mai încet… Când ajungeți în dreptul hanului, opriți-vă. Să nu facă nimeni nicio mișcare până nu poruncesc eu.

Plecară.

Odaia lui Pară era luminată de feștilă. Turcul se frământa pradă neliniștii. Avea iarăși tot felul de visuri ciudate… De aceea îi chemase pe Ivan și pe Marinco, să stea cu el.

Moțăiau toți trei. Arnăuții dormeau buștean în han, lângă vatră. Afară sufla o boare de vânt, spulberând frunzele uscate…

Pară își simțea pleoapele grele de somn. Se cuibări pe divan și adormi.

Numai ce adormi că Stanco i se și ivi în vis, stând în prag cu ceata și aruncându-i o privire înfiorătoare… Voi să țipe, dar nu putu scoate o vorbă…

Stanco, Surep, Zeca și Iovan erau în prag… Turcul se frecă la ochi. Credea că visează, dar văzu că era adevărul adevărat.

— Nimeni să nu miște! tună Stanco, și din ochi îi scăpărau fulgere.

— Ați legat arnăuții? întrebă Surep.

— N-ai nicio grijă! răspunse Zavârzan. Harnici turci!… Iată, se leagă unul pe altul!…

Și izbucni în hohote de râs.

Râsul acesta răsună înspăimântător în sufletul lui Pară.

Stanco intră în odaie cu iataganul în mână. Aruncă o privire cruntă turcului și tună:

— Leagă-te!

Fără a-și mai da seama ce face, turcul începu să se descingă.

Ivan și Marinco încremeniră. Stanco aruncă o privire lui Marinco și-i porunci.

— Dă-i o mâna de ajutor lui Pară al tău, ca să se lege!

Foarte ascultător, Marinco se apropie și începu să-l lege pe Pară.

— Strânge mai bine!

Marinco strânse mai tare.

— Ca pe-un dușman! răcni Stanco.

Marinco îl lovi pe Pară cu genunchiul în spate, și acesta se chirci sub lovitură… Cingătoarea îi intră în carne. Se învineți.

— Așa!… Și acum, leagă-l pe jupân Ivan.

Marinco se apropie și-l legă fedeleș și pe Ivan, ca și pe Pară.

După ce sfârși cu treaba asta, Stanco se apropie de turc și-l întoarse ca pe-o momâie, aidoma cum visase acesta odată. Apoi se aplecă spre el.

— Hei, turcule, unde-i tatăl meu?

Prin inima lui Pară trecu un fior. Încercă să răspundă, dar nu putu.

Stanco ridică jungherul.

— Unde-i, răspunde!

— În pivniță…

Surep strigă:

— Coborâți în beci și scoateți-l pe Alexa!

Zavârzan și Iovița săriră numaidecât… Când deschiseră ușa beciului, îl văzură pe Alexa zăcând în noroi. Mâinile îi erau însângerate, straiele

sfâșiate, iar între degetele lipite cu tină strângea șuvițe din părul său…

Îl scoaseră afară. Bătrânul stătea nemișcat. Zavârzan se aplecă spre el.

— Ce e? întrebă Iovița.

— Mai suflă…

În clipa aceea Stanco ieși ca o furtună din han.

— Unde-i, unde-i?

— Iată-l! zise Zavârzan.

Stanco se prăbuși peste bătrân, sărutându-i fața și mâinile zbârcite și pline de noroi.

Bătrânul începu să-și vină în fire.

— Apă… șopti el.

Fugiră să aducă apă. Surep îi spuse lui Iovița:

— Ai grijă de prinși!…

Apoi se apropie de Alexa, luă tidva și începu să-l stropească cu apă ca să-l învioreze… După aceea îi duse tidva la buzele arse și îi dădu să înghită câteva picături…

Viața se răspândi ca un balsam prin vinele lui Alexa. Se proptea în mâini, dar n-avea încă destulă putere.

— Apă!… Apă!…

— Sa nu-i dăm prea multă, căci l-ar ucide! zise Surep și-i turnă doar câteva picături pe buzele uscate…

Apoi se întoarse spre Zavârzan:

— Să-l luăm cu noi!

Se crăpă de ziuă. În ultimul pătrar, craiul nou al lunei abia răsărise. Răcoarea dimineții trezea toate vietățile…

Haiducii se îndepărtau în grabă. Din câteva durde înjghebaseră o targa, pe care-l duceau pe Alexa. Stanco pășea alături de taică-său, privindu-l și urmărindu-i cu sete fiece mișcare…

Răcoarea îl învioră pe Alexa. El se rugă să-l lase jos și ceru apă…

Surep îi dădu să bea, dar numai o înghițitură.

— Nu mă mai chinuiți… M-am uscat de tot!

Surep nu-i răspunse nimic, dar nici apă nu-i mai dădu.

Zavârzan privi în sus:

— Doamne, ce zi frumoasă!… Dar vânatul e și mai frumos. Ehei, Surepe, căpitanul o să se bucure mai mult de tidva aceea pleșuvă – și arătă capul lui Pară – decât dacă i-am duce un măr de aur.

Surep dădu din cap drept încuviințare.

— Cât despre Stanco, nici să nu mai vorbim!…

— Astăzi e ziua mea! rosti Stanco, cu ochii strălucitori de bucurie. Numai să pot da de Lazar! Ne răfuim noi!… Nu moare el de moarte bună!… Mai întâi să simtă groaza morții!

Se apropie de prinșii pe care Zeca îi mâna din urmă.

— Hei, Ivane Mirajgici! strigă el tăios. Ce spui acum?… Ia te uită la Pară și la Marinco al tău… Spune-le, de ce nu ridică potera!? La bătrânețe să te faci de râs, hai? Rușine!…

Ivan lăsă capul în jos. Abia acum își dădea seama de faptele lui ticăloase; abia acum simțea pe deplin ce ură stârnise împotriva sa!… Nu putea scoate o vorbă. Nu-i părea rău de capul lui cărunt, căci oricum el își trăise traiul. Îi părea însă rău de copiii săi care, fără a avea vreo vină, trebuiau să ispășească păcatele lui. Își adună toate puterile și zise:

— Stanco!… Dumnezeu să-ți ierte păcatul dacă ai să mă ucizi pe mine! Dar nu te răzbuna pe ceilalți!… Cei de acasă… n-au nicio vină…

— Dar oare tata a fost vinovat cu ceva? întrebă Stanco! și arătă spre Alexa.

— O să dau socoteală lui dumnezeu!…

— Până ajungi la dumnezeu, o să-mi dai mie socoteală! strigă Stanco mânios. Eu am să stau de vorbă acuma cu tine!… Ascultă, Ivane! Chiar dacă aș putea să te lovesc cu cele mai grele cuvinte în cele din urmă clipe ale tale, tot ar fi prea puțin față de păcatele pe care le-ai săvârșit!

Ivan începu să tremure. În fața lui se afla o fiară fioroasă. Ochii lui Stanco împroșcau fulgere!…

Întunericul se destrăma tot mai mult. Razele soarelui se strecurau prin frunzișul des. Începuseră să încălzească.

Se opriră deodată. Zavârzan lătră ca un câine. Răspunsul nu întârzie. Câțiva haiduci înarmați le ieșiră îndată în întâmpinare.

— Aha!… Ați pus mâna pe ei? întrebă Noghici.

— Am pus! zise Zavârzan… Cu toată turbarea lor, câinii au căzut în capcană fără să mârâie!…

— Haide, haide, ne așteaptă căpitanul.

Porniră spre locul unde se afla căpitanul cu haiducii. Căpitanul și ceata îi întâmpinară cu veselie. Zeca îi legă pe cei trei de un frasin zvelt, iar pe Alexa îl așeză lângă buturuga pe care ședea căpitanul.

Srecico se aplecă spre Alexa.

— Mai trăiești, omule? întrebă el.

— Mai trăiesc… Apă!…

Srecico își scoase plosca.

— Ia și bea pe săturate!… Asta o să te învioreze…

Alexa trase două-trei înghițituri din ploscă…

— Poți să te ridici?

— Să încerc…

Stanco veni repede la el și-l sprijini… Înfățișarea chinuită a lui Alexa era îngrozitoare…

— Adu-l aici, lângă mine… zise căpitanul.

Îl așezară pe buturugă… Sprijinit de căpitan, bătrânul privi spre cei trei nemernici…

— Acum povestiți-mi totul amănunțit. Hai, începe tu, Ilia!

Și Zavârzan începu să povestească totul cu de-amănuntul. După ce sfârși, căpitanul zise:

— Sunt mulțumit! Totul a mers strună!… Și acum?… Ce facem cu ei acum?

— Să-i ucidem! strigă Stanco.

— Să-i judecăm! strigă și Surep.

— Să-i judecăm! răsună din toate părțile.

— Zeco! zise căpitanul. Dezleagă-i și adu-i încoace…

Tânărul îndeplini porunca. Haiducii se strânseră în jurul căpitanului, după rânduiala și rostul fiecăruia.

Zeca îi aduse pe cei trei.

— Turcule! i se adresă căpitanul. Te afli aici în fața judecății răzbunătorilor… Faptele tale sunt cunoscute. Ai fost subașă în Balta Neagră, da?

Pară tăcea.

— Răspunde! porunci căpitanul. Ai fost pus stăpân peste acești oameni. Iar stăpânul unui sat este ca și stăpânul unei case. Nu-i așa?

— Și cu ce-am greșit? întrebă Pară.

— Ai învrăjbit oamenii.

— Eu?

— Acum sunt în mâinile tale, mă poți sili să mărturisesc așa ceva, dar nu-i adevărat Toți mă ocoleau. Numai Marinco și Ivan s-au purtat omenește cu mine. Eu doream apropierea oamenilor și o vorbă bună… Dar toți mă priveau chiorâș… Eu spuneam o vorbă, iar ei îmi întorceau spatele… Ce rău le-am putut face eu?… Spune, Ivane!… spune, Marinco!…

Haiducii tăceau. Ivan și Marinco la fel.

— Am fost un mucenic! urmă Pară. Dacă aș fi căzut bolnav, nimeni nu mi-ar fi călcat pragul!… Rămas singur pe lume, de mic, n-am știut nici de tată, nici de mamă. Și atunci?… Eu să învrăjbesc oamenii!?… Pe cine am învrăjbit?…

Se așternu din nou tăcere. Pară prinse inimă. Crezând că o să le stoarcă și lacrimi, urmă:

— Și pe mine m-a făcut tot dumnezeu, ca și pe voi. Și eu am o inimă de om… Și eu am necazuri, și mie-mi dau lacrimile. Oare eu să n-am nevoie de nimeni, în fața căruia să-mi ușurez sufletul și să plâng?… Spuneți!… Pe voi nu v-au mânat necazurile în codru?… N-ați făcut acest pas fiindcă v-a durut inima?… Și, dacă-i așa, ce vină am eu?…

— N-ar fi nimic dacă ar fi așa. Dar nu-i așa.

— Așa e!

— Devo, vino-ncoace! zise căpitanul.

Deva se apropie.

— AuzișI ce spuse turcul?

— Am auzit, dar turcul minte!…

Pară îl privi buimac, iar Marinco și Ivan se îngălbeniră ca ceara.

— E nebun… Vorbește aiurea!… bâigui Pară.

— Ha-ha-ha! râse Deva. Da, silnicia voastră m-a învățat să aiurez, dar nu sunt nebun! Nu sunt nebun, măcar pentru faptul că de la venirea ta aici ți-am urmărit fiece mișcare. Nu puteai nici să te-nchini, fără ca ochiul meu să nu te pândească!…

Apoi începu să povestească tot ceea ce se petrecuse. Toate uneltirile cu Marinco, cu Ivan și cu Lazar, fiece cuvânt, fiece urzeală a lor…

Picioarele turcului începură să tremure. Se îngrozi, văzând că omul acesta știa totul, chiar și cel mai ascuns gând al său…

Deva vorbea limpede, răspicat. Haiducii rămăseseră cu gura căscată de uimire!…

— Așa s-au petrecut lucrurile, turcule! își încheie șirul învinuirilor Deva. Așa e! Vrei să știi cine ți-a spulberat toate uneltirile?… Eu, turcule! Eu și cu popa, care apăra ca un vultur Balta Neagră și nu-i lăsa pe oameni să cadă în mrejele tale!… Ia spune, nu-i așa?…

Turcul se prăbuși la pământ, ca lovit de trăsnet.

Din spusele lui Deva ieșea că Pară și Marinco erau capii răutăților și că Ivan era o unealtă în mâinile lor mârșave… El căzuse fără să vrea în

capcana din care apoi nu mai putuse scăpa…

— Fraților!… rosti Srecico, după ce se gândi puțin… Ce ziceți, sunteți de părere ca turcul și Marinco să fie pedepsiți cu moartea?!

— Suntem!… strigară din toate părțile.

— Și fără întârziere! adăugă Stanco.

— Da, fără întârziere… Ție ți-au pricinuit cele mai mari obide… Ți-i dau pe mâna ta!… Ia-ți doi-trei oameni și duceți-i mai încolo, în pădure…

— Dar cu Mirajgici cum rămâne?

— Îl judecăm, și pe el.

— Cum, fără mine? întrebă Stanco.

— Te așteptăm.

Stanco îi chemă pe Zeca și pe Zavârzan.

— Mânați-i pe amândoi turcii ăștia! spuse el cu o bucurie înfrigurată. Ochii îi scânteiau ca ai unei pisici…

Nici Pară și nici Marinco nu mai puteau să meargă. Le veni însă în ajutor Zavârzan.

— Știi ce, Stanco? zise el. Dacă nu pot să meargă, atunci să sfârșim aci cu ei.

Și trase cocoșul flintei.

Țăcănitul slab al cocoșului răsună îngrozitor în urechile celor doi. Și Marinco și Pară se speriară și săriră în sus.

— Mergem! strigară amândoi într-un glas.

— A… mergeți!… râse Zavârzan… Atunci se schimbă socoteala. Eu, de, mă gândii ca omu': dacă nu puteți să mergeți, la ce să vă mai chinuim! Dacă însă puteți – atunci hai să mergem… Haide, Maso, haide porumbelule, copăcel… Acu măcar n-o să mai duci grija turcilor. Acolo o să găsești berechet… O să te poți gudura pe lângă ei, cât ăi pofti…

Porniră… Razele soarelui străbăteau prin frunzișul des. O puzderie de gâze mișuna pe pământ și zbura pe deasupra capetelor.

Stanco clocotea. Se gândea la ce cazne să-i pună. Voia să-i facă să-și dea seama ce pierd, să simtă groaza morții. Sufletul îi era ars de setea răzbunării…

Iar Zavârzan glumea pe socoteala lor.

— Iaca, jupân Pară, ce soare strălucitor! Degeaba!… Domnul a dat, domnul a luat. Ia uite la gâza asta!… Iată cum aleargă. Ea e mai fericită decât omul… Cu ce te-ai ales acum din stăpânirea ta? Cu nimic!… Te gândești cu spaimă ce-o să se aleagă din tine peste câteva clipe… Cât

despre noi, ne-am obișnuit și ne e tot una… Când nu mă urmărește vreo poteră sau nu mă pândește nimeni, mă îmbolnăvesc, zău.

Marinco și Pară tăceau… Fața lor când se îngălbenea, când se înnegrea, când se învinețea…

Zavârzan simți o povară pe suflet. Aproape se rușină că râde de niște oameni care se aflau în fața morții.

Tăceau toți. Se auzea doar trosnetul vreascurilor sub picioare.

Deodată Stanco înălță capul și zise:

— Stați!

Glasul său vui printre copaci, înspăimântându-i de moarte pe Pară și pe Marinco. Le tremurau genunchii. Se așezară jos.

— Aci… Iată stejarul ăsta. Aci o să-l înălțăm pe turcitul nostru…

Marinco simți că-și pierde mințile. Pară vedea aievea, în fața ochilor, ceea ce visase. I se părea că tocmai copacul acesta îl văzuse în vis. Vru să se roage să-l ducă de acolo, dar nu putu scoate o vorbă.

— Hai, Zavârzane!… Hai, frate Zeco!… Puneți mâna!

Cei doi se apropiată.

— Nu așa! Mai întâi îl spânzurăm pe Marinco. Cu turcul mă răfuiesc pe urmă.

Se apropie de Marinco și-i dezlegă mâinile; în aceeași clipă făcu din cingătoare un laț pe care i-l puse în jurul gâtului.

— Așa… Acu scoală-te!…

Privirea lui înspăimântătoare îl ridică îndată pe Marinco. Holba ochii când spre unul, când spre altul. Stanco îl împinse spre stejar. Crengile copacului erau destul de joase…

— Zavârzane!… Ba nu! Mă urc eu!… Trebuie s-o fac cu mâna mea. Dumnezeu m-ar bate dacă aș lăsa s-o facă altcineva!…

Se urcă în copac și se lăsă pe o creangă. O încercă de două-trei ori cu piciorul, ca să vadă dacă-i destul de tare, și strigă:

— Aduceți-i mai aproape!

Marinco se dezmetici deodată. Își dădu seama ce-l așteaptă și începu să se zbată. Îl strângeau însă mâinile zdravene ale lui Zeca.

Se apucă să muște…

— Împinge-l încoa!… zise Zavârzan, prinzându-l de mijloc și târându-l mai aproape de copac.

Marinco răcnea cât îl ținea gura.

— Ce ai?… De ce țipi? îl întrebă Stanco. Când pustiai casele și chinuiau bătrâni nevinovați, râdeai, spurcatule, și acum țipi!… Ce ai?

— Nu-i place copacul! zise Zavârzan. Hai, prinde capătul…

Și-i aruncă lui Stanco celălalt capăt al cingătoarei.

— Săltați-l oleacă! zise Stanco.

Zeca, înalt cum era, îl ridică până la creangă. Stanco legă capătul cingătoarei…

— Acu dă-i drumul! spuse el.

Îi dădură drumul. Marinco se zbătu de două-trei ori. Ochii îi ieșiră din cap, iar limba îi atârnă din gură.

Stanco aruncă o privire spre Pară. Acesta încremenise.

— Acu e rândul tău. Dreptatea cere ca Mașo al tău să vadă ce-o să se întâmple cu tine! – zise el și coborî din copac.

— Și pe el îl spânzurăm? întrebă Zavârzan.

— Pe el nu-l spânzurăm. Pe el îl înjunghiem.

Se apropie de el, ridică jungherul și întoarse capul. Aruncă o privire spre Marinco și strigă:

— Privește, Marinco! Iată ce pățește Pară!

Și-i înfipse jungherul în gât… Țâșni un șuvoi de sânge. Jungherul intră și mai adânc… Stanco zvârli cât colo căpățâna turcului, își șterse jungherul de straiele acestuia și-l băgă în teacă…

Înălță capul și se descoperi.

— Doamne!… Mulțumescu-ți ție pentru acest frumos dar!… Ajută-mă doamne să-mi duc răzbunarea până la capăt!… Ăsta e doar începutul.

Se acoperi și se întoarse spre tovarăși:

— Haide să-l judecăm pe Ivan!…

RĂZBUNĂTORUL

Se întoarseră la ceată. Haiducii tăceau.

— Ați sfârșit? întrebă căpitanul.

— Sfârșirăm – răspunse Stanco.

— Atunci așezați-vă.

Se așezară.

— Ei, Stanco, fiul meu – zise căpitanul – ți i-am dăruit pe capii răutăților.

— Nu… nu sunt numai ei capii! răspunse Stanco. Toți sunt capi!…

— Ești mânios și de aceea crezi astfel! rosti căpitanul liniștit. Noi însă credem altfel.

— De ce altfel? strigă Stanco și se ridică. Ochii lui scăpărau. Spui, poate, că Ivan Mirajgici nu-i vinovat?

— Nu spun asta. Dar spun că nu-i chiar atât de vinovat ca ceilalți doi.

— E și mai vinovat! El i-a sprijinit în toate. El a învrăjbit oamenii… El l-a ocărât pretutindeni pe bietul taică-meu!… Cer să fie pedepsit cu moartea!

— Nu te pripi, tinere! Sângele tău e prea fierbinte! Ascultă-i pe oamenii mai în vârstă!… Aici mă aflu eu, Noghici, Surep, Deva și atâția alții! O să fie de ajuns pentru Ivan să se întoarcă în sat și să fie arătat cu degetul, ca un lingău al turcilor.

Stanco începu să tremure ca varga.

— Mai bine poruncește-mi să mă descopăr în fața lui și să-i cer iertare!…

— Tu știi că asta nu ți-o pot cere. Dar nu-i frumos din partea ta să nu asculți!…

— Dar toate fărădelegile lui…

— O să le ispășească. Poate fi pedeapsă mai mare pentru el, decât să-i întoarcă spatele oamenii cinstiți?… Asta-i mai grea decât moartea… Nu-i așa, frații lor?

— Așa-i!

— Atunci fie după cum am zis.

Stanco se simți atât de stânjenit, de parcă i-ar fi tras cineva o palmă. Socotea că el era cel mai îndreptățit să-l judece pe Ivan. De aceea se oțărî, zvârli căpitanului o privire cruntă și zise:

— Eu n-am să țin seamă de asta!

— Atunci nu ești tovarășul nostru! răspunse aspru căpitanul.

— Și nici nu sunt. De aceea am să-l judec pe loc! Și ridică pistolul.

Ochii negri ai lui Srecico scăpărară și îl făcură să-și lase mâna în jos.

— Când Srecico spune o vorbă – e vorbă!… Pune-ți pistolul în brâu și cară-te!… Când ai să fii tu căpitan – fă ce vrei, dar în numele meu nu… altfel te paște moartea!…

Haiducii îl înconjurară pe Stanco…

— Bine, căpitane! Până astăzi am fost cu tine, dar de astăzi, mă despart. Îți cinstesc cuvântul, deoarece îți cinstesc pâinea și sarea…

Își puse pistolul la brâu și se întoarse spre ceată:

— Fraților! Iertați-mă pentru pâinea și sarea pe care v-am mâncat-o!… Daca-s printre voi răzbunători neînduplecați, să vină cu mine. Eu lovesc de moarte.

I se alăturară Iovan și Iovița.

— Cum, vă despărțiți de noi? întrebară haiducii.

— Da.

Zavârzan se scărpină la ceafă și i se alătură și el.

— Cum, și tu, Zavârzane?!

— Și!… Iacă așa, de șagă…

— Căpitane! Ce spui? întrebă Noghici.

— Cine vrea să se ducă, slobod e!… Eu cer ascultare… Dacă nu-ți place – du-te și tu!…

— Îmi place. Dar Stanco…

— Eu măsor de o sută de ori și tai o singură dată! zise căpitanul liniștit. Eu știu pentru ce nu-l ucid pe Ivan…

— Și de ce-i dăruiești viața? întrebă Stanco tăios.

— Tu ești tânăr. Sângele tău e prea fierbinte. Nu poți vedea mai departe de vârful nasului. Dacă o să dai ascultare inimii, atunci faci mai degrabă rău decât bine…

— Ascultă, Stanco! Srecico știe ce face. Ceea ce a făcut, a făcut cu înțelepciune, ascultă ce-ți spun!

Lui Stanco îi tremurau buzele.

— Of! doamne!… Oare să fi căpiat? strigă el. Cum, ticălosul ăsta a săvârșit atâtea fărădelegi și să-l mai lăsăm încă să trăiască?!… Cu bine, căpitane!… Îți mulțumesc pentru grija părintească!… Îți mulțumesc pentru pâine și sare!… Dar… eu nu sunt de părerea ta!… Aici ești tu căpitan. El e acu sub ocrotirea ta – să-și mai poarte astăzi capul pe umeri… Dar mâine, poimâine, atâta vreme cât mai trăiesc, îmi cade el în mână!… Cu bine!…

Se descoperi și se plecă spre mâna lui Srecico.

— Iartă-mă că te-am înfruntat, căci îmi ești ca și părintele meu, și, dacă aș ști că ai gânduri urâte despre mine, aș pieri! Iartă-mă!

— Să te ierte dumnezeu… Tu ești vrednic să te afli în fruntea unei cete, dar ai o fire iute, prea iute!…

— Am jurat în fața lui dumnezeu, căpitane.

Se sărutară.

— Fraților! spuse el apoi, întorcându-se spre haiduci. Cu bine, cei care rămâneți! Iertați-mă!…

După aceea se apropie de taică-su și, sărutându-i mâna, vorbi printre lacrimi:

— Taică! Spune-i sănătate măicuței!… Faceți cum v-o îndruma dumnezeu; eu nu mă întorc la vatra mea, până nu-mi îndeplinesc jurământul… Cu bine!…

Trecând pe lângă Ivan, îi aruncă o privire atât de cruntă, încât acestuia i se tăiară picioarele.

— Vai și amar de casa ta, Ivane Mirajgici!

Haiducii își luară rămas bun de la Zavârzan, Iovan și Iovița. Zavârzan se dezvinovățea în fața tovarășilor:

— Ce vreți, lua-l-ar naiba, îl iubesc! Îmi place că e atât de aprins… Se gândește mereu cui să-i taie capul… Iar eu am cam amorțit și aș vrea să mă mai mișc!…. Pe lângă asta, mai am și eu unele socoteli ale mele și merg cu ceata lui să le duc la capăt… Cu bine, Surepe! De tine îmi pare rău; o să țin minte toată viața cum șuguiam amândoi!

Izbucniră toți în râs.

Surep ridică sprânceana stângă și zâmbi…

— Zavârzane, Zavârzane! îl amenință el.

— Mergeți cu bine!… Domnul cu voi!…

Se îmbrățișară și se sărutară, de parcă ar fi fost toți frați dintr-o singură mamă.

— O da dumnezeu să ne adunăm într-o zi iar laolaltă!… strigară haiducii.

— O da!… zise Stanco. Când dreptatea pământească o împăca cerul și pământul, venim și noi! Și acum, cu bine!

Zavârzan cânta încet:

„Și când codrul înverzește,
Iar pământul înflorește,
Și când mieii-s buni de fript.”

Își luară flintele și se despărțiră. Pădurea deasă îi învălui repede și ei pieriră din ochii tovarășilor…

Haiducii oftară adânc și-și pogorâră capetele.

— Parcă mi-ar fi plecat frații! zise Noghici…

Ceilalți amuțiră… Doar vântulețul fremăta în frunzișul verde…

*

Arșița soarelui se simțea chiar și la umbra copacilor stufoși. Albastrul cerului aproape că pălise din pricina strălucirii soarelui… În depărtare vuiau apele Drinei învolburate.

Haiducii pășeau în tăcere. Chiar guralivul Zavârzan se închisese în sine, căzând pradă gândurilor.

Deodată Iovița întrebă:

— Și acu unde mergem?

— Să mergem la Parașnița – zise Stanco. Parașnița-i tot atât de bună pentru haiduci, precum îi leagănul pentru prunci. Apoi, pe-aproape-i și Balta Neagră și Racea… De acolo o să putem vedea când trec bulucurile de turci.

— Hai să stăm jos puțin – spuse Latcovici. N-ar strica să ne sfătuim oleacă despre cele ce avem de făcut. Căci, precum vrea Stanco să-și plătească datoria, așa aș dori si eu să mă răfuiesc.

— Adevărat, încuviință Stanco, așezându-se la umbra deasă. Eu nu știu încă de ce-ați luat voi calea codrului.

— Nimeni nu fuge în codru de florile mărului – oftă Latcovici. Mie mi-i greu; să povestească Iovița.

Iovița își lăsă capul în jos.

— Iată ce e! începu Zavârzan; era în satul lor un subașă, pe nume Ibro. Iovița avea o soră de măritat, iar Iovan era flăcău de însurat și, ca vecini, de… Se cunoșteau din copilărie și se aveau bine. Iovan voia așadară, s-o ia de nevastă pe Spasenia, sora lui Iovița. Dar te pui cu dracu'? Turcu văzu o dată pe fată și dădu poruncă arnăuților să i-o aducă. Aceștia o răpiră, într-o bună zi, și i-o aduseră… Ce-a fost mai departe, nu-i nevoie să-ți spun… o știi…

Ochii lui Stanco scânteiară. Prin minte îi trecu un gând fioros.

— Și ce s-a făcut cu turcu? strigă el.

— A fugit la oraș. De atunci nu l-a mai văzut nimeni, parcă ar fi intrat în pământ – zise Zavârzan.

— Eu m-aș fi dus după el la oraș! se învăpăie Stanco.

— Și noi am vrut, dar nu ne-a lăsat căpitanu'… De aceea am și venit astăzi cu tine. Îți încredințăm brațele și viața noastră!… Du-ne unde crezi, numai să ne răzbunăm, s-o răzbunăm!… zise Iovița.

— Și cu ea ce s-a întâmplat?

— Ce să se întâmple? Hm!…

— Ce s-a întâmplat? întrebă Stanco.

— Ei! făcu Zavârzan. S-a spânzurat…

Stanco sări ca ars:

— Fraților! tună el. O să ne răzbunăm! Vai ș-amar și de creștinul, și de păgânul cu suflet spurcat! Doamne! Atotfăcătorule! Dă-mi putere să-mi pot ține făgăduiala!…

— Dar pe tine, Zavârzane, ce necazuri te-au mânat în codru?

— Eu… eu am venit așa, numai ca să țin altora de urât! Mi s-a făcut lehamite să tot stau ca o babă pe cuptor, cu mâinile în sân. Mi-am zis să mă duc printre voinici, poate-o fi mai bine!… Și ce să vezi, chiar că e mai bine aci! Înainte priveam cum lovesc, cum ucid și răpesc turcii – iar acu privesc și sârbii și turcii, cum face și Zavârzan același lucru, de parcă ar avea de o sută de ani meseria asta!…

— Hâtrule! De câte ori mi-ai alungat tu necazurile!… zise Latcovici și-l îmbrățișă.

— Lasă acu asta, Clăpăugule!… Mai bine să ne alegem un căpitan.

— Ce să-l mai alegem? zise Iovița. Iată-l pe Stanco.

— Dar eu nu mă pricep… se împotrivi acesta.

— Dacă nu te pricepi, te-om sfătui! îi tăie vorba Zavârzan. Parcă Srecico le știa pe toate când a luat calea codrului?… Ioc! Nevoia îl învață pe om.

— Așa-i! strigară Iovan și Iovița într-un glas.

— Bine, atunci primesc.

— Și cu asta, basta. Să nu ne dăscălești, că nu-i nevoie! grăi iară Zavârzan.

— Nici nu m-am gândit la asta. Ziceam să mergem la Parașnița…

— Să mergem.

— Căpitane! sări Zavârzan. Iată, suntem doar trei… dar, dumnezeu ne e martor, că multe mame ale turcilor au să suspine din pricina noastră!

— Da, da! întări Stanco și porni…

Prin pădure răsuna trosnet de vreascuri…

PARAȘNIȚA

Astăzi nu mai poți recunoaște Parașnița aceea de altădată. Astăzi unduiesc pe acolo holde și fânețe roditoare, ca pe malurile Nilului; odată se întindea însă prin locurile acelea o pădure deasă. În acel ascunziș prielnic, chiar la vărsarea Drinei în Sava, se adăposteau întotdeauna haiducii și răzvrătiții. Acolo le era la îndemână, căci niciun turc, care venea sau pleca din Bosnia, nu putea să le scape.

Când izbucni răzmerița, Zeca Selacovici, cunoscut sub numele de „Viteazul sărăntoc Zeca Bulibașa", acolo își avea ascunzișul cu „desculții" lui. Pe meleagurile acelea luă naștere o întreagă așezare și, până nu de mult, ba chiar și astăzi, bătrânii numesc Parașnița „Casaba", adică „orășel".

De numele Parașniței este legată și o poveste. A fost cică odată un uriaș, căruia i-a căzut dragă chiar sora lui și, zor nevoie, să se însoare cu ea. Deoarece fapta aceasta era însă socotită un păcat și nu putea fi îngăduită, oamenii făgăduiră uriașului c-or să-i dea voie să se însoare cu sora lui, dacă are să sape o albie pentru apele Drinei, așa fel ca să se verse în Sava. El se învoi și se apucă să sape. Dar deodată se lăsă o ceață atât de deasă, încât nu mai putu să vadă încotro sapă și începu să orbecăiască încoace și încolo; uneori se întorcea de unde plecase. Văzând că nu poate mântui treaba, lăsă în plata domnului, și albie, și soră. Și azi mai pot fi văzute acele șanțuri, care aduc cu o albie de râu, dar numai într-o oarecare măsură, căci n-au fost săpate până la Sava.

Era amiază când Stanco ajunse cu ceata la Parașnița. Dinspre apă adia un vântuleț proaspăt, răcorindu-le frunțile fierbinți și zvântându-le sudoarea.

— Stați! zise Stanco.

Haiducii se opriră. Își desfăcută traistele.

— Aici, în fața Drinei și Savei, o să înjghebăm ascunzișul. Om avea grijă să nu ne scape nimeni. Și acu, să îmbucăm ceva.

Iovița scoase din traistă de-ale gurii și se așezară jos.

— Mai curând mi-e sete, decât foame – zise Zavârzan. O să cobor până la mal să sap un izvor.

După ce înfulecară, el se închină, se ridică și, luând tidva, se îndreptă spre mal. Se întoarse curând cu apă.

— E rece ca gheața. N-am scurmat de trei ori cu mâna, că am și dat de apă.

Haiducii băură cu poftă apă rece, apoi se întinseră pe pământ, sprijiniți în coate, și fiecare se lăsă furat de gândurile sale.

Noaptea pogora lin pe pământ. Amurgul învăluia zarea. Încetul cu încetul pieri totul din fața ochilor, afară de linia șerpuitoare a apei… Pe cer prinseră să licărească stelele; prin frunzișul verde trecea foșnind o adiere, și undeva departe lătra un câine…

Haiducii adormiră, cum puseră capul jos. Numai Stanco nu putea deloc să ațipească. Privea spre făcliile cerești care pluteau în tăriile albastre, deasupra capului său, și parcă clipeau cu mâhnire, ca un orfan pe care îl fură somnul. Poate că multe i-ar fi spus stelele acelea, de n-ar fi fost mute – cel puțin pentru el.

Se ridică în picioare, se descoperi și începu să se roage lui dumnezeu:

— Doamne, ziditorule – șoptea el – oare săvârșit-am o faptă dreaptă?… O, doamne, călăuzește-mi pașii după voia ta!…

Și ridică din nou privirile în sus.

Stelele licăreau liniștit, molcom… Simți o povară pe suflet. Un glas îi șopti:

— N-ai dreptul să faci ceea ce face atotputernicul. Numai el dă viață și numai el o ia…

Dar alt glas tună:

— Eu sunt dreptatea dumnezeiască! Nu tot ce-i drept e și frumos; dar ceea ce e drept și lui dumnezeu îi place!…

Și tunetul acesta înăbuși șoapta de mai înainte. Asta îl însenină puțin. Își vorbi aproape cu glas tare.

— Am fost un om blajin, liniștit, cinstit… Au ținut morțiș să mă ucidă, să mă facă de ocară și, după moarte, să arunce rușinea asupra casei mele și asupra alor mei, până la a șaptea spiță… Dar n-o să mă las!… Tot ce am, de la dumnezeu mi-e dat; și dacă nu-s bune, de ce mi le-a dat!?…

Începu să pășească încoace și încolo… Adierea îi răcorea fruntea fierbinte…

Mâhnirea pusese stăpânire pe el. I se uscase gâtul… Luă tidva, vărsă apa din ea și se îndreptă spre izvor să se spele și să-și potolească setea…

Ajungând la izvor, se spălă și bău apă. Apa rece îl învioră…

Se așeză pe iarba verde de pe mal și se lăsă pradă gândurilor. Drina curgea vuind la picioarele lui, iar vuietul acesta îi ușura inima.

Se sprijini în cot și-și aruncă privirile pe fâșia albă a apei…

Răsări luna și-și revărsă razele pe luciul undelor. Privea licărul valurilor învolburate… Nu mai putea să-și ia ochii de la ele. Clocoteau ca sufletul lui. Când veneau unele peste altele, valurile se mâniau și se opinteau, doborând și nimicind tot ce întâlneau în cale… Oare asta era voia lor?… Nu era! Le mâna o putere mai mare…

— Așa se întâmplă și cu mine… Dacă aș fi fost lăsat în pace la casa mea, n-aș fi atins pe nimeni nici măcar cu un deget, precum n-au făcut-o nici bunicu', nici tata… Dar m-au alungat din cuib, și eu, cu puterile mele, dobor și nimicesc înaintea mea totul, tot ce pot, ca și valul acela!

Și simți cum i se ridică povara de pe suflet. Simți că are dreptul să întoarcă cu aceeași măsură cu care îl îndatoraseră.

Își ridică din nou privirile spre cer și văzu din nou stelele sclipitoare, dar i se păru că acum îl priveau mai senine, că nu mai clipeau…

— Dacă nu l-aș ucide pe Lazar, m-aș ucide pe mine!… Dar Ivan?!… Nu știu, dar ai noștri vorbesc ca niște copii: „Să-l iertăm"… „Pe cine?… Pe un ucigaș?… Păi, iertându-l, îi îndemni să săvârșească și alte fărădelegi!… Nu, nu!… Dumnezeu să ierte, dar omul să se răzbune!…"

Drina vuia. Se lăsă în voia simțămintelor și, legănat de ele, adormi…

Se făcea că în fața lui se întinde o câmpie netedă, pe care o înconjuraseră turcii. Erau o mână de oameni, împotriva unei puteri mari. Întreba din ochi: ce-i de făcut? Își aruncă privirile și printre turci îl zări pe Lazar… Clocotea sângele în el. Zise cetei: „Haidem!… Dacă nu vreți, mă duc singur!…" Și se repezi înainte… Întoarse capul: în urma lui fugeau Zeca, Zavârzan, Iovan, Iovița, Surep și toți ceilalți… „Să-i nimicim!" strigă Zeca. „Să ne batem joc de ei!" strigă Zavârzan… Iovan și Iovița țineau sus o țeapă, în vârful căreia era înfipt un cap ras. „După ce-am văzut tidva asta în țeapă, nu ne-ar părea rău să ne pierdem capul" – grăiră amândoi, într-un glas, și începură să zâmbească… Se făcea că Lazar îl zărește, că încearcă să fugă, dar el îl prinde, îl târăște pe câmp și, în fața turcilor, îi taie capul, care se dă de-a dura de trei ori!… Apoi începu o luptă aprigă, cruntă… Se auzea doar glasul lui Zavârzan, care-i striga lui Surep: „Scoate și tu o vorbă!… Vorbește! Ce, ai amuțit?!… Nu mă vezi cum îmi bat joc de ei?"

Deodată simți că îi intră în carne un junghi tăios. Tăbărî pe turcul din fața lui, îl ucise, dar căzu și el. Parcă își pierdea cunoștința… Când se dezmetici, simți, parcă, o mână umedă pe frunte, își aruncă privirile în sus și o zări pe Ielița, frumoasă ca luna. Într-o iie albă, plângând deasupra capului său…

„Trăiești, stăpânul meu?” îl întrebă cu glasul ei limpede. Vroi să răspundă, dar în clipa aceea detună o pușcă… Tresări…

Auzi vorbă în jurul său…

Sări în sus și dădu fuga spre ceată. Iovița grăbea spre el.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Stanco.

— Sporește ceata, căpitane.

— Cine a venit?

— Surep, Zeca, Noghici, Craicin – iată-i, te caută.

Îi fremăta inima de bucurie. Dădu fuga.

— Iată-l!… strigă Zavârzan. Știam eu că mă găsește Surep!

— Bine ați venit! grăi Stanco.

— Bine v-am găsit.

Se sărutară.

— Dar de unde răsăriți?

— Am făcut o înțelegere. Mâine mai sosesc încă douăzeci, zise Noghici. Căpitanu’ a împărțit ceata: jumătate o ia el, jumătate ți-a trimis-o ție. O să mai fie nevoie și de alte cete. S-a ridicat toată Serbia, lovește pretutindeni în turci. El s-a dus cu ceata la Iadar, ca să iasă înaintea turcilor.

Stanco își zvârli cușma în sus.

— Doamne! Mulțumescu-ți ție pentru darul acesta!… Noghici!… E ceata ta… Du-ne unde îți dorește inima…

— Eu… câtuși de puțin!… Căpitanul a zis: Stanco e bun, el să fie căpitan!

— Așa e – întări Surep.

— Fie! Dar să știți că eu vreau să mă răzbun!… Trebuie să mă răzbun!… Altfel, frații lor, cred că m-ar bate dumnezeu dacă i-aș lăsa viața lui Lazar!…

Nimeni nu grăi ceva împotriva acestor vorbe.

— Va să zică, vă-nvoiți?

— Ne-nvoim!

— Să fie într-un ceas bun! ură el.

Se revărsau zorile. Spre răsărit se ivi o geană de lumină. Haiducii se lăsară pe iarba plină de rouă.

— Sunteți osteniți? întrebă Stanco.

— Nu suntem.

— De ce să fie osteniți? zise Zavârzan. Doar n-au tras la jug!…

Văpaia răsăritului se întindea tot mai mult și mai mult: lucrurile începeau să se deslușească; în sat cântau cocoșii, cârâiau găinile, lunca răsuna de

ciripitul păsărelelor.

Zeca încremenise pe loc și privea lung spre munții Bosniei…

— Ce-i?… La ce te gândești, frate? îl întrebă Stanco.

Zeca tresări.

— Ei, frate… Cine nu privește cu dor la pământul care l-a hrănit!… Parcă-mi văd vatra pustiită… Dac-oi ajunge vreodată căpitan – acolo mă aciuesc!… Toate le-aș avea sub ochi!… Și… și… niciodată n-aș uita de răfuială!… Locul ăsta se numește Parașnița?

— Da, Parașnița.

— Frumoase meleaguri. Aici simți că ți se alină sufletul…

— Hai, trageți un pui de somn – le spuse Stanco celor care sosiseră. Și cât dormiți, noi o să încropim ceva de-ale gurii. Iovane, Iovița! Duceți-vă și căutați un miel…

Cel mai tânăr trebuie să asculte. Luară flintele pe umăr și plecară.

— Iaca, aș vrea să-ți spun ceva – zise Noghici. Îți aduc o vorbă de la căpitan.

— Ce vorbă?

— Ți-o pot spune numai în patru ochi.

— Hai încoace.

Se dădură deoparte.

Noghici povesti cu de-amănuntul despre răzmerița care izbucnise în Șumadia și în nahia Valievo: îi spuse cum oameni de frunte din Maciva, ca negustătorul Ciupici din Nociai, protopopul Smilianici din Belotici, Catici din Glogovat, Ilia Srdani din Prniavor și mulți, mulți alții s-au înțeles să dezlănțuie răscoala în ținutul lor.

— Căpitanul m-a chemat – urmă Noghici – și a împărțit ceata; pe noi, cei din Maciva, ne-a trimis la tine, iar cu jumătatea cealaltă a plecat în ținutul lui, să ridice oamenii la luptă. „Spune-i sănătate din partea mea lui Stanco” – a zis. „Să facă și el ceea ce fac eu; să păzească Drina, căci nu-i zi de la dumnezeu în care să nu treacă peste ea vreun buluc, ca să săvârșească fărădelegi și omoruri. Mâine seară, adică azi, să se ducă la Catici – acolo o să-i găsească pe toți oamenii noștri. Să se înțeleagă cu ei”. Asta-i vorba pe care ți-o trimite căpitanul.

— Și el unde s-a dus? întrebă Stanco.

— El a plecat în nahia Socosca, să ridice și acolo oamenii.

— Bine. Astă seară mergem împreună la Catici. Îl luăm cu noi și pe fratele Zeca, și pe Surep. Cum ne-om înțelege, așa om face.

Când se întoarse, ceata dormea. Zavârzan punea lemne pe foc și ascuțea țepușe ca să frigă mieii.

— M-am gândit – zise el când îi văzu pe Stanco și pe Noghici – să fac ceva, ca să nu șed degeaba.

— Bine faci – îl lăudă Stanco. Noghici, până s-o găta friptura, du-te și trage și tu un pui de somn.

Noghici se lungi alături de tovarășii lui și curând adormi bușteau.

Zavârzan sporovăia:

— Să mă ierți, Stanco… vrusei să zic: căpitane. Tare-mi pare bine că au venit ai noștri. Și, zău că-mi vine a crede că de Surep îmi pare mai bine ca de toți… Un drac și jumătate… Face niște glume, că te prăpădești râzând!… Și, după cum știi, se pricepe strașnic și la povești. Dar când n-are el chef – nu-ți scoate o vorbă o săptămână întreagă…

Stanco nu-l mai asculta. Gândul lui zbura în altă parte. Srecico aruncase pe umerii săi o răspundere mare; oare o să-i poată face față? O putea oare să îndreptățească nădejdile puse în el?

Și apoi, mai era ceva: presimțea că ziua aceea n-avea să treacă în liniște; parcă era scris să se întâmple ceva, care să-i zguduie puternic viața…

Deodată se auzi un croncănit. Tresări. Tresări și Zavârzan. Croncănitul se auzi din nou.

— Răspunde! îi porunci el lui Zavârzan.

Zavârzan croncăni. Haiducii se treziră.

— Ce e?

— Ne caută cineva… zise Stanco.

Tăcere… Clipele păreau o veșnicie. Lui Stanco îi bătea inima…

Hățișul se dădu la o parte și din el se ivi Deva.

— Aci sunteți? întrebă el.

— Aci! zise Stanco cu glas tremurat. Ce vești?

— Nu-s prea bune…

Îl apucă pe Stanco de mână și-l trase de o parte.

— Ce e, frate?!

— Ai avut dreptate ieri! Câinele de Ivan trebuia ucis!

— Dar ce-a mai făcut? întrebă Stanco.

Se aștepta să audă cele mai negre vești.

— N-a făcut încă nimic și, dacă ne ajută dumnezeu, n-ai să-l lași tu să apuce a face ceva!

— Da' spune odată!

— Ieri, după ce Srecico i-a dat drumu', s-a îndreptat spre casă. M-am furișat după el. Lazar îl aștepta în fața hanului. Ieri nu era acasă, a fost dus la oraș și, îndată ce s-a întors a și început să-l caute pe taică-su. Crezând că nu-i vede nimeni, căci Lazar îl aștepta singur, au plâns amândoi de bucurie, și abia s-au urnit spre casă. Eu – tiptil după ei. Noaptea cobora încet. M-am furișat în ogradă și m-am pitit sub fereastră… Au vorbit îndelung, dar iată ce-i mai de seamă: Lazar a plecat de dimineață la oraș să aducă oștire, ca să-ți calce casa. Vor să-i pună foc și să-i ucidă pe toți ai tăi. Același lucru au de gând să facă și popei, și lui Iova… Văzându-l pe Lazar că încalecă, am luat-o spre voi, știind că vă găsesc aci.

Stanco tremura tot, de parcă ar fi fost cuprins de friguri.

— O sută de vieți de-ar avea și ei și turcii – pe toate le-om răpune!…

Și se îndepărtă de Deva.

În clipa aceea se iviră Iovan și Iovița, cu câte un miel în brațe.

— Lăsați mieii! porunci Stanco.

— De ce?

— Lăsați-i!… Mai întâi să ucidem lupii!…

Iovan și Iovița dădură drumul mieilor. Haiducii priveau uimiți înfățișarea înfricoșătoare a lui Stanco.

— Gătiți-vă de drum! zise el.

Toți fură gata, cât ai bate din palme.

— Devo! strigă Stanco.

Deva însă se și făcuse nevăzut.

— A plecat – zise Noghici.

— Atunci, să pornim și noi!

— Unde?

— La Balta Neagră…

Își luă flinta, cercetă oțelele, cocoșul și porni. Haiducii îl urmară…

Soarele răsări mare, luminos și roșiatic. Zavârzan se descoperi și se închină:

— Doamne-ajută! rosti el.

Toți făcură la fel.

— Așa căpitan mai zic și eu – izbucni Zavârzan – un căpitan care nu clocește. Căpitan abia de ieri – astăzi cea dintâi luptă!… Ce haiduci suntem, dacă răufăcătorii nu tremură de frica noastră?… Auzi, căpitane?

— Ce?… întrebă Stanco, strângându-și buzele ca să nu vadă cum îi tremură.

— La cine mergem în ospeție?

— La niște prieteni vechi.

— Nu te-o fi prins dorul de Ivan Mirajgici?

— Ba, chiar de el!

— Ehei, frumos o să mai petrecem!

Haiducii zâmbiră.

— Strașnic chef de luptă am azi; dar așa, pe săturate!…

— O să fie.

— Slavă domnului!… atunci, seara, când ți-am scăpat tatăl, credeam c-o să dăm zdravăn cu durdele; dar nu s-a întâmplat așa! Ăia nici nu erau turci, ci niște babe!… Le-ani zis așa, în glumă: „Legați-vă”, iar ei – pesemne că nu știau de glumă – s-au descins și s-au legat unul pe altul de mâini, cât ai clipi! Am isprăvit treaba numaidecât. Cât despre ceilalți doi, ți i-ai luat tu pe suflet… Mă temeam c-o să-mi ruginească durda!…

Ajunseră la Bezdan. Stanco privi spre locul unde se poticnise când Lazar trăsese în el. Întâmplarea îi învie în fața ochilor; inima îi zvâcnea însetată de răzbunare…

Din desiș răsări Deva.

— Opriți-vă!

Haiducii se opriră.

— Voi așteptați aci, iar Stanco să meargă cu mine.

Stanco porunci lui Noghici să aștepte acolo cu ceata până s-or întoarce ori el, ori Deva, apoi porni împreună cu acesta.

— Unde mergem?

— Acasă la popa. Acolo-s cu toții; și tatăl tău e acolo. S-au cam speriat – le-a fost teamă că nu te-oi găsi. Dar acu s-au liniștit…

Făcură un mic ocol și intrară în casă, prin ușa din dos.

Într-adevăr erau acolo cu toții. Popa Miloe, Sima Catici, șoltuzul Iova Iurișici, Sevici, Șoccianici și mulți alții.

Stanco dădu binețe și sărută mâna bătrânilor. Apoi se sărutară toți cu el.

— Ce faceți? întrebă el.

— Așteptăm pe turci… Bine că te găsi Deva! zise popa. Am o presimțire că astăzi începe iureșul…

— Dă, doamne – grăi Catici.

— Te-am chemat ca să ne sfătuim. Ce zici: să-i așteptăm aci pe turci, sau să le ieșim înainte?

— Pentru mine e totuna – zise Stanco.

— Eu aș zice să le ieșim înainte – își dădu cu părerea popa Miloe. E mai nimerit să-i pândim în drum.

— Aveți arme? întrebă Stanco.

— Berechet.

— Atunci, Devo, du-te și înștiințează-l pe Noghici că-l așteptăm la Jurava. E un loc minunat – l-am îndrăgit încă de la cea dintâi luptă a mea. Ai casei ce fac, taică? întrebă el.

— Acasă nu mai e nimeni. I-am adăpostit pe toți la prietenul Miloe.

Stanco se încruntă.

— Pentru ce? întrebă el.

— Pentru că or să ne ardă casa.

— O să ardă a lui Ivan, nu a noastră! strigă Stanco. Ochii lui scăpărau de mânie.

— De unde era să știu eu asta?… răspunse Alexa. M-am gândit că-i mai bine să-i pun la adăpost… Hai, ia și cinstește!

Îi întinse plosca.

Stanco se închină, ură noroc și sănătate, bău și după aceea dădu plosca mai departe.

— A plecat de dimineață de tot câinele ăla? întrebă el.

— Pe la miezul nopții, spuse Deva.

— Și ghiujul bătrân?…

— E acasă… se face că nu știe nimic – zise Alexa…

— Atunci să pornim. Mergem prin pădure – hotărî Stanco.

Se ridicară cu toții. Popa Miloe își luă flinta din cuierul de lemn și se închină.

— Doamne! Apără-ne! Tu vezi cât pătimim. De aceea fii pentru noi părinte îndurător și reazem puterilor noastre slabe! Patru sute de ani a

născut Serbia robi. Dacă strămoșii noștri greșit-au cu ceva, milostivește-te și iartă-ne cutezanța cu care ridicăm mâna asupra ucigașului!… Dacă ai îngăduit să cădem în jug – îngăduie să-l și scuturăm, cu bietele noastre puteri!…

Apoi îi binecuvântă pe toți cei din odaie… Chipul lui se lumină deodată. Sărută flinta și strigă:

— Fraților! Inima îmi spune că dumnezeu e cu noi! Să luptăm vitejește, fraților, vitejește! Să ne izbăvim copiii, ca să nu se stingă numele de sârb!… Vitejește, fraților, să apărăm cinstea obrazului, sfințenia căminului și pe copiii noștri; să nu lăsăm ca sângele nostru sârbesc, neprihănit, să fie pângărit de sângele spurcat al dușmanului! Vitejește, fii ai celui de sus, să apărăm sfințenia altarului domnului! Vitejește, fraților. Sau învingem sau pierim!… Cu dumnezeu, înainte!…

Inimile fremătau, ochii aruncau scântei. Popa pășea voinicește, drept ca bradul.

După ce ieșiră din casă, îi spuse lui Stanco:

— Înainte, fiule!… Călăuzește-ne! Dumnezeu îmi spune că pe tine te-a ales să începi această sfântă luptă!

Stanco trăia un simțământ înălțător. Se simțea tare și priceput. Pășea în fruntea cruntei lupte. Se apropie de preot, se descoperi și-l rugă:

— Binecuvântează, părinte!

— Binecuvântarea domnului și a mea să fie cu tine, iar lacrimile părinților și nevolnicilor îndurerați să-ți însoțească măreața faptă!

Stanco îi sărută mâna, își puse cușma pe cap și strigă cu glas vajnic, plin de hotărâre:

— Atunci, după mine!…

Toți erau pătrunși de o mare nădejde: toți simțeau că dumnezeu pogorâse asupra acestui tânăr – care le săruta încă mâinile – harul său, pentru a începe marea luptă a dezrobirii; și, plini de însuflețire, porniră, înainte după el…

*

Ceata îi aștepta la Jurava. Acolo se adunaseră toți cei care se despărțiseră de căpitanul Srecico. Veniseră și țărani din satele apropiate, Sovleac, Bogatici, Cleni, Salașul lui Ali-aga și Câmpia Banului, tineri și oameni mai în vârstă. Toți întâmpinară în picioare pe Stanco și pe cei veniți cu el.

Stanco se sărută cu haiducii. Ochii tuturor străluceau, toți țineau fruntea sus. Chipul fiecăruia spunea că sufletul lui e oțelit.

Stanco simțea măreția clipei cu toată făptura, simțea că o putere înălțătoare îi pătrunsese sufletul. Ochiul lui ager privea spre un loc întunecos, unde se gândea să se așeze la pândă. Și el împărțea porunci cu pricepere, cu hotărâre, de parcă se gândise zi și noapte la aceasta. Bătrânii se minunau cu cât rost și înțelepciune rânduia lucrurile. Popa Miloe îi spuse lui Alexa:

— Grozavă capcană – o mie de-or fi și n-o să scape unul, nici de sămânța!…

Alexa plângea de bucurie… Își binecuvânta de o mie de ori feciorul, pentru care suferise atât.

— Dar Deva unde-i? îl întrebă Stanco pe Noghici.

— Dumnezeu știe! răspunse Noghici.

— O vorbi cu păsările – șugui Zavârzan. Pun rămășag că nu se întoarce fără vești…

Stanco împărți sarcini fiecăruia. Pentru el însuși păstră locul cel mai primejdios: în schimb, în jurul său erau Noghici, Surep, Zavârzan, Zeca, Iovan și Iovița… Toți aveau mâini de nădejde și ochi ageri. Loveau fulgerător, ca trăsnetul.

Larma se schimbă în murmur, murmurul în tăcere. Așteptând, se lăsară cu toții în voia gândurilor.

Se auzea cum freamătă frunzele, cum susură Jurava; se auzea chiar zumzăitul albinelor… Soarele dogorea…

Pe drum se ivi un om.

— Deva! strigară cu toții.

— Unde-i căpitanul? întrebă el.

Stanco ieși în drum.

— Vin – zise Deva. Lazar e în frunte.

Inima lui Stanco începu să zvâcnească. Porunci:

— Fiți cu luare-aminte!…

Apoi se întoarse spre Deva.

— Să vii și tu încoace.

— N-ai grijă… răspunse acesta, și se făcu nevăzut în desiș.

Urmă o tăcere ca de mormânt… Vântul unduia iarba înaltă.

Deodată pământul începu să duduie… Veneau turcii. Încetul cu încetul, se deslușì tot mai limpede tropotul de copite… Se apropia din ce în ce…

Turcii se iviră în zare. Iovița începu să tremure…

— Ibro! îi șopti el lui Iovan.

— Liniște! porunci Stanco…

Când îl văzu pe Lazar, inima începu să-i bată năvalnic.

Turcii înaintau fără grijă. Nici nu le trecea prin cap ce-i așteaptă… Ajunseră la locul capcanei…

Deodată… parcă se cutremură pământul. Îi izbi o răpăială de focuri, ca un trăsnet. Se opriră încremeniți…

Stanco cugeta. Parcă îi șoptea un glas ce trebuie să facă… Fără să se fi gândit mai înainte să dea vreo poruncă, el strigă deodată și glasul îi răsună prin tot zăvoiul:

— Scoateți iataganele!…

Tufișurile înviară. Turcii se zăpăciră, rămânând locului, împietriți. Răsculații tăbărâră pe ei. Îi doborâră de pe cai și începură să-i spintece ca pe niște miei…

Iovița se repezi la Ibro. Iovan îl urmă ca o umbră.

— Stai, ticălosule!

Turcul înlemnise. Săriră pe el cu iataganele și-i tăiară mâinile și picioarele.

Stanco se năpusti asupra turcilor, hăcuind în dreapta și-n stânga.

Într-o clipă lupta se schimbă în măcel. Capetele se rostogoleau în drum, ca dovlecii când se usucă vrejul… Tot zăvoiul vuia de răcnete… Haiducii călcau în băltoace de sânge închegat.

Lupta se sfârși atât de repede, încât părea că nu ținuse nicio clipă.

Turcii se dezmeticiră. Era însă prea târziu. O luară la fugă peste leșurile tovarășilor lor… Răsculații trăgeau după ei cu flintele…

Stanco păși de colo-colo printre leșuri. Privirile lui căutau pe cineva, dar cel căutat nu era acolo. Se uită la Iovan și la Iovița, care stăteau îmbrățișați, ridicând sus un iatagan în care era înfiptă o căpățână. O priveau și râdeau. Era capul lui Ibro.

— Căpitane! zise Iovița. De-acu ziua asta are să fie sărbătoare pentru mine.

— Și pentru mine! întări Iovan.

— Lazar a scăpat? întrebă Stanco.

— Așa se pare.

— Ei bine, n-are să scape! strigă el, cu buzele tremurând. Fraților! Surepe! Zavârzane!… Haideți cu mine!…

— Nu ne iei și pe noi? întrebară Iovan și Iovița.

— Suntem prea mulți!

— Prietenii buni nu-s niciodată prea mulți! strigă Iovița.

— Bine… Haide!…

Popa Miloe se apropie de el.

— Unde pleci fără noi? Cui ne lași?

— Aici-s Noghici și Catici – să vă călăuzească ei. Eu încă nu mi-am făcut întreaga datorie… Porniți, cu dumnezeu înainte, și ridicați oamenii din satele apropiate…

— Și tu?… Tu nu mergi cu noi?

— Eu am o răfuială de-mplinit. Jurământul pe care l-am făcut îmi apasă sufletul și parcă-l arde!… Și pustia de inimă cere răzbunare!…

Haiducii se despărțiră de răsculați și se alăturară lui Stanco.

— Noi mergem cu tine!… strigară ei.

— Bine!… Catici!… Rămâi căpetenie peste acești oameni… Caută-l pe protopopul Șmilianici, pe gospodarul Stoian din Nociai și ridicați oamenii la luptă. Dacă aveți nevoie de ajutor, noi suntem gata la chemare. O să ne găsească Deva!… Și acum, cu bine!

După ce sărută mâna tătâne-su și popii, se pierdu cu ceata în pădure.

MIȘELUL

Întunericul se lăsă repede – norii perdeluiseră cerul, spre apus. Ici-colo săgetau fulgere și tuna: venea furtună.

Ivan nu mai avea răbdare. Mereu dădea fuga în drum, unde se oprea, ascultând încordat, lipind urechea de pământ, doar, doar va auzi vreun tropot de copite… Dar, ca și mai înainte, nu auzea nimic.

Atunci se întorcea mânios înăuntru, strigând și răstindu-se la ai casei, la femei și chiar la copiii care nu se mai astâmpărau…

Dar tot nu avea liniște: de aceea ieși în livadă. Acolo aruncă o privire plină de ură spre casa lui Alexa:

— Ți-a sunat ceasul, mișel bătrân! scrâșni el. La noapte îți pui cocoșul roșu pe acoperiș… Să ardeți ca șoarecii. Cine o încerca să iasă afară, o să se întoarcă înapoi, de frica flintelor!… Mâine de dimineață caut și bârlogul haiducilor!… Pe toți, pe toți îi nimicesc, iar câinelui de Stanco îi zbor capul de pe umeri cu mâna mea!…

Se simțea podidit de o ură neîmpăcată… Nu-și dădea seama cum se născuse acea ură în el, dar o simțea că trăiește, că clocotește în pieptul lui ca laptele pe foc…

Dar noaptea se lăsă și Lazar tot nu sosi…

Se înspăimântă. Ce i s-o fi întâmplat? N-o fi plecat din Sabaț? N-or fi putut turcii să vină îndată?… Dar de ce nu s-a întors, de ce n-a trimis măcar vorbă prin cineva?…

Sau poate l-a întâlnit de dimineață pe Stanco?

Inima începu să-i zvâcnească. Avea o presimțire rea. Până atunci se gândise la tot felul de lucruri, dar acum singurul lui gând era Lazar…

„S-or fi întâlnit. L-o fi ucis Stanco”… se gândi.

Gândul acesta îngrozitor îi sfâșia inima. Tremura din toate mădularele…

— Vai, dacă s-o fi întâmplat nenorocirea asta? strigă el.

Și ieși valvârtej din casă.

Se dezlănțuise vijelia… Fulgerele brăzdau cerul negru, ca niște bice de foc, iar tunetul bubuia prin zăvoi… Îl cuprinse spaima. Vremea furtunoasă îi strecura în suflet presimțiri negre.

Umbla de colo-colo, în capul gol, prin fața casei și asculta. Tresărea la fiece foșnet, încordându-și auzul.

Dar nu se zărea țipenie de om…

— Eu sunt de vină, eu, neghiob bătrân! La ce am trimis băiatul pe drumuri, cu asemenea treburi?… Trebuia să mă duc eu și el să stea acasă… Ei, dar mie îmi place să dau porunci! Să iau jarul cu mâinile altuia?!… Acum, na, cască ochii în întuneric!…

Începu să picure. Stropi mari de ploaie îi udau părul cărunt… Intră în casă mai mult din obișnuință, decât ca să se ferească de ploaie.

Ai casei stăteau muți în jurul vetrei. Trecu, fără să se uite la nimeni, și se așeză la locul său.

Tăceau. Părea că nici nu mai răsuflau. Se auzea doar tunetul și răpăitul ploii pe acoperișul de șindrilă.

Vijelia se înteți năprasnic. Parcă venise sfârșitul lumii…

Deodată se deschiseră amândouă ușile; vântul undui flacăra din vatră. Toți ai casei tresăriră speriați… În golul căscat se iviră țevi de pușcă.

Stanco răsări în prag. Ochii îi fulgerau, pe buze îi flutura un zâmbet drăcesc.

— Aha, ești în bârlog, vulpoi bătrân? strigă el, și glasul îi bubui ca un tunet.

Ivan se ridică în picioare și încremeni.

O clipă înlemniră cu toții, dar femeile și copiii începură îndată să plângă, să țipe.

Pe neașteptate amuțiră…

— Mi-am bătut capul – zise Stanco, apropiindu-se de Ivan – tot chibzuind ce moarte să-ți hărăzesc… Și n-aș fi putut alege, dacă nu mă sfătuiai tu!… Astă seară, în livadă, spuneai c-o să pui cocoșul roșu pe casa tatălui meu. Ba o să ți-l pui eu ție!… Ziceai: „Să ardeți ca șoarecii… Acu, iacă, încearcă-ți tu norocul!…”

Genunchii lui Ivan începură să tremure. Se prăbuși la pământ.

— Dacă ai un dumnezeu, nu face asta! strigă…

Stanco izbucni în hohote de râs:

— Măre, doamne, că nărod mai ești, Ivane!… Crezi tu oare că eu, eu, Stanco Alexici, mai pot să iert?!… Să-ți iert chiar și beciul lui Pară!… Lasă-te de șagă.

— Dar…

— Taci! răcni Stanco. Iaca, eu n-o să fiu ca tine. Uite, privește!

Se întoarse spre ai casei.

— Luați copiii și ieșiți afară! Duceți-vă unde-ți vedea cu ochii!… Repede!…

Se supuseră, fără să crâcnească. Casa rămase goală într-o clipă. Stanco se întoarse spre Ivan:

— Vezi, eu am mai mult suflet ca tine! Pentru mine ceilalți copii ai tăi, femeile și pruncii n-au nicio vină. În fața, mea tu și Lazar sunteți vinovați… Cu voi m-oi răfui!…

Auzind numele lui Lazar, Ivan tresări.

— Unde-i Lazar?

— Ce mă întrebi pe mine? Știi tu unde l-ai trimis.

Ivan căzu în genunchi și-și împreună mâinile.

— Te rog ca pe dumnezeu din ceruri, spune, l-ai ucis?

— Nu l-am ucis încă, dar o să-l ucid!… O să-l ucid așa cum o să te ucid acu și pe tine!…

Îmbrățișându-i genunchii, Ivan începu să plângă, să verse lacrimi ca un copil.

— Stanco!… Dragul meu!… Fiul meu!… Mă jucam cu tine încă pe când erai de-o șchioapă… Te săltăm pe genunchi… Te-am… te iubesc și astăzi ca pe copilul meu!… Nu!… Nu-ți lua pe suflet păcatul unui mormânt neprohodit și moartea unui prieten!… Eu, nenea Ivan, mă rog de tine ca de dumnezeul atotputernic!… Iartă-mă!…

Stanco simți că-l îneacă scârba… Milogul acesta fusese odată un om mândru. Îl crezuse un om neînfricat, dintr-o bucată, făcut să poruncească… Acum, când îl vedea încovoiat, plângând, zvârcolindu-se ca un vierme la picioarele lui, acum parcă se căscase un gol în inima lui… Crezuse c-o să se răfuiască cu un răufăcător cutezător, dar avea în fața lui un mișel. Întoarse capul și scuipă…

— Mi-e scârbă!… Nici de un glonte nu este bun!…

Strigă:

— Zavârzane!… Începe!…

Și se îndreptă spre ieșire. Dar Ivan se târî în genunchi după el. Îi săruta picioarele și urmele pașilor.

— Stanco!… Fiule!…

— Nu mai rosti vorba asta! De când îți sunt eu fiu? izbucni Stanco.

— Dar mi-ești drag… De drag ce-mi ești îți spun astfel…

— Drag! Nu-mi mai rosti numele căci, pe dumnezeu, pe sufletul meu, o să-mi urăsc chiar și numele!

Un fum gros năvăli în odaie.

Văzându-l, Ivan începu să zbiere ca din gură de șarpe…

— Vrei să-mi dai foc casei?!…

— Am și făcut-o!… Privește!… Privește cum răzbesc flăcările prin șindrilă!…

Ivan vru să-i îmbrățișeze genunchii, dar privirile lui Stanco îl țintuiră pe loc.

— Dacă te clintești de aici, dacă scoți capul afară, treizeci de gloanțe te așteaptă ca să-ți ciuruiască țeasta… Și, apoi, tot în flăcări te arunc!…

Fumul se îngroșa tot mai mult. Prin acoperișul de șindrilă țâșniră flăcări roșii. Totul pârâia și trosnea.

Stanco se depărta câțiva pași și se opri în prag…

Își aruncă privirile spre acoperiș. Vântul aținea flăcările, le unduia când încoace când încolo, dând să aprindă și acareturile din apropierea casei.

Ivan își vedea soarta pecetluită. Nu cuteza să se repeadă spre flintele întinse. Privea spre ușa deschisă, spre oamenii îngrozitori care stăteau în fața lui, gata să tragă, muți și reci ca moartea… Nu se încumeta să se miște din loc…

Casa se umpluse de fum. Începu să se înăbușe… Se repezi spre ușă, dar brațul vânjos al lui Zeca îl aruncă înapoi ca pe un sac de cartofi… Începu să se tânguiască, să ceară îndurare; se ruga să-l lase măcar să-și ceară iertare, de la Stanco… Își mărturisea vina, mărturisea totul, deși nimeni nu-i ceruse așa ceva…

Flăcările învăluită casa. Să fi aruncat toată apa din puț pe ea și n-ai mai fi stins-o. Ivan se înăbușea, sughița, tușea; își pierdu puterile, genunchii i se muiară… Simți cum își pierde cunoștința…

— Lăsați-mă! răcni el și dădu buzna pe ușă.

Dar brațul neînduplecat al lui Zeca îl zvârli din nou îndărăt.

— Închideți-l înăuntru, aveți grija! porunci Stanco…

Închiseră ușile. După câteva clipe, din casă se înălță un fum des, negru, ce se făcu tot mai alb și mai alb, până când răbufni o vâlvătaie care cuprinse și pereții.

Haiducii se depărtară… Peste câteva clipe acoperișul ars se prăbuși înăuntrul casei.

— Doamne, dumnezeul nostru, iartă-ne nouă!… Eu sunt om – nu iert!… A mai rămas unul; trăiește încă… Ajută-mi, doamne, să mă răfuiesc și cu el!…

Se întoarse spre haiduci:

— Haidem, fraților! Și porni în fruntea lor.

JUDECATA

Lazar izbutise să scape din iureșul de la Jurava. Îl fugăriseră câțiva oameni de-ai lui Stanco, trăseseră chiar cu flintele după el, dar nu-l nimerise niciun glonte. Își pusese nădejdea în iuțeala bidiviului său și nu se înșelase: calul îl scăpase de ascuțișul iataganelor.

Intrase în zăvoi și fugise mai departe. Se aplecase pe coama calului ca să nu-l agațe, să nu-l dea jos vreo creangă… Iar calul îl tot ducea…

În fața ochilor săi stăruia chipul semeț al lui Stanco, în urechi îi sunau încă vorbele tunătoare: „Scoateți iataganele!…” Nu se putea dezmetici de loc…

Și până atunci se temuse de Stanco, dar acum îi înghețа sângele numai când își amintea de el. Presimțea că-l paște nenorocirea. Presimțea c-o să-și piardă capul… Simțea cum îi gâdilă grumazul fierul rece, ascuțit, și voia să fugă de năpastă.

Da, voia el, dar calul obosise. Calul era numai spume; coastele i se umflau ca niște foale… Zadarnic îi însângera crupa cu șfichiul biciului – calul nu mai putea face un pas…

— Și tu mă părăsești murgule?… zise Lazar cu amărăciune. Îl opri și descălecă…

Calul îi aruncă o privire jalnică. Lui Lazar i se păru că vede lacrimi în ochii dobitocului; îl mângâie pe frunte și pe grumaz.

— Așa-i că-ți pare rău de stăpânul tău?… Dar și eu te-am îngrijit ca pe-un copil!…

Agață dârlogii de oblânc, apoi își lipi urechea de pământ și ascultă.

Pământul se cutremura… Împușcăturile vuiau în sufletul lui…

Căută să se liniștească.

— Sunt departe – își zise el. Dar cine poate oare scăpa de haiduci? Cine le cunoaște cărările?… Încotro s-o apuc acu?… Să mă duc acasă?… Da. Cel mai cuminte ar fi să mă duc acasă…

Aproape că se și hotărâse.

Dar deodată îi fulgeră un gând: acolo, Stanco o să-l ia ca din oală!…

Îl scutură un fior.

— Nu mă duc acasă!… Rămân în pădure… Mai bine mă întorc acasă după ce trece zarva… O să mă furișez încotrova. N-o să țină zurbaua cât lumea… Vin turcii și-i împrăștie ca pe niște vrăbii…

Gândul acesta îl mai liniști! Se lăsă pe iarbă, încercând să cugete, dar mintea îi era răvășită; gândurile îi zburau de la un lucru la altul, aidoma unor fluturi….

Frunzișul foșnea încet deasupra capului… Se întinse pe iarbă. Ascultând cum paște calul, îl prinse somnul.

Adormi…

Pe urmele calului pășea un om… Când ajunse la el și-l văzu dormind, clătină din cap:

— Vai ș-amar de tine, Lazare!… În pădure ți-ai găsit să fugi de haiduci?

Apoi întoarse capul, privi în jurul său și se ascunse într-un tufiș…

Era Deva. Numai el îl zărise pe Lazar când fugise. Și se hotărâse să-l urmărească. La început alergase cu sufletul la gură, dar, dându-și seama că nu se poate ține după cal, se oprise.

— Tont mai sunt! își zisese el. Să merg pe urmele calului!… După ele o să-l găsesc, de s-ar ascunde chiar și în cer…

Și merse încet pe urmele lui.

Îl privea pe Lazar din tufiș… Tânăr, sănătos; putea să fie fala și mândria tuturor; când colo, ajunsese un vânzător de neam.

— Să-l ucid?… se întreba Deva… Nu!… Asta nu mi-ar ierta-o Stanco niciodată!… E de ajuns să am grijă să nu i se piardă urmele… Un lucru n-o să i-l îngădui: să ajungă la turci… Dacă încearcă așa ceva, pe dumnezeul meu că-l ucid!…

Trecuse de amiază când Lazar se trezi. Dormise atât de adânc, încât nici nu se întorsese…

Se ridică în capul oaselor. Somnul îl mai înviorase. Se gândea încotro s-o apuce.

— Aici nu sunt în siguranță!… își vorbea el aproape cu glas tare. Trebuie să fug – cine știe, poate că rătăcește și el pe aici!… Să plec pe undeva… mai aproape de Sava…

Se ridică… Se apropie de cal, îi puse căpăstrul, pe care acesta și-l dăduse jos deoarece el uitase să i-l scoată, îl luă de frâu și o porni cu el încet prin pădure.

Îndată ce se îndepărtă, Deva ieși din ascunzătoarea lui. Scărpinându-se după ureche, zise:

— Ei, o să viu și eu cu tine – așa, ca să nu fii singur.

Și păși după el încet, ca o pisică, furișându-se de la un copac la altul…

*

Trecură câteva zile de la iureș… Stanco poposise la Parașnița. Ceata lui creștea mereu… Toți noii veniți povesteau că oamenii se îndreptau fără istov spre Ciupici, spre Catici, spre popa Șmilianici sau spre Ilia Srdani…

Turcii tăceau chitic. Nu se urneau nici de la Sabaț, nici din Bosnia. Parcă nici nu le-ar fi păsat că frații lor sunt uciși. Zavârzan făcu o glumă:

— Pesemne că cei pe care i-am trimis pe lumea cealaltă nu făceau nici doi bani!… Ce zici, Surepe?

Surep ridică din umeri.

— Sau poate c-or fi fost niște zurbagii; de aceea s-or fi gândit și turcii: bine că ne-am descotorosit de ei!…

Haiducii izbucniră în râs.

— Bine ar fi dacă am ucide în fiece zi atâția zurbagii! zise Noghici.

— Tu mai c-ai vrea să nimicești toată sămânța turcească!… râse Zavârzan. Cum crezi c-o să poți face așa ceva, când fiecare turc are cel puțin cinci muieri!… Să nu-i facă fiecare decât un plod și iaca – un roi de turculeți!… Dacă ucid, măcar să ucid pașale, viziri sau cel puțin bei!… Atunci se mai alege omul cu ceva; nu-și spurcă mâinile degeaba. C-așa, de la ăștia ce să iei – praful de pe tobă. Deunăzi făcui de petrecanie la vreo zece, și când colo!… se căina el, pocnindu-și a pagubă unghia degetului mare de dinții din față…

— Tu ai vrea întotdeauna să te alegi cu ceva! zise Latcovici.

— Dar tu n-ai vrea, Clăpăugule! Tu nu mai puteai de bucurie când ai înfipt în iatagan căpățâna turcului!…

— Pentru asta am și luat calea codrului!… Acu pot să mă călătoresc pe lumea cealaltă tot atât de ușor pe cât dau o dușcă de rachiu pe gât! Măcar m-am răzbunat.

Stanco se apropie de ceată.

— Căutați și voi vreun miel… Mâine-s câșlegile lui Sân Petru – zise el.

— Că bine zici! întări Zavârzan.

Apoi plecă împreună cu Iova și cu Iovița să caute miei.

Câșlegile lui Sân Petru cădeau în acel an 1806 duminică, 27 mai. Ziua era frumoasă, caldă. Adia un vânticel. Privind cum se frig mieii, haiducii uitaseră de toate…

Sosi și Deva.

Stanco ședea pe o buturugă și vorbea cu Noghici. Când dădu cu ochii de Deva, sări ca ars.

— Pe mine mă cauți?

— Pe tine! zise Deva și zâmbi.

— Ai vreo veste bună?

— Îți spun numaidecât.

Îl luă deoparte…

Când se întoarse la ceată, ochii lui Stanco străluceau.

— Noghici! zise el.

— Aci-s.

— Ai grijă de oameni. Eu plec. Mă întorc repede. Dacă nu viu până-s gata mieii, voi mâncați. Mie lăsați-mi olecuță, așa, numai de poftă.

— Unde te duci, căpitane?

— La treabă.

— Să mergem vreunul din noi cu tine?…

— Nu-i nevoie!… Treaba asta o fac eu singur! Cu bine!

— Mergi sănătos.

Își luă repede flinta, își puse cingătoarea cu oțele și se pierdu în zăvoi.

Inima îi bătea aprig, năvalnic, îmboldindu-l să iuțească pasul. Parcă avea aripi la picioare – zbura, nu mergea…

„Oare să-mi fi hărăzit dumnezeu și fericirea asta!? Îmi vine să sar în sus de bucurie!…”

Grăbea pasul cât putea.

„A spus Deva că-l găsesc la fâneața lui. Acolo e!… Își odihnește calul; vrea să-i cosească puțin fân și apoi să plece la Sabaț, să aducă alți turci!… Iaca, mă jur, Lazare! De-oi da ochi cu tine astăzi – nu mai apuci să te vezi cu căpățânile chelboase!… Te trimit pe lumea cealaltă!”

Și cu cât se apropia de locul arătat de Deva, cu atât îl scutura mai crunt un fior!…

În sfârșit ajunse… Îl văzu pe Lazar, cosind iarbă în ajunul sfintei duminici… Își atârnase flinta într-un păr, iar pistolul și iataganul și le lăsase jos…

Stanco se furișă prin desiș, până la păr. Ajungând acolo, luă din pom, cu mâna tremurătoare, flinta lui Lazar…

Așteptă câteva clipe, să se stăpânească, să se liniștească…

Ascuns după pom, cumpănea. Dorea ca Lazar să simtă toată groaza morții, toată mânia răzbunării lui…

Mâna lui sigură acum întinse flinta. Păși spre fâneață și se uită la Lazar cum cosea iarba…

Strigă:

— Lazar Mirajgici!

Glasul lui vui și zăvoiul îi întoarse cuvintele.

Lazar se întoarse spre el și încremeni.

Stanco veni mai aproape. Se opri și îl privi drept în ochi.

— Ei… acu ce facem? zise el.

Lazar amuțise. Privirea lui Stanco îl țintuise locului.

Stanco simțea că trebuie neapărat să se joace cu el, cum se joacă pisica cu șoarecele.

— Hei, frate, de ce nu-mi răspunzi?… Ce ai?… De ce-ai amuțit?… Ce, ți-e frică de mine?… Păi n-am crescut noi doi împreună? Nu am mâncat din același blid? Nu ne-am avut ca frații?… Spune, ce te-a făcut să-mi porți atâta pizmă?… Hai, spune!

La auzul acestor vorbe blajine, Lazar se mai dezmetici… Se speriase de furtună, și, când colo, era vreme liniștită. Crezu c-o să-l poată păcăli pe Stanco… Îl privi drept în față cu duioșie prefăcută – îi jucau chiar și lacrimi în ochi…

— De… ne învrăjbirăm!… zise Lazar.

— Ne-am învrăjbit.

— Da!… Marinco, iadu' înghiți-i-ar sufletul!… El e de vină pentru toate! El și spurcatu' de turc!… Pară!…

— Ei? Cum asta?

— Cum?… Nu mai întreba!… O iubeam pe Ielița. Când am băgat de seamă că ea te iubește pe tine – îmi venea să înnebunesc!… Iar Marinco, parcă îl scosese satana în drumul meu, începu să-mi îndruge verzi și uscate… și-mi pierdui mințile!… M-am căit, dar era prea târziu… Vrui să te caut, dar n-am cutezat!… Apoi… toate se încurcară…

Stanco clătină din cap și zise:

— Ia uite, frate!… Și-atunci?…

— Atunci… a început harța din amândouă părțile. Nenea Alexa deoparte, taica de alta, dar și eu m-am lăsat târât…

— Altminterea nu ești de vină, nu?

— Pe ochii mei că nu-s!

— Păi, de ce nu mi-ai trimis vorbă prin careva, ca să știu?…

— Nu găseam prin cine să-ți trimit!…

— Da… ai dreptate!… Și nu era acătării să-mi spui atunci când ne-am întâlnit, nu?

— Mi-era frică!

— Ei, să știi că asta nu-mi place! De la atâta dragoste ia uite unde am ajuns!… Voiosul nenea Ivan! Ai auzit ce-a pățit, nu?

Pe Lazar îl podidiră lacrimile.

Stanco izbucni într-un râs sălbatic. Râsul acesta îl făcu pe Lazar, care începuse să mai prindă inimă, să se înfioare. Aruncă o privire spre Stanco.

— Așa pățesc toți vânzătorii de neam – tună Stanco. Ochii lui aruncau fulgere. – Așa pățesc toți cei care ridică pe păgâni împotriva creștinilor! Lazar Mirajgici, ți-a sunat ceasul din urmă!…

Lazar se făcu galben ca ceara.

— Nu, pe…

— O vorbă să nu mai aud! Ți-ai închipuit cumva că mi s-a făcut milă de tine? Ți-ai închipuit cumva că eu mă las amăgit? Nu ți-aș dărui clipa asta nici pentru o mie de ani de viață! Milogeala ta de acu nu-i decât răsplata nopților mele de veghe, iar acu – acu o să-ți plătesc pentru fărădelegile tale!…

Luă flinta lui Lazar, pe care și-o atârnase pe umărul stâng, iar pe a sa și-o puse jos, la o parte.

— Du-te mai încolo!… zise el, și-l sili cu privirile să se îndepărteze câțiva pași. Oprește-te! Stai drept!

Lazar împietri.

— Ei, închinăciuni din partea mea lui taică-tu, Marinco, și drăguțului de Pară!… Spune-le că te-am trimis după ei!…

Trase cocoșul… Pe Lazar îl trecură sudorile…

— Am jurat în fața tatălui tău și a oamenilor cinstiți, cu părul alb, c-am să-ți rostogolesc capul de trei ori!… Și asta o s-o fac chiar acum!… Drepți!…

Întinse flinta și trase… Lazar se prăbuși.

Se apropie de leșul lui. Glontele îl nimerise sub țâța stângă. Îi puse piciorul pe piept și deodată din rană țâșni un șuvoi de sânge.

Își trase iataganul și îi tăie capul, apoi îl aruncă. Capul se dădu de-a dura. Mai făcu asta încă de două ori, apoi așeză armele lui Lazar lângă trupul fără cap…

Își luă flinta de jos și strigă:

— Mulțumescu-ți ție doamne…! Iar acu – vai și-amar de voi, turcilor!…

Începu să cânte:

Trece Stanco fluierând,
Lazar zace la pământ,
Zace mort acolo-n vale,
Iară corbi-i dau târcoale.

LUPTA DE LA SALAȘ

Se întoarse tocmai la vreme. Chiar atunci scoseseră mieii din frigări. Ceata îl întâmpină cu strigăte de bucurie. Zavârzan îl privi în ochi și zise:

— Azi ești vesel, căpitane!

— M-a înveselit dumnezeu!… Astăzi mi-am luat povara de pe suflet.

— L-ai ucis pe Lazar?

— L-am ucis!… Lăudat fie domnul! N-am mai cântat din ziua în care am venit în ceată, dar azi cântai din adâncul inimii!…

— Povestește-ne, cum a fost! strigară din toate părțile.

— O să vă povestesc!… Are să fie cea mai frumoasă poveste pe care am spus-o până astăzi!…

Și, după ce se așezară la umbră, le povesti totul cu de-amănuntul. Haiducii ascultau cu toată luarea aminte… Uneori îl întrerupeau:

— Oho, ohoho!

După ce sfârși de povestit, Zavârzan strigă:

— Așa mai zic și eu!… Se vede după mâini ce-a fost; îți sunt pline de sânge.

— Dați-mi nițică apă să mă spăl și apoi să ne ospătăm – zise Stanco.

Zavârzan luă tidva și-i turnă să se spele…

Mâncară cu poftă. Stanco era mai vesel ca niciodată. Veselia lui îi molipsi și pe ceilalți. Zavârzan făcea glume atât de năstrușnice, încât se prăpădeau de râs…

Noaptea pogora senină, liniștită. Stanco se întinsese pe iarbă și privea cerul, simțind o mare ușurare în suflet… Somnul i se lipi de gene ca unui prunc. Dormea împăcat, liniștit, fără griji. Parcă ar fi zidit o mănăstire…

Zorile se revărsară senine, frumoase. Haiducii își curățau armele, iar Stanco stătea de vorbă cu Surep. Curând se lumină de-a binelea de ziuă.

Deodată se auziră în depărtare detunături de pușcă.

Tresăriră cu toții.

— Ce fu asta? întrebă Stanco.

Văzând că toți priveau nedumeriți, se întoarse spre Zavârzan:

— Urcă-te în mesteacăn și vezi ce e.

Zavârzan se cățără în copac ca o pisică. Urmară câteva clipe de tăcere adâncă.

— E o luptă! zise el.

— Unde? întrebă Stanco.

— Cine se luptă?

— Ai noștri, cu turcii.

— Oho!… Deci s-au strâns mulți răsculați.

— Strașnic se mai bat.

— Coboară.

În clipa aceea pică Deva.

— Lângă Salașul lui Ali-aga.

— Ce e? întrebă Stanco.

— Grăbește-te… Se bat… Turcii înaintează de la Badovinți. Au trecut pe la Prudovi, au strâns vitele de la Glogovați și Sovleac și le-au mânat în Bosnia. Eu dădui fuga la Ciupici să-i duc vestea și, cum se găsea în Erici, la Metcovici, a sosit în grabă…. Acum iată… am venit să-ți spun și ție… Grăbește-te…

Stanco puse mâna pe flintă și strigă:

— Să mergem!

Cât ai bate din palme, toți fură gata de plecare.

Stanco tot cumpănea din ce parte ar fi mai bine să cadă asupra turcilor. Dorea ca lovitura pe care avea s-o dea să rămână de pomină. Își oțelise inima, se răzbunase și acum jinduia după slavă.

Se îndreptă spre Podine.

— Ascultă, Devo! întrebă el. Turcii sunt mulți?

— Destui. Azi noapte au săpat chiar și un șanț…

— Sunt mai mulți decât ai noștri?

— Sunt…

— Stai! porunci el cetei.

Se cățără într-un stejar din care putea să vadă lupta… După ce privi o vreme, zâmbi și coborî.

— Înainte! zise el cetei.

Se auzeau doar pașii oamenilor și clinchetul oțelelor din brâu.

Printre trunchiurile groase ale copacilor se și putea deslușI tăpșanul numit Câmpia Sălașului! Fumul de pulbere se învăluia pretutindeni, dar haiducii vedeau și prin el umbrele care alergau încoace și încolo…

— Dăm năvală, căpitane? întrebă Zavârzan.

— Nu… veniți după mine!…

Îi aduse la marginea desișului care intra ca o limbă în câmpie. Aci își așeză în grabă oamenii la pândă, apoi începu să privească lupta.

Ochiul lui se obișnuise să vadă și pe întuneric. Privea lupta ce se încleștase aprig, pe viață și pe moarte. Turcii dădeau înapoi pas cu pas. Părăsiseră șanțul pe care îl săpaseră chiar în noaptea aceea.

Stanco cumpănea: să intre în luptă, să mai aștepte?… Nu se îndoia de izbândă, dar dorea să dobândească o izbândă deplină, o izbândă în care să-i nimicească pe toți vrăjmașii, să nu mai scape unul care să poată duce turcilor vestea.

Deodată din șanț răbufni o bubuitură năpraznică și se zări țâșnind o flacără alburie.

— Ce s-o fi întâmplat? întrebară haiducii.

— Ai noștri au dat foc pulberii turcilor! zise Noghici.

— Da, da!… Ia uite!… strigară haiducii.

Se stârni învălmășeală. Retragerea liniștită se schimbă în fugă. În loc s-o ia către miazăzi, spre Badovinți, turcii se îndreptară spre apus, către Drina, ca să ajungă cât mai repede în Bosnia.

Această învălmășeală, această fugă pică tocmai bine pentru Stanco. El începu să râdă în hohote și strigă în gura mare:

— Dumnezeu e ocrotitorul nostru dintotdeauna!… El a pus totul la cale cum nu se poate mai bine!…

Apoi se întoarse către ceată și porunci:

— Tăcere!… Nimeni să nu tragă până nu trag eu. Ochiți cu luare-aminte!… Tragem o dată, și apoi tăbărâm pe ei cu iataganele. Acu, fiecare să-și ia locul și – liniște…

Turcii fugeau orbește, urmăriți de sârbi… Haiducii le puteau deslușI chiar chipurile pline de spaimă… Stanco îi lăsă să se apropie… Ochi asupra unuia și trase… O ploaie de foc se revărsă asupra fugarilor…

Turcii se opriră înmărmuriți. Haiducii tăbărâră pe ei cu iataganele… Izbucniră țipete, vaiete… Stanco își și croi drum printre rândurile turcilor, culcând la pământ în dreapta și-n stânga, cum culci la pământ iarba…

Chiar și sârbii se opriră locului uimiți…

Dar haiducii își vedeau de treabă… Leșurile turcilor cădeau în jurul lor ca perele putrede. Stanco era pretutindeni. Își suflecase mânecile; iataganul îi fulgera în mâini…

— Nu-l scăpa!… strigă un glas.

Călcând peste leșurile tovarășilor săi, un turc ieșise din învălmășeală și ajunsese în fugă ca la o aruncătură de băț. Stoian Ciupici se luă după el, dar turcul se mistui în desiș.

Cei rămași fugeau care-ncotro. Haiducii se luară după ei, nimicindu-i până la unul…

Pe câmp rămaseră stăpâni sârbii. Lupta se sfârșise…

Ciupici se apropie din fuga murgului.

— A cui e ceata asta? întrebă el.

— A mea! răspunse Stanco cu mândrie.

Ciupici descălecă.

— Vino, șoimule, să te sărut!… Strașnic lapte sârbesc ai supt! Cinste ție, viteazule! Dacă ieri mi-ai fi dac foc casei sau mi-ai fi ucis tatăl – astăzi te-aș fi iertat!

Se sărutară.

Sârbii îi înconjurară din toate părțile. Stanco dădu cu ochii de tatăl său, de popa Miloe, de Catici. Se grăbi să le sărute mâna…

Alexa plângea de bucurie!… Se sărutară ca la ospăț, nu ca la război.

După ce se mai liniști, Stanco strigă cetei:

— Mai e vreunul dintre voi care nu și-a plătit datoria? Mai are careva vreo răfuială de încheiat?

Nu se auzi niciun răspuns…

— Ei bine, fraților, în fața noastră stă acum un dușman cu mult mai crunt și mai primejdios! Începând de astăzi, o să ne răfuim cu el! Până astăzi ne-am plătit datoriile noastre. De azi încolo să-i răzbunăm pe cei slabi și oropsiți!…

— Să-i răzbunăm! tunară haiducii.

— Dacă-i așa, atunci ascultați!… De azi încolo nu mai sunt căpitan, și voi nu mai sunteți haiduci, de azi încolo suntem cu toții niște robi răsculați care-și scutură jugul. Să despicăm țestele pleșuve!… Să le nimicim sămânța, așa cum au vrut ei s-o nimicească pe a noastră!…

— Să-i nimicim, să-i nimicim!…

— Atunci, fraților, să ne alăturăm alor noștri!… Să fim laolaltă!…

Și haiducii se alăturară răsculaților.

— Stoiane! îi strigă Stanco lui Ciupici. Ne primești?…

Stoian îl îmbrățișă…

Pe câmpul de luptă, scăldat în sânge, se stârni o larmă voioasă, care răsună până în slăvi… Cântări de veselie prinseră să vuiască în zăvoi și în codru, acolo unde veacuri de-a rândul plânsese jalea și aleanul. Chiar și spumegată Drină hăuia acuma mai veselă… Valurile ei povesteau cum se ridicaseră robii împotriva asupritorilor, cum alergaseră la luptă, câtă frunză

și iarbă. Și cum nimeni n-a putut vreodată să oprească iarba de a crește, așa nu putuse nimeni să-i stăvilească pe robi, căci ei se ridicaseră hotărâți ori să piară, ori să-și umple pieptul cu aerul sfânt al vieții descătușate!…

PARTEA A III-A
NEMURITORUL

RĂSCOALA

Ajunsese cuțitul la os. Se umpluse paharul. Ba chiar se revărsase.

Cea dintâi împușcătură răsunase pretutindeni în Maciva. Și tot omul, care simțea că are inimă de bărbat în piept, pusese mâna pe armă.

Știți ce se întâmplă atunci când plugarul își părăsește plugul și pune mâna pe armă?… Atunci lupta se încleștează pe viață și pe moarte, crâncenă, fără sfârșit… Plugarul nu se mai întoarce pe ogor; mâna lui nu va mai ține coarnele plugului; el nici că se mai gândește la viața dinainte. Vișnici, vestitul rapsod al răscoalei noastre, a rostit în legătură cu aceasta, după lupta de la Mișar, un adevăr care va dăinui în veșnicie. Corbii îi spun cadânei lui Culin:

Căpitanul Culin nu se mai întoarce,
Geaba tragi nădejde și-l aştepți,
Geaba ochii-n zare ți-i îndrepți,
Poți să-ți dai și fiul în armată,
Serbia n-o-nvingeți niciodată!

Oamenii aceia pașnici nu mai erau de recunoscut. Privirile li se schimbaseră în fulgere, vorbele în tunete. Cine cercetează vremurile acelea, cui îi ajung la urechi vorbele luptătorilor, acela își dă seama că pe atunci se vorbea o limbă deosebită, că oamenii erau nespus de înțelepți, că fiece vorbă a lor cântărea greu. Iertat să fiu de istorie și de toți slăviții Nemanici, dar vremurile acelea, vremurile dintre 1804 și 1813, eu le numesc vremuri de vitejie… Amintindu-ne de ele, putem privi cu mândrie în ochii lumii. Ele ne-au dăruit eroi cum numai în mitologie găsești… Nu ne mai pot uimi Termopilele, căci le am avut și noi în timpurile cele mai apropiate. Și cea mai strălucită faptă din istorie o putem privi fără să ne plecăm capul, căci am avut și noi nenumărate fapte asemănătoare în istoria noastră…

Iertat să-mi fie dacă, pentru a face mai bine cunoscute întâmplările, am să mă ridic în apărarea oamenilor din Maciva, pe de o parte pentru a spulbera ceea ce unii istorici sârbi vor cu orice preț să pună în seama acelor slăviți luptători-mucenici, și pe de altă parte, pentru a le putea da cinstirea cuvenită.

După cum am spus încă la început, Maciva e o câmpie care se întinde de la Vidoevița până la Sava, adică de a lungul râului Drina, care desparte Bosnia de Serbia.

Apele Drinei, deși ea nu-i un râu prea mare, se învolburează, vuiesc și spumegă. Uniți în cete sau câte unul, turcii aveau luntri de-a lungul întregului mal, putând astfel să treacă din Bosnia în Serbia pe oriunde ar fi dorit.

Astfel Maciva ajunsese țara tuturor samavolniciilor. Oricine poftea putea să se pricopsească acolo. Și dacă s-ar fi mulțumit numai cu atât, n-ar fi fost nimic; dar acolo se țineau lanț fapte atât de sângeroase, încât chiar și nouă, urmașii apropiați ai acelor oameni nefericiți, nu ne vine a crede…

Oamenii sufereau și se chinuiau. O zi semăna cu cealaltă. Nimeni nu era sigur de ziua de mâine. Zadarnică părea bruma de agoniseală a fiecăruia. Oamenii trăiau cu frica-n sân, înghețau la fiece zvon…

Cui îi era lehamite de traiul acela lua calea codrului. Flinta detuna, dar vuietul ei pricinuia mai multă spaimă decât îmbărbătare. Omul nu se gândea la viața lui; i se rupea inima, lacrimile îi secau când vedea în gura lupului copiii fără apărare.

*

Semnalul a fost dat în Sumadia, căci adevărul e că cel dintâi foc de pușcă a fost tras în nahia Valievo… Acel foc de pușcă s-a auzit pretutindeni și a început să strângă oamenii în jurul lui. Și s-au ridicat cu toții. Numai Maciva era mută…

Oare avem noi dreptul să numim mișelie tăcerea aceasta, dacă ne gândim la împrejurările de atunci? întreb: avem noi dreptul?… Nu! Căci dacă numim asta mișelie, atunci cum trebuie numită purtarea noastră de astăzi, când la cârma țării se află sârbi, oameni din același neam cu noi, când avem ziare care urmăresc tot ce se petrece, când ne bucurăm de libertatea cuvântului, când avem o justiție, când avem la îndemână toate mijloacele? Cum trebuie atunci numită purtarea noastră, dacă ne împăcăm cu înapoierea în care trăim?…

Să nu ridicăm piatra, când noi n-avem nici atâta bărbăție în inimi cât aveau ei în călcâi. Să ne descoperim în fața acestei mândrii a istoriei noastre, să ne plecăm în fața ei…

*

Cetele au început să răsară deodată, ca din pământ. În fruntea tuturor era Stoian Ciupici. Numit voievod, el începu să pună căpitani de pază pe hotarul Drinei.

În același an, 1806, răsculații se întâlniră la Mișar cu cei din Maciva. Luptară și acolo ca zmeii. Vaietele și bocetele cadânei lui Culin erau vaietele Bosniei, care pierduse în acea luptă cei mai buni, cei mai vrednici fii ai săi…

După lupta de la Mișar, oamenii se întoarseră pe la casele lor și cetele de haiduci începură să se înfiripe din nou. Catici fu pus bimbașă în fruntea păzitorilor de la hotar. Zeca începu să strângă sub steag pe toți aceia care nu aveau pe lume „decât pe bunul dumnezeu", care erau gata să moară tot atât de ușor „precum ai trage o dușcă de rachiu". El se statornici la Parașnița, unde se durară colibe. În acele colibe se adăposteau „desculții", care-i înspăimântau pe turci mai rău decât oștile crăiești cu cea mai mare rânduială. Prota Șmilianici avea și el o ceată. Acesta era un viteaz, cum numai pe vremurile acelea se puteau naște. El era încredințat că turcul Boșneac, ori cum îl numea el „țăranul Boșneac", nu putea să-l biruie nicicum.

— Dac-oi pieri eu de mâna țăranului Boșneac, să-mi lăsați leșul pradă corbilor!…

Vorba asta a lui îi îmbărbăta pe toți. Toți oamenii din ceată erau încredințați că așa este…

Ilia Srdan păzea hotarul împotriva turcilor care încercau să treacă Drina la Leșnița…

Nici nu mai vorbesc de preoți și de mulți alții. Am pomenit pe aceia a căror vitejie va intra în legendă. Toți sunt însă vrednici să fie slăviți de istorie!…

Cetele acestea mișunau prin Maciva. Ele aveau grijă de copiii rămași fără părinți și de bătrâni. Ceilalți luptători se întorseseră pe la casele lor, ca să mai vadă ce e de făcut, sau cel puțin să dea poruncă ce munci să se facă.

Aproape în fiece zi se isca ici-colo câte o încăierare. Cei care își părăsiseră casele nu stăteau cu mâinile în sân. Dacă turcii nu veneau, îi căutau ei. Catici și oamenii lui porneau măcar de două ori pe săptămână în căutarea turcilor, spre bârlogul lor, zădărându-i, stârnind încăierări, momindu-i peste Drina și… căsăpindu-i!… Acolo găsea întotdeauna ajutor de la Zeca și de la „desculții" lui… Nu era în Maciva palmă de pământ nestropită cu sânge, nesemănată cu oseminte…

*

Dar ce se întâmpla cu cei slabi și neputincioși?…

Unde apăsa jugul turcesc mai greu, mai bine-zis, pe unde treceau bulucuri mai mari de călărime turcească, pe acolo casele și colibele erau pustii. Voevozii și bulibașii duseseră oamenii în partea de miazănoapte-apus a Macivei, lângă râul Sava, pentru ca, la nevoie, dacă ar fi amenințat o primejdie de moarte, să poată fi trecuți cu luntrile peste Sava, adăpostindu-i la frații sârbi din Srem.

Acești bătrâni și nevolnici, femei și copii firavi se numeau bejenari. Sate întregi își părăseau vetrele și plecau în bejenie. Răsculații se îngrijeau de hrana lor, iar despre celelalte, care cum îl tăia capul.

Oamenii din așezările mai ferite de primejdie nu-și părăseau casele. Aci viața se depăna mai departe, firește, nu aidoma aceleia dinainte de răscoală, dar cel puțin oamenii aveau un acoperiș deasupra capului care-i apăra, dacă nu de altceva, măcar de vreme rea.

În vremea aceasta încăierările se țineau lanț. Nu se dădeau lupte mai mari, dar întotdeauna se întâmpla ca un pâlc de călăreți turci să fie întâmpinat și nimicit de răsculați. Sârbii își îngropau morții lor, iar pe ai turcilor îi lăsau pradă corbilor.

Plugurile începuseră să rugínească, dar cu atât mai vârtos străluceau flintele, care erau pentru acești robi de veacuri și mamă și tată…

Ura încolțise, crescuse, dăduse muguri, înflorise, rodise și se copsese… Acum venise vremea răzbunării, cum îi vine fetei vremea de măritat. Și când vremea asta sosise, obiditul de veacuri se preschimbase în zmeu. Frica din inimă i se spulberase – sosise vremea răfuielilor. Acum trebuia răzbunat sângele vărsat la Cosovo.

„Răsar ghiaurii ca iarba câmpului”.

PRAGUL CASEI PĂRINTEȘTI

Pogorâse noaptea. Pe câmpul de bătaie mirosea a fum de pulbere… Răsculații se aciuaseră prin desișuri, pe sub copaci, ca să nu doarmă „sub cerul liber”.

Stanco era alături de taică-său.

Sunt clipe când și veselia face ca inima omului să nu mai bată. Omul amuțește ca și atunci când e lovit de o năpastă. Ceva asemănător se petrecuse și cu Alexa. De câteva zile el nu mai era parcă stăpân pe mințile sale… Fiece clipă îi deschidea câte un izvor de fericire… Nu mai știa ce se întâmplă cu dânsul…

Stanco? Era oare cu putință ca acest flăcău să fie Stanco al lui?… Era cu putință ca el să fie tatăl acestui tânăr viteaz, asupra căruia se îndreptau toate privirile? El să fie tatăl acestui trăsnet, ai cărui ochi străpung ca o sabie ascuțită? Ce mândre, ce semețe priviri are!…

Când Stanco îi lua mâna ca să i-o sărute, se fâstâcea; aproape că-i venea să și-o tragă înapoi, simțind o teamă, o sfială văzând că îi sărută mâna un asemenea viteaz!…

Așa se întâmplă și acuma. Stanco ședea lângă el. Bătrânul simțea cum îi bate inima… Fiul lui vorbea cu popa și el nu putea să se sature de cuvintele înțelepte care îi zburau de pe buze, ca niște fluturi zglobii… Nu putea să se mire îndeajuns nici popa; asculta cu cea mai mare luare-aminte vorbele lui Stanco, de parcă le-ar fi rostit un bătrân de o sută de ani!…

— Și cât am suferit, părinte, cât am suferit… Dacă pentru păcatele săvârșite sufletul meu are să fie chinuit cu caznele iadului, cred că acestea n-au să fie mai grele!… Zi și noapte cu frica-n sân… Când mă gândeam la cei de acasă, de care vă îndepărtaserăți cu toții, când mă gândeam că ajunseseră, fără pic de vină, robi nerobiți, când mă gândeam că adevăratul vinovat se plimbă fără păsare prin Balta Neagră – vedeam roșu înaintea ochilor!… Mi se părea că laptele pe care l-am supt de la maica mea se răzvrătește și mă blesteamă!… Simțeam lacrimile lor curgând pe obrajii mei și frigându-mă ca spuza fierbinte!…

— Taci, fiule, taci! îl întrerupse popa.

— Acu pot să tac!… Deși mi-am luat patru vieți pe suflet, acu pot să tac, căci sufletul mi-este împăcat și inima alinată!… Știu că am păcătuit, dar aș fi suferit și mai amarnic dacă nu m-aș fi răzbunat!…

— Ai păcătuit – răspunse bătrânul preot. Dar cine știe!… Sfânta scriptură zice „Nu lua viața nimănui, căci nu ești în stare nici măcar să prefaci un fir de păr alb într-unul negru”. Și adevăr zic vouă: ceea ce nu ești în stare să dai cuiva, n-ai dreptul nici să-i iei!… Dar, fiule, asta-i învățătură cerească. Asta se potrivește acolo, în ceruri; dar aici, pe pământ, aici nu se potrivește!… Noi suntem alcătuiți altfel. Și iată, eu, slujitorul altarului domnului, eu îți spun: nu-i bine ce-ai făcut, dar drept e!… Iar bătrânii ziceau: „Ce e drept și lui dumnezeu îi place!”…

Stanco îi apucă mâna zbârcită și i-o sărută.

— Îți mulțumesc, părinte! zise el.

— Cum puteai să faci altfel!?… Eu mi-am durat un acoperiș deasupra capului – el îi dă foc! Eu mi-am crescut copii sprijin al zilelor bătrâneții, ajutor trupului ostenit, lumină ochilor, cărora să le las agonisita și un nume neîntinat – iar el mi-i robește și mi-i ucide!… Atunci n-am oare dreptul să stârpesc samavolnicia din lume?…

— Așa-i părinte! strigară toți din toate părțile.

— Eu, ca preot, n-ar trebui să vă vorbesc așa!… Datoria mea este să propovăduiesc iubirea de oameni – urmă popa, înfierbântându-se tot mai mult – dar cum am putea, voi și eu, să-l iubim pe cel ce face praf și pulbere din toată agoniseala noastră și ne hăcuiește copiii!… Dacă nu ne-ar fi dat domnul inimă și minte, toate astea puteau să pară firești!… Dar așa… dumnezeu să ne ierte!… Stanco, fiule!… Deși legile cerești spun că ai păcătuit, dreptatea pământească și noi, oameni supuși păcatului, zicem: „Cel ce nu pedepsește, nu se mântuiește!”…

— Așa-i!… Așa-i!…

— Chiar așa e! urmă popa, ridicându-se în picioare. Privirile i se aprinseseră. Altfel nici nu poate fi!… Căci atunci cum ar trebui să numim răscoala asta a noastră?! Ne-am ridicat, hotărâți, fie să pierim, fie să scuturăm jugul; ne-am ridicat ca să ucidem și să nimicim, tot așa cum ne-au ucis și ei pe noi; ne-am ridicat ca să scuturăm jugul, ca să ne putem socoti oameni, ca să putem sălășlui fără grijă sub acoperișul nostru și să putem dormi liniștiți, ca să ne putem îmbrățișa și săruta fără grijă copiii, fără teamă că micuții bălai ar putea să cadă răpuși de iataganele turcilor. Ne-am ridicat ca să fim ceea ce a vrut domnul să fim, când a făcut pe cel dintâi om – oameni adevărați!… De aceea, de o sută de ori fie binecuvântată răscoala aceasta!… Binecuvântat fii și tu, Stanco, fiul meu!… Toate păcatele cadă asupra sufletului meu bătrân!

Și preotul ridică mâna și își aruncă privirile spre cerul înstelat.

— Doamne! strigă el. Tu, care ai dat viață și celei mai mici gâze, binecuvântează, doamne, fapta noastră!… Noi nu cotropim, noi ne apărăm!

Toți stăteau descoperiți în jurul bătrânului preot cu părul albit de vreme.

Lui Stanco îi tresălta pieptul… Și preotul îl binecuvântă!… Nu se gândise nici până atunci la somn și odihnă, dar în clipa aceea le uită pe toate. Se apropie de Alexa, îi luă mâna și i-o udă de lacrimi:

— Taică!… Simt că dumnezeu m-a iertat!… Iartă-mă și tu pentru atâtea suferințe și necazuri îndurate!…

— Dar care-i părintele acela să-și urască copilul?! Se află oare undeva, sub seninul cerului, asemenea urâciune?…

Îl iertase de mult. Uitase de chinurile îndurate, când dăduse de șipotul bucuriei…

Zorile se revărsară, purpurii și strălucitoare… Niciun nouraș nu ascundea soarele auriu. Luminos, mare, el își împrăștia razele, luminând câmpia argintată de rouă…

— Ciupici! zise Stanco. Tu ești voievodul nostru. Și eu, ca unul mai mic în rosturi ca tine, rogu-te: îngăduie să alerg până acasă!… M-a prins dorul de cuibul meu, de ai mei!… Aș vrea numai să sărut pragul vechi al casei!

— Du-te, Stanco!… Poate să meargă și Alexa cu tine…

*

Vântul șușotea în frunze, vreascurile trosneau sub picioare, păsările ciripeau, întâmpinând lumina zilei, prin pădure străbătea hăuitul valurilor Drinei…

Stanco era fericit numai la gândul că va păși în liniște pragul casei sale. O să și-i vadă pe ai săi: mama, frații, cumnatele, copilașii… pe Ielița… fata neînfricată și frumoasă!… Inima lui fremăta de bucurie!…

— Gândește-te, taică!… De Sânt Ilie se împlinesc șase ani!… Câte chinuri am mai îndurat!…

Și cum spune povestea: Doi pești se frigeau pe aceeași spuză. Unul zicea: „mă frige rău”, iar celălalt răspundea: „pe mine mă frige și mai rău!” – așa și Alexa. El îi credea lui Stanco, dar socotea că acesta nu pătimise cât îi fusese dat lui.

— Dar noi cât am suferit, fiule!… Câte am îndurat noi, eu și oropsita de maică-ta!… Fiece zi răsărea tot mai neagră, tot mai mohorâtă!… Și… nicio nădejde de izbăvire! Oamenii fugeau de mine, parcă aș fi fost ciumat. De

câte ori îmi trecea prin cap să-mi curm firul acestei vieți amare!… Ai să simți și tu ce e durerea de părinte; ce am îndurat eu, să nu-i dea dumnezeu nici celui mai crunt dușman!…

Apoi începu să-i povestească cu de-amănuntul tot ce se petrecuse… Stanco pășea alături de el cu capul plecat, ascultându-l cum vorbea de chinuri și suferințe fără pereche.

— Și totuși, lăudat fie domnul!… Când dă – dă!… Mâna lui nu-i niciodată goală și darul lui este cel mai plăcut! zise Alexa, descoperindu-se și făcându-și semnul crucii. După ce-om curăța ținutul nostru de turci, te-i însura!… Tare aș vrea să apuc ziua aceea… Dar tu, tu nu vorbești nimic despre ea!…

Aruncă pe furiș o privire spre Stanco.

Și viteazul care săvârșise atâtea fapte minunate, care privise de atâtea ori moartea drept în ochi, nu îndrăznea să se uite în ochii tatălui său. Simțea că i se aprind obrajii. Dacă Alexa ar fi ascultat, ar fi auzit cum îi bate inima. Dar Alexa nu ascultă, ci începu s-o laude pe Ielița:

— Halal de laptele pe care l-a supt. Strașnică fată!… Îți mai aduci aminte, fiule, când ne-ai adus-o parcă-mi răsărise soarele în casă!… Binecuvântată fie: pe ce pune mâna – toate-i merg din plin!…

Și bătrânul o lăuda tot mai înflăcărat, povestind despre ea lucruri care de care mai frumoase.

Gândurile lui Stanco zburau departe, departe… Își amintea amănunte din zilele prieteniei sale cu Ielița… Își aduse aminte de un secериș… Ielița era cu el la clacă, la Șoccianici. Secerau unul lângă altul… Ea cânta:

„Flăcăul seceră treizeci și trei de snopi,
Iar fata treizeci și patru”.

Fata se trudea din răsputeri să-l întreacă… Se întrecuseră de la prânz până spre seară, și niciunul nu putuse s-o ia înaintea celuilalt… Sudoarea curgea șiroaie pe ei, dar niciunul nu băga de seamă.

Deodată Ieliței i se rupsese o cordeluță de la gât… Iia i se desfăcuse, lăsând să se vadă un semn tocmai la rădăcina gâtului, încântător pe pieptul acela de fată, plinuț…

— Ce ai aici? o întrebase atingând semnul cu degetul.

Ea se înroșise, căci vântulețul îi desfăcuse și mai mult iia, iar Stanco îi zărise rotunjimea sânilor. O luase la fugă, nebunește…

Lui Stanco i se întipărise în minte întâmplarea aceea. De multe ori, stând treaz noaptea, se gândea la semnul și la sânii ei; și acum toate îi răsăriră în fața ochilor atât de viu, cu atâta limpezime, de parcă Ielița s-ar fi aflat aievea înaintea iui.

Nu mai asculta ce spune taică-său. Îl învăluia o beție a simțurilor, care i se revărsă în tot trupul… Ielița însemna pentru el fericirea pământească!… Numai să apuce clipa când Ielița are să fie nevasta lui, numai să vină clipa în care are să poată săruta semnul acela, să poată mângâia sânii aceia – și apoi, n-au decât să-l ciugulească ulii și corbii!…

Apropiindu-se de satul lui, amintirile înviau tot mai limpezi. Fiece potecă, fiece tufiș însemnau o amintire. Sub stejarul acela, care își răsfira atât de bogat cununa, se adăpostiseră odată amândoi, de ploaie. Pe cărăruia asta stătuseră de atâtea ori de vorbă… Odată, când trecea pe aici, îl strigase de după un tufiș și-i arătase cel dintâi miel, pe care îl mângâiaseră amândoi, îndelung. Cu câtă duioșie îl privise atunci.

— Îți plac mieii?

— Îmi plac.

— Dacă nu mi-ar fi rușine, m-aș juca cu ei zi și noapte. Privește, uite ce ochi frumoși are!… Și pata asta albă din frunte!… Parcă-s ochi de copil!…

— Întocmai…

— Mămuca râde întotdeauna de mine, dar nu mă mustră… Eu născocesc câte un nume fiecăruia… Și nu-i las să taie nici unu’!… Când vor să-i taie se ascund de mine, și după aceea plâng de mă omor… Nu știu ce făceam când eram mică, dar, de când am crescut, n-am gustat o dată carne de miel…

Ajunseră în fața hanului. Înăuntru totul era mort. Țipenie de om; niciun fir de fum deasupra hornurilor…

— Pustiu! zise Alexa.

Stanco se trezi din visul lui. Privi spre han și încruntă sprâncenele.

— Dea domnul ca toate casele turcilor s-ajungă așa! zise Alexa.

— Vezi unde m-au închis?

— Am văzut.

— Hai înăuntru!…

— Nu, taică… Măcar azi nu. Astăzi e cea dintâi zi veselă a mea după șase ani și de aceea n-aș vrea să-mi tulbure nimic această veselie!… Lasă, mâine… poimâine… când vrei, numai astăzi nu!…

— Bine, dacă zici tu… Atunci hai acasă.

— Da, să mergem…

Vederea acelei case blestemate și puținele vorbe schimbate cu taică-său puseseră însă capăt viselor sale frumoase… Alături de chipul drăgălaș al Ieliței, în mintea lui începură să se perinde și mutrele hâde ale lui Pară, Marinco, Ivan și Lazar… Îi era scârbă de câtă ticăloșie arătaseră Pară și Marinco… Parcă le simțea leșurile reci sub degete… Întoarse capul, ca să nu mai vadă acele vedenii respingătoare…

În fața ochilor lui se iviră însă Ivan și Lazar… Ivan era învăluit într-un fum alburiu. Se ruga și se milogea de el să nu-i ia viața, îl ruga ca pe dumnezeu… iar lui Lazar îi tremurau genunchii. Schimba fețe-fețe și buzele i se învinețiseră…

— Ptiu, izbucni el, scârbos!

— Ce? întrebă taică-său.

— După ce săvârșește o faptă rea și i se cere socoteală, omul încovoaie spinarea ca o cumpănă de fântână!…

— Te gândești la Lazar?…

— Și la Lazar, și la Ivan și la celelalte două lepădături!… Mai degrabă aș înghiți plumb, decât să mă milogesc!…

— Și eu!… zise Alexa cu mândrie. Dacă aș ajunge până acolo, încât să mă rog în fața unui om pentru viața mea, mai degrabă aș da-o flăcărilor iadului… Iar ei… parcă erau muieri!…

— Lepădăturile!… Păcat că le-a dat dumnezeu chip de om!… Mie, taică, îmi place omul neînfricat. Chiar dacă îmi e dușman de moarte! Pe dumnezeul meu – dacă aș întâlni vreodată un viteaz pe care aș fi nevoit să-l ucid, l-aș scoate în spate din luptă și l-aș îngropa, ca să nu-l ciugulească ulii și corbii!…

— Da, un viteaz e vrednic de așa ceva… Ar fi păcat să-i lași leșul neîngropat…

— Și ăștia!… Stanco scuipă și abătu din mână. Ploșnițe scârboase care tabără asupra ta, pe întuneric. Iar când te iei de piept cu ei, se zvârcolesc ca niște viermi!… Credeam că Lazar e altfel de om!… Credeam că nu se teme de nimic. Pe sănătatea mea, taică, dacă ar fi fost așa, l-aș fi îngropat ca pe un creștin, ba l-aș fi rugat și pe popa să-l prohodească!… Dar așa, mi-e silă că am trăit, că am crescut alături de o astfel de lepădătură, că am fost atâta vreme prieten cu el. Mi-a mai fost și frate de cruce!… Îmi pare rău de fiece mângâiere, de fiece vorbă bună pe care i-am spus-o!… Mi-e rușine chiar și acum, când e mort!…

Alexa gândea la fel. Socotea că nici nu puteau fi pedepsiți pentru fărădelegile lor decât întocmai așa cum îi pedepsise Stanco…

Ajunseră aproape de casă. Când Stanco zări firul de fum alburiu care ieșea pe horn și se înălța drept spre cer, răsucindu-se domol, începu să-i zvâcnească inima… Într-o clipă pieriră toate vedeniile, și în locul lor se ivi icoana frumoasă a casei părintești…

— Dragul mamii… Lumina ochilor mei!… începu să se tânguie Petra când îi văzu intrând, și-l cuprinse de gât, sărutându-l…

Se îmbrățișară, se sărutară…

Nepoțeii se agățau de brâul lui și strigau:

— Unchiule… Unchiule!…

Îi sărută pe toți… Inima îi zvâcnea năvalnic în piept… căci și Ielița era de față!

— Stați! zise el și se descoperi. Mai trebuie să sărut ceva!…

Se apropie de pragul casei, îngenunchie, își făcu semnul crucii și-l sărută:

— Cuibul meu!… Fericirea mea! Taică! Maică! Fraților!… Voi toți!… Și tu, Ielițo, și voi, copii!… Apropiați-vă!

După ce se apropiară cu toții, se ridică, îi privi și zise:

— Ați auzit jurământul meu. L-am îndeplinit, l-am îndeplinit vitejește! Acu ascultați alt jurământ! Mândrul soare ochii să mi-i ardă, dacă nu mi-oi ocroti și apăra cu prețul vieții casa asta, care mi-a dat în această clipă atâta bucurie, câtă numai dumnezeu poate da drepților în ceruri!… Și acu, să mergem înăuntru!…

Intrară cu toții…

LUPTA DE LA MIȘAR

În vremurile acelea nimeni nu putea să șadă acasă, cu mâinile în sân. Ați încercat vreodată să întărâtați un viespar?… Dacă ați încercat, ați văzut cum năvălesc viespile, roi, în ochi! Așa și cu turcii. Ne atinsesem de stăpânirea lor, de puterea lor. Se putea ca spurcatul ghiaur să cuteze a ridica mâna asupra stăpânului său?…

Și puterea aceea mare se ridică la luptă, disprețuind micile cete ce nu aveau nici măcar armele trebuincioase.

Așa începu lupta care ținu apoi fără încetare, zi de zi. Nimeni nu se mai mira când găsea vreun leș în cale. Acest lucru nu mai era luat în seama. Să ucizi un turc era un lucru tot atât de obișnuit, ca și când ai fi dat dimineața o dușcă de rachiul pe gât…

După cum am arătat, Ciupici pusese lucrurile la cale de minune. Srdan Ilia stătea de strajă împotriva turcilor, de la vărsarea râului Iadar în Drina, în josul apei, până la Badovinți și până la întâlnirea Drinei cu Sava; gurile Drinei le păzea neînfricatul viteaz Zeca Selacovici, fratele de cruce al lui Stanco.

În jurul său se strânsese toată ceata lui Stanco, însă acum nu-l mai numeau căpitan, ci bulibașă.

El se statornicise la Parașnița. Aci își desfășurase steagul dezrobirii și-i chemase la luptă pe toți răzbunătorii. Și ceata lui creștea mereu. Sub steagul lui veneau numeroși fugari de pe pământul sârbesc împilat. Iată cum îi primea el în ceată:

— De unde ești?

Omul răspundea.

— Cum te numești?

Răspundea și la asta.

— De ce ți-ai părăsit vatra?

— Din pricina fărădelegilor. Turcii mi-au ucis pe toți ai mei și mi-au dat foc casei.

— Cine ți-este dușman?

— Toți aceia care poartă turban și se închină lui Mahomed.

— Ai venit la mine?

— La tine, bulibașa.

— Poți să înduri orice chin, orice suferință?

— Nu-s deprins cu binele!…

— Știi să tragi cu pușca?

— Cum știu să dau și cu pumnul.

— Știi să înoți?

— Ca rața.

— Da' pe sub apă știi?

— Ca peștele.

— Ești gata de moarte?

— Oricând mi-o cere sufletul bunul dumnezeu!… Fără voia lui nici nu ucid!…

— Atunci fii binevenit!

Astfel de oameni primea Zeca în ceata lui. Pe cel care nu avea aceste însușiri îl trimitea voievodului Ciupici, pentru ca acesta să-l dea altuia, căci el nu-l primea în ceată…

Într-o seară ședeau în jurul focului… Zeca râdea cu hohote de o șotie a lui Zavârzan, când iată că sosi și Deva. Când îl văzură, săriră cu toții în sus. El îl apucă pe Zeca de mânecă… După ce șușotiră oleacă între ei, Zeca se întoarse:

— Ia să vedem, care-s vitejii dornici de-o ispravă?

— Eu!… Eu!… Eu!… strigară din toate părțile.

— Am nevoie de cei ce știu să înoate pe sub apă.

— Toți știm – zise Zavârzan.

— Atunci… mergeți voi opt!… Aruncați-vă în apă, și înotați până la caicele turcești, trase la malul celălalt… Tu, Devo, spuneai că ai niște scule.

— Le am aici! zise Deva, dându-și jos traista albă de lână din spate. Opt sfredele. N-am putut găsi mai multe.

— Ajunge! zise Zeca. Luă sfredelele și le împărți celor opt. Na! Câte unul de fiecare! Coborâți în apă pe aici, și stați o vreme pitulați până ce or porni caicele. Îndată ce-or pleca, alegeți-vă fiecare câte unul și găuriți-le.

Zavârzan râse cu poftă.

— Măre doamne – ce om cu suflet! Iată, se îngrijește și de hrana peștilor!… Și cui îi trecu prin cap așa ceva?

— Lui Deva – zise Zeca.

— Adevărat, isteț om!… Istețimea lui prețuiește cât toată împărăția turcească!…

Deva clătină din cap. Zeca urmă:

— Grăbiți-vă!… Eu aștept cu ceilalți din ceată pe mal…

— Sa mergem!… zise Zavârzan dezbrăcându-se.

Se dezbrăcată cu toții până la brâu și apucară sfredelele… Zavârzan ridică sfredelul în sus și rosti:

— Dumnezeu te-a făcut pentru plugar. Acu slujești ca unealtă și războinicului!… Halal să-ți fie, Devo!…

Apoi se pierdu cu ceata în desiș!…

Noaptea pogora, neagră ca moartea… Norii se fugăreau pe cer ca niște lupi fioroși. Ici-colo scăpărau fulgere…

Turcii se găteau să treacă apa. Să fi fost un buluc. Vorbeau între ei încet, pe șoptite; știau că prin împrejurimi se aflau oamenii lui Zeca-bulibașa, care ajunsese în ultima vreme groaza lor…

— Trecem, oameni buni?

— Hai să trecem.

— Dar încet… Îndată ce ajungem la mal și intrăm în apă, am scăpat de grijă…

Turcii se apropiau de caice.

— Hei, Aso, tu ai ochi ageri: lasă-te pe vine și vezi dacă-i cineva pe mal…

Aso se lăsă pe vine și începu să sfredelească depărtarea cu ochii. După câteva clipe se ridică:

— Nu se mișcă nicio rămurea, putem porni fără grijă.

Începură să dezlege caicele. Apa hăuia ca turbată. Dacă îți aplecai urechea spre ea, parcă auzeai dangătul unui clopot îndepărtat.

Atât; încolo o liniște ca de mormânt… Un suflu tainic învăluise toată firea.

— Dar ce fu asta?… întrebă Aso și își aruncă privirile spre apă… Pește!… Vai ce somn uriaș se dădu la fund… Cât un om!

— Nu-i semn bun când vezi pești!… zise un bătrân turc. Ce-ar fi dacă am rămâne peste noapte aici și am trece mâine?

— Unde-ți este bărbăția, moșule?… strigă careva.

— Cred că ar fi mai înțelept să facem așa! răspunse bătrânul.

— Să trecem acu!… Să trecem acu!… strigară câteva glasuri.

— N-ar fi rău să înnoptăm aici, bine zice moșu’! se împotriviră alții.

— Oameni buni, eu am o presimțire rea!

— Întotdeauna ai cobit! Rămâi și întoarce-te la cadâna ta – noi trecem! răspunse unul.

Începură să coboare în caice.

— Așa e mai bine – zise cel care-l zădărâse pe bătrân. Dacă scăpăm și punem piciorul pe mal, atunci nu mai avem nicio grijă!… Și de bună seamă c-o să trecem. Nu se vede nici țipenie de om!… Nimeni nu-și închipuie c-o să facem treaba asta!… Apoi mergem prin luncă până la Sabaț; iar când om ajunge în oraș, au să ne spună că suntem viteji, nu glumă!…

Dezlegară caicele. Apa îi luă la vale. Caicele pluteau de-a curmezișul pe Drina, în noaptea neagră, ca niște arătări înspăimântătoare, ca niște păsări uriașe, cu aripile larg desfăcute…

Ținând în mână flintele lungi, turcii vorbeau încet, pe șoptite… Aruncau mereu priviri speriate spre malul drept, gata de apărare în orice clipă.

Nici nu visau de unde-i pândește primejdia.

Deodată bătrânul strigă:

— Ce-i asta?…

— Ce-i?… întrebară din toate părțile.

— Năvălește apa!…

Într-adevăr, în caic intrau vârtejuri vii de apă prin câteva locuri. Apa umplea repede fundul caicului. Se vedea limpede că se scufundă.

Din celelalte caice se auzeau de asemenea strigăte:

— Și la noi năvălește apa!

Îi cuprinsese spaima pe toți… Încremeniseră. Nimănui nu-i trecea prin cap ce trebuie să facă…

Trecură așa câteva clipe. Apa intra din ce în ce mai năvalnic. Se ridicase peste genunchi…

Deodată caicele începură să se învârtească. Intraseră în vâltori, în vâltorile năprasnice ale Drinei… Un glas strigă:

— Pierim!… Săriți în apă!…

Sări unul ca într-o prăpastie. Nu se mai văzu… Sări altul – la fel.

Priveau toți înlemniți… Caicele se scufundau, dar ei nu cutezau să se arunce în brațele acelui căpcăun, care vuia atât de înfiorător…

— Auu!… răcni un bătrân și pieri în valuri.

— Ce fu asta?!… întrebă un glas speriat. Parcă l-a tras cineva la fund.

Mai încolo țipa altul…

Văzduhul se umplu de țipete și de văicăreli, învălmășite înfricoșător cu hăuitul valurilor… „Desculții” săriră în caice, și începură să-i îmbrâncească, să-i arunce pe turci, unul câte unul, în vâltori.

Apa înghiți într-o clipă și caicele și pe turci; numai „desculții” scăpaseră vii. Ei înotară până la mal.

Acolo fură întâmpinați de Zeca.

— Gata? întrebă el.

— S-a isprăvit! răspunse Zavârzan. Și cu caicele și cu turcii… Drina ne-a ajutat cum nu se poate mai bine!… Mă îndrăgise atât de mult, încât a vrut de câteva ori să mă tragă și pe mine la fund!… M-a învârtit de vreo două ori atât de strașnic, încât era gata-gata să mă frângă ca pe un cocean de porumb, uscat de secetă!…

— Asta s-a întâmplat în vâltori? întrebă Zeca.

— În vâltori.

— Bine… Sa ne pitulăm în desiș – zise bulibașa.

Tocmai porniră, că sosi și Stanco.

— Frate – îi strigă el lui Zeca – am de vorbit ceva cu tine. Ciupici îți trimite binețe.

Se traseră mai la o parte.

— Turcii vin buluc din toate părțile… Unii au trecut prin prund, unii pe la Leșnița, alții pe la Podine. Și-s mulți, câtă frunză și iarbă. Ciupici m-a trimis să te vestesc să te îndrepți spre Belotici, unde urmează să te întâlnești cu el!

— Bine! zise Zeca.

— Încă ceva, frate!

— Ce, frate? întrebă Zeca.

— O rugăminte a mea: primește-mă și pe mine în ceată.

Zeca îl îmbrățișă.

— Fii căpetenie, frate!

— Asta nu! Ce, tu, tu care faci minuni de vitejie, nu ești o căpetenie de nădejde? Și apoi, ce vorbă-i asta: căpetenie?… La nevoie om vedea; că doar oamenii pe tine te cunosc…

— Atunci, fii binevenit frate! Și Zeca porunci cetei să pornească…

*

Se cutremura pământul de atâtea oști turcești… Bulucurile lor răsăreau pretutindeni, ca ciupercile. Orașul și câmpia Sabațului erau înțesate de ostași turci. Se ridicase puterea turcească să nimicească viața slobodă; se ridicase sultanul din Țarigrad, ca să calce în picioare un pumn de oropsiți, robii lui de până mai ieri…

În ultimele zile ale lunii iulie și în cele dintâi ale lui august 1806 se auzeau numai detunături de flintă… Nu mai puteai răsufla de fumul pulberii și de praful stârnit de copitele cailor…

Și oamenii se băteau, se luptau pretutindeni… desișurile și tufele înviaseră: de după fiecare copăcel trăgea câte o flintă…

De-o parte, căpetenia tuturor, vodă Caragheorghe, cu voievozii: Luca Lazarevici, Stoian Ciupici, Miloș Poțerați, Iacov Nenadovici, Tințar-Ianco, Tințar-Marco, Ianco Catici din Rogacea și mulți alții… De altă parte, Suleiman-pașa, zis și Culin-căpitan, cu vitejii Bosniei: Mehmed-căpitanul din Zvornic, Sinan-pașa din Herțegovina, Mula Serailia, Beșirevici Aso și alții…

Caragheorghe avea o oaste neînsemnată față de potopul turcesc. Îi înfrunta pe turci doar cu cincisprezece mii de oameni, cu călărime cu tot. Iar Suleiman, zis Culin, aducea o oștire de peste cincizeci de mii de oameni.

Acesta era un sârb turcit, un viteaz, un frate, căci limba pe care o vorbea, era cea sârbească!…

Caragheorghe săpase la Mișar un șanț, chiar pe podișul de pe culmea dealului. În șanț așezase un mic număr de pedestrași, iar pe ceilalți îi împrăștiase prin desișuri. Luptătorii ascunși în șanț nu ieșeau la încăierare, ei alcătuind grosul oastei; harța cu turcii o iscau doar cetele mai mici.

Marți, 31 iulie, pe înserat, în fața lui Caragheorghe fu adus un turc, care venise de bunăvoie în tabăra sârbească. Când îl înștiințaseră de acest lucru, Caragheorghe tocmai stătea la sfat cu Luka, Iakov și Ciupici.

— Aduceți-l încoace! porunci el.

Îl aduseră. Când dădu cu ochii de el, Ciupici bătu din palme:

— Deva! strigă.

— Eu sunt, Stoiane.

— De unde ai răsărit?

— Din oraș.

— Îl cunoști? întrebă Caragheorghe pe Ciupici.

— Cum nu! îl cunoaște întreaga Macivă!… Multe cadâne a văduvit el!…

— Ce spui!… Și ce-ai făcut la turci? întrebă Vodă.

— Am vrut să aflu ce pun la cale.

— Și-ai aflat?

— Am aflat… Mâine de dimineață Culin își îndreaptă tot puhoiul încoace… O să înainteze pe drum, fiindcă are de gând să ajungă până la Belgrad… Oaste-i câtă frunză și iarbă… Nu-i nimic!… Oastea noastră nu-i mare, nu are atâtea arme, dar vitejia ei e mare!… Am văzut cu ochii mei cum a fost pus pe fugă un buluc întreg, de o mână de oameni.

— Deci, mâine?

— Mâine de dimineață.

— Bine… Du-te și te odihnește…

— Eu nu sunt niciodată obosit.

— Atunci poate-i fi flămând… Du-te, înfulecă ceva și… aruncă țoalele astea turcești…

— La asta m-am gândit și eu! râse Deva și se pierdu în mulțime, ca să caute un strop de rachiu și o bucată de pâine…

— Atunci să ne înțelegem ce trebuie să facem – zise Caragheorghe.

Începură să întocmească rânduiala luptei. Hotărâră ca să dea călărimea lui Luca Lazarevici. Acesta trebuia să se ascundă cu călărimea pe partea stângă a câmpului de luptă, în hățiș. La un semn dat din șanț, anume după a treia lovitură de tun, urma să năvălească din coastă asupra turcilor și să dea iama prin ei… Ianco Catici trebuia să se ducă cu cetele lui mai în sus, la Orid, și să întâmpine acolo oastea turcească. Iacov Nenadovici trebuia să se ducă pe șleahul ce ducea la Duvrava, adică pe drumul care leagă astăzi așezările Savați și Valievo. Stoian Ciupici și Miloș Stoicevici urmau să-i rânduiască în așa fel pe cei din Maciva și din Poțer, încât, dacă turcii ar fi încercat să se tragă înapoi spre Sabați, să le taie calea.

— Așa… ați înțeles? întrebă vodă.

— Înțeles, răspunseră voevozii.

— Acu, fiecare la oamenii lui!

Se împrăștiară.

1 august. Dis-de-dimineață începură să sune tobe, trâmbițe și surle. Turcii se găteau de luptă.

Cerul era întunecat… Dinspre Drina se ridica un nor mare și gros. Văzduhul era neclintit… Totul încremenise, numai vântul unduia ici-colo, pe câmp, iarba uscată, pârjolită…

Pământul se cutremura de puhoiul turcesc… Când lipeai urechea de pământ, auzeai deslușit tropotul cailor.

Oamenii din șanț vorbeau între ei:

— Până acu a fost floare la ureche.

— Abia azi începe adevărata luptă!…

— Măcar de-ar începe!… zise un șugubăț… Așa, stăm ca niște babe!… Turcii ăștia parcă nici n-ar fi turci adevărați!… Cum ai tras un foc, cum și-au luat picioarele la spinare și țin-te până la oraș!… Cel puțin să mă bat cu niște viteji!…

— Pare-mi-se că astăzi o să avem parte și de viteji!… Ascultă cum duduie…

Într-adevăr, ramătul se apropia din ce în ce… Se putea desluși limpede tropotul cailor.

Caragheorghe sări pe valul de pământ și începu să cerceteze depărtările cu ochii.

Oastea turcească se ivi în zare. Deasupra Mișarului vuiau trâmbițe, tobe și larmă de glasuri.

Primele rânduri înaintau fără grijă, cu puștile aruncate pe umeri, ca niște ciomege.

Caragheorghe pășea liniștit pe marginea șanțului. Niciun mușchi al feței nu i se mișca. Privea cum se apropie oastea turcească. Deodată se întoarse spre tunar:

— Ai grijă! zise el. Iar voi – urmă întorcându-se spre luptători – să nu trageți înainte de a bubui tunul! Ochiți cât mai bine!… E păcat să tragi un plumb degeaba!… Da, da, el este astăzi mai scump decât capul!…

Cele dintâi rânduri ale turcilor ajunseră aproape de valul de pământ. Caragheorghe sări în șanț, se apropie de tun, cercetă ochitorul și spuse atât de liniștit, de parcă ar fi dat ziua bună:

— Foc!…

Tunarul apropie fitilul aprins, și tunul de cireș sări înapoi bubuind… Răpăitul împușcăturilor îi acoperi vuietul…

Oastea turcească se rupse-n două, dar numai pentru o clipă… Mulți turci căzură, dar așa cum dai cu un băț în apă și după o clipă nu mai știi unde ai lovit – așa umplură și turcii locurile goale.

Tunarul încărcă tunul din nou. Caragheorghe se apropie și cercetă din nou ochitorul.

— Bine! zise el. Foc!…

Tunul se smuci din nou, din nou bubui, și din nou se învălmășiră și se amestecară rândurile turcilor…

Începură să tragă și ei. Plumbii prinseră să șuiere cântecul lor de moarte…

Caragheorghe porunci:

— Nu trageți! Numa’ după ce bubuie tunul, atunci trageți o singură dată!

Turcii se apropiau însă, vijelie… Curând se putu desluși chipul fiecăruia.

Caragheorghe dădu poruncă și tunul trase a treia oară… Îndată ce răsună bubuitura, își aruncă privirile asupra tufărișului des din stânga…

Deodată se auzi un ropot… săbiile zângăniră ca la o singură poruncă. Puștile turcilor amuțiră. Puhoiul turcesc se opri și se întoarse. Se auziră glasuri:

— Suntem înconjurați!

— Or să ne ucidă pe toți, ca pe niște șoareci!

Pe fiecare chip se citea o spaimă cumplită… Ochiul ager al lui Caragheorghe văzu acest lucru. Atâta așteptase. Sări pe valul de pământ, scoase iataganul și strigă:

— Pe ei!…

Tăbărâră asupra turcilor, ca niște lei turbați. Buimaci, înspăimântați, turcii împietriră…

Un luptător povestea astfel despre această luptă: cine avea iatagane cosea, cum cosești cu o coasă ascuțită; cine nu avea înjunghia cu cuțitul. Am văzut un băiețandru – să tot fi avut șaptesprezece ani – pirpiriu, mărunțel: neavând nici cuțit, nici iatagan, scosese briceagul, tăbărâse asupra unui turc cât toate zilele, care l-ar fi putut mânca cu dinții, îl apucase de cap și-l hăcuia cu briceagul!…

Soarta luptei era hotărâtă. Când se dezmeticiră, turcii nu se mai gândiră să lupte sau să se apere, ci o luară la sănătoasa. Fugiră care încotro. Răsculații îi răpuneau cu puștile, pe care le învârteau ca pe niște ciomege… Acolo, la Mișar, a pierit însuși Suleiman-Culin…

Se întâlnise față în față cu Luca… Traseră unul asupra altuia cu pistoalele, dar nu se nimeriră. Scoaseră săbiile. Culin rupse sabia lui Luca deasupra mânerului. Când Luca se văzu la strâmtoare, sări de pe cal și fugi spre ceata lui. Turcii se repeziră, atrași de hamurile scumpe ale calului, iar Culin se luă după Luca. Flăcăii lui Luca îl întâmpinară însă cu focuri de pușcă și-l uciseră pe loc.

Oastea turcilor se risipise… Voievozii porunciră ca fugarii să fie urmăriți… Turcii fugeau care încotro; unii se îndreptară chiar spre Sava, dar și într-acolo erau urmăriți…

ÎMPĂCAREA

Stanco sosi acasă chiar în ajun de Sântă Maria mare. Toți ai casei alergară în întâmpinarea lui…

— Mai trăiești?

— Slavă domnului!… Dar voi?

— Toate-s bune, lăudat fie domnul!

Dădu mâna cu toți. De data asta dădu mâna și cu Ielița.

Fata se îmbujoră la față. Își plecă capul, și-și pironi ochii în pământ. Se vedea bine umbra genelor lungi pe obrajii îmbujorați.

Îi ținea mereu mâna într-ale lui. Simțea o nespusă fericire s-o țină de mână.

Alexa și Petra văzură acest lucru și zâmbiră.

Alexa spuse mai mult în glumă:

— Ei… ei!… Lasă-i mâna.

Ca arsă, Ielița își trase mâna și fugi în casă, iar el rămase țintuit locului de rușine…

— He, he, he!… Bine!… bine!… Hai în casă!… Văd eu ce-ți trebuie ție! râse Alexa, și-l bătu pe umăr.

Intrară în casă.

— Te-am așteptat de azi noapte!… zise bătrânul. A fost aci și părintele!… A venit și Deva și ne-a spus că trăiești și că ești teafăr. Zău, tare ne era frică!

Se așezară în jurul vetrei. Petra nu-și mai lua ochii de la chipul lui bărbătesc, nu se mai sătura privindu-l.

— Povestește-ne ce a fost pe acolo – zise Alexa.

— Așteaptă puțin. Mai întâi să mă satur privindu-l! îl dojeni Petra.

— Eh, să te saturi! Parcă ai putea să te saturi vreodată privindu-l!… Iaca, tu privește, iar el să ne povestească!

Și Stanco începu să povestească cu de-amănuntul despre lupta de la Mișar.

În clipa când ajunsese în toiul povestirii, veni preotul cu Iova Iurișici. Își dădură binețe și își strânseră mâinile.

— Iată, ascultam ce ne povestea Stanco – zise Alexa. Ehei, ce luptă aprigă, doamne, doamne!… Va să zică au căzut vitejește!…

— Vitejește! întări Stanco.

Trebui să se așeze și să povestească popii din nou, de la început până la sfârșit. Ascultau povestea, numai ochi și urechi.

— Dar cu Luca ce s-a întâmplat? întreba popa Miloe. N-a pierit cumva?

— Cine?… Voievodul Luca?… Nu piere el cu una, cu două! zise Stanco. Multor turci o să le mai facă de petrecanie!

— Dar cum de a scăpat cu viață, de vreme ce turcii l-au înconjurat din toate părțile?

— Iată cum!… Când Culin i-a rupt sabia și s-a văzut în primejdie de moarte, a tras de dârlogi și a dat calul câțiva pași îndărăt; apoi și-a dus mâna la brâu, a tras vergeaua de înfundat gloanțele, a tăbărât asupra lui Culin și l-a pălit cu ea peste nas, până l-a podidit sângele.

— Oho!… strigară toți bătând din palme.

— Turcii se strânseseră repede în jurul căpeteniei lor. Unul singur s-a îndreptat spre Luca. Acesta îl aștepta în șa, cu un picior scos din scară. Când turcul s-a apropiat de el, l-a izbit cu piciorul la lingurică… Turcul s-a prăvălit la pământ văicărindu-se, iar el a sărit de pe cal și s-a pierdut în tufăriș.

— Halal să-i fie! strigă încântat popa Miloe.

— Acu, drept să vă spun, eu n-am fost acolo – urmă Stanco – dar auzeam vorbindu-se că voievodul Luca ar fi căzut. L-am văzut pe Ciupici cu lacrimi în ochii… Se spunea că și vodă Gheorghe plânsese!… Îl jeliseră deci… Deodată ce să vezi!… Spre seară viteazul s-a ivit din tufăriș, înfofolit ca o cadână, și a luat-o drept spre vodă Gheorghe…

— Dar de ce s-a-nfofolit? întrebă Iureșici.

— Fiindcă era tot ciuruit de plumbi turcești!… Avea treisprezece răni!

— Treisprezece?!

— Da, treisprezece, dar n-are a face! Vodă Gheorghe l-a trimis în Ostrovul Orașie, ca să se tămăduiască! Și se va tămădui…

Îl mai întrebară tot felul de lucruri și despre alții. Stanco răspundea la toate întrebările… Vorba se prelungi până la prânz.

Apoi puseră masa. Popa și Iova se sculară să plece.

— Prânziți cu noi – îi pofti Alexa.

— Astăzi nu!… Și pentru noi este sărbătoare – zise popa.

— Prânzim mâine împreună – adăugă Iova, zâmbind.

— Bine – atunci mâine!… încuviință Alexa.

Stanco prinse privirile și zâmbetele lor și se întrebă: oare de ce-or fi zâmbind așa?…

După ce-i petrecură pe cei doi oaspeți, se așezară la masă.

Înainte de a se înnopta, Stanco se ridică de la masă și se duse să vadă curtea. Ajunse la țarcul vitelor și o văzu pe Ielița mulgând vacile. Se îndreptă spre ea.

— Cum, tu le mulgi?

— Și de ce nu? zise ea și se înroși.

— Nu te dojenesc, ci… îți mulțumesc…

Ielița nu răspunse nimic. Se lupta de zor cu vițelul care dădea năvală la uger.

— Să țin vițelul? întrebă Stanco, numai așa, ca să spună ceva.

— Ține-l! zise ea.

EI se apropie, prinse vițelul de urechi și se lăsă pe vine în fața lui. Ielița începu să mulgă. El nu-și mai lua ochii de la ea… Prin câte lupte trecuse, toate fuseseră mai ușoare decât să înceapă vorba cu Ielița… Parcă i se încleștase limba în gură!…

— Ce mai faci? întrebă el, așa, în lipsă de altceva.

— Nu vezi?…

— Ți-a fost dor de mine?

Fata îl privi cu ochii ei mari, voind parcă să spună: „de ce mai întrebi?”

— Mie mi-a fost dor de tine, ca unui copil de maică-sa!…

Ea mulgea înainte. Șiroaiele de lapte izbeau în șiștar…

— Ce-i cu tine?!…

— Cu mine? întrebă ea.

— Da, cu tine! Oare nu ne-am iubit din suflet atâția ani? Când te întreb, de ce nu-mi răspunzi?

— Ce să-ți răspund?

— Păi… n-auzi… zise el vesel… ți-a fost dor de mine?

— De ce mă mai întrebi?!… Nu știi?…

— Păi… știu, dar mi-e dor de vorba ta!… Vreau să aud din gura ta!… Știi de când n-am mai auzit așa ceva… Șase ani numai tu ai fost visul meu… Doar la tine m-am gândit… și acum… vreau să aud din gura ta!… Ți-a fost dor de mine?

— Mi-a fost!…

— Tare?…

— Așa cum dorește iarba rouă! zise ea și obrajii i se îmbujorară… Dacă nu te-aș fi iubit, nu ți-aș fi păsit pragul!… Știi cum e socotită la noi o fată care fuge de acasă. Mi-am părăsit casa numai ca să fiu a ta!… Casa ta îmi

este mai dragă decât a mea!… Cred că mi-aș schimba casa în care m-am născut numai pentru un ungher al casei tale.

Stanco asculta cu sufletul copleșit de bucurie.

— Ai mei s-au purtat bine cu tine?

— Părintește!… Mai bine decât părinții mei!… Începând cu taica, și sfârșind cu cel mai mic copilaș, toți m-au înconjurat cu dragoste!… Ce n-am găsit în casa mea – am aflat în a ta!… Dă drumul vițelului!…

Dădu drumul vițelului. Ea ridică șiștarul și-l duse în casă. El pășea alături de ea îmbătat, covârșit de fericire.

Se lăsă întunericul… Pe cer nu se zărea niciun nor, bolta albastră era presărată cu stele, ca iarba verde cu picuri de rouă, primăvara…

Stanco ieși din casă și se duse în livadă ca s-o aștepte acolo pe Ielița.

Tresărea la fiece foșnet, la fiece umbră… În sfârșit liniștea se lăsă asupra întregii case…

Iat-o și pe Ielița… O zări încă de departe și-i ieși înainte.

— Oh!… oftă el cu nerăbdare.

— A trebuit să aștept până se culcă…

— Nu m-am supărat pe tine, ci pe ei!… Hai… să stăm jos…

O luă de mână și o duse departe în livadă. Se așezară jos… Iarba era cam umedă, dar niciunuia nu-i păsa de asta.

— Mai ții minte – zise Stanco – de când n-am mai stat așa de vorbă!?… Cât am dorit să te aud vorbind! Mai spune-mi o dată: ți-a fost dor de mine?…

O luă de mâna și-i privi ochii, chipul…

În liniștea nopții, în liniștea desăvârșită, singură cu cel ce-i era mai drag ca lumina ochilor… Ielița simți cum îi zvâcnea sângele în tâmple…

Nu putu scoate un cuvânt.

— Iubito!… De ce nu-mi răspunzi?

Se trase mai aproape de ea, trecându-i în jurul mijlocului brațul său vânjos, de bărbat…

Fata simțea că își pierde mințile… Fără să vrea, îi îndepărtă mâna, o îndepărtă cu putere…

— Ce ai? o întrebă Stanco.

Ea sări.

— Nimic… nu mă atinge!

— Oare numai o dată te-am îmbrățișat până acum?!…

— Ba da… dar… acum lasă-mă!… Lasă-mă, te rog ca pe dumnezeu!…

— Dar pentru ce?

— Nu-ți pot spune!… Dar simt că am să înnebunesc dacă mă mai atingi!…

Tremura toată ca varga. Dacă Stanco ar fi fost mai puțin tulburat, ar fi auzit cum îi bate inima… Dar și el se simțea beat de iubire. Dornic și însetat cum era, văzând că întâmpină asemenea împotrivire, se supără.

— Bine! zise el și-și plecă capul.

Urmă o tăcere de mormânt… Nicio adiere; numai stelele, martori muți ai nopții, clipeau somnoroase…

Ielița simțea c-o doare sufletul. După glasul lui, își dădea seama că-l mâhnise… Îi părea rău că-l supărase.

— Ce ai?… îl întrebă apropiindu-se de el.

Stanco ar fi plâns de-ar fi putut…

— Te-ai supărat?… Să știi, n-ai dreptate!… Nu m-am gândit câtuși de puțin să te supăr!…

Tăcu, și, neprimind niciun răspuns, spuse din nou:

— N-ai dreptate!… Nu te supăra…

— Cum, nu-mi dai voie nici să te îmbrățișez? murmură el printre dinți.

— Îți dau voie… dar nu acum!… Acum lasă-mă, în numele a ceea ce ai mai sfânt!… Niciodată nu te-am iubit atât de mult, și, văzându-te mâhnit, mi-aș putea pune capăt zilelor tot atât de ușor cum ai bate din palme!… Mâna ta se odihnea pe umărul meu și-mi încingea mijlocul și altădată, dar ce simt acum n-am mai simțit nicicând!… Simt că-mi sare inima din piept dacă mă mai atingi…. Am să înnebunesc, auzi, am să înnebunesc!… Și nu mă mai privi, rogu-te, atât de mustrător!… Te-am iubit numai pe tine, numai pe tine!… Am părăsit casa în care m-am născut, am înfruntat blestemul tatei și al mamei, zicându-mi: cu tine am să fiu mai fericită, chiar blestemată, decât cu altul, binecuvântată!…

O podidiră lacrimile… Auzind-o suspinând, Stanco se înduioșa… O luă de mână și o trase spre sine. Ea i se lăsă pe umăr; lacrimile ei îi picurau pe găietanele surtucului…

Simțindu-i capul pe umăr, Stanco uită totul… Îi petrecu mâna în jurul mijlocului și începu să-i sărute părul castaniu și ochii albaștri…

Duioșia îi pătrunse întreaga făptură. În brațele lui fata se liniștea tot mai mult; hohotele de plâns i se ostoiră și ea răspunse cu foc la sărutări.

— Vai, ce facem!… zise ea cu spaimă.

— Nu-ți fie teamă!… Mâine și părinții au să binecuvânteze dragostea noastră!… Cei care se iubesc, se sărută! zise Stanco beat de fericire, încleștând-o în brațe…

*

Când apuse soarele, Miloș Sevici se pomeni cu oaspeți. Popa Miloe și Iova Iureșici veniseră împreună cu Alexa ca să-l împace pe Miloș.

Stanco pășea în urmă, falnic ca un stejar, semeț ca un vultur. Ai casei se grăbiră să-i întâmpine și sărutară unul câte unul mâinile bătrânilor.

Miloș îi întâmpină în prag cu capul gol.

— Bună seara!

— Bună să-ți fie inima!

— Bucuroși de oaspeți? întrebă popa Miloe.

— De cei buni, întotdeauna!

Îi pofti în casă.

În odaia stăpânului casei era întinsă masa, dar pe masă nu se afla nimic, în afară de un căuș de lemn, plin cu sare.

Se așezară și începură să vorbească despre răzmeriță, căci despre ce altceva s-ar fi putut vorbi în vremea aceea! Povestiră despre felurite întâmplări, despre felurite fapte de vitejie. Erau atât de însuflețiți, încât istorisiră îndelung…

Abia într-un târziu popa își aduse aminte.

— Dar, Miloș, noi venirăm la tine pentru altceva!

— Ce bucurie îmi aduceți?

— Cred că știi și tu!… Dar dacă nu știi, hai să-ți spunem!… Venirăm ca să – și el arătă spre Alexa – ca să vă împăcăm și să vă împrietenim!… Dacă domnul ar fi vrut, și noi am fi fost ceva mai înțelepți – treaba asta ar fi putut sfârși mult mai frumos!… Dar acu – ce să-i faci!…

— Păi, n-am nimic împotrivă, părinte!

— Atunci spune cât ceri? întrebă Alexa.

— Cât dai? răspunse Miloș.

— Ei – zise Alexa. N-avea grijă de asta!

Și începu să dezlege băierile pungii.

Lăsă să cadă zece galbeni pe masă.

— E destul pentru casă?

— Destul.

— Ce mai trebuie?

— Să-i chemăm pe ai casei!… zise Miloș.

Alexa dădu fiecăruia câțiva bănuți. Când toate acestea se sfârșiră, popa zise:

— Acu sărutați-vă!

Începură să se sărute. Alexa se sărută cu toți ai casei. Stanco sărută mâna celor mai bătrâni, apoi se sărută și cu ceilalți.

Când sfârșiră, Miloș zise:

— Copii, aduceți bucatele!…

Masa se umplu într-o clipă de bunătăți. Afară detunau focuri de pistol.

— Ei, dacă dumnezeu ar fi vrut altfel! oftă Miloș.

— Noi suntem de vină! spuse popa Miloe. Satana ne-a îndemnat să dăm crezare mincinosului ăluia!… Dar acu, ce-a fost s-a dus!…

— Ce-a fost ducă-se pe pustii! zise Alexa. Amarul a trecut. Suferințele mi-au mâncat câțiva ani din viață… Dar, la urma urmelor, mi-am trăit traiul!… Am văzut și mult bine și mult rău. Ce-aș mai putea vedea?… Doamne ajută!

— Să ajute dumnezeu!

— Și când socoți să facem nunta? întrebă Miloș.

— Eu cred că n-ar fi bine s-o lungim. Nu-s vremuri de așteptat – zise Alexa.

— Chiar că nu-s! întăriră ceilalți.

— De astăzi în două săptămâni… Îi cunună popa Miloe…

— Firește!

— Ne-am înțeles?

— Ne-am înțeles…

Era miezul nopții când se întoarseră acasă…

NUNTA

Într-adevăr, ciudate vremuri! În timp ce detunau puștile și curgea sângele șiroaie, lor le ardea de nuntă…

Făcuseră pregătiri ca în vremurile cele mai pașnice… Ai casei se bucurau, se veseleau!…

Umpluseră plosca împodobita cu salbe de taleri și de băncuțe și unul din ai casei o luase, o pusese în traistă și porniseră să cheme la nuntă…

Îl poftiră pe naș. Staroste îl aleseseră pe Iova Iurișici. De vornicel se îngrijise însuși Stanco, încă pe când hălăduia în codru. Degeaba se legase frate de cruce cu Zeca Selacovici?…

Alexa era vesel ca și Petra, ca toți ai casei. Nurorile o zădărau pe Ielița cea fericită, iar ea, biata, fugea din odaie în odaie ca să scape de ele.

Stanco nu mai putea de plictiseală. El ar fi dorit ca toate să se facă repede, haiducește… Era nerăbdător… Nu-și mai găsea locul!… Umbla de colo-colo, fără să se oprească nicăieri!…

Într-o dimineață, privindu-l cum se tot frământă, taică-său îl întrebă zâmbind:

— Ce-i cu tine, băiete?…

Stanco se fâstâci.

— Ce te tot învârți de colo-colo?!… Nu poți sta o dată locului!?…

— Ei… nu… se bâlbâi Stanco, căutând să scape.

— Ei, nu!… Da ce, eu-s chior!?… O să se sfârșească și asta!… Ce mai înseamnă o zi, două, după ce ai așteptat șase ani! zise Alexa, privindu-l drept în ochi și zâmbind…

Stanco nu putu să-i înfrunte privirea și se depărta repede. Auzi în urmă hohotele de râs ale tatălui său și chiar că-i veni să fugă de el… Îl necăjeau?… Și, la urma urmei ce, era ceva de rușine? Ielița crescuse împreună cu el și nu le spusese nimeni o vorbă de rău, niciodată!… De câte ori nu se jucaseră de-a nunta, când erau copii; nimeni nu zicea nimic!… Acum ce-or fi având cu el?!…

Și se supără pe ai casei, începând cu taică-său și sfârșind cu cumnată-sa Mara.

— Ba nu, zău! își ziceai el. Ce, e de râs?!… Și dacă e de râs, ei de ce s-au însurat, ele de ce s-au măritat?…

Apoi începu să se supere pe el însuși. De ce să se mânieze dacă ei îl necăjesc? O iubește pe Ielița. Din pricina ei a luat calea codrului: din

pricina ei a ucis atâția oameni – asta o știe și dumnezeu, o știu și oamenii… Și acum, ce are?… De ce se rușinează?

O luă prin pădure, fără să știe nici unde merge, nici ce face…

În ajunul zilei, statornicită pentru nuntă, în casa lui Alexa începu forfota. Oriunde îți aruncai ochii, vedeai numai oameni care trebăluiau, de nu-și mai vedeau capul. Alexa alerga de colo-colo, luând seama să nu se uite ceva. Petra se învârtea printre femei, supraveghind și dând porunci.

Soarele scăpăta spre apus; vântulețul de seară sufla cam rece, dar ei, încălziți de atâta treabă, nici nu-l simțeau…

Stanco privea într-una spre poartă. Aștepta pe câțiva dintre vechii săi tovarăși de la Parașnița, ca să dea o mână de ajutor la treburi, la frigări și alte cele.

— N-au sosit încă? întrebă Alexa.

— Mi se pare că vin…

Într-adevăr, în poartă se iviră Surep, Zavârzan, Iovan și Iovița.

— Seară bună! strigară ei.

— Bună să vă fie inima!

— Dar frate-meu de cruce? întrebă Stanco.

— Sosește și el curând.

— Îl așteaptă pe Ivanco să vină de la Saraievo.

— Da. S-a dus să cumpere daruri… Nu știi ce priceput e acest Ivanco!… Grozav… Poți să-ți pui toată încrederea în el – se strecoară pretutindeni ca argintul viu!… Zău așa!…

— Ei!… dacă tu lauzi pe cineva, însemnează că e vrednic!… zise Stanco.

Îi poftiră să se așeze la masă, căci pe atunci găseai masă întinsă aproape în fiece casă. Veniră și femeile, își strânseră mâinile. Le aduseră rachiu, „pentru ca nuntașii să prindă puteri” – cum spuse Alexa.

Se cinstiră pe rând, de câteva ori. Surep zise:

— Acu, hai la treabă!…

— Păi… astă seară nici nu prea mai aveți ce face! râse Alexa… Isprăvirăm treaba și singuri. Dar mâine… o să fie de lucru berechet!

— Bine! ziseră cu toții.

— Măi, copilă… mai adu oleacă de rachiu!… strigă Alexa.

Mara le umplu din nou plosca.

Rachiul le dezlegă limbile. Începură să curgă povestirile și snoavele. Firește, Zavârzan îi întrecea pe toți. Povesti tot felul de întâmplări din viața de haiducie, pe care o trăise împreună cu Stanco. Vorba lui șugubeață și

glumele senine îi înveseliră pe toți. Povesti și Surep de ce luase calea codrului… Le spuse cum ucisese pe un zapciu, care strângea dajdia pe brânză și smântână, pentru că îi mângâiase nevasta. Zavârzan zise:

— Bre, tu ești un crai și jumătate!… Și unde s-a pitit turcul cu nevastă-ta!

— Păi tu toate le întorci! se burzului Surep.

Se auzeau numai râsete și glume.

— Hei, oameni buni, poftiți, mai îmbucați ceva! îi îmbie Alexa.

— Eu mi-aștept fratele de cruce! zise Stanco.

— Vorbește despre lup, și lupul la ușă! Iată-l! strigă Zavârzan.

Zeca și câțiva tovarăși de-ai lui tocmai se opriseră în fața casei. Se gătise foc, de parcă el ar fi trebuit să pășească în fața altarului. Era îmbrăcat cu o dulamă verde, lungă până sub genunchi, împodobită cu găietane de argint și cu bumbi auriți… Mijlocul și-l încinsese cu un brâu de Saraievo cusut cu fir, iar brâul era plin cu arme – numai argint; mânerele lor luceau ca luna; printre ele se afla un jungher în teacă albă, cu prăselele de fildeș bătute în smaragde… În mână ținea o flintă lungă, cu peste 30 de plăcuțe de argint și cu patul înflorat în fel și chip.

Se opri, chipeș și semeț, și strigă:

— Seara bună!…

Se ridicară toți în picioare și răspunseră la binețe viteazului, care se sărută cu ei, de parcă ar fi venit de pe cine știe ce cale lungă.

Se așezară deîndată la masa care, într-o clipă, fu încărcată cu bucate. Tineretul se învârtea în jurul lor, slujindu-i.

Tăifăsuiră despre viața de război și despre încăierările care se iscau zi de zi cu turcii. Vorba se lungi până târziu în noapte, când plecară la culcare…

Se îngâna ziua cu noaptea, când Zavârzan sări din pat și trase un foc de pistol.

— Treziți-vă, nuntași! strigă el cât îl ținea gura.

Tinerii se sculară și dădură fuga la fântână să se spele. Se sculară și cei vârstnici și oaspeții, iar Mara veni în grabă cu un ștergar și începu să le toarne apă.

— Daca ziua bună de dimineață se cunoaște, însemnează că ziua de astăzi o să fie deosebit de frumoasă! zise Alexa.

Într-adevăr, albastrul cerului se învăpăia tot mai mult, până când, în sfârșit, se ivi soarele strălucitor, revărsându-și razele care scânteiau în rouă deasă… Aerul proaspăt înviora…

Se așezară la masă. Tinerii le aduseră rachiu fiert.

— Haide, la treabă, Surepe – zise Zavârzan, după ce trase o duşcă.

— Haide! se învoi Surep.

— Hei, gospodarule! Porunceşte!

Ieşiră în curte, aşteptând să li se aducă o vită, ca s-o taie. Începură să sosească şi vecinii. Se apropiau de masă şi se cinsteau… Stanco se folosi de venirea lor şi intră repede în casă…

Curtea se umplea tot mai mult de lume. Tineretul de prin vecini venea ca să dea o mână de ajutor.

Se luminase bine de ziuă. Pe uliţă huruia o căruţă. Sosi naşul din Sovleac. Ieşiră în întâmpinarea lui cu toţii, începând cu Alexa şi sfârşind cu cel mai tânăr din casă.

După el veni şi starostele Iova Iurişici. Şi pe acesta îl întâmpinară la fel…

Se aşezară la masă, în faţa casei. Soseau mereu oaspeţi aleşi.

Stanco se duse în odaia lui, ca să se îmbrace pentru cununie. Şi avea cu ce să se îmbrace. Când ieşi din iatac şi veni să strângă mâna naşului, starostelui şi altor nuntaşi, nu-l puteai privi, căci strălucirea fireturilor şi argintului îţi lua ochii. Las’ că şi aşa era el chipeş, dar acum – la soare te puteai uita, dar la el ba.

După ce-şi strânseră mâinile, starostele şi naşul îi făcură loc şi îl aşezară între ei. Zeca se îndreptă spre iatac cu darurile vornicelului.

Se aşezară la masa de prânz. Mâncau ca la nuntă, cu mâinile. Tinerii nu şedeau la masă – înfulecau din picioare… Afară împuşcăturile se ţineau lanţ…

Când se puse friptura pe masă, Zeca o aduse pe Ieliţa, gătită cu văl. Vălul şi-l ridicase. Obrajii ei erau fragezi, îmbujoraţi. Zeca o duse la naş, la staroste şi la ceilalţi. Celor mai bătrâni le săruta mâna, iar celor mai tineri, obrazul. Apoi începură amândoi să-i slujească pe oaspeţi.

După ce prânziră, starostele porunci să se întocmească alaiul…

Tinerii, iuţi de picior, ieşiră repede din casă şi se apucară să înhame caii la căruţe şi să-i înşeueze pe cei de călărie. Detunăturile necurmate ale flintelor se amestecau cu nechezatul cailor.

— Gata? strigă starostele.

— Gata! răspunseră cu toţii.

— Să mergem!…

Nuntaşii se rânduiră. Peste patruzeci de călăreţi se năpustiră pe poartă şi se aşezară în fruntea nuntaşilor.

— Ei, cu dumnezeu înainte! strigă starostele.

Porniră…

O ÎNTÂMPLARE OBIȘNUITĂ

Tocmai ieșiseră din biserică și se opriseră, așteptându-l pe preot, că iată sosi și Deva. Văzându-l, Alexa începu să tremure, știind că Deva nu venea niciodată degeaba. Silindu-se să-și ascundă neliniștea față de nuntași, Alexa se apropie de el, zâmbind vesel.

— Slavă domnului că venișI și tu!… Mă și împăcasem cu gândul că n-o să te vedem… Totuși mi-ar fi părut tare rău!…

— Iată-mă!… Să-ți trăiască!… Dea domnul să-ți vezi și nepoțeii!…

— Mulțumesc!… Facă domnul să joci și tu curând la nuntă!…

Așa vorbea Alexa, dar pe buze îi stăruiau cuvintele: „n-ai venit tu degeaba!”…

— VenișI și cu ceva treburi? îl întrebă starostele.

— Ce treburi mai mari vrei: am venit la nunta lui Stanco al meu… Dar unde ți-e plosca?…

I-o întinseră îndată. El își făcu semnul crucii și-și ridică ochii spre cer:

— Dă, doamne, să fie trainică și cu noroc!…

Apoi trase o dușcă.

Popa se ivi în ușa bisericii. Oamenii se ridicară în picioare.

— Ședeți, ședeți!… zise el. A, iată-l și pe Deva!

— Aici-s părinte. Binecuvântează… spuse acesta, descoperindu-se și sărutându-i mâna.

— Dumnezeu să te binecuvânteze!… Ai venit și tu la nuntă?

— Olecuță!… răspunse Deva zâmbind…

Stanco, Zeca și ceilalți îi strânseră mâna. El îi șopti numai lui Zeca:

— După asta, vreau să stăm de vorbă.

Apoi prinse să șuguiască. Văzându-l vesel și vorbăreț, Alexa se liniști. Începu să șoșotească și să tăifăsuiască cu nuntașii… Îngrijorarea de o clipă se topi ca o umbră și se înveseliră cu toții…

— Ei, gata? întrebă starostele. Tineretul se repezi la cai și căruțe. Cât ai clipi, toți erau gata, așteptând să se așeze lumea.

Deva se apropie de Zeca:

— Catici îți trimite sănătate.

— Catici?

— Da. Mi-a spus că astăzi, la miezul nopții, să aștepți cu ceata la prund.

— Ce s-a întâmplat?

— Nimica.

— De bună seamă tu știi ceva…

— I-am dat de știre că la miezul nopții trece trimisul turcilor, venit să ia haraciul. Trebuie să-i aținem calea!… O să fie pradă bogată!… zise el zâmbind.

— Vine și Catici?

— Nu știu. Mi-a trimis veste să-ți spun să fii și tu acolo.

— Bine.

— Nu spune nimic, nu strica veselia oamenilor.

— Gata!… Așezați-vă!… strigă starostele.

Zeca dădu fuga spre mireasă și se urcară împreună în căruța nașului. Stanco se așeză cu starostele. Tot acolo îl poftiră și pe preot.

— Faceți-i loc și lui Deva!… strigă starostele.

— Poftim!… Poftim!… Vino aici!… strigară din toate părțile.

Deva se urcă în căruța cea mai apropiată.

— V-ați așezat?

— Da.

— Dați-i drumul!… porunci starostele.

Acasă îi așteptau mesele pline cu bucate. Și iarăși se ospătară și băură… Iarăși detunară flintele și pistoalele.

Soarele scăzuse spre chindie. Zeca schimbă o privire cu Deva.

— E vremea?

— Da.

Zeca îl chemă pe Stanco.

— Frate!… zise el. Noi plecăm!

— De ce?

— Catici mi-a trimis vorbă că astă seară trebuie să trec Drina. Dar să nu se afle nimic… Plec singur. Oamenii mei vin mai târziu…

— Bine! spuse Stanco.

Zeca mai stătu puțin, apoi se ridică și-și luă rămas bun.

— Șezi, fiule, unde pleci? întrebă Alexa.

— Trebuie să mă duc la ceată, tăicuțule!… Aici e bine și-i veselie… dar trebuie să-mi văd ceata!…

Popa Miloe strigă:

— Nu-l mai ține, Alexa! Știe el ce face!…

— Cu bine, fraților!

— Mergi sănătos!

Zeca plecă…

Petrecerea urmă înainte. Beau, cântau, trăgeau cu puștile și jucau. Noaptea pogora încet. Începând să se încălzească, bătrânii cerură să vină guslarul. Strigau din toate părțile:

— Zavârzane! Zavârzane!…

Începură să-l caute. Dar Zavârzan și tovarășii lui Zeca parcă intraseră în pământ; pierise fără urmă chiar și Deva.

Nuntașii schimbau priviri între ei. Fiori reci îi străbătură din cap până-n picioare.

— Unde s-or fi dus? întrebă Alexa.

— Nu știm! răspunseră ai casei.

— Când au plecat? întrebă starostele.

— Nu știm! Poate c-or fi printre nuntași.

Starostele se căzni să facă uitată lipsa lor. Începu să povestească felurite întâmplări. Dar veselia fusese curmată. Nu mai răsunau nici cântece, nici împușcături. Parcă se adunaseră doar la un taifas.

Popa se ridică de la masă și-l chemă pe Stanco.

— Așa-i că la noapte o să se dea o luptă? întrebă el. Tu știi ce se petrece. Am văzut că Zeca ți-a șoptit ceva.

— Da, părinte, însă dincolo de Drina… Dar, rogu-te, nu spune nimănui!…

Popa se așeză din nou la masă. Tăifăsuiau, dar gândul le era mereu la Zeca și la ceata lui… Frunțile se înnoraseră; toți erau din ce în ce mai tăcuți. În sfârșit popa Miloe zise:

— Să mergem, oameni buni!… Petrecurăm destul!… De, ce să-i faci!… Așa-s vremurile astăzi!… Mai sunt și alți oameni care n-apucă să-și isprăvească îmbucătura, și totuși trăiesc! Să mergem!

Nuntașii începură să se ridice de la mese.

— Mai stați! strigă Alexa.

— Mulțumim!… Nu-i vremea de petrecere. Ce trebuia făcut, s-a făcut… Să vă trăiască mirii și să fie sănătoși! Chiar că ne veselirăm prea mult pentru vremurile de astăzi! Noapte bună…

Își luară rămas bun… Nașul și starostele porunciră să se înhame caii la căruțe.

— Mâneți peste noapte aici! îi îndemnară Alexa și Petra.

— Nu, nu mânem!… răspunse Iova. Părintele zice bine: acu toți trebuie să fim acasă cu ai noștri!…

— Dar mâine mai veniți?

— Lăsați acum!… De-o da dumnezeu să trecem cu bine zilele astea, ne-om mai veseli noi. Noapte bună!

Începură să se împrăștie, petrecuți de ai casei. Pășeau toți cu capul plecat.

Alexa intră în casă. Lângă vatră ședeau câțiva vecini și vătășelul Sima.

— Ce faceți, beți?

— Oleacă…

— Niciunul dintre voi n-a băgat de seama când au plecat?

— N-am băgat de seamă.

— Meargă sănătoși!… Dumnezeu să-i aibă în paza lui!… Maro!… Cheamă-l pe Stanco.

Bătrânul intră în odaia lui…

Vecinii și Sima se ridicară și ei. Degeaba încercară să-i oprească, niciunul nu voi să mai rămână.

Bătu miezul nopții. Rămaseră numai ai casei, între ei. Femeile trebăluiau de colo-colo. Petra le spuse să se culce. În clipa aceea Stanco ieși din odaia lui taică-său.

— Te duci să te culci, dragule?

— Da, mamă…

— Culcă-te… culcă-te…

Amuțiră. Se așternu o tăcere de mormânt. Stelele sclipeau atât de viu, de ziceai că vor să zboare de pe bolta cerească.

Deodată, în depărtare, răsună răpăit de flinte… Stanco se oprise în ușa iatacului și asculta…

— Tocmai astăzi!… șopti el! Tocmai azi a trebuit să se întâmple!… Când o să vină odată și ziua noastră, a oropsiților?… Când o să putem petrece și noi fără grijă?… Doamne!… Oare o sosi odată ziua aceea?!… Nu primi însă niciun răspuns.

Se auziră din nou împușcături. Stelele străluceau tot atât de viu…

Oftând adânc, Stanco intră în iatac…

De, așa a fost ziua nunții lui.

FĂCLIA SE STINGE

Zilele treceau una după alta… Alexa și Petra erau tot mai neputincioși… O dată cu bătrânețea sosiră și bolile. O adiere cât de ușoară îi și trântea la pat.

Plină de grijă și duioșie, Ielița alerga de colo-colo, împrăștiind mâhnirea bătrânilor, iar ei o binecuvântau…

Alexa simțea că îl părăsesc puterile… Dacă mergea mai mult, începea să gâfâie. Dacă se apuca să face ceva, obosea.

Într-o zi cam vântoasă, se întoarse vânăt de frig din livadă, unde dusese purceii la iarbă.

— Ce ai? îl întrebă Petra, văzându-l schimbat la față. El se apropie de foc. Îi clănțăneau dinții.

— Mi-e frig!…

— Vrei să te culci?

— Stai să mă-ncălzesc o țâră…

Simțea însă că frigurile îl încleștează tot mai mult… Dădu din cap și zise:

— Nu te mai poți încălzi când frigul vine de la inimă!… Mă duc să mă culc…

Se ridică, dar picioarele lui bătrâne șovăiră.

— Ei, Alexo, Alexo! își zise, și zâmbi cu amărăciune. Nici picioarele nu te mai țin! Vino, Ielo, copila mea, și sprijină-mă!…

Ielița alergă la el și-l prinse de subsuori.

— Hai, taică, culcă-te!

— Asta și vroiam să fac… Să se ducă cineva la popa!… Am nevoie de el!…

Îl duseră în odaie. Ielița îl culcă în pat și-l acoperi cu pături și cu scoarțe. Petra se așezase la capul lui și îl tot privea cu ochii plini de lacrimi. El îi văzu lacrimile și zâmbi.

— Ce ai, babo?… Ce ai, toanto?…. La ce-ți mai pot fi de folos, așa bătrân cum sunt?… Nu vezi că de-abia mi se mai ține pielea de oase?

Bătrâna tăcea. El se întinse spre ea și o luă de mână. O privi și începu să râdă.

— Zău că ești toantă! Ce, crezi c-am să mor?… Dârdâi oleacă, și ea, gata, și-ncepe să plângă, de-mi sperie copiii! Liniștește-te, e rușine!… Și chiar de-aș muri, ce ar fi! Am trăit destul. Am trăit amândoi, slavă domnului în mulțumire. Am făcut niște copii buni ca pâinea caldă!!… I-am însurat, ne-

am văzut și nepoții, am cântat, am râs!… Ei, acu, iacă… a venit sfânta moarte! Ei și!? Pentru asta trebuie să plângi? Tu crezi c-o să împărățești pământul? Nu rămâne nimeni pe aici, dragă băbuțo!… O să vii după mine, acolo, mai înainte ca eu să apuc să mă cuibăresc!… Când o să mă uit, ce să vezi – băbuța mea-i lângă mine!…

— Vorbești în șagă! suspină Petra.

— Ia uite la ea!… Poate-i spune că ți-i mai greu ca mie, hai?!… Măre doamne!… Oare ți-ai ieșit din minți, cap de muiere!… Și-apoi de ce să nu râd!?… Am muncit cât mi-a poftit inima!… Am făcut cu tine o casă de copii, și toți-s sănătoși și veseli, toți-s cinstiți, toți-s fruntea satului. Am fost cinstit cu oamenii și-s vrednic de cinstea lor. Dumnezeu mi-a dăruit sănătate, până în ceasul cel de pe urmă!… Acu ce să mai fac aci!?… Să mă învârt pe lângă vatră? Lasă, babo, șaga!… Mulțumește-i lui dumnezeu!… Puteam să mor ca un câine în beciul acela, în mocirlă, batjocorit și chinuit!… Dar văzuși că dumnezeu a vrut altfel!… Iată, a vrut să-ți pot ține mâna asta credincioasă, care s-a sprijinit toată viața pe mine, pe care m-am sprijinit și eu… Ascult zumzetul din casă, ca al unei prisăci, și știu bine că toți-s sânge din sângele meu!… Zâmbește, șterge-ți lacrimile și cânta!… Am trăit în înțelegere și dragoste!… Mă despart de tine, dar nu pentru multă vreme!… O să mă cauți tu, fără mine nu poți!… Parcă aș pleca la Sabaț!…

Ușa se deschise și în odaie intră popa cu Iova Iurișici.

— A… Iaca, să-ți spună și părintele!… El citește ceasloavele…

— Dar ce ai, bre, omule? întrebă popa, apropiindu-se plin de îngrijorare, ca să-i strângă mâna.

— Nimic!… Să zic că mă doare ceva – nu mă doare!… Trândăvii oleacă și acu toate mădularele vor să trândăvească!… Trebuie să mă rog de picioare să pășească, de fălci să mestece, căci sunt știrb, de ochi să privească!… Te chemai ca să mai schimbăm o vorbă… Vă mulțumesc la amândoi c-ați venit!…

— Iova era la mine când a venit de m-a chemat la tine.

— S-a brodit taman bine!… Așezați-vă!… Iar tu, dragă băbuțo, adă ceva de băut.

— Nu-i nevoie! ziseră cei doi.

— Ei, nu-i nevoie! Cât trăiește omul are totdeauna nevoie de așa ceva. Când închide ochii, îi e de-ajuns să-l stropești cu oleacă de vin. Hai, adă!

Petra ieși.

— Te chemai, părinte, ca să pot muri creștinește!… Ar fi păcat să trăiești șaptezeci și șase de ani, în mulțumire și belșug, și să mori fără sfânta împărtășanie!

— Atunci e bine că m-am îngrijit.

— A! Te-ai gândit!

— Când e vorba de un om bătrân, întotdeauna trebuie să te gândești!… zise popa cu glas adânc.

— Așa e, părinte!

— Iovo… ieși o clipă!… îl rugă popa.

Iova ieși din odaie, iar popa își luă desaga de pe umăr și scoase cărțile și anafura, învelită deosebit într-un ștergar. Ceru puțin vin, care i se aduse îndată.

— Poți să te salți nițel?

— Pot, părinte, pot! zise Alexa și se ridică puțin în pat, în capul oaselor.

Popa se descoperi, luă patrafirul, își făcu semnul crucii, îl sărută și-l petrecu pe după gât; apoi deschise cartea și începu să citească. După ce citi maslul, îl spovedi pe Alexa.

— Am păcătuit, părinte!… Cu voie sau fără voie, tot păcat este, căci pe pământul plin de păcate trăiesc. Mă rog celui atotputernic să mă ierte!…

Popa îi citi o moliftă de iertare și-l griji.

— Acum… parc-aș fi un prunc nou născut!… grăi bătrânul, senin și vesel.

Popa își puse cărțile în desagă.

— Poate să intre Iova? întrebă Alexa.

În loc de răspuns, popa îl chemă pe Iova în odaie.

— Iovo, frate, te-am supărat cu ceva? întrebă Alexa.

— Eu te-am supărat pe tine, nu tu pe mine! zise Iova.

— Ai vrut să faci dreptate!… Pentru ce-a fost, să te ierte dumnezeu!… Iartă-mă și tu pe mine.

— Dumnezeu să ne ierte pe toți…

Se sărutară…

Petra intră în odaie.

— Hai, vino și tu!… Cu tine am împărțit toată viața și binele și răul!… Dacă te-am supărat vreodată cu ceva, iartă-mă, iar din parte-mi, iertată să fii și-ți mulțumesc pentru toate!… Hai, vino, să ne sărutăm!…

Se sărutară.

— Nu plânge! zise el, zărind lacrimi în ochii ei. Nu plânge!… Iată, să-ți spună și oamenii aceștia… S-a pomenit vreodată viață mai frumoasă ca a noastră? S-au mai văzut părinți atât de fericiți ca noi, s-a mai văzut ca toți copiii, pe care i-am făcut și crescut, să fie atât de sănătoși și de voioși?… Nu-l mânia pe dumnezeu!…

— Să chem copiii?… întrebă Iova.

— De ce?… Copiii lăsați-i să-și vadă de treburi.

— Nu vrei să le mai spui nimic?… întrebă Petra.

— Ce să le spun?… Toți îs oameni cinstiți și de ispravă. Niciunul n-a văzut cândva la noi vreun lucru de ocară!… Or munci toți în dragoste și în înțelegere!… Dar, la urma urmelor… de ce vă strânserăți în jurul meu?… Nu mor eu așa de repede!… zâmbi el… Mai bine ar fi să aduci oaspeților oleacă de rachiu!…

— Iată, am adus. Bei și tu puțin?

— Cum să nu beau, măre doamne!… Vrei, calule, orz?… Dă-mi să trag și eu o dușcă!…

Ea îi întinse plosca; el își făcu semnul crucii și ură:

— Doamne-ajută!… și bău.

— Să fie cu noroc!… zise popa, luând plosca.

După ce bău și el și Iova, puseră plosca în fața lor.

— Stanco e acasă? întrebă popa.

— Nu-i… Mulțumesc lui dumnezeu, e la Parașnița. Vine, stă câteva zile, și apoi pleacă iar. Ghicesc când îl apucă dorul de ducă. Numai îl vezi că-și lasă capu-n jos, încrețește fruntea și tace… S-a învățat cu codrul, nu poate trăi acasă…

— Ați trimis după el? întrebă Iova.

— Am trimis, zise Petra.

— Pentru ce?… cârti Alexa…

— Dumnezeu să te păzească! se miră Petra. Păi nu ești beteag?… Să fie aci!…

— Să mă vadă cum mor… De asta-i arde lui!… Dar… dacă socotiți că trebuie, las' să vină!… Eu cred că-i de mai mult folos acolo, unde-i nevoie de-un braț de bărbat.

Ușa se deschise și în odaie intră Stanco.

— Taică!… strigă el, descoperindu-se și apucându-i mâna. Cum te mai simți?…

— Bine, fiule.

— Lăudat fie domnul!… Mulțumescu-i că mi-a hărăzit să te găsesc în viață!… Iartă și binecuvântează…

Alexa dădu să spună ceva, dar se înecă. Două lacrimi strălucitoare i se prelinseră sub bărbie și-i căzură pe mâna tremurătoare. Îl trase pe Stanco spre sine, îi prinse capul în mâini și-l sărută de câteva ori… Popa, de obicei tare la inimă, începu să plângă și el; cât despre Iova și Petra, ce să mai vorbim!…

Alexa își șterse ochii cu mâna și zise:

— Ce-i adevărat, e-adevărat: mi-e dragă viața!… Oricât de necăjită ar fi fost, tot îi vine greu omului să se despartă de ea!… Dar… ce să-i faci!… Asta-i… Petro!… Cheamă copiii, cheamă-i pe toți! Vreau să-mi iau rămas bun de la ei!… Vreau să-i sărut și să-i mai mângâi o dată, pentru ultima oară…

Petra ieși și curând patul bătrânului fu înconjurat de toți ai casei. El sărută și pe fii, și pe nurori, și pe nepoți… Pe Miloe, feciorașul lui Stanco, îl săltă pe genunchi, dar oasele lui bătrâne, mâinile lui tremurătoare obosiră repede… Nu-l mai putu ține… O privi pe Ielița și-i zise:

— Ia-l, fetițo, Ielo!…

Apoi se lăsă pe pat și amuți, răsuflând scurt și întretăiat.

Popa porunci ca toți copiii și toate femeile, în afară de Petra, să iasă din odaie, ceea ce și făcură. Se așternu liniștea. Bătrânul se întorsese spre perete și tăcea… Trecu așa o vreme. Popa se ridică.

— Mă duc nițel pân-acasă și mă întorc îndată – zise el.

Se îndreptă spre ușă, dar Alexa făcu o mișcare cu mâna.

— Încă puțin… șopti el.

Fața i se îngălbenise ca ceara. Popa se opri… Ochii bătrânului îl priveau fără să clipească… Popii i se păru că ochii lui încremenesc și sticlesc. Își aruncă privirile asupra pieptului, care abia se mai ridica. Se apropie de el. Buza de jos i se învinețise și-i cădea moale…

— Lumânarea! porunci.

În casă se stârni vânzoleală. Izbucniră bocete. Ochii bătrânului străluciră, dar numai pentru o clipă, și apoi se stinseră… Aprinseră lumânarea și i-o puseră în mâini. Făclioara firavă lumină chipul împăcat, zâmbitor.

— A trecut în lumea drepților! rosti popa și-și scoase potcapul…

Preafericitul se stinsese fără chinuri, ca toți dreptcredincioșii.

Bocetele se întețiră. Femeile ieșiră în curte, ca să dea de veste și lumii.

— Ei, s-a dus veselul Alexa! oftă Iova.

— Tihnit a trăit, tihnit a murit, așa cum arde și se stinge o candelă!… Dumnezeu să-l ierte!…

Veniră vecinii și începură să facă pregătiri ca să scalde mortul.

Popa și Iova ieșiră afară… Noaptea se lăsa încet…

CERUL SE ÎNNOREAZĂ

Îl duseră la lăcașul de veci și pe Alexa; la înmormântare veni multă lume. Întorcându-se de la groapă, vesela Petra de odinioară se pitulă deîndată într-un ungher… Sufletul ei, însetat de liniște și lacrimi, își plângea neîmpăcat tovarășul de viață. Și cum să nu plângă, când privirile ei cădeau mereu asupra lucrurilor care-i înviau amintirile… Mult trăiseră și trudiseră împreună…

Dar casa trebuia să-și ducă viața mai departe. Și casă fără cârmuitor nu se pomenise…

De aceea, după ce-i făcură lui Alexa parastasul de nouă zile, se adunară cu toții în odaia mai marelui casei.

— Mamucă – zise Stanco – astăzi trebuie să alegem capul casei. N-am vrut s-o facem fără tine. De aceea să ne spui pe cine să alegem!

Bătrâna tăcea.

— Eu aș zice să-l alegem pe Stanco! El se cunoaște mai bine cu oamenii! zise Cârstivoi.

— Să-l alegem.

— Și eu zic la fel! încuviință Petra. E adevărat că e cel mai tânăr, dar parcă-i mai cunoscut, mai cinstit de oameni…

— Dar eu nu zic la fel, mămucă! se împotrivi Stanco. Eu am părăsit casa și plugul! Al meu e codrul, mămucă!… Iar casei îi trebuie gospodar, nu haiduc… Nu auziți cum detună pușca? Nu simțiți peste tot mirosul sângelui de care e stropit fiece firișor de iarbă?… Eu mă duc acolo unde curge sânge, unde miroase a pulbere, căci aici, în casă, m-ar înăbuși fumul!… Eu cred că Cârstivoi trebuie să fie capul casei, el e cel mai vârstnic!…

— Iarăși îți părăsești mama? suspină Petra.

— Trebuie, mămucă!… Trebuie – pentru robii care au fost despărțiți de mamele lor!… Șiruri de robi am văzut – toți erau ferecați în lanțuri; toți tineri, ca picurii de rouă. Turcii i-au despărțit de mamele lor, ca să-i chinuie și să-i ucidă!… Iar eu m-am juruit în fața lui dumnezeu, pe dragostea părinților, pe iubirea copilului meu, că atâta vreme cât îmi bate inima am să lupt neobosit, ca să-i scap din ghearele turcilor, ca să se poată întoarce la mamele lor!

Bătrâna se ridică în picioare. Tremura ca varga.

— Du-te, fiule!… Dumnezeu să-ți binecuvânteze pașii. Eu, mama ta, m-oi ruga și pentru tine, și pentru ei!

Și-l sărută, udându-i obrazul cu lacrimi.

— Așadar îl vreți pe Cârstivoi capul casei? – întrebă Stanco.

— Îl vrem – răspunseră cu toții.

— Atunci, Cârstivoi, frate, îți las în grijă pe maica noastră bătrână și pe copiii aceștia fără putere!… Eu nu pot să rămâi acasă! S-a înnorat cerul deasupra Serbiei oropsite. Tot bărbatul trebuie să puie mâna pe flintă… Nu-i ușor, fraților, să te lupți cu padișahul… Dușmanul ne-a încercuit din toate părțile. Singelici a căzut vitejește la Camenița, luptând atât de aprig, încât și dumnezeu l-a pizmuit. Deligradul cade curând în mâinile turcilor; Caragheorghe se bate la Senița, dar la ce folos se bate el și Velco, când o putere atât de mare s-a ridicat împotriva noastră?… Trebuie să ajung chiar astăzi la Loznița. Turcul a lovit și într-acolo… Dacă o da domnul să-i venim de hac și să mă întorc teafăr și sănătos acasă, atunci altfel o să stăm de vorbă… Așadar, Cârstivoi, în grija ta las totul!… Dacă turcii or năvăli și încoace, ia-i pe ai casei, și tot ce poți, și adăpostiți-vă la Grinda Cornului, la Radencovici. Acolo pădurea-i deasă, Sava e aproape și, la nevoie, puteți trece și peste râu.

Se sărută cu frații și luă mâna mamei.

— Binecuvântează, mămucă!…

Petra începu să plângă. Îi luă mâna și i-o apăsă pe obrajii ei zbârciți…

— Mână de viteaz!… Pavăza celor slabi și mândria mamei!… Du-te, fiule!… Mama o să plângă, dar o să te și binecuvânteze… Du-te, șoimul meu!… Du-te, apără-i pe cei care nu se pot apăra singuri!… Și ei au mame care-i jelesc!… Du-te, fiule, du-te!…

Stanco îi sărută mâna și ieși din odaie.

În fața casei îl aștepta Ielița, cu o desagă albă de lână în mâini. Când o zări, i se strânse inima.

Trecu pe lângă ea, fără să spună o vorbă – semn ca să-l petreacă. Ea își aruncă desaga pe umăr și porni după el.

Pășeau în tăcere. Când ajunseră departe de poartă, el se opri. Se întoarse, o așteptă să se apropie și-i apucă mâna tremurătoare.

— Ce ai?… De ce tremuri? întrebă el.

— Nu știu! zise ea.

El o privi drept în ochi. Niciodată n-o văzuse atât de frumoasă ca acum, în lumina razelor soarelui de dimineață… Inima i se strânse de durere.

— Făr’ de noroc fuserăm! oftă el.

Ea nu răspunse nimic… Dar buzele rumene începură să-i tremure…

— N-a vrut dumnezeu!… Știi tu oare, Ielițo, cât de mult te doresc?… Mi se îmbujorează obrajii numai când te văd!… Nu-mi fu dat să mă bucur de mângâierile tale!… Sunt dornic de ochii tăi, Ielo, de îmbrățișarea ta, de dezmierdarea ta!… Presimt c-o să mor cu dorul tău în suflet…

Ea izbucni în plâns:

— Și eu te doresc tot atât de mult; dar putem lupta cu dumnezeu și cu soarta!?…

— Pune-ți frâu inimii și oprește-ți lacrimile. Căci lacrimile m-au însoțit toată viața!… Eu sunt dornic de zâmbete și alintări, nu de lacrimi!…

Ea își șterse lacrimile și zâmbi.

— Așa, fericirea mea!… zise Stanco și o îmbrățișă. Zâmbește, ca să-ți pot vedea zâmbetul și-n cea mai mută singurătate, și-n cea mai aprigă luptă!… De-ai ști ce fericit mă face!… Ascultă-mă, dragostea mea!… Ai grijă de feciorașul nostru, de Miloe!… Ferește-l de orice primejdie!… Ocrotește-o și pe maica. Ea are nevoie de grija și dragostea ta… Ce faci pentru ea, pentru mine faci!… Ai să faci?

— Am să fac!… spuse ea cu un zâmbet.

El îi sărută buzele roșioare.

— Când îți văd privirea, mă simt ca-n rai!… Parcă-l văd pe dumnezeu și pe îngerii lui!… Așa să te văd! Dă-mi ascultare!… Și dă-i ascultare și mamei!… Ți-oi aduce daruri, strălucite ca mândrul soare! Ce îmbracă cadânele pașalelor, ai să îmbraci și tu!…

— N-am nevoie de nimic, numai pe tine te vreau!… Tu ești cel mai frumos și mai de preț dar pentru mine!… Pot să jur în fața lui dumnezeu că n-o să am niciodată altă dorință, în afară de asta!… Și ceea ce mi-ai cerut să fac, am să fac. Oare n-am făcut așa și până acu?

— Da, dar…

— Ce?

— Dar ceea ce-ți cer acu e altceva!… Cel puțin, mie mi se pare așa! Înainte era și taica… Și maica era parcă mai în putere. Măcar nu aveam nicio grijă de casă!… Atunci nici turcii nu-și făceau de cap chiar așa… Totul era parcă altfel… Dar acu…

— Acu?… întrebă ea.

— Nu vezi că se întind zi cu zi?… Nu-i loc peste Drina prin care să nu-și facă vad… Lupta e aprigă… din zori și până-n seară… Îi ucidem, și cu cât mai mulți ucidem, cu atât mai mulți vin!… Cresc ca iarba pământului.

Ielița începu să tremure.

— Nu tremura, nu-ți fie frică!… O să luptăm până i-om nimici ori ne-or nimici ei pe noi!… Pământul are să fie greu de mulțimea morților, urechile lui dumnezeu au să asurzească de bocetele femeilor!… Vai și-amar de mamele și surorile turcilor, pe unde-oi trece eu cu fratele meu de cruce!…

Ielița lăsă capul în jos.

— Nu-ți pleca fruntea, soțioara mea! Așa-s vremurile în care trăim. Nu numai bărbații, ci și muierile trebuie să fie viteze!… Acu nu luptă viteaz cu viteaz, ci dușman cu dușman!… De aceea îți vorbii astfel! De aceea te rugai să ai grijă de băiat și să-mi ocrotești mama! Căci eu cred că tu ai și inimă vitează!…

— N-am! zise Ielița. N-am, dar o s-o am ca și tine, căci o să-ți urmez pilda!… O să am inimă în mine, căci sunt soția lui Stanco Alexici! Dacă n-oi ști să ucid, oi ști să mor!… Du-te cu dumnezeu, stăpânul vieții mele! Să te însoțească norocul, să te întoarcă norocul!

Și apucând mâna lui Stanco, i-o sărută și-l ajută să-și pună desaga pe umăr…

Stanco mergea atât de repede, de ziceai că-l împinge cineva de la spate. Îi întinse mâna și-i zise:

— Rămâi cu bine!…

Și se pierdu în pădure…

*

Stanco pășea prin pădure, stăpânit de un simțământ ciudat. Femeia aceasta, care știa să iubească așa de mult, acum îi insuflase o nouă flacără, îi trezise un nou gând… Parcă citea în ochii ei: „Te gândești la mine, la dragostea mea; dar uiți că sunt atâtea mame și surori îndurerate, uiți că sunt atâtea neveste care vor să-și vadă pruncul venit pe lume… N-o să ne putem îmbrățișa și dezmierda, până n-or fi și ceilalți fericiți!… Du-te, ocrotește-i pe cei slabi, dacă dumnezeu te-a hărăzit pentru asta, iar eu o să fiu mândră că am fost nevasta viteazului pe care-l cântă guslele!…”

Inima îi fremăta; trăia un simțământ înălțător; îl învăluia o mireasmă de smirnă aprinsă… Se întoarse încă o dată și o zări cum stă și privește în urma lui, cum stă mândră și dreaptă, aidoma stejarului bătrân, care de veacuri ține piept vânturilor și furtunilor, neclintit și tot mai vânjos…

Și el simți în sufletul său o prețuire adâncă pentru această femeie.

Așadar își jertfește bucuria, pentru ca alții să-și poată îmbrățișa copiii și să-și poată aprinde liniștiți candela în fața icoanelor!…

Se întoarse încă o dată, dar ea nu mai era acolo. Plecase. Oftând din băierile inimii, o porni înainte. Îi răsăriră în minte primele zile ale iubirii sale. Își aduse aminte de acea sfâșietoare despărțire când, din cauza mârșăviei lui Lazar, fusese nevoit să fugă în codru…

Și se lăsă furat de amintiri… Nu-și dădu seama când ajunse la Parașnița. Sosind aci, își găsi tovarășii forfotind de colo-colo.

— Ce faceți?

— Ne gătim de cale lungă! zise Zeca.

— Încotro?

— La Loznița. A venit urgia. Cine e în stare să se lupte să alerge acolo!…

— Și plecați chiar acum?

— Acum.

— Păi așa ne-a fost vorba, frate? întrebă Stanco cu dojană. Cum, ai fi plecat fără fratele tău de cruce?

— Oricând, altă dată, ți-aș fi trimis veste, frate, cu orice preț, dar acu nu mă înduram!… Știam pentru ce plecaseși…

Și Zeca își lăsă capul jos, fără să-și isprăvească vorba.

— S-a săvârșit… zise Stanco.

— S-a săvârșit?!

— Da, fie-i țărâna ușoară!… Poate că-i mai bine așa!… Cine știe ce-l mai aștepta în viață!…

— Dar casa în grija cui o lăsași?

— În grija lui Cârstivoi… Dar poate că nici n-o să mai fie trebuință de casă. Îi sfătuii unde să se adăpostească de-or năvăli turcii…

— Mergem de-a lungul Drinei? întrebă Noghici pe Zeca.

— Numai până la Badovinți. De la Badovinți o tăiem peste Țarsco Polie și Novo Selo spre Leșnița – porunci Zeca…

Porniră.

Mergeau grăbiți. Stanco pășea cu capul în jos, alături de Zeca. Era o zi frumoasă. Soarele răspândea o căldură plăcută. Frunzele îngălbenite, ofilite, din copaci cădeau ca fulgii de nea. De ici, de colo țâșnea în zbor o păsăruică, ciripind jalnic… Pământul se dezgolise, doar ici-colo se zărea câte un smoc de iarbă uscată… Toamnă, adevărată toamnă, plină de mâhnire și de frumusețe; privind în jurul tău, inima ți se umplea de jale, simțeai că te străbat fiori reci de gheață, parcă ți s-ar fi încolăcit un șarpe în jurul trupului…

Zavârzan sporovăia neîncetat:

— Eu zic că fiecare bărbat ar trebui să aibă cel puțin zece muieri!… Jumătate să facă băieți; asta ar însemna cinci viteji!… Turcii sunt, frate, oameni înțelepți!…

— Vai de înțelepciunea lor!… vorbi mânios Ivanco. Nu dau eu, bre, unu de-ai noștri, pe zece de-ai lor!… Iată, eu am să mă iau de piept cu douăzeci de turci!…

— Așa e!… Bine spune Ivan!… strigară Iovan și Iovița.

— Dar nu-i vorba cu câți turci o să se ia de piept fiecare dintre noi, ci zic c-ar fi mai bine să fi fost noi mai mulți! strigă Zavârzan.

— Suntem destui!… glăsuiră cu toții.

— Nu ni-i frică de turci!… strigară unii.

— Nici mie!… De-ar fi draci încornorați, tot nu m-ar speria!…

Izbucniră toți în râs.

— Dumnezeu ți-a hărăzit un năravvesel – zise Stanco zâmbind.

— Și asta prețuiește ca și vitejia… Dar eu zic c-ar fi bine să poposim – își dădu cu părerea Zeca.

— Cum vrei tu…

Zeca strigă:

— Stați.

Ceata se opri.

— Ați obosit?

— Nu.

Stanco le privi chipurile senine, zâmbi și se întoarse spre Zeca:

— Frate!… Norii acoperă soarele, dar razele străbat și prin nori. Câtă vreme Serbia o să aibă asemenea fii, vai și de sultanul de la Țarigrad… N-am nicio grijă!… Învingem!

— Și eu sunt încredințat de asta!… zise Zeca.

Se așezară să se odihnească…

LUPTA PE VIAȚĂ ȘI PE MOARTE

„Cine îți scoase ochii?” „Frate-meu”.

„De aceea ți-i scoase așa de adânc!”

Nimic nu zugrăvește mai bine lupta noastră aprigă din vremea celei dintâi răscoale ca această zicală populară.

Putea împărăția turcească să arunce toată Asia împotriva Serbiei, că nu i-ar fi cășunat atâta rău ca acum, când zvârlise împotriva ei Bosnia și Herțegovina.

Doi frați, având două credințe, doi dușmani de moarte. Și unul și altul nu râvneau atât să iasă biruitori, cât să ucidă, să nimicească, să-l facă praf și pulbere pe celălalt, să nu rămână nici urmă din el.

Din ziua în care pe meleagurile din apus și miazănoapte ale Serbiei bubui cea dintâi pușcă a răsculaților, oamenii nu se mai bucurară – precum am spus mai sus – nu mai avură parte de o zi liniștită!… Pământul nu mai era arat de plugul binecuvântat, ci răscolit de ghiulele turcești (mai bine-zis frățești)… În locul unui buluc nimicit răsărea altul; tăiai calea unei oștiri, și în spate îți cădeau două!… Abia aflai că trec dușmanii cu un vas, și îndată primeai vestea că mai vin încă două!

Era o luptă necurmată, pe viață și pe moarte. Turciții, împrăștiați de o sută de ori, jurau răzbunare pentru a suta una oară.

Aceasta era înfățișarea luptei de pe vremurile acelea…

*

Un adevărat potop se revărsa spre Loznița. Boghicevici Anta, veselul voievod de la Drina, se închisese în întărituri împreună cu o mie două sute de viteji ai săi. Ce să facă bietul de el cu „o mână de desculți” împotriva unei asemenea urgii?!

Ce altceva putea face decât să ceară ajutor de la frații lui!?…

Și frații îi răspunseră. Alergară din toate părțile, ca să înfrunte potopul turcesc.

Zeca sosi printre cei dintâi cu vitejii lui!… Anta îl întâmpină ca pe un trimis al cerului.

— Slavă domnului!… Va să zică, dumnezeu încă ține cu noi!… Dar Stoian?… Dar Sima?… Cum, ei nu vin?

— Vin, fii liniștit! Cred că sunt pe urmele noastre!…

— Am trimis veste și lui Luca, și lui Iacob, și lui Vodă!… Vine adevărat potop!… Când s-o lumina de ziuă, urcă-te pe valul de pământ. Îmi pun

capul dacă ai să le vezi sfârșitul.

— Va să zică-s mulți!

— Mulți!… Ca nisipul mării!… E a șasea zi de când tot dau năvală și noi le tot dăm la cap… Mă cruț și pe mine, îmi cruț și oamenii. În fiece clipă ne cheamă la harță… Printre ei e unul, pe nume Muiaga din Srebârnița. Mă pisează în fiecare dimineață, în fiecare seară!… Vine până aproape de șanț, rânjește la noi și ne cheamă la luptă… Eu îmi păzesc oamenii, nu-i las. Iar el înjură în fel și chip, după pomelnic.

Stanco începu să tremure de mânie.

— Mâine îl înfrunt eu.

Voievodul îl îmbrățișă.

— Îți mulțumesc, viteazule!… E strașnic Muiaga, dar mai strașnic scapără ochii tăi!…

Apoi se întoarse spre Zeca:

— Spune oamenilor – zise el – să se odihnească oleacă. Cine știe dacă mâine om avea răgaz de odihnă. Am pus străji!…

Era o noapte de toamnă senină, fără luna… Cerul se boltea țintuit de stele strălucitoare, care clipeau mereu, de parcă ar fi vrut să adoarmă întreaga fire.

Oamenii se lungiră unul lângă altul. Se așternu tăcerea, o tăcere mută, care apăsa mai greu decât cea mai grea povară și de care ai fi scăpat bucuros dacă ai fi putut… Tăcerea nopții era întreruptă, când și când, de pașii străjerului, care se plimba cu privirile ațintite spre stele.

Deși era obosit, deși gândea c-o să adoarmă îndată ce-o pune capul jos – Stanco nu putu totuși să închidă ochii…. Somnul nu venea de loc. Îl năpădiră amintirile trecutului și gândurile viitorului.

Cu câtă nădejde se ridicaseră împotriva turcilor și unde ajunseseră! Unde erau zilele senine și vesele, când așteptau cu atâta nerăbdare lupta cu turcii?… E adevărat, ciocnindu-se zi de zi cu turcii, își oțeliseră inimile…

Apoi începu să se gândească la sine…

Avusese noroc. Trecuse prin atâtea lupte și scăpase teafăr. Nici plumbul fierbinte, nici cuțitul tăios nu-l atinseseră.

„Oare să mă atingă pe mine plumbul? se gândea el. Nu, n-o să mă atingă!… Am trecut prin atâtea lupte!… Dar Lazar!? De două ori a tras în mine zadarnic!… O dată m-a nimerit în cușmă, iar a doua oară în jungher… Și Lazar știa să tragă, nu glumă!…”

Gândul acesta îl însufleţea tot mai mult. Era deplin încredinţat că plumbul nu-l poate atinge.

— Hei, să fi dat dumnezeu mulţi oameni pe care plumbul nu-i poate atinge şi atunci să fi tăbărât asupra turcilor ca lupii pe miei!…

Asta era acum dorinţa lui cea mai arzătoare. Pe toate celelalte le uitase. Uitase şi de casă, şi de bătrâna lui mamă, şi de Ielişa!… Da! nu se mai gândea la nimeni.

Gândul acela îl însufleţi nespus… Şi, parcă îmbătat, începu să viseze treaz… Vedea aidoma prăpădul pe care-l lăsa în urmă sabia lui ascuţită…

Se făcea că dă iama prin oastea turcească, doborând şi culcând la pământ cum doboară şi culcă o coasă ascuţită griul copt. Alături de el erau vechii tovarăşi: Zeca, Surep, Craicin, Zavârzan, Noghici, Iovan şi Iovişa – strigând „ura!”, de parcă ar fi închinat la ospăţ, şi secerând ca moartea… Deodată se auzi o bubuitură năprasnică – parcă se prăbuşise cerul.

Tresări şi-şi făcu semnul crucii.

— Scoală-te, frate, iată-l! strigă Zeca.

— Cine? întrebă el buimac.

— Muiaga!… Auzi-l cum înjură!…

— Sunteţi nişte muieri! Cum, nu-i printre voi niciunul care să mă înfrunte?… Ptiu!… Ruşine!… Am să viu la voi să vă pălmuiesc! se auzea un glas dincolo de şanţ.

Stanco se urcă pe val şi privi.

O namilă de om, cu scăfârlia rasă, cu pieptul gol şi păros, cu mânecile sumese, se aşezase pe iarbă şi aştepta, privind spre şanţ cu ochii înroşiţi.

— Ce vrei, turcule? Ti s-a urât cu viaţa?

— Fă-te-ncoa, vericule!… Hai să ne batem!… Nu-mi luai nici cal; venii pe jos! Dacă nu iese niciunul, sar la voi şi vă iau la palme.

Stanco zâmbi. Turcul începu să scuipe…

Stanco se dădu jos de pe cal, ceru apă, se spălă şi-şi făcu semnul crucii. Îşi apucă flinta, zgârie oleacă cremenea cu unghia, cercetă cocoşul şi plecă.

— Nu iei un cal, viteazule?… îl întrebă Boghicevici. Să-ţi dau murgul meu!…

— N-am nevoie!… Mă bat cu Muiaga pe jos!… De-o vrea domnul, curând mă întorc cu capul lui!…

Ieşi din şanţ.

Toţi priveau cu răsuflarea tăiată cum se mlădia făptura zveltă a lui Stanco. Zavârzan nu putu să mai rabde – sări pe valul şanţului, privi în jos

și strigă:

— Hei, turcule!

— Ce vrei? răspunse Muiaga.

— Ți-ai luat rămas bun de la ai tăi?

— Pentru ce?

— Pare-mi-se că n-or să te mai vadă. Căci cel care vine acu la tine o să-ți dea de-a dura capul, ca pe un dovleac!

— Leagă cățeaua!

— Ți-a legat-o ție mumă-ta când te-o fătat!… Mahomedul tău de turc!…

Turcul scoase un răcnet și sări în sus… În aceeași clipă Stanco ajunse în fața lui. Îl fulgeră cu ochii și-l pironi locului, tunând de vui întreaga câmpie:

— Stai, turcule!…

Strașnice trebuie să fi fost privirile lui Stanco, dacă îl buimăciră așa de tare pe Muiaga… În clipa cea dintâi nu putu scoate un cuvânt.

— Ce ragi aci ca un măgar! întrebă el crunt.

Se dezmeticise repede și începuse să dea înapoi.

— Vino-ncoa, să ne batem!… zise el și buzele începură să-i tremure.

Stanco îndreptă flinta spre el.

— Stai!… Să nu te clintești!… Ce cauți tu aici?…

Se apropie de el, îl înșfăca de grumaz și-i trase capul spre pământ. Cu mâna dreaptă își scoase iataganul. În clipa în care tăișul ascuțit intră în grumazul gros al lui Muiaga, o pușcă trosni în rândurile oastei turcești…

Stanco se aplecă. Mâna lui stângă ridică însă sus capul lui Muiaga… Deodată iataganul îi căzu din mână… Se poticni, dar nu dădu drumul capului…

Ca un trăsnet trecu prin șanț:

— L-au ucis!…

Ca niște tigri mânioși „desculții” săriră pe val!…

Surep și Zavârzan fură într-o clipă la Stanco și-l sprijiniră.

— Ce ai? Te-au rănit?

— Da.

Puștile începură să răpăie. Nu se mai puteau auzi unul pe altul. Surep îl aburcă ca pe un copil în spatele său lat, iar Zavârzan îi luă iataganul, care rămăsese alături, înfipt în pământ.

— Unde-i capul? strigă el.

Privind în jurul său, văzu capul în mâinile lui Stanco.

— Așa, așa!… Mai iute, Surepe!… Iha, ce mai luptă s-a stârnit!…

Într-adevăr, se dezlănțuise o luptă înverșunată. Turcii își ieșiseră din sărite văzând că Muiaga își pierduse așa de ușor capul, iar sârbii erau hotărâți să răzbune rănirea lui Stanco.

Mânie aprigă de ambele părți…
Până-n zare se ridică ceața,
Dar nu-i ceață de la dumnezeu,
Totu-i fum, și pulbere, și gloanțe…

Surep îl aduse pe Stanco în șanț.

— Ce ai, frate?… Te-au ucis?

— Nu, dar m-au rănit… Mi se pare că mi-au rupt mâna dreaptă.

— Ăsta-i capul lui Muiaga? întrebă Zeca și luă capul din mâinile lui Stanco.

— Al lui.

— Puneți-l în țeapă! porunci Zeca.

Ivanco îl luă și într-o clipă capul lui Muiaga rânjea spre turci.

Surep și Zavârzan se tot învârteau în jurul lui Stanco. Surep punea iască pe rană, dar sângele nu se oprea de loc.

— Așteaptă – zise Zavârzan.

Începu să taie mărunțel cu jungherul o bucată din cureaua cu care se încingea, punând fărâmițele pe rană.

— Așa!… Acu e bine!… Deseară o să-l ducem la baba Stoia a ta. Ea se pricepe la răni ca nimeni altu. De câte boli m-a tămăduit pe mine! îi spuse Zavârzan lui Surep.

— Știu, dar mi se pare că e zdrobit osul! clătină din cap Zeca.

— Și la asta se pricepe!… Ierburile ei vindecă orice vătămătură!… N-ai grijă! zise Zavârzan cu hotărâre…

— Adăpostiți-l puțin, iar noi să dăm un iureș în turci! spuse Zeca. Ce părere ai, voievodule?

— Cum zici tu, bulibașo! răspunse Boghicevici.

Îl adăpostiră pe Stanco într-un capăt al șanțului. Zeca își privi „desculții” și trase sabia. Ieși din șanț și strigă:

— După mine, viteji!

Începu măcelul… Capetele zburau ca dovlecii.

…Puștile amuțiră… Se auzea doar zăngănitul oțelului rece și țipetele răniților, care făceau să vuiască văzduhul.

Luptau pe viață și pe moarte, dar turcii se revărsau puhoi. Nu le puteau veni de hac. Locurile celor căzuți erau luate de cei vii, care așteptau muți și neclintiți soarta tovarășilor, peste ale căror leșuri călcau fără alegere…

Ca tigrii își croiau drum vitejii lui Zeca printre zidurile vii ale turcilor.

— Aprig, Surepe!… strigă Zavârzan. Să nu rămână Stanco nerăzbunat!… Doar fu căpitanul nostru…

Surep ridica din sprâncene și secera mai departe fără milă.

Zavârzan izbea crâncen în cele mai dese rânduri ale turcilor… O clipă pierea din vedere, ca să-l vezi îndată cum străbate rândurile ca săgeata, strigând:

— Așa, Clăpăugule!… Așa, așa, Iovițo!… Nu te lăsa Noghici, bătrâne haiduc!… Lovește, lovește, Ivanco!… Atingeți-i la scăfârlie!…

Și se făcea nevăzut din nou… Puhoiul potopea. Se prăvălise cerul pe pământ – de abia se mai zărea om cu om.

Deodată Zavârzan nu se mai văzu. Glasul lui, care îmbărbăta și înveselea, amuți.

Aceasta răscoli inimile tuturor… Zeca îl căută cu privirile pretutindeni… Surep se clătină pe picioare… Noghici, Iovan, Iovița, Ivanco… toți tresăriră.

— Zavârzane! strigă Surep.

Dar nu-i răspunse nimeni…

Deodată se năpustiră înainte, mânioși. Nu mai erau oameni, ci lupi turbați. Nu era de glumit!… Zavârzan fusese sufletul „desculților”… Nimeni nu se mai gândea la sine…

Fărâmară puhoiul turcesc, îl fărâmară și-i străpunseră rândurile dese, așa cum năvalnica Drină rupe drumurile și grindurile ce-i stau în cale… Turcii începură să se tragă repede înapoi, în neorânduială. În zadar erau îndemnați din spate cu iataganele să lupte – mai bine să cadă de iataganele lor decât să moară sub privirile înfiorătoare ale haiducilor… Fugeau care încotro…

— Zavârzane… Zavârzane!…

Nimeni nu răspundea

— Să-l fi prins oare?… întrebă Ivanco.

— Atunci o să-i gonesc până la Kabba lor! strigă Zeca.

— Iată-l! zise Latcovici.

Zavârzan zăcea la pământ, însângerat și plin de praf. Sângele îi curgea șuvoi dintr-o rană mare din frunte. Latcovici se aplecă spre el.

— E mort?… întrebară „desculții”.

— Nu… Răsuflă…

— Slavă domnului!… Duceți-l în șanț! porunci Zeca.

Latcovici voia să-l ia în spate, dar Surep veni în fugă și-l dădu la o parte. În privirile sale crunte strălucea o văpaie.

— Las' că-l duc eu!… E al meu!…

Îl ridică în brațe ca pe un copil și-l duse în șanț… Fără să-și dea seama, două șiroaie de lacrimi fierbinți i se prelingeau pe obraz… Tigrul turbat își plângea tovarășul.

Turcii se trăseseră departe, înapoi. Văzându-i că-și întocmesc din nou rândurile, voievodul Anta îi strigă lui Zeca:

— Întoarce-te în șanț!… Dacă s-or năpusti iar asupra noastră, trebuie să le ținem piept; eu cred însă că mai degrabă or să se îndrepte spre Drina decât împotriva noastră!…

Zeca dădu ascultare voievodului și coborî cu oamenii în șanț.

În noaptea aceea, Surep îi duse pe Stanco și pe Zavârzan la Grinda Cornului, ca să-i tămăduiască…

BEJENIA

Bătrânii, femeile și copiii își părăsiră vetrele tihnite și se adăpostiră prin zăvoi, prin pădure… Unde s-ar fi putut duce!? Cerul era sus, iar pe pământ mișuna dușmanul. Pădurea era pavăza vieții slobode, ea îi ocrotea și pe cei slabi!…

Grinda Cornului îi adăposti. Oropsiții sârbi se pierdură în ascunzișul pădurii dese, fugind de cotropirea cruntă și sălbatică a turcilor, care ucideau bătrâni și copii plăpânzi…

În ascunzișul acela se strânseseră peste o sută de familii și toate aveau un singur suflet, parcă ar fi fost una singură.

Nimic nu-i apropie mai mult pe oameni decât nenorocirea. Atunci toate dușmăniile pier… Toți au un suflet și o inimă. Toți simt la fel, toți plâng… Bătrânul cărunt este aci bunic, iar bătrâna căruntă – bunică. Dimineața toți fug spre ei, ca să le sărute mâna… Toți își înalță ochii spre cer și toți îngână aceeași rugăciune:

— Doamne! Apără-ne!…

Îți era mai mare jalea să-i privești. Toți luaseră de acasă ce apucaseră: unii de-ale gurii, alții straie, unii felurite bucate, alții scoarțe… și tot ce aveau, împărțeau frățește…

Deoarece nopțile prinseseră să se răcească, bătrânii începură să se îngrijească de bieții oropsiți.

Se apucară să dureze colibe și să sape bordeie. Femeile îi ajutau cu multă râvnă. Doborau copaci și săpau la pământ… Bătrânul Târceag, un fel de căpetenie a bejenarilor, striga:

— Așa, copii, așa, așa!… Bună treabă faceți!… Dar tu a cui ești, noro? o întrebă pe Ielița, care pășea voinicește sub povara unui trunchi.

— Eu sunt din casa lui Alexici! răspunse Ielița.

— Nu ești cumva nevasta lui Stanco?

— Ba da.

— Să-mi trăiești și să fii sănătoasă! Ce-i drept, e drept. Om de ispravă el, oameni de ispravă ai lui!…

Ielița se înroși și își văzu mai departe de treabă.

Deoparte ciripeau copiii, de alta oftau cei fără de putere…

Ielița alerga tot timpul să vadă ce face Petra… Petra era beteagă, fără a avea vreo vătămătură; se vedea cât de colo că anii și grijile îi măcinaseră

puterea de odinioară și acum se ofilea, se topea ca neaua, sub căldura razelor soarelui de primăvară…

— Ce mai faci, mămucă?

— Bine, fata mea!… Cată-ți de treabă, nu-mi mai duce grija!… Iată… o să văd oleacă de copii…

Și se apropie de prichindei:

— Hai la bunicuța!…

Trudiră toată ziua Seara se împărți un dram de mâncare și după aceea se culcară cu toții pe pământul negru.

Se lăsă noaptea… Tăcerea de mormânt era întreruptă doar de țârâitul greierilor care-și cântau viersul lor, atât de tainic, încât stârneau, mai cu seamă în asemenea împrejurări, o jale cumplită în sufletele oamenilor…

Ielița adormi adânc după oboseala din timpul zilei. Deodată Petra înălță capul și începu s-o scuture.

— Ielo!… Ielo!…

Ielița deschise ochii și, buimăcită de somn, întrebă:

— M-ai strigat, mămucă?

— Da, sufletelule.

— Ți-e sete cumva? Ți-e frig poate? întrebă Ielița și zvârli lăicerul de pe ea ca s-o acopere pe Petra.

— Nu mi-e nici sete, nici frig, puicuțo!…

— Te simți poate rău? întrebă Ielița și dădu să se scoale.

— Șezi, copila mea!… Nu mi-e rău… Am visat ceva urât!…

Inima Ieliței îngheță. Deodată îi zburară prin fața ochilor câmpii, păduri și câmpuri de luptă. Și cu glas tremurător întrebă:

— Îl visași cumva pe el?

— Pe el.

— Mai bine-zis, nu pe el, ci pe Surep. Parcă veni, îmi puse mâna pe umăr și zise: „Tu dormi fără grijă, iar fiul tău zace rănit!…” M-am trezit…

În aceeași clipă se auzi un ropot de pași. Ielița sări în picioare și zări niște oameni aducând o targa, cu cineva pe ea.

Înmărmuri.

— Ce e?… Cine vine? întrebă Petra…

Ielița nu putea să scoată o vorbă…

Oamenii se apropiaseră. Dintre ei se desprinse unul, care veni spre ea.

— Ce mai faci, Ielo?… Mama trăiește?…

Era Stanco.

Pe Ielița o trecură fiori, iar Petra, care încercase să se ridice, căzu, căci i se tăiară picioarele.

— Trăiesc, odorul meu!… Vino-ncoa să te vadă mămuca!…

Stanco se apropie și-i luă mâna.

Zărindu-i brațul oblojit, bătrâna strigă:

— Dar ce-i asta?

— Nimic, mămucă, îs rănit!…

Cei dimprejur începură să se trezească. Surep se duse s-o caute pe baba Stoia, ca să-i tămăduiască pe cei doi răniți…

— Dar cine-i cel de pe targă?…

— Zavârzan… E rănit greu – zise Stanco.

— Mai trăiește?

— Trăiește!…

În clipa aceea sosi și Surep cu baba Stoia.

— Aici, bunico, aici! Aicea sunt răniții.

Bătrâna se apropie de targa. Pășea gârbovită, sprijinindu-se în băț.

— Faceți puțină lumină! ceru ea.

Surep își duse mâna la brâu și scoase o lumânare mare. Dădu fuga la foc, o aprinse și o aduse lângă răniți.

Zavârzan deschise ochii și privi în jurul lui. Bătrâna se aplecă spre el.

— Unde ești rănit?

— Peste tot, bunicuțo.

— Hm… Te-au oblojit?

— Da! zise Surep!…

— Să stea așa până mâine!… Acu nu văd nimic!… Adăpostiți-i undeva, să nu se obrintească rănile.

— Să intrăm în colibă…

Îi duseră înăuntru.

— Haide, Stanco, hodinește-te și tu! zise Surep.

— Tare-s ostenit!… Bine zici… Viu și eu repede înapoi, numai să pun capul jos oleacă…

Dar Petra și Ielița nici nu voiră să audă de plecare. Luară lăicere și perne și așternură răniților în coliba nouă un pat, cum nu mai pomeniseră în viața lor…

Mama lui Stanco și nurorile se apucară să îngrijească răniții. Bătrâna prinsese deodată puteri. Privea în ochii babei Stoia și-i citea în ei poruncile.

— Vai, cum le mai arde fruntea! Udați niște ștergare…

Ștergarele ude răcoreau într-o clipă frunțile răniților. În curând adormiră. Surep privi în jurul lui și, dând cu ochii de oamenii care îl aduseseră pe Zavârzan, le spuse:

— Duceți-vă și vă culcați!

— Hodinește-te și tu nițel – îi zise baba Stoia.

— Nu-s obosit, o să veghez lângă ei… Iar voi… faceți liniște!… Lăsați-i să doarmă!…

Rămase tăcut, cu privirile ațintite spre răniți…

Se așternu o liniște de mormânt… Se auzea doar țârâitul unui greiere…

*

Vremea se strică. Îndată după miezul nopții începu să bată dinspre Drina un vânt rece… Pe cer se învolburau nori cenușii… Ici, colo, o stea strălucitoare tremura și se căznea să lumineze, dar norul o învăluia cum învăluie păianjenul musca în plasă…

Înainte de revărsatul zorilor prinse să se cearnă o ploaie măruntă și rece, care pătrundea până la oase și înghețа inima în om…

De frig, copiii începură să plângă. Deodată porniră cu toții în căutare de adăposturi. Pădurea plină de fugari învie de țipetele copiilor neputincioși. Bătrânii și femeile se apucară să aprindă focuri la care să se încălzească bieții copii, cărora le înghețaseră și inimile.

Ciudat răsunau în noapte țipetele copiilor. Parcă erau niște pui de pasăre, flămânzi și înghețați, care își strigau mama din cuib… Bătrânii și femeile oftau.

— Doamne, dumnezeule!… De ce trimiseși ploaia asta!… Să mai fi ținut vremea frumoasă câteva zile, până ne-am fi clădit colibe și ne-am fi săpat bordeie!…

— Curat iadul pe pământ!… Iată, biata Stanca își dă sufletul! zise o bătrânică.

— Las’ că și-a trăit veacul!… Dar Pera, era singurul copil al lui Jiva, și muri!… răspunse un glas.

— Zău, nu știi care blestem e mai mare: să mori ori să te naști!… Uite, colo, una naște! zise o femeie.

Țipetele și bocetele făceau să vuiască văzduhul. Un bătrân zise:

— Și ăl de sus – doamne iartă-mă – a ridicat mâna asupra noastră, alături de turci!…

Larma din pădure îi trezi pe răniți. Stanco deschise ochii. Maică-sa, nevasta și cumnatele stăteau aplecate deasupra patului lor, cu lacrimile șiroind pe obraz… Zări și fața îngrijorată a lui Surep, care asculta înmărmurit.

— Ce e?… De ce țipă oamenii?…

— Taci! zise Surep. Așa a vrut dumnezeu!…

Stanco dădu să se scoale, dar Surep îl opri…

— Nu te ridica!… Nu poți fi de niciun ajutor!… Afară plouă, iar sărmanii stau sub cerul liber, goi și desculți! Culcă-te!…

Stanco își lăsă capul pe pernă… Tăcu o vreme, apoi zise:

— Ce ne trebuie nouă atâtea lăicere și scoarțe?… Împarte-le la oameni!…

Și cu mâna sănătoasă începu să arunce lăicerele de pe el.

— Nu-s de niciun folos când îngheață inima! – zise Surep cu durere.

— Oh!… De ce n-am pierit! oftă Stanco și se prăbuși în pat.

Inima mamei se cutremură, începu să bată năvalnic… Înfricoșătoare era dorința lui Stanco, atât de înfricoșătoare, încât îi înghețа vaietul pe buze.

Stanco își veni în fire, se uită la maică-sa, se uită și la Ielița care stătea ca o mucenică pusa la chinuri. Două lacrimi îi picurară din ochi și el șopti:

— Iertați-mă!… Nu mai mi-e de rănile mele!… Îmi vine greu pentru ei.

Când se revărsară zorile, strigă:

— Surepe!

— Ce vrei?

— La treabă!

— Ce spui?

— Fă tot ce poți face! Puneți mâna pe hârlețe și pe securi! Pân’ se lasă întunericul, oamenii aceștia trebuie neapărat adăpostiți!…

— Bine, Stanco! zise Surep și ieși din colibă.

Îndată se auzi glasul lui poruncind afară.

— Tu vino-ncoa! Adă crengile alea aci!… Ia, voi, plecați și aduceți paie!… Tu de ce te miști așa încet!?… Așa, așa, noro!… Așa, dumnezeu să-ți dea sănătate!… Bine!… Adu copiii aici!… Vino și tu, băbuțo!… Voi, acolo, sunteți gata?… Bine!… Adu pe cele patru lăuze!… Ce, încă două?… Adă-le și pe ele!… Așa!

Se luminase de-a binelea. Surep alerga în toate părțile, poruncind și ajutând. Lucrau ca un singur om, sub îndrumarea lui aspră.

În timp ce el supraveghea lucrul, baba Stoia spălă și legă rănile răniților.

— Stoio, soro!… șoptea Petra. O să se facă bine?

— Osul e numai plesnit, nu-i fărâmat… Trece! Om tânăr, os tânăr, n-ai grijă!… Nici cu ăstălalt nu-i rău. A pierdut mult sânge, dar rănile nu-s grele. N-ai grijă!… Cu ajutorul lui dumnezeu totul o să se isprăvească cu bine!…

— Ai pus osul la loc?

— L-am pus… l-am pus. Și l-am legat strâns! N-ai nicio grijă!…

Se auziră din nou bocete.

— Ce e? întrebă Stanco.

Ielița ieși să vadă. Peste o clipă se întoarse.

— Au murit niște copii… zise ea mohorâtă.

— Sărmanii de ei! se tângui Stanco. Până când ai să ne chinuiești, doamne!!… Chemați-l pe Surep.

Ielița ieși iar. După un răstimp se întoarse cu Surep.

— Oamenii au ce mânca?

— Au câte ceva. Am dat poruncă să alerge câțiva la Radencovici, câțiva la Câmpia Banului, iar alții la Zasavița, să aducă ceva merinde din hambare. Pe aci, pe aproape, sunt două mori unde o să măcinăm ce-or aduce. Le-am poruncit să aducă și vite…

— Bine-ai făcut!

— Chiar acu am pus să se zidească câteva cuptoare mari, ca să coacem pâine.

— Bine.

— O să dau poruncă să aducă și ceaune, ca să fierbem mâncarea…

— La toate te-ai gândit!

— Mai sunt încă multe de făcut!… Trebuie să clădim o magazie pentru făină…

— Au toți oamenii unde să se adăpostească?

— Încă nu. Dar toți copiii și bolnavii au fost adăpostiți… Se lucrează încă…

Stanco răsuflă ușurat. Îl privi mulțumit pe Surep și zise, mai mult pentru sine:

— Măcar să am liniște cât sunt beteag.

— Dar tu cum te simți? îl întrebă Surep pe Zavârzan, care zăcea cu ochii deschiși.

— Ascult ce porunci înțelepte ai dat!… Să trăiești!…

Trecură câteva zile. În aceste câteva zile, Surep rostui toate cele de care aveau nevoie bejeniții, făcând oarecare rânduială. Acum nu mai era nimeni

fără adăpost și fără să aibă ce îmbuca.

Dar vremea urâtă stăruia. Ploaia mărunță și vântul rece nu conteneau de loc… Aerul era greu și plin de umezeală.

În fiecare dimineață găseau câte un mort; fiecare dimineață era întâmpinată cu bocete. Pântecarița, strașnica boală, secera și bătrâni, și tineri…

Răniții se înzdrăveneau zi cu zi tot mai mult. Fierbințeala scăzuse, iar sângele sănătos și trupurile tinere ajutau la însănătoșirea lor… Zavârzan se întrema mai repede decât Stanco, rănile lui fiind mai ușoare. Dar nici Stanco nu se simțea rău…

Baba Stoia își îndeplinea sarcina cu un fel de mândrie. Își dădea seama ce preț au cunoștințele ei și de aceea se înălța în ochii ei înșiși…

— Stoio, soro!… Merge bine? întreba mama lui Stanco, când Stoia dezlega rănile.

— Bine – răspundea Stoia. Sânge tânăr, carne tânără… S-or însănătoși chiar înainte de a crede noi. Așteaptă numai să le pun leacul ăsta care curăță.

— Numai să nu rămână cu mâna beteagă!

— N-o să rămână… Uite, nu vezi cum mișcă degetele?…

Ielița tremura de groază la gândul că s-ar putea întâmpla o nenorocire rănitului… Deși îi venea de multe ori să bocească cu glas tare, totuși sfiala, pe care-o supsese o dată cu laptele maică-si, o împiedica să-și descarce inima și simțămintele. Inima îi bătea aprig și sângele îi năvălea în obraji ori de câte ori auzea glasul lui Stanco, dar de fiecare dată căta să se stăpânească la timp, ca să nu-și arate durerea…

Un singur gând îi neliniștea pe răniți… De câte ori deschidea ochii, Stanco întreba mereu pe maică-sa ori pe Ielița: „Ce vești sunt de la fratele meu de cruce?”… Și aflând că nu primiseră nicio veste, închidea din nou ochii.

Așa trecură opt dimineți în șir. Zavârzan începu să se întremeze. Putea să iasă singur din colibă și să privească deasupra capului cerul sur, noros… Deși se simțea mai bine, Stanco nu putea să iasă, fiindcă baba Stoia nu-l lăsa să facă niciun pas…

În a noua dimineață, sosi și Deva printre bejeniți… O putere ciudată îl făcu pe Stanco să se ridice în picioare. Îl privea speriat pe Deva și nu cuteza să-l întrebe…

Ochiul înțelept al lui Deva își dădu seama de acest lucru și, pentru a-l liniști, zise:

— Nu te îngrijora! Totul este bine.

— Bine?

— Cum nu se poate mai bine! De trei zile, turcii scăpați cu viață s-au răzgândit, căci mulți au rămas de partea noastră pe câmpul de bătaie…

Ochii lui Stanco străluceau de bucurie. Zavârzan și Surep dădură brațele în lături, de parcă ar fi vrut să îmbrățișeze pe cineva.

— Dar să vezi, nici noi nu eram puțini… Veniseră Gheorghe, Luca, Stoian, Iacob… Ne-am bătut zdravăn!… Cred că n-o să le mai vină prea curând pofta să treacă Drina!… A fost o luptă strașnică – nici nu poate fi povestită!…

Și Deva începu să povestească cum se bătuseră, cum sosiseră voievozii și vodă, ce viteaz fusese Caragheorghe, cum ochise însuși vodă cu tunul…

Toți ascultau cu gura căscată povestea lui Deva. Ochii răniților străluceau de bucurie. Nici nu-și mai simțeau rănile, parcă nu fusese ciopârțit trupul lor…

Baba Stoia zise:

— Stanco, drăguțule, culcă-te.

— Lasă-mă, tușico, rogu-te! Asta mă tămăduiește mai abitir decât buruienile matale!… Și, zici că i-ați pus pe fugă pe toți? întrebă din nou pe Deva.

— Pe toți.

— Și n-a mai rămas nici picior de turc în Maciva?

— N-a rămas. Stoian zicea c-o să spună oamenilor să se întoarcă la vetrele lor…

— O, doamne, lăudat fie numele tău!… Dar fratele meu de cruce s-a întors?

— Se întoarce astăzi. Deseară o să fie la Parașnița… Vă trimite binețe tuturor.

— Binețe?… Îi mulțumim!

— Mâine vine la Grinda Cornului, să vă vadă…

Femeile îl cinstiră pe Deva cu rachiu. După ce trase o dușcă se ridică.

— Încotro?

— Să umblu oleacă printre oameni, poate-oi găsi pe careva dintr-ai mei.

— Sunt și ei aci! zise Surep.

— Toți?

— Toți.

— Sănătoși?

— Slavă domnului!

Deva se așeză la loc și zise:

— Atunci o să mă duc mai târziu să-i văd. Bine că-s vii și sănătoși!…

— A doua zi, după plecarea noastră, v-ați bătut? întrebă Surep.

— Și încă ce ne-am bătut! răspunse el.

Începu să povestească totul, de-a fir a păr. Știa totul cu de-amănuntul; nimic nu putuse scăpa privirilor sale. Povestea plăcut, frumos, ca unul care văzuse totul cu ochii lui.

Ei îi sorbeau vorbele fără să clipească…

Ziua trecu pe nesimțite… Norii învolburați și vântul tăios aduseră o noapte neagră, înfiorătoare.

Răniții căzură însă într-un somn atât de dulce, atât de liniștit, de parcă în casa lor n-ar fi fost decât râs și veselie…

Liniștea nopții era întreruptă doar de câte un oftat ieșit din pieptul unei mame îndurerate.

SE MAI ÎNSENINEAZĂ

Trecură așa câteva zile. Răniții se simțeau din ce în ce mai bine. Zeca, Noghici și alții veneau mereu pe la ei, ca să-i vadă și să stea de vorbă, și apoi se întorceau iară la Parașnița. Numai Surep nu se clintea de lângă ei. El hotărâse să-i tămăduiască cu orice preț. Baba Stoia meșterea tot felul de leacuri, iar Petra, Ielița și nepoții lui Stanco alergau în jurul răniților…

În vremea asta în Maciva se făcuse liniște. Părea că turcii se cumințiseră de-a binelea, că le pierise pofta de luptă și de slavă războinică…

Într-o zi, când Zeca veni la ei, Stanco îl întrebă:

— Și acu ce faceți?

— Nimic.

— Cum nimic?

— Uite-așa. Trândăvim cât e ziulica de mare. Turci ioc, nici de leac!… Catici mai dă câte o raită – vorba lui Zavârzan – trece Drina, taie calea vreunui trimis turc după haraci și-i ia toți banii; și cu asta, basta.

— Și turcii tac cu adevărat?

— Tac. Ivanco a ajuns deunăzi până la Saraievo. „Nimănui – zicea – nu i-a trecut prin gând să ne oprească”. Și-apoi, iarna bate la ușă…

— Tocmai c-am vrut să vorbesc și eu cu tine! Ce-ar fi ca oamenii să se întoarcă pe la casele lor?

— Păi, asta-i vorbă înțeleaptă frate!… Așa, zău, că multe chinuri trebuie să mai îndure fără adăpost și pâine…

— Și eu zic să se întoarcă – își dădu cu părerea Surep.

— Atunci să vorbim și cu voievodul – adăugă Zeca.

— N-ar strica!

Dar oamenii nu mai așteptau să fie îndemnați. Unii după alții, se întorceau acasă cu ai lor, și din hornuri fumul începu iar să se înalțe agale.

Stanco hotărî să plece și el cu ai săi. Se simțea atât de bine, încât putea să se ridice din pat și să iasă pe afară. Mulțumită leacurilor rana se închidea, și el se întrema tot mai mult, căci dormea liniștit; fierbințelile îi trecuseră cu totul.

Zavârzan se însănătoșise de-a binelea. E adevărat că arăta cam galben în obraz, dar era senin și vesel ca și mai înainte. Cât era ziulica de mare șuguia cu Surep, care se bucura că se întremau atât de repede și nu se supăra de nicio glumă…

Într-o dimineață, Zavârzan îi spuse lui Stanco:

— Aș vrea să stau de vorbă cu tine.

— Despre ce? întrebă Stanco.

— Mie, frate, mi s-a urât aci. Aș pleca la Parașnița.

— Și eu? întrebă Stanco. Să rămân singur?

— Nu rămâi singur!… Iată…

Dar Stanco dădu din mână:

— Știu ce vrei să spui!… Crezi că eu-s omul care să oftez și să plâng după muieri?… Crezi că eu nu doresc să mă aflu între frați, să mai schimb o vorbă cu ei?… Dacă e luptă – luptă să fie; dacă-i vorba de hălăduială, oare eu n-am dreptul?

Surep se amestecă în vorbă:

— Stanco are dreptate!… Eu aș muri de urât, dacă aș fi nevoit să zac și să mă îngrijească numai muierile!… Nu-i frumos să-l lăsăm singur!… Dar putem să facem altceva.

— Ce? întrebă Zavârzan.

— Să ne mutăm acasă la Stanco. Acolo e mai bine și pentru el și pentru noi.

— Și eu m-am gândit la asta! zise Stanco. Și mie mi s-a urât aci… Mai bine să fiu rănit de trei ori, decât să îndur ce-am îndurat în iadul ăsta!…

Hotărâră să plece cu toții acasă la Stanco…

*

Atâta vreme cât nu trăiește fără adăpost deasupra capului, omul nu știe ce comoară e casa lui… Dar când îl smulge nevoia din ea și apoi se întoarce – abia atunci își dă seama cât prețuiește…

Ca un prieten drag și vechi, așa te întâmpină acoperișul înalt și hornul de pe el. Pare că-ți zâmbesc, ca niște ființe vii, parcă le curg și lor lacrimile, de bucurie că te-ai întors!…

Sărmană mamă!… Mâhnită, îndurerată, uitându-și suferințele și puterile sleite, stând la căpătâiul rănitului drag, se încordase din răsputeri, înșelându-se pe sine și pe alții cu sănătatea și vârtoșia ei.

Dar când păși sub acoperișul casei pe care o înălțase împreună cu tovarășul ei plecat de pe lumea aceasta, când își văzu casa și acareturile, ungherele, copiii forfotind în juru-i – atunci începu să se stingă. Puterea care zvâcnește în cel ce moare, în ultima clipă de luptă cu moartea, o părăsi.

Se simțea tot mai istovită… Simțea că i se închid pleoapele, că o trage negrul pământ.

Și căzu, căzu ca o picătură de ceară.

Toți ai casei îi înconjurară patul, înlăcrimați.

Bătrâna ținea ochii întredeschiși și răsufla sugrumat. Totuși încă își dădea seama ce se întâmplă în jur și aceasta se văzu din privirea ei, când deschise deodată ochii.

— O, doamne, ce milostiv ești! Mi-ai hărăzit să mor sub acoperișul meu!…

Amuți. Închise ochii. Răsufla greu, întretăiat. Toți stăteau în jurul ei, muți ca mormintele…

Ea deschise din nou ochii:

— Oamenii spun că binecuvântarea mamei e ca și a lui dumnezeu. Vă binecuvântez pe toți! șopti ea… Binecuvântez pe plugari, căci ei ne hrănesc, binecuvântez pe luptători, căci ei ne apără!… Binecuvântați să fiți, copiii mei! Dumnezeu să vă răsplătească și grija și hrana pe care mi-ați dat-o. Iertați și voi pe mama voastră, căci mama greșește numai din dragoste.

Întoarse capul spre perete. Tăcu câteva clipe, apoi începu să aiureze:

— Ești aci, preasfinte?… Iată, sunt gata să mă înfățișez înaintea domnului!… Lovește o dată cu sabia ta ascuțită și îndeplinește voia celui de sus!

Apoi se ridică deodată, sprijinită în mâinile care-i tremurau de slăbiciune… Ochii i se holbară și îi încremeniră, mâinile i se frânseră și ea căzu înapoi pe pat.

— Lumânarea! strigă Cârstivoi.

Ielița îi întinse o lumânare aprinsă, iar el o puse în mâinile bătrânei… Sufletul părăsise trupul istovit în care sălășluise…

În casă izbucniră bocete…

*

După zece zile de la înmormântarea maică-si, Stanco se întremase atât de bine, încât putu să-și pună armele și să se ducă până la fratele său de cruce.

Cu cât se apropia de Parașnița, cu atât simțea că inima îi zvâcnește tot mai năvalnic. Nu-i puțin lucru să nu-ți vezi atâta vreme tovarășii, să nu schimbi o glumă cu ei.

Îl întâmpinară ca pe un voievod. Fu o adevărată sărbătoare. Toți se grăbeau să-i strângă mâna și să se sărute cu el. Și Stanco se sărută cu toți.

— Toate bune?

— Bune.

— Slavă domnului!

Stanco privi colibele în care se adăposteau, și ele îi părură ca din basme.

— V-ați durat și palaturi?

— Ne-am durat! zise Zeca.

— Cine le făcu așa frumoase?

— Voico și Petronie! Ei îs meșteri la d-alde astea!…

— Halal să le fie!

Se încinse o petrecere la toartă. Căpătară și băutură după pofta inimii. Numai chipul lui Stanco era umbrit de mâhnire.

— Ce ai, Stanco? îl întrebă Zavârzan, voios și vesel. De ce stai așa posomorât, frate?…

— Lasă-l în pace! zise Zeca. Nu știi că și-a pierdut mama!?…

— Și-a pierdut mama?… Și eu mi-am pierdut mama!… Câți dintre noi cei de aci nu ne-am pierdut mama!… Acu să începem să plângem, nu-i așa?!

Apoi, văzând că Zeca vrea să-l întrerupă, se ridică în picioare.

— Așteaptă întâi să isprăvesc, și după aceea vorbește! Uite, să spună chiar Stanco, dacă nu-i drept ce-am zis!… Mama lui – dumnezeu s-o ierte – a trăit până la adânci bătrânețe. Niciunul dintre noi n-o să trăim atât!… Și-a durat casă, și-a crescut copiii, a lăsat în urma ei oameni de nădejde și a murit în brațele alor ei, îngrijită și vegheată!… Ce-și poate dori omul mai mult?… Poate fi o moarte mai frumoasă – dacă se poate spune că moartea-i frumoasă?…

— E drept ce spui! zise Stanco.

— Cum o să sfârșească Stanco?… Și cum o să sfârșim cu toții? O să se găsească oare cineva în jurul nostru, să ne vegheze și să ne îngrijească?… Ehei, fraților!… Poate-oi spune prostii, dar aci, în inima mea, simt că rostesc lucruri înțelepte!… Ascultați-mă și n-are să vă pară rău!… Nu știm ce ne aduce clipa următoare. Acu bem și chefuim, iar peste o clipă-două praful se poate alege de noi! Și dumnezeu ne e martor că suntem gata să ne vărsăm sângele cu dragă inimă!… De aceea eu zic: să ne veselim cu toții!… Căci clipele vesele puține-s!… Deasupra capului nostru se înalță cerul înnorat și numărate-s clipele senine pe care le trăim!… Tare-mi mai place seninul!… Stanco, ție nu-ți place seninul?

— Ba da, Zavârzane! Ai dreptate! În fiece clipă putem închide ochii. Mai degrabă m-oi duce eu la taica și la maica, decât or veni ei la mine! Să ne veselim, fraților!… strigă Stanco plin de voioșie…

Începură să cânte și să se veselească.

Zavârzan se descoperi și strigă:

— Unii bocesc, noi cântăm!… Doar viteazul nu-i babă! Să bocească baba; viteazul să bea, să cânte, să lupte și să piară!…

— Iu-hu! Iu-hu!… vuia zăvoiul…

ANUL 1813

Și zilele se scurseră una după alta. Erau zile de tihnă pentru viteji. Se iscau uneori și încăierări, așa, în treacăt. Într-o zi, Stanco și Zeca ședeau în fața colibei. În jurul lor fremăta viața – toți glumeau și râdeau după pofta inimii. Zeca era voios. Dar Stanco stătea de câteva zile cu capul în jos.

— Ce ai, frate? îl întrebă Zeca.

— Nu știu! spuse Stanco. Mi-e sufletul greu, de parcă aș îngropa pe cineva!

— Păi, deschide-ți inima, omule!

— M-am gândit, dar nu pot!

— De ce?

— Nu știu cum să-ți spun!… Mi se pare că mâhnirea asta m-a învăluit din ziua când am auzit țipetele și bocetele acelea. Din ziua aceea, frate, nu mai am hodină!… Îndată ce închid ochii, aud numai bocete, văd numai bătrâni și bătrâne gârbovite, care apără copiii plăpânzi din jurul lor, așa cum își apără cloșca puii! Văd în vis frunțile mereu îngrijorate ale oamenilor care-și înalță ochii spre cer și, după frunțile lor încrețite, îmi dau seama că se roagă, dar că nu nădăjduiesc nimic nici de la dumnezeu, nici de la ceruri!…

— Nu vorbi așa, frate! îl opri Zeca ridicând mâna.

— N-aș vorbi dacă nu m-ar apăsa mâhnirea!… Știi tu cât aș plânge de nu mi-ar fi rușine!?… Și tu mă cunoști – nu-s din aceia care plâng ușor!… M-ai văzut cum mă năpustesc fără frică acolo unde-s mai dese rândurile turcilor!… Îmi place mai curând lupta aprigă, îmi place mai mult așa ceva, decât s-arunc o singură privire spre o gloată de amărâți, fugiți de pe la casele lor!

— Și-acum ce putem face?

— De aceea-mi țiu eu capul plecat!…

— Știi bine că nu-i nuntă fără lacrimi! Când s-au ridicat cu toții, ca un om, cum ne-am ridicat noi împotriva turcilor, nu trebuie să te mai uiți îndărăt. Nu știi povestea aceluia căruia i se spune să meargă numai înainte, ca nu cumva să privească îndărăt, căci altfel o să fie prefăcut în stană de piatră!?…

— O știu.

— Atunci nu mai privi îndărăt. Dacă ai alte griji, hai să chibzuim asupra lor, dar pe asta las-o deoparte – zise Zeca.

— Am.

— Zi!

— Aș vrea ca oropsiți! noștri să-și dureze și ei asemenea colibe acolo unde fug, pentru ca acești robi nerobiți să-și poată adăposti cel puțin capul pe vreme urâtă.

— Da, e un gând înțelept. Și-o să-l aducem la îndeplinire deîndată!

Se ridică și strigă:

— Voico!

Voico asculta pierdut o povestire a lui Zavârzan; când răsună glasul lui Zeca, tresări.

— Poruncă, bulibașo!

— Ia oameni câți socoți de cuviință, du-te la Grinda Cornului și durează și acolo niște colibe ca ale noastre.

Surep se ridică în picioare.

— Așteaptă, Zeco! zise el.

— Ce vrei?

— Nu colibe!… Colibele se văd de departe. Că noi ni le-am durat aicea, nu strică. Am fi chiar bucuroși de oaspeți, dacă turcii ar pica încoace. Acolo or să stea însă bătrâni, femei și copii și de aceea socot că-i mai înțelept să durăm bordeie…

— Ce zici, frate? îl întrebă Zeca pe Stanco.

— Zic că-i bine…

— Da, da, bordeie!… Poate că bordeiul nu-i atât de bun ca o colibă, dar pe vremurile astea-i mai potrivit – zise Zavârzan.

— Atunci, fie bordeie! întări Zeca.

— Acolo toate-s gata. Trebuie doar să le facem acoperișuri mai bune. Și de bună seamă Voico o să se priceapă la asta! adăugă Surep.

— Mă pricep, n-ai grijă… adeveri Voico.

— Atunci ia-ți câți oameni vrei și du-te.

Voico alese vreo zece oameni și se îndreptă cu ei spre Grinda Cornului…

*

Dar zilele acelea senine nu ținură mult. Nori negri se îngrămădeau pe cerul Serbiei, fulgere orbitoare scăpărau, tunete asurzitoare bubuiau, de parcă venea sfârșitul lumii…

Iar veștile erau din ce în ce mai mohorâte, din ce în ce mai cumplite. Vești bune nu mai soseau… „Desculții” își plecaseră capetele, parcă atinși

de aripa morții. Până și Zavârzan se posomorâse. Pieriseră șotiile vesele care zburau ca fluturii zglobii; totul pierise, totul fusese înghițit de o presimțire neagră…

Arareori puteau fi văzuți la Parașnița Zeca și Stanco. Alergau de la Ciupici la Șmilianici, de la Șmilianici la Sârdan, de la Sârdan la Catici. Oamenii nu mai vorbeau cu glas tare, ci în șoaptă. Toate frunțile erau întunecate.

Ciupici, ca voievod, porunci șoltuzilor să adăpostească bătrânii, femeile și copiii în pădure. Și Grinda Cornului învie iară.

Iar frumoasele sate rămaseră pustii. Căsuțele arătau posomorâte, de parcă niciodată nu trăise în ele o ființă vie…

Hotărâră să sape un șanț la Prudovi, pe dealul peste care turcii treceau adeseori.

Ciupici adună cetele și săpă șanțul; același lucru îl făcu și Zeca la Parașnița. Dar lui Ciupici i se părea ca fac prea puțin, că locurile erau nepotrivite.

La cea dintâi adunare își spuse părerea.

— Și ce să facem? întrebară oamenii.

Începură cu toții să-și frământe mintea.

După o scurtă chibzuială, Ciupici zise:

— Eu socot așa… Au să treacă peste Drina, căci sunt mulți – după cum spune Deva. Prin păduri n-au să îndrăznească să treacă, ci au să vină pe malul apei; au să înainteze deci pe lângă Drina și Sava… Zeca o să-i întâmpine la Parașnița, însă singur n-o să-i poată opri – au să dea buzna mai departe… Hm! Iată ce să facem!… Să săpăm un șanț pe limba de pământ dintre Sava și Zasavița și să-i așteptăm acolo!…

Tuturor li se păru înțeleaptă părerea lui. Ciupici se cam înflăcără.

— O să sap toată limba de pământ dintre Sava și Zasavița și o să fac un șanț. I-am trimis vești lui Gheorghe, și el a poruncit să ne vină în ajutor Iacob cu oamenii din Valievo și Miloș cu cei din Rudnic. Aci, la Ravnie, o să-i oprim pe turci, până când ne vine în ajutor Moler cu oamenii de pe Drina. Atunci tăbărâm pe ei. Moler o să-i lovească din coaste… O să fie vai de mama lor!…

Ușor curgea vorba de pe buzele lui Ciupici. Cuvânta atât de chibzuit, încât toți crezură că altfel nici nu se poate. Și parcă toți se dezmorțiră.

— I-ai trimis vorbă lui Moler? întrebă Șmilianici.

— Deva a plecat spre el încă de ieri.

— Au să fie aci în trei-patru zile.

— Eu aș mai spune ceva – zise Catici.

— Zi-i! strigară toți din toate părțile.

— Eu n-aș mai săpa șanț la Parașnița… Eu aș trece deîndată la Ravnie! Stoian are dreptate când zice că ei nu îndrăznesc să vie pe drum, că au să înainteze pe lângă apă. Dar naiba să știe! Poate c-or să-și dea seama și ei. Când cercetașii turcilor au să vadă Parașnița pustie, fiindcă de bună seamă pe-acolo s-or buluci mai întâi – atunci toți au să se ferească de drumuri și păduri… Lăsând Parașnița pustie înseamnă c-o să-i îndemnăm să tăbărască spre Ravnie.

— E bine! zise Ciupici. Așa o să și facem… Protopopule – urmă el, întorcându-se spre Șmilianici. Unul dintre oamenii tăi să-i aștepte pe Iacov și pe Miloș și să-i ducă la Ravnie…

— Bine.

Se împrăștiară toți, că să dea poruncile trebuincioase…

RAVNIE

Nimeni nu știe ce însemnează numele acesta. Dar ceea ce se știe este că în 1813 Ravnie nu era sat. Pe atunci nu era pe acolo nicio căsuță, niciun locuitor – doar dacă socotim astfel puținele colibe și pe cei câțiva gospodari din satele vecine, care își țineau prin părțile acelea prisăcile… Ravnie a fost durat mai târziu de bosnieci…

Așezarea se află în partea de miazănoapte a Macivei, între două ape. Deoparte curge Sava, de cealaltă Zasavița. Când vin apele, primăvara, înecă totul…

La sfatul lui Ciupici, pe acea limbă de pământ au început răsculații să sape un șanț, un șanț uriaș, care se întindea de la Zasavița la Sava.

Ciupici se gătea pentru o luptă pe viață și pe moarte. Locul acela era așezat astfel, încât nu putea fi cucerit cu una cu două; dacă totuși apărătorii ar fi fost copleșiți de număr, nu le mai rămânea altceva de ales decât să-și găsească moartea de tăișul săbiilor, de plumbi, în valurile Savei sau ale Zasaviței…

Săpătura înainta foarte repede. Mâini vrednice zvârleau afară pământul negru și înălțau întărituri care să le apere capetele…

Săpară un șanț străjuit de un val înalt cât o cetate, un șanț care și astăzi dăinuie și care va depăna încă multă vreme povestea faptelor de vitejie și a jertfei unor inimi de viteji…

Durară o poartă și bătură în pământ pari ascuțiți, spre a putea să stăvilească acolo călărimea turcilor. Nu uitară niciun amănunt, așa cum un bun gospodar nu uită nimic când își orânduiește merindele de iarnă…

Adăpostiți și apărați astfel, priveau cu mulțumire lucrul făcut de mâinile lor.

— Nu e șanț, e cetate – zise Catici.

— Mi-am văzut visul cu ochii – întări Ciupici cu mândrie. Să ne asigurăm bine de merinde… Să scap și de grija asta.

Porunci lui Zeca să trimită oameni în toate părțile, să aducă cât mai multe bucate.

Toate mergeau strună. Nicio umbră de presimțire neagră. Inimile începeau să zvâcnească numai la gândul apropiatei ciocniri.

A doua sau a treia zi după sf. Pantelimon sosi Ianco Nenadovici cu luptătorii din Valievo, iar ziua următoare veni și Miloș Obrenovici cu cei

din Rudnic. Nu puteai cuprinde cu ochii mulțimea de vulturi care acopereau limba aceea de pământ dintre Sava și Zasavița.

Voievozii erau mulțumiți, oastea veselă. Toți așteptau, toți nădăjduiau o izbândă neîndoielnică. Ciupici arătă în fața voievozilor cum socotea el că trebuie dusă lupta, iar aceștia își dădură încuviințarea. Așteptau doar să se ivească turcii.

Sosi și ziua aceea.

Era în câșlegile de Sântă Mărie. Cerul se întunecase. Norii negri se adunau din toate părțile… Un vânt răcoros înviora trupurile fierbinți ale luptătorilor…

Tocmai când apunea soarele, se ivi un om în straie turcești.

— Deva!… Deva!… strigară toți. Ce vești ne aduci?

— Unde-i Ciupici? întrebă Deva.

— Uite-l colo, în șanț, cu voievozii.

— Mă duc la el.

Fără să răspundă la întrebările celor dornici de știri noi, se îndreptă spre șanț. Cel dintâi îl zări Miloș.

— Ia uitați-vă!… Ce-i cu turcul ăsta?

Ciupici îl văzu pe Deva și zâmbi.

— Nu e turc. E Deva – n-ai auzit de el?

— Am auzit… El e, deci?…

— El.

Deva se apropie de ei, își încrucișă mâinile pe piept și făcu o plecăciune.

— Ai sosit? întrebă Ciupici.

— Am sosit.

— De unde vii?

— De la Belina.

— Turcii vin?

— Cred că au trecut Drina.

— Sunt mulți?

— Câtă frunză și iarbă!… Ei înșiși zic că sunt vreo sută de mii.

Voievozii tresăriră.

— Ai putut să afli în ce parte se îndreaptă?

— Voiseră s-o ia spre Badovinți și Cleni și apoi, prin Bogatici, să se îndrepte spre Sabaț. Dar i-a pus pe gânduri pustietatea din Parașnița… Aseară au hotărât să înainteze pe lângă apă.

— Cine-i în fruntea lor?

— Vizirul Derendelia.
— Deci, crezi că vin încoace?
— Așa zic.
— Ești obosit?
— Nu-s.
— Flămând?
— Nici.
— O dușcă de rachiu bei?
— Asta da.
Ciupici îi întinse plosca și el o dădu peste cap.
— Acum du-te și te hodinește. Dar despre oastea turcilor – nicio vorbă.
Deva se îndepărtă.
Veștile îi cam îngrijoră pe voievozi și, îndată ce se îndepărtă Deva, căzură pe gânduri.
Parcă vorbindu-și sieși, Ciupici zise:
— Mulți!… O sută de mii… Mulți!
— Poate n-or fi chiar atâția! zise Iacov. Poate i s-a părut.
— Așa nădăjduiesc și eu! zise Miloș.
— Acu, ce o fi, o fi!… Trebuie să luptăm până la ultimul om. S-au ridicat să ne răpună!…
— Da, da – zise Iacov. Mi se pare că s-au înțeles să ne lovească deodată din toate părțile…
Voievozii căzură din nou pe gânduri.
Noaptea pogorî liniștită și neagră. Cerul se acoperise de nori. Printre ei licărea ici-colo câte o stea. În depărtare tuna; spre apus săgetau fulgere.
Luptătorii își dădeau cu părerea:
— O să plouă.
— Unde-i norocul ăla!
— Zău, că bine zici, să ne mai răcorim!
— Bre, numai să n-o pățim!… Când începe, nu se mai sfârșește…
— Ei și?
— Cum, ei și?! Dar puștile, dar pulberea? Când s-or uda, ce mai faci cu ele? Crezi cumva c-o să-i biruim pe turci cu ciomegile?!
— Doar n-o fi un făcut! îi liniști unul dintre ei, tocmai din partea cealaltă.
— Nu suntem chiar așa de păcătoși!
— Lăsați, bre, vorbele astea!… Hai să ne culcăm!
Amuțiră unul câte unul…

Dar nu puteau adormi. Alte gânduri puseră stăpânire pe mințile vitejilor… În pădure, în zăvoi își lăsaseră copii, neveste, părinți, pe toți ai lor. Grea e inima omului când se gândește că ai săi au rămas fără adăpost și hrană, când nu știe unde se află și cum trăiesc…

Noaptea neagră învălui în mantia ei și aceste gânduri mohorâte… Mâhnirea coborî peste limba de pământ străjuită de două ape, una susurând și șoptind ca un hoț, cealaltă tăcând ca un mort, sub lințoliul cerului înnorat…

PUHOIUL

O dată cu zorile începu să plouă. Oamenii se strângeau unul într-altul, acoperind pulberea și armele, ca să nu se ude. Pe cer se alungau nori uriași; un vânt cam rece îi îndemna să facă focuri…

— Ce noroc avurăm și noi; te pomenești c-o să și ningă!… zise unul din Valievo.

— Cum o vrea cel de sus!… răspunse altul din Rudnic. Dacă n-am duce grija puștilor și pulberei, mai că tare potrivită ar fi vremea asta!…

Voievozii ieșiră din corturi și păși printre oameni, ca să se vadă și să-și dea binețe.

— V-a udat?

— Puțin, dar nu-i nimic! răspundeau oamenii.

Zeca ședea cu luptătorii lui în jurul unui foc și tăifăsuia.

— Dacă ar da năvală acu, cât îi răcoare, n-ar fi rău.

— Tare-i prost să te bați pe căldură – zise Zavârzan, care se înveselise iară. Tai un turc, țâșnește un șuvoi de sânge din grumazul lui de taur, te stropește și apoi duhnești toată ziua a Mahomed!… Așa, pe răcoare, te bați numai de drag!… Când se sfârșește lupta, te speli ca după treierat, îți scuturi straiele și dormi liniștit! Așa-i, Devo?…

Deva ședea dus pe gânduri, ceva mai departe de foc. Întrebarea lui Zavârzan îl tulbură puțin și – cu toate că nu știa despre ce vorbise Zavârzan – răspunse pe ghicite:

— Așa-i!

— Ce-i așa? zâmbi Zavârzan.

— Ceea ce spui.

— Și ce-am spus?…

Văzându-i pe toți că râd, Deva se burzului.

— Naiba să te ia!… Crezi că omul n-are altceva mai bun de făcut decât să te asculte pe tine?… Meliței ca o moară neferecată; mă cuprinde somnul când te ascult sporovăind!…

Zavârzan râse zgomotos.

— Vedeam după chipul lui că n-ascultă!… Dar, iată-l pe Surep! Tu asculți, nu-i așa, Surepe?

— Zău că Deva are dreptate!… Ce să zic, ești bun de gură!…

— Dar nu numai de gură, căci la mulți le venii de hac!

— Cum îți așterni, așa dormi! zise Surep și-l amenință cu degetul.

— Așa-i și drept!… Pot să mor și mâine – mi-am plătit datoria!

— Asta-i adevărat!… încuviință Surep. Și încă cum ți-o plătiși!… La urma urmelor, pălăvrăgește, ai dreptul!…

Deodată se iscă vânzoleală și toți o luară la fugă spre mijlocul șanțului, unde se aflau voievozii… Zeca dădu și el fuga într-acolo. Și în aceeași clipă zbucni un glas:

— Vin turcii!…

Locurile tuturor fuseseră rânduite din vreme. În față se așezară oamenii lui Ciupici; cei de la Valievo și din Rudnic se pitulară în spatele lor, pentru a le veni în sprijin. Voievozii se găseau la locurile lor.

Se așternu o tăcere ca de mormânt.

Într-adevăr, din depărtare, dinspre Viscupia, se ridica un vuiet tare.

— O să fie nuntă mare, Surepe!… șopti Zavârzan.

Surep dădu din cap.

— Astăzi și Deva o să lupte vitejește!… Ce zici, Devo?

Nu primi niciun răspuns. Deva se și făcuse nevăzut.

— Ehei, fuge de pulbere ca dracu de tămâie – zâmbi Zavârzan.

— Nu râde de el!… E și el un viteaz în felul lui!… zise Zeca fără să glumească. Mai grea-i treaba lui decât a noastră!… De câte ori am fi mers orbește, de n-ar fi fost el!… Câte nenorociri nu s-ar fi întâmplat, dacă nu le-ar fi împiedicat el!… E mare vitejie, Zavârzane, să te strecori între turci și să afli ce pun la cale!… Viteaz ca noi poate fi oricine are o inimă în piept, dar ca Deva ba!… Trebuie să te naști pentru așa ceva!…

— Dacă am spus vreo vorbă care nu trebuia, să am iertare! N-am vrut să zic așa ceva!…

Vuietul se apropia tot mai mult… Auzul ascuțit al luptătorului începea să deslușească tropotul cailor… Cu cât se apropia, cu atât era mai înspăimântător.

Luptătorii așteptau galbeni la față, muți.

Deodată se auziră sunând trâmbițe și surle. Sava duse zvonul mai departe…

— Au sosit!…

— Fiți gata!… tună Ciupici. Ochiți bine!…

Dezlegară cârpele în care erau înfășurate oțelele, cercetară totul, le rânduiră pe toate…

Turcii se iviră. Pășeau fără grijă, ca la nuntă.

— Așteptați… zise Ciupici. Trageți când s-or apropia bine de tot. Fiecare să-și aleagă câte unul…

Turcii se apropiau tot mai mult. Acum ei le puteau deslușI chiar și fețele. Ciupici strigă:

— Foc!…

Parcă se prăvăli un trăsnet din ceruri. Rândurile turcilor se frânseră… Colo vedeai cum cade un om, dincolo cum se ridică în două picioare un cal, doborând doi oameni deodată…

Încărcară din nou puștile.

Dar turcii dădură îndărăt și se feriră de îmbrățișarea fierbinte cu care fuseseră întâmpinați…

*

Trecu ziua. Se lăsă noaptea… Turcii nu mai făceau nicio mișcare; nici nu se mai iviră măcar… Nu mai răsunau nici trâmbițe, nici tobe, se auzea doar bocănitul securilor care doborau copacii.

Ciupici și voievozii chemară toate căpeteniile în fața cortului și le porunciră să pună pretutindeni, chiar și lângă apă, străji de nădejde, ca să nu-i împresoare turcii. După ce căpeteniile plecară să îndeplinească porunca, Ciupici se întoarse spre Iacov și spre Miloș:

— Ce ziceți?

— M-au pus pe gânduri!… oftă Iacov.

— Pe mine nu m-au pus pe gânduri!… se împotrivi Miloș. Mai degrabă aș zice că n-au știut că suntem aici – de aceea veneau fără grijă. Dar după ce au fost izbiți cu foc, s-au tras înapoi ca să chibzuiască.

— Așa-i – zise Ciupici.

Îi chemă în cort să se sfătuiască.

În vremea asta căpeteniile îndepliniră porunca lui Ciupici și așezară străji. Zeca puse de-a lungul apei pe oamenii lui, care vedeau și pe întuneric…

Ceilalți se trântiră pe pământ, să se hodinească…

Ciudat, într-adevăr! Cel care a luat parte la vreo luptă, știe cât de dulce-i somnul după aceea. Nu mai duci dorul patului; ești mulțumit că poți să te lungești pe pământul gol, fie el uscat, înghețat, fie și ud…

Chiar dacă n-a fost decât o încăierare, nu o lupta în toată legea, toți dorm bușteаn.

Noaptea neagră învălui totul cu mantia sa. Doar străjile și voievozii vegheau mereu.

Ivanco păzea la Zasavița, nu departe de șanț. Ochiul lui tânăr și ager sfredelea întunericul, ca să nu i scape nimic…

Dar pretutindeni domnea o liniște adâncă… Doar stufărișul foșnea, parcă șoptind ceva…

Urechea lui Ivanco se obișnui repede cu acest foșnet și, șezând jos, își ațintea privirile în întuneric, ca să nu-i scape nimic…

Tăcerea aceea de gheață, de mormânt, îl apăsa ca un pietroi. Pleoapele i se îngreunară. Tânărul sări în picioare și începu să se plimbe de-a lungul malului, ca să-și alunge somnul.

Deodată i se păru că înoată cineva spre el… Privi, dar nu zări nimic în stufăriș; ciuli urechea. Se încredință că înota într-adevăr spre el un om.

Privi din nou în întuneric și trase cocoșul flintei…

Auzea apa plescăind încetișor, încetișor, la mal.

„O iscoadă” gândi el.

Privi din nou… Deodată zări în stufăriș un cap. Voi să întindă pușca și să tragă! Dar, văzând că este numai unul, se răzgândi.

— De ce să trag?… Cu unul isprăvesc și fără pușcă!…

Se ascunse după o tufă pe mal, de unde se uită spre apă.

Capul se apropia tot mai mult, încet, pe furiș – stufărișul abia se apleca.

Ajungând la mal, înotătorul se ridică în picioare. Ivanco rămase cu gura căscată de mirare.

Era Deva.

Acesta și ieși pe mal și se îndreptă spre tufișul după care ședea ascuns Ivanco. Tânărul se ivi de după tufă.

— De unde vii? îl întrebă el.

— De la turci. Mă duc la voievozi. M-ai văzut?

— Te-am văzut! Era cât pe-aci să te-mpușc.

— Ia-ha-ha! râse Deva. – Mare ispravă ai fi făcut… Eu te-am zărit de mult…

Trecu pe lângă el și se îndreptă spre cortul lui Ciupici.

Voievozii nu se culcaseră încă. Ședeau toți trei și chibzuiau. Când intră Deva, tresăriră.

— De unde vii?… De ce ești așa de ud? îl întrebă Ciupici.

— Am fost la turci.

— La turci? îl întrebară mirați.

— Da, viu chiar din tabăra lor. Am trecut Zasavița înot și am venit să vă spun ce se întâmplă la ei.

Voievozii săriră în picioare.

— Ce se întâmplă?

— S-au făcut de ocară! Cei dintâi plumbi pe care i-am tras i-au năucit. Au fugit care încotro. Cu greu i-au oprit pașalele. Veneau fără grijă; nu se așteptau la nimic. Când ați deschis focul asupra lor, au înghețat. Ziceau: „nicio pușcă n-a tras în gol…”

— Și căpeteniile? întrebă Miloș.

— Toți și-au pierdut capul, începând cu vizirul. Dacă nu i-ar fi fost rușine, ar fi făcut calea-ntoarsă.

— Și-acu ce fac, s-au liniștit? întrebă Ciupici.

— Așa se pare. Dar vizirul a poruncit să se pună străji puternice, ca să nu fugă…

— Mulțumesc, Devo!… zise Ciupici. Îți mulțumesc pentru vestea asta bună!… Du-te și te hodinește. Sau, mai bine!… Așteaptă oleacă!…

Deva ieși în fața cortului, ca să aștepte porunci, iar ei se așezară.

— Mă gândesc – zise Ciupici – să-l trimit la Moler; să se grăbească!…

— Foarte bine! întări Iacov.

— Numai că nu l-aș trimite pe el – spuse Miloș.

— De ce? întrebară amândoi.

— Fiindcă avem nevoie de el aci. Care dintre oamenii noștri ar putea și s-ar pricepe să iscodească cu atâta iscusință la turci?…

— Ai dreptate!

— Mai bine gândește-te la altul.

Ciupici chibzui câteva clipe. După o scurtă tăcere, zise:

— Am destui oameni de nădejde.

— Știu – zise Iacov – dar pentru asta e nevoie de un om care cunoaște orice potecuță.

— Ce, n-avem noi oameni mai buni ca ai lui Zeca? N-ar fi potrivit Noghici?

— Pe el te poți bizui. Îl cunosc! încuviință Iacov. Este tot atât de sigur ca o sabie ascuțită.

Stoian îl chemă pe Deva și-i spuse să se ducă să se odihnească, și să-l trimită la ei pe Noghici.

Deva plecă. Peste câteva clipe veni Noghici.

— Noghici! zise Stoian. Dacă ai sânge de viteaz în vine, fă o faptă de ispravă. De iuțeala picioarelor tale atârnă acu totul!

— Sunt gata, Stoiane!

— Mă pot bizui pe tine dacă-ți cer să duci un răvaș lui Pater Moler?

— Da.

— Să-l găsești, chiar în pământ de s-ar ascunde?

— Am să-l găsesc!

— Bine!… Atunci așteaptă!

Stoian se așeză și scrise un răvaș lui Moler. Voievozii tăceau. Când îl isprăvi, i-l întinse lui Noghici.

— Iată, du-i-l sănătos! Dă-i-l în mână și rămâi pe lângă el, ca să-i fii la îndemână dacă are nevoie.

— Bine, Stoiane.

— Acum pleacă, dar numaidecât.

— Cu bine!

— Mergi sănătos!

După ce ieși Noghici, Stoian își înălță ochii:

— Dea domnul să ajungă repede la Moler! I-am scris din ce parte să-i lovească pe turci. Dacă o face așa, pot să fie și trei sute de mii – tot au să piară! Au să spurce cu leșurile lor și Sava, și Zasavița!…

Parcă i se luase o povară de pe suflet. Toți trei priveau cu încredere viitorul.

— În șanț n-or să răzbească, chiar de ar fi încă o dată pe atâția! zise din nou Ciupici. Nici dinspre Zasavița nu mă tem c-ar putea să pătrundă… Dacă are să cadă cineva în capcană, ei sunt aceia!

Se întoarse și-i privi pe cei doi de lângă el:

— Străjile sunt tari. N-au să treacă, muște ori furnici de-ar fi… Dacă sunteți osteniți, hodiniți-vă… Mâine, poimâine, altă zi, alt noroc!

Iacov și Miloș își luară rămas bun și se îndreptară spre corturile lor.

Ploaia turna mereu, și stropii ei, izbind des în foile corturilor, le pogorî somnul pe gene.

LUPTĂ CRUNTĂ

Zorile se revărsară împâclite, pline de umezeală; cerul era acoperit de nori suri, îmbulziți din toate părțile. Curând începu să se cearnă o ploaie mărunță…

Oamenii se strângeau în jurul focurilor, ca să se încălzească și să-și usuce straiele. Din pricina umezelii și a frigului, răgușiseră aproape toți; pleoapele li se umflaseră, ochii li se înroșiseră.

— Oameni buni, dac-o mai ține așa încă două zile, s-a zis cu pulberea! spuse unul.

— Și are s-o țină!

— Eu am adormit în șanț și m-a trezit apa!

— Și eu! Ajunsese pe nesimțite până sub mine!…

— Ptiu! Cine ar fi zis, acu trei zile, că vremea are să se răcească – grăi unul din Rudnic.

Deodată detună o pușcă. Straja din fața șanțului începu să se tragă înapoi spre ei.

Tabăra începu să se frământe. Toți puseră mâna pe puști. Voievozii își împărțiră oamenii și le porunciră să fie gata de luptă…

Straja coborî în șanț.

— Au pornit încoace? întrebară voievozii.

— Au pornit. Vin cu toții. Ascultați cum duduie pământul! ziseră străjerii.

Într-adevăr, pământul vuia parcă din străfunduri.

Privind chipurile galbene ale oamenilor, Ciupici zâmbi:

— Bieții turci! strigă el. Vor să ne sperie cu numărul!… Așa au făcut întotdeauna! La Mișar… La Loznița… Dar cum mai știu să fugă!… Bine zice cântecul:

„Lupta nu se duce cu arme lucioase,
Ci cu inimi de viteji”.

Vorbea așa, ca să-și îmbărbăteze oamenii…

Și izbuti. Vorbele răsunau mai voioase, ochii priveau mai strălucitori, chipurile erau mai senine…

Se iviră cele dintâi rânduri ale dușmanului…

Ciupici presimțea că în ziua aceea avea să se dea o luptă aprigă. Se aștepta la o luptă cruntă, știind că turcii aveau să năvălească duium ca să cucerească șanțul… Inima îi zvâcnea năprasnic. Toată făptura lui tremura.

Dacă ar fi fost singur i-ar fi clănțănit dinții, dar așa… strângea dm fălci și se silea să zâmbească…

Toți erau gata de luptă. Luptătorii ochiseră fiecare câte un turc și așteptau clipa potrivită. Tunarul stătea lângă tun, cu fitilul aprins, și aștepta porunca să tragă.

— Vitejește, fraților! strigă Ciupici. Nu vă pripiți! Cel ce se pripește sare peste noroc!… Nu, n-o să poată răzbi ușor în cetatea noastră, căci ăsta nu-i șanț, ci-i cetate… Luați seama!…

Turcii se apropiau tot mai mult.

— Foc! porunci el tunarului.

Tunul bubui; ghiuleaua seceră rândurile turcilor…

Începură să tragă puștile. Focul răpăia ca grindina. Se stârni un nor de fum. Urechile țiuiau de bubuituri, puterile se încordaseră, inimile se aprinseseră…

Se dezlănțui o luptă crâncenă. Turcii năvăleau ca turbați, dar erau dați mereu peste cap… Pe câmp, în fața șanțului, se înălțau mormane de leșuri. Prin răpăiala puștilor se auzeau vaietele răniților…

Turcii dădură înapoi. Se așternu liniștea.

— Mă pricep bine la meșteșugul ăsta! zise Ciupici. Voievodule Iacov, oamenii tăi să iasă în rândurile dintâi.

Iacov dădu porunca trebuitoare.

— Ca să tragă cât mai repede cu puștile, ar fi bine ca cei din spate să și încarce…

— Foarte bine! încuviințară într-un glas și Iacov, și Miloș!…

Încărcară puștile. Fiecare trăgător avea la îndemână câte patru-cinci puști încărcate.

— Ce-or face turcii? întrebă un glas. N-or fi luat-o cumva la sănătoasa?

— Nu. Se dezmorțesc. Îndată au să lovească din răsputeri, dar n-are a face! Numai să ochiți bine!… Și acu, tăcere!

Tăcură. Se lăsă o liniște ca de mormânt. Răsuna doar foșnetul frunzelor uscate din copaci.

Deodată pământul începu să duduie înfricoșător…

— Vin călărețiii! strigă Ciupici.

Nu se înșela. Călărimea turcească se năpusti vijelios… Strașnici călăreți. Toți pe cai sirepi, toți cu mânecile suflecate, cu săbii în mână, toți viteji, aleși pe sprânceană, cu priviri crunte.

Goneau spre șanț ca turbați. Nechezatul cailor cutremura văzduhul.

— Luați seama! porunci Ciupici.

Tunarul apropie iarăși fitilul de tun.

— Foc!…

Îndată ce bubui tunul, începură să răpăie și puștile. Oamenii asurziră iarăși, colbul și fumul întunecă iarăși privirile, lupta cruntă, lupta între cer și pământ începu din nou…

Un ceas întreg se bătură. Călărețiii veneau mereu în goană. De două ori ajunseră până la șanț, dar fură seceraţi cu nemiluita. Cel ce se apropia de șanț nu mai vedea mândra Bosnie, nu-și mai îmbrățișa mama sau sora, nu-și mai săruta iubita.

Cai și călărețiau ca trunchiurile doborâte, ca buturugile scoase din pământ.

Vaietele răniților și nechezatul cailor acopereau răpăiala puștilor. Era un măcel înspăimântător. Nu se mai văzuse vreodată într-un singur loc atâtea leșuri, atâția răniți.

Turcii se traseră din nou înapoi.

Voievozii treceau veseli printre luptători și îi băteau pe spate, spunând:

— Halal să-ți fie!…

Oamenii erau cuprinși de o sete năprasnică de luptă. Ar fi ieșit din șanț și ar fi tăbărât pe turci, dar nu-i lăsau căpeteniile.

— Nu! Nu!… În șanț trăsnim și fulgerăm, dar, dacă ieșim afară, ne așteaptă ori moartea, ori robia!… îi domolea Ciupici. Stați aci!… Turcii sunt mulți, iar noi suntem puțini. De-am fi și mai puțini, tot i-am bate!… D-ar tăbărî turcul cu întreaga Asie pe Serbia – noi o să-i zdrobim aci așa cum e zdrobită coaja nucii de niște dinți tari… N-ar fi rău să vă mai curățați puștile!…

— Bine zice!… Așa e!… strigară oamenii din toate părțile.

Se apucară să-și curețe puștile…

Dădeau zor, căci turcii puteau să năvălească iară, din clipă în clipă. Lupta fusese aprigă și puștile se cam afumaseră…

Dar turcii parcă șovăiau…

Voievozii se strânseră la sfat în mijlocul șanțului:

— Ce ziceți, au să dea năvală din nou? întrebă Ciupici.

— Nu!… spuse Miloș. S-au săturat!…

— Eu cred c-au să vină iar!… își dădu cu părerea Iacov.

— N-au să vină!… o ținu morțiș Miloș.

— Îi cunosc eu pe turci!… Nu se lasă ei cu una, cu două!…

— Până n-o pățesc!…

Deși erau încredințați că-i bătuseră măr pe turci, rânduiră tot ce trebuia, ca să nu fie luați pe neașteptate. Luptătorii erau gata, tunurile încărcate, cocoașele puștilor trase. Se gândiseră la toate – așteptau doar să înceapă turcii…

Voievozii treceau printre oameni, îmbărbătându-i. Se încredințară curând însă că nu era nevoie de asta. Toți oamenii erau oțeliți, gata de luptă, toți pândeau cel mai mic foșnet, ochii tuturor scăpărau cuprinși de un foc mistuitor…

Zeca stătea cu oamenii lui chiar la poarta întăriturii. Când sosi Ciupici la ei, Zavârzan tocmai povestea ceva.

— Ce faceți, oameni buni?…

— Așteptăm, voievodule!… zise Zeca.

— Cred că s-au învățat minte…

— S-au învățat… Ia uite ce de leșuri au lăsat în fața șanțului – grăi Zeca, arătând cu mâna.

— Văd.

— Dar, ia ascultă, voievodule!

— Ce dorești, bulibașo?

— Te-aș ruga ceva…

— Vorbește. Unui viteaz ca tine n-aș putea să nu-i încuviințez ce-mi cere.

— Te-aș ruga să mă lași ca, în toiul luptei, să ies cu oamenii mei din întăritură.

— Să ieși?…

— Da.

Ciupici stătu câteva clipe pe gânduri. Și așa avea oameni puțini. Nu-i prea venea la socoteală să-l lase pe Zeca și pe oamenii lui să iasă în câmp, unde-i putea pierde atât de ușor.

Zeca îl văzu că șovăie.

— Voievodule!… zise el. Niciodată n-am luptat fără să învârtesc oleacă și iataganul!… Asta nici n-aș socoti-o luptă!…

— Așa-i!… Bine zice – strigară cei dimprejur.

Ciupici dădu din mână.

— Fie… cum îți dorește inima!…

— Mulțumesc, voievodule!

— Mulțumim!… Mulțumim!… se auzea în jurul lui. În clipa aceea dudui pământul. Se auziră strigăte din toate părțile.

— Vin turcii!…

Ciupici plecă prin șanț să-și îmbărbăteze oamenii, Iacov și Miloș făcură același lucru.

În sfârșit turcii se iviră, puzderie, înaintând ca un val uriaș care vroia să înece totul…

Fură întâmpinați cu focul puștilor și al tunurilor…

Și iarăși se așternu negura, iarăși vui zăvoiul, iarăși se auziră țipete și vaiete… Voievozii alergau prin șanț, îmbărbătând luptătorii…

Turcii năvăleau mereu; călărimea lor ajunsese până la șanț. Era mai mult decât un iureș deznădăjduit; era o luptă nebunească. Oamenii cădeau ca perele putrede și erau călcați în picioare, de parcă n-ar fi fost din carne și oase…

În clipa când lupta se încleștase mai aprigă, mai cruntă, Zeca aruncă o privire spre Stanco, ai cărui ochi fulgerau de nerăbdare:

— Lovim, frate? întrebă el.

— De când mă gândesc la asta!… zise Stanco și își trase iataganul.

Zeca strigă către ceată și deschise poarta întăriturii.

Tăbărâră pe turci, ca niște tigri turbați. Într-o clipă se pierdură în rândurile vrăjmașilor.

Și până atunci cursese sânge, dar acum curgea gârlă. Turcii se zăpăciră deodată. Își pierdură mințile… Cei care năvăleau spre șanț cădeau ciuruiți de plumbi… Niciunul dintre ei nu se mai gândea să lovească, ci cum să-și scape capul!…

Oastea turcească se topi, se topi așa cum se topește neaua în bătaia razelor soarelui de primăvară; se împrăștie în toate părțile. Unii o apucară spre Zasavița, alții spre Sava, iar ceilalți o luară îndărăt, fugind încotro vedeau cu ochii.

Nimeni nu mai putu opri luptătorii risipiți, înspăimântați… Înșiși mai marii lor își pierdură capul; și ei căutau să-și scape pielea…

Răsculații îi urmăreau cu înverșunare. În toiul luptei sc auzi glasul lui Zavârzan:

— Tăiați fără milă!… Să nu vă pară rău – capetele sunt aci ieftine de tot!… Azi mai mult prețuiește un purcel decât un turc!…

Câmpia din fața șanțului rămase pustie. Răpăiala puștilor conteni.

Zeca strigă:

— Stați!

— Pentru ce? întrebă Zavârzan.

— Să ne întoarcem îndărăt.

— Eu aș fi de părere să…

— E destul! zise Zeca.

— Bine zici – zâmbi Zavârzan. Trebuie să mai lăsăm ceva și pentru mâine!

Izbucniră în râs.

— Să ne întoarcem în șanț.

La întoarcere fură întâmpinați ca niște viteji. Voievozii îi sărutară. Dacă ar fi putut, Ciupici i-ar fi ținut pe palme.

— Nu degeaba ziceam eu că, dacă aș avea oameni ca Zeca și ortacii lui, aș putea lovi fără frică chiar și Stambulul!… V-am spus eu că turcii n-or să ne vină de hac!… Chiar de-ar fi încă o dată pe atâția câți au venit, și tot i-am nimici până la unu' strigă Ciupici.

Fumul se înălța spre cerul perdeluit de nori, din care se cernea ploaia; abia se împrăștie fumul, că noaptea se și lăsă pe pământ.

Căpeteniile puseră străji. Voievozii intrară în corturi.

— Până când o mai ține-o așa? se întrebă Ciupici, intrând în cort.

Și trântindu-se pe pat șopti:

— De-ar da domnul să înceteze odată ploaia asta!… Nu-mi e de noi, dar dacă mai ține așa, o să ni se ude pulberea…

Vorbelor lui îi răspunseră picurii de ploaie, care izbeau molcom în cort, parcă șoptind ceva…

GROAZA

Ploaia nu contenea de loc. Șanțul și totul dimprejur era o băltoacă de apă. Luptătorii nu putură închide ochii toată noaptea, tot schimbând mereu locul.

Se revărsară zorile, mohorâte ca fruntea unui mort. Cu toate izbânzile strălucite, voievozii căzură pe gânduri. Toți aveau o presimțire înfricoșătoare, neașteptată.

Și presimțirea se împlini… Prin tabără se răspândi zvonul că pulberea se udase și că nu mai aveau niciun firicel uscat. Oamenii își șopteau zvonul la ureche. Pielea luptătorilor se încrâncena de spaimă, părul li se ridica măciucă…

Voievozii erau galbeni ca moartea. Se așteptaseră la nenorocirea aceasta. Se întâlniră în cortul lui Ciupici și își aruncară priviri neliniștite.

— Ce ne facem acu? întrebă Miloș.

— Trebuie să căutăm pulbere – răspunse Ciupici.

— Unde?

— Să trimitem pe cineva la Mitrovița. Să cumpere tot ce poate găsi acolo.

— Va să zică… nu știi sigur dacă se găsește.

— Nu știu.

— Atunci e vai de noi! se tângui Iacov.

— Dacă așa stau lucrurile, eu plec cu oamenii mei! zise Miloș tăios.

— Unde?

— Ducă-se fiecare la casa lui!… Să aștept o asemenea urgie, fără pulbere, asta n-o pot face.

Ciupici își frângea mâinile.

— Ce să fac? striga el, luându-se de păr.

— Ce să faci? Dacă află turcii că n-avem pulbere – suntem pierduți!… Trimite cât mai repede după pulbere.

Ciupici se întrebă pe cine să trimită. Porunci să i-l aducă pe Zeca.

— Aici-s, voievodule! zise Zeca intrând în cort.

— Să vină și Surep.

Zeca ieși din cort și se întoarse repede cu Surep.

— Stanoilo!

— Aud, voievodule!… răspunse Surep.

— Am nevoie de un om care mai degrabă e hotărât să moară, decât să scoată un cuvânt.

— Bine, voievodule.

— Vrei să te duci la Sremsca Mitrovița?

— Mă duc.

— Avem nevoie de pulbere. Găsești unde știi, și cât mai multă… Iată și banii…

Îi dădu o pungă plină cu galbeni.

Surep luă banii și porni liniștit pe limba de pământ, drept spre satul Zasavița.

— Zeco! Adună toate căpeteniile…

În câteva clipe toți fură în fața lui Ciupici. Iacov și Miloș ședeau îngânduraţi. Stoian se plimba încoace și-ncolo.

După ce căpeteniile intrară și se așezară, Stoian zise:

— Nu mai avem pulbere… Ce e de făcut?

Toți își plecară capetele, muți. Zeca zise:

— Cum, nu mai avem niciun firișor?

— Mai e puțină neudată, în cortul meu. Toată câtă a fost îngropată în pământ nu mai e bună de nimic. A plouat atât de mult, încât s-a umplut groapa de apă.

— E destulă și câtă avem.

— Cum destulă? întrebă Miloș. N-ajunge nici pentru un foc de fiecare luptător.

— Tăbărâm pe ei cu iataganele! scrâșni Zeca și ochii i se aprinseră.

— Lasă-te de copilării! zise Miloș. Îți închipui că e un buluc, că-i poți nimici cu una cu două!? Aici e puhoi, nu glumă…

— Am înfruntat și puhoaie!

— Ați înfruntat, dar când aveați pulbere.

— Păi, o să aducă Surep pulbere.

— Eu vorbesc înțelept! zise Miloș. Putem pieri aci cu toții, dar n-o să fim de folos nimănui. Turcii sunt mai tari ca noi. Ei au de toate: și puști, și tunuri, și pulbere, și merinde. Noi n-avem nimic.

— Bine zice… se deslușì un glas din murmurul celorlalte.

— Dar Serbia are nevoie de noi!… Dacă nu putem învinge aci, o să învingem în alt loc! Dacă astăzi ne bat ei pe noi – mâine îi batem noi pe ei…

Și își aruncă din nou privirile spre ceilalți.

— Așa e – ziseră unii, pe când alții cumpăneau mai departe.

— Nu-i chiar așa, Miloș! Eu nu-s de părere să părăsim întăritura.

— Dar, frate, eu nu sunt berbec, ca să aștept să mă taie turcii!

— Nici noi nu suntem berbeci! se aprinse Ciupici. Eu am chemat oamenii aci la sfat, nu ca să ne gâlcevim.

— Păi, iată – grăi Miloș – fii tu deștept și spune-ne ce să facem, ca să ținem piept! Poruncește!

— Am trimis după pulbere.

— Ai trimis! Dar o să găsească oare atâta pulbere de câtă avem nevoie? Și-apoi, turcilor le-ar putea veni poftă să dea năvală peste noi chiar în clipa asta!…

— Sunt năuciți! N-o să le treacă prin gând…

— Astea-s vorbe de clacă! i-o tăie Miloș. Eu nu chibzuiesc așa, când mă bat cu turcii!… Vreți, nu vreți, cu plec cu oamenii mei!… Am nevoie de ei și altă dată.

Se ridică, își privi oamenii și le spuse:

— Cine vrea, să vină după mine!

Ieși din cort, urmat de oamenii lui.

Stoian tremura de mânie, dar își dădea seama că Miloș spune adevărul. Și el, care știa să biruie pe omul cel mai iscusit la vorbă, nu putu scoate de data asta niciun cuvânt; își dădea seama că spune copilării, că vorbește ceea ce nu trebuia să vorbească un om înțelept, mai ales în asemenea împrejurări, când erau în joc atâtea vieți…

Aruncă o privire spre Iacov… Și acesta căzuse pe gânduri… Chiar și căpeteniile își plecaseră privirile în pământ… Nimeni, în afară de Zeca, nu mai scoase o vorbă.

Zeca se aprinsese:

— Plecați! strigă el. Plecați cu toții! Eu nu plec!… Eu rămân aicea cu oropsiții mei! Am să fac din Ravnie al doilea Cosovo!…

Și-și aruncă privirile peste capetele tuturor. În ochii lui ardea o flacără sfântă, vitejească.

În clipa aceea sosi Deva, ud leoarcă. Chipul lui era alb ca varul, privirile speriate.

Toți înmărmuriră, văzându-l în asemenea hal. Ciupici abia putu să-și păstreze cumpătul. Se apropie de el și-l scutură de umeri:

— Ce ai, pentru numele domnului?

— Va să zică, e adevărat? întrebă Deva.

— Ce să fie adevărat?

— Că nu mai aveți pulbere.

— N-avem, dar l-am trimis pe Surep la Mitrovița, ca să cumpere.

— Prea târziu! strigă Deva.

— Prea târziu?!

— Prea târziu!… Turcii au și aflat că n-aveți pulbere. Le-a dat de veste unul de dincolo… Un căpitan. Și erau gata să plece înapoi, de unde au venit… Se speriaseră, se înspăimântaseră atât de cumplit după ce Zeca tăbărâse asupra lor, încât tresăreau la fiece foșnet!… Eu îmi ziceam în taină: mulțumescu-ți ție doamne, pentru darul tău!…

— Și acu? întrebă Ciupici, privindu-l cu ochii împânziți de vinișoare roșii…

— Acu… au turbat!… Acu se gătesc de năvală… Abia am putut să mă strecor încoace, ca să vă dau de știre!… Fă ce știi!…

Stoian privi spre Iacov și spre căpetenii:

— Ce ne facem? întrebă cu glas spăimos.

Iacov se ridică în picioare:

— Stoiane, frate! zise el. Cel puternic nu se roagă de dumnezeu!… Tu știi că eu m-aș bate până la ultima picătură de sânge dar, de vreme ce n-avem cu ce… mai bine să ne tragem înapoi!…

— Mai bine!… Mai bine!… tună din toate părțile.

Stoian văzu că și oamenii lui gândeau la fel. Pământiu la față, gemu:

— Așa socotiți?

— Așa!…

— Eu nu sunt de aceeași părere! tună Zeca. Nu mă clintesc de aici, de m-or face bucățele!

— Dar ce poți face tu singur? zise Iacov.

— Voievodule!… Ce-oi putea, s-o duce vestea… Dacă ați hotărât să plecați, apoi plecați cât mai repede!… Duceți-vă… Voi aveți case, neveste, copii – eu n-am nimic, în afară de setea de a mă răfui cu turcii!… Și-am să mă răfuiesc. Și până acum au căzut sub iataganul meu multe capete turcești, dar astăzi – dacă satana i-o îndemna să ne lovească – astăzi am să fac un prăpăd, de-o să fie pomenit cât o fi pe pământ picior de sârb!… Așadar, plecați, duceți-vă!… Cu bine!…

Ieși mânios din cort, îndreptându-se spre ceata lui!…

În cort se așternu o tăcere ca de mormânt. Cuvintele lui Zeca răsunau în urechile tuturor… Ciupici își recapătă cel dintâi cumpătul.

— Am hotărât? întrebă el.

— Am hotărât! strigară ceilalți.

— Atunci duceți-vă la oameni și trageți-vă încet înapoi cu ei… De-or voi să treacă prin apă, să ia o frunză de nufăr în gură, să se întoarcă pe spate, și apa i-o duce singură.

Căpeteniile ieșiră să poruncească cele de trebuința. Ciupici îl chemă din nou pe Zeca.

— Viteazule! îi zise el, cu lacrimile jucând în ochi. Strașnic lapte sârbesc ai supt!… Dar, frate Zeco, gândește-te: n-ar fi mai bine să te tragi înapoi și tu?…

Zeca se mânie:

— Nu mai rosti asemenea vorbe!… zise el. Te-am iubit și te-am cinstit ca pe un tată – nu-mi mai vorbi așa, căci am să te urăsc!… Ce rost mai am eu?… Ce să aștept?… Și ce mai pot nădăjdui de la turci, dacă rămân viu!… Să mă las ca o muiere, să-mi lege mâinile și să mi le taie?… Niciodată, voievodule!

— Poți trece peste Sava.

— Am trecut o dată peste Drina și am găsit o ceată care-i răzbună pe oropsiții de robi!… Să trec acum dincolo de Sava și să intru simbriaș la vreun coate-goale? Asta nu!… Și-apoi, nu sunt eu făcut pentru viața tihnită!… Fără luptă, pentru mine nu-i zi senină… Atunci parcă-s mort!… Nu mai vorbi așa, voievodule!

— Dar…

Zeca dădu din mână:

— Am hotărât!… Eu și ceata mea, flăcăii mei „desculți” rămânem aci, rămânem aci ca să pierim cu toții. Ne-am înțeles – am și jurat!… Nimic nu ne mai poate face ca să ne schimbăm hotărârea!…

— Și pulberea? întrebă Ciupici.

— Avem puțină!… Când n-om mai avea, tragem paloșul nostru ascuțit din brâu, tăbărâm asupra turcilor, și-apoi, cum o vrea domnul!

— Am și eu puțină pulbere uscată! zise Ciupici.

Și-i arătă două butoaie cu pulbere așezate într-un ungher al cortului.

Fruntea lui Zeca se însenină.

— Pentru asta îți mulțumesc!… Acu poate să tăbărască o putere de două ori mai mare decât cea turcească, că o s-o opresc patru ceasuri în șir… Dă-mi mâna, voievodule, să ți-o sărut!

— Să ne sărutăm, viteazule!… Să ne iertăm și să ne urăm noroc! De bună seamă că aci pe pământ nu ne-om mai vedea! Poate te-oi fi supărat vreodată cu ceva… Iartă-mă!…

— Iartă-mă și tu pe mine, iar eu te-oi ierta din partea mea! zise Zeca sărutându-l.

Ieșiră amândoi din cort.

Jalnic era să privești cum rămâne pustie mica tabără… Toți plecau cât mai repede, fără să-și aștepte nici tovarășul, nici prietenul. Pe fața fiecăruia se putea citi frica, spaima…

Pe Ciupici îl podidiră lacrimile.

— Ce zi am apucat să trăiesc?!… De ce, doamne, nu mi-ai luat ieri viața?… gândea el.

Zeca îi mai întinse mâna încă o dată:

— Drum bun, voievodule!

— Rămâi cu bine, viteazule!

Zeca intră în șanț, ca să poruncească să se aducă pulberea din cort… Ciupici stătea mut și descumpănit, privind cum se destramă oastea în fruntea căreia se aflase până atunci, oastea care-i făcuse fală. De acum încolo ce va mai fi?… Ce va fi?…

Nu cuteză să-și urmeze gândul până la capăt… O luă la fugă, ca să scape de el…

Și se aruncă în Sava!… În apă, auzi cum duduie pământul.

— Vin turcii! se gândi el.

Și începu să înoate…

VITEJII

Zeca se întoarse în șanț. Acolo ai lui îl întâmpinară cu veselie. Zavârzan nu mai știa ce să facă de bucurie – atâta doar, îi părea rău că Surep nu era și el acolo.

— Dar, poate-o sosi… zise.

Inima lui Stanco zvâcnea năvalnic… Când se întoarse Zeca, îi spuse:

— Abia îi aștept!… Auzi cum duduie?… Vin… De când nu ne-am bătut în voie, așa cum ne place nouă! Mereu îți stătea careva pe cap și-ți poruncea când să lovești și când să-ți vâri paloșul în teaca!… Ziua de azi, frate, îmi aduce aminte de vremurile frumoase, când hălăduiam prin codrii noștri!…

— Să ne sfătuim și să hotărâm ce-avem de făcut, fraților! strigă Zeca.

Se strânseră toți în jurul lui.

— V-am spus-o mai ieri și v-o spun și acuma: ne batem cu turcii până la cel din urmă. Nimeni nu vă silește – cine vrea să trăiască e slobod să plece!…

Tăceau cu toții.

— Nu pleacă nimeni? întrebă el.

— Nimeni.

Deodată glasul lui Zeca sună mai duios.

— Atunci, fraților… zise el, să ne iertăm!… Oameni suntem și poate că am greșit unul față de altul. Poate că ne-am supărat unul pe altul fără de voie… Așa-i obiceiul, fraților; chiar de nu ne-am fi supărat cu știrea noastră, să ne sărutăm ca niște frați și să ne iertăm!… Vine puterea turcească asupra noastră – și asta-i cea din urmă clipă!…

Adăugă cu glas puternic:

— V-o spun încă o dată: cui îi e dragă viața, cine are pentru ce trăi – e slobod să plece!

Tăceau cu toții! Zavârzan se întoarse și-l zări pe Deva, rezemat de peretele șanțului.

— Poate-o vrea Deva să plece, dacă ceilalți rămâneți.

— Da’ eu de ce să plec? întrebă Deva. Oare cetei voastre îi e rușine cu mine?

— Ferească sfântul! strigară din toate părțile.

— Eu gândeam… începu Zavârzan, fără să glumească.

— Nu-mi pasă ce gândeai tu… Crezi poate că mie nu-mi place mirosul de pulbere, nu-i așa?…

— Iartă-mă, Devo!… Așa am crezut!… Dar…

— Iertat să fii!… Vă iert și vă rog să mă iertați și voi pe mine!… Am să rămân și eu aci!… Mi-am făcut datoria – acu nu-mi mai rămâne decât să mor vitejește alături de viteji, dacă mă primiți…

Zeca îl îmbrățișă:

— De ce mă privești așa?… Eu nu spun decât adevărul… Mi-am făcut datoria… Cine mai are acu nevoie de mine? Cui i-aș mai putea spune ce fărădelege pun la cale turcii? Pe cine să mai chem să-i ocrotească pe obidiți?… Nu mai am pe cine!… Toți cei cu inimi de viteji aci-s!… Cu voi am împărtășit greul, cu voi vreau să pier!… Și eu știu să trag cu pușca și să tai cu jungherul, nu numai să alerg de la unul la altul și să șoptesc la ureche!…

Zeca, Stanco, Zavârzan, Iovan, Iovița… toți se îmbrățișară și se sărutară cu Deva… Omul acela parcă le insufla o nouă viață, o nouă putere. Inima fiecăruia începu să bată mai viu…

În clipa aceea soarele împrăștie norii și razele lui se revărsară strălucitoare.

Zeca ridica mâna:

— Fraților!… Domnul ne ascultă ruga!… A auzit-o!… Priviți!… Ne trimite pe fiul său, soarele fierbinte, să ne înveselească și să ne lumineze… Îți mulțumesc, părinte ceresc!… zise el, descoperindu-se. – Îți mulțumesc că ne trimiți binecuvântarea ta în clipa aceasta…

Deodată se auzi o bubuitură. Tresăriră. Câmpul din fața întăriturii se umplu de turci.

— Fără grabă, vulturilor!… Trageți la mir!… Fiecare plumb să aducă moartea aceluia care a jurat să ne nimicească neamul!…

În timp ce răsunau vorbele acestea, vitejii, care hotărâseră să privească moartea drept în ochi, se împrăștiată de-a lungul șanțului…

— Foc!

Puștile trosniră…

Se încinse o luptă pe viață și pe moarte, o luptă cum nu s-a mai văzut și nu s-a mai auzit. Îmbărbătați, turcii izbiră cu toată puterea, dar vitejii îi aruncară înapoi.

Un simțământ ciudat îl cuprinse pe Stanco în timpul luptei. Încărca flinta, ochea și trăgea în carne vie, dar gândurile zburau cu totul în altă parte.

În fața ochilor săi stăruia icoana unei femei frumoase cu un copil în brațe. Ah, cât îl sfâșia dorul după aceste ființe!… Cât de aprig le-ar fi strâns acum

la piept!…

Amândouă aceste ființe îi zâmbeau. Și le vedea atât de viu, atât de limpede, încât în afară de ele nu mai vedea pe nimeni… Și vorbele duioase ce zburau de pe buzele lor covârșiră larma ce cutremura cerul…

Încărca flinta și trăgea. Și fiece plumb al lui nimerea în plin, izbea ținta, de parcă ar fi tăiat surcele…

Alături, în dreapta lui se înălța Zeca, falnic, ca un zeu, iar în stânga Zavârzan, sporovăind ca o vrabie cu Deva. Apucase plosca, care îi atârna de o curea petrecută peste umăr, și-i spunea lui Deva:

— Hai să închinăm și să bem pentru turcul de pe bidiviul cela vânăt, care și-a dat turbanul pe ceafă, de-i lucește scăfârlia ca o tavă de aramă și… pentru călărețul cela frumos, oacheș, de lângă el.

— Să fie cu noroc! zise Deva.

— Eh… să-i ia dracu!

— Să-i ia!

Traseră câte o dușcă și îi luară la ochi… Puștile trosniră, și cei doi căzură de-a berbeleacul de pe cai.

— Strașnic! strigă Deva.

— De-aia îmi place mie totdeauna să trag în călărești – călărești cad tare caraghios de pe cal! râse Zavârzan. Acu să-i luăm la ochi pe cei doi de lângă ei. Cine-i acela împodobit cu fireturi?

— Vidaici din Belina!… zise Deva.

— Ei… pe el și pe cel de alături.

Puștile detunară din nou, și din nou zbucniră strigăte de bucurie.

Iovan și Iovița trăgeau neîntrerupt, fără alegere…. Pentru ei era totuna, numai turci să fie…

Două ceasuri întregi țînu acea luptă strașnică, și turcii fură nevoiți să se tragă înapoi, căci pierduseră mulți bei și căpetenii.

Văzându-i că se îndepărtează, Zeca zâmbi și-i strigă lui Stanco:

— Zău, frate, până la urmă te pomenești că-i și batem! Stanco se trezi din visările lui și răspunse la întâmplare, fără să-și dea seama:

— Aproape…

Îi părea rău că lupta contenise, căci cât ținuse încăierarea fusese stăpân pe gândurile lui; acum însă trebuia să răspundă la întrebările care îl năpădeau din toate părțile…

Zavârzan privea spre Sava, la vale.

— Unde te uiți, Zavârzane? întrebă Latcovici.

— Mă uit să văd dacă nu vine cumva Surep. Ehei, de-ar fi și el aci, atunci să vezi halima… Nu-i așa, Devo, că l-ai primi și pe el în ceata noastră?

— L-aș primi! zise Deva zâmbind.

— Dar asta ce-o mai fi? întrebară din toate părțile.

— Priviți! strigă Zeca.

Călărimea turcească venea în goană, drept spre șanț.

Cât ai clipi se trântiră toți la pământ, fără a scoate o vorbă. Se auzi iarăși tropotul care cutremura pământul și iarăși țăcăni cocoșul flintelor.

Nimic nu-i mai scump și totodată nimic nu-i mai ieftin ca viața omului. Și un pom îl scuturi cu mai multă milă decât ucizi în luptă… Cădeau oamenii ca snopii; fiece detunătură curma o viață… Prin larma prăpădului răzbeau vaiete și nechezat de cai. Soarele strălucitor, care abia își revărsase razele luminoase, se învălui într-un giulgiu negru, prin care razele lui nu mai puteau străbate…

Dar lupta nu înceta de loc. Cu iataganele în vânt, căpeteniile turcilor își îndemnau oamenii la luptă… Iar vitejii din șanț se înfierbântau din ce în ce.

Stanco fugea când într-o parte când într-alta și trăgea mereu. Drept ca un stejar, Zeca aproape cânta de bucurie că ceata lui, atât de mică, făcea un prăpăd atât de cumplit. Zavârzan șuguia pe socoteala viilor și morților. Ivanco îi zise:

— E păcat să râzi de morți!…

— Dar noi ce suntem? întrebă el așa, într-o doară, și neașteptând răspunsul, trecu de la una la alta.

Deva stătea neclintit și trăgea într-una. Niciun mușchi de pe trupul lui nu se clintea. Era atât de liniștit, de parcă fereca o piatră la moara lui…

De trei ori năvăliră turcii și de trei ori îi dădură peste cap… Zavârzan râdea zgomotos văzând că rândurile vrăjmașului se clatină.

— Zeco! Te pomenești c-o să-i arunci în Bosnia!…

Cine știe ce ispravă ar fi făcut acel pumn de viteji dacă ar mai fi avut pulbere; dar pulberea se sfârșise.

Turcii năvăliră chiar atunci pentru a patra oară.

— Nu mai avem pulbere!… Să dăm un iureș în ei, se aprinse Zavârzan.

Aproape că se și hotărâseră, când deodată Deva se ridică și zise:

— Așteptați.

— Ce să așteptăm? întrebară.

— O să dăm și iureș în ei!… Dar mai întâi să facem tot ce putem. Să vină câțiva cu mine…

— Ce-o mai fi pus la cale? îl întrebă Stanco pe Zeca.

— De bună seamă ceva înțelept – zise Zeca.

Porunci câtorva să-l urmeze pe Deva.

— Voi mai hodiniți-vă oleacă!… le spuse Deva.

Plecă. Se întoarseră peste câteva clipe. Fiecare ținea în mâini câte doi stupi cu albine.

Fură întâmpinați cu hohote de râs.

Deva luă un stup și se așeză cu el chiar lângă val.

— Lăsați-i pe turci să vină cât mai aproape – șopti el.

Cei din șanț amuțiră îndată. Turcii se apropiau în goană, lărmuind… Caii se ridicau în două picioare, vrând să sară în șanț… În clipa aceea fură aruncați câțiva stupi între ei.

Prăpăd… Albinele se năpustiră mânioase. Dușmanul acesta alungă caii și călărețiii până în valurile Savei și ale Zasaviței.

Deva aruncă o privire spre Zeca:

— Acum poți deschide porțile…

— Asta o s-o și facem!… Hei, fraților, să ne luăm încă o dată rămas bun – zise Zeca.

Se sărutară – parcă ar fi plecat la nuntă.

— Vă vorbesc ca unor frați și viteji: sunteți gata de moarte?

— Până la unul! strigară voinicii.

— Atunci – înainte!

Și deschise porțile. Se repeziră cu iataganele scoase asupra turcilor… și se pierdură în rândurile lor…

Se auzeau doar strigăte și îndemnuri:

— Ha!… Nu-l lăsa!… Pe cel de colo!… Cu bine, fraților… răzbunați-mă!…

În crâncena luptă se mai întâlneau ici-colo unul cu altul.

— Vitejește, Devo! strigă Zavârzan. Strașnic se mai bate Stanco!… Ia uite la Zeca, ce năprasnic lovește. Hei, veselule Clăpăug, ți-ai pierdut capul?!… Stai nițel, că te răzbun eu acu!…

Și-l dădu grămadă pe turcul care tăiase capul Clăpăugului. O lovitură primită pe la spate îl doborî însă și pe el!… Glasul care înveselea ceata amuți…

— A pierit Zavârzan! îi strigă Stanco lui Zeca. Să tăbărâm într-acolo!

Răzbi unde erau rândurile mai dese. Ieși din învălmășeală cu iataganul rupt.

Ceata se tot împuțina. Mai rămăseseră vreo zece voinici, și aceștia fără arme. Loveau cu puștile, de parcă ar fi fost ciomege. În clipa când nu mai aveau nicio nădejde, Stanco își înălță privirile spre cer. Privirile i se lăsară asupra cioturilor pe care le căraseră peste Sava cu câteva zile înaintea luptei. Deodată îl fulgeră un gând.

— Frate!… Iată armele noastre!…

Și într-o clipă toți apucară câte un ciot…

Se repeziră încă o dată înainte cu toții. Încă o dată zburară creieri în toate părțile.

Curând însă se liniști totul.

Turcii cuceriseră Ravnie…

Sava murmură, și în murmurul ei deapănă povestea acestor viteji. Zasavița tace ca un păcătos nemângâiat, căruia nu-i poți smulge o singură vorbă; undele-i sunt mute, ca și peștii ei. Totuși, deasupra tuturor se înalță ceva ce tulbură istoria, ce adumbrește cele mai luminoase pilde ale sale, ceva ce se ridică mai presus de toate, stând alături de Termopile. Este șanțul de la Ravnie. Ca un bătrân cărunt, el a fost năpădit de mărăcini, de buruieni, dar stă încă mândru, înfruntând cerul…

Sfârșit

Observații

[←1]
Pribeagul (în limba sârbă). (n.t.)